

DEJINY

2/2014

ISSN 1337-0707

Dejiny 2/2014 – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
<http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-22014.html>

Dejiny 2/2014 – e-Journal of Institute of History, Faculty of Arts,
University of Prešov in Prešov
<http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-22014.html>

Ilustrácia na obálke: *Peter Kocák – Hlas srdca (2012)*

Redakčná rada / Editorial Board:

prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predseda/chairman (Prešovská univerzita, Prešov)
PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Libuša Franková, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Vladimír Goněc, DrSc. (Masarykova univerzita, Brno)
PhDr. Ivan Halász, PhD. (Maďarská akadémia vied, Budapešť)
doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
prof. PhDr. Roman Holec, CSc. (Univerzita Komenského, Bratislava)
doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
PhDr. Zuzana Kollárová, PhD. (MV SR, Štátny archív Levoča, pobočka Poprad)
doc. Igor Lichtej, CSc. (Užhorodská národná univerzita, Užhorod)
doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD. (Univerzita P. J. Šafárika, Košice)
Dr. h. c. Prof. Dr. Karl Schwarz (Universität Wien)
Dr. hab. Krzysztof Strykowski (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań)
prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc. (Spoločenskovedný ústav SAV, Košice)
prof. Dr. Wacław Wierzbieniec (Uniwersytet Rzeszów)

Redakcia / Editors:

doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. (zodpovedná redaktorka/liable editor)
PhDr. Ján Džujko, PhD., Mgr. Martin Klempay, PhDr. Peter Koval', PhD.,
Mgr. Maroš Melichárek, PhD., Mgr. Tibor Dohnanec, PhDr. Miroslav Baláž

Recenzenti čísla:

doc. Mgr. Ján Adam, PhD., doc. PhDr. Ľubica Babotová, CSc., PhDr. Milan Belej, CSc.,
doc. PhDr. Libuša Franková, CSc., doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc., doc. PhDr. Nadežda
Jurčišinová, PhD., PhDr. Peter Koval', PhD., doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD., prof. PhDr.
Dušan Škvarna, CSc., prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.

Preklady resumé:

Mgr. Maroš Melichárek, PhD. (do angličtiny)

- © Vydáva Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity
s vydavateľstvom UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
a Historickou spoločnosťou kráľovského mesta Prešov
- © Issued by Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov in Prešov
with publishing house UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
and Historical society of royal town Prešov

Prešov 2014
ISSN 1337-0707

OBSAH / CONTENTS

<i>Peter ŠVORC</i>	7
Na úvod / Foreword	

ŠTÚDIE / SCIENTIFIC ARTICLES

<i>Martin HAJDUK</i>	10
Príspevok k dejinám židov vo vybraných lokalitách v okolí mesta Prešov v 19. storočí / A contribution to the history of Jews in selected locations around Prešov in the 19 th century (<i>Recenzenti / reviewers: prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., PhDr. Milan Belej, CSc.</i>)	
<i>Valéria PULENOVÁ</i>	25
Pôsobenie Révaiho samovzdelávacieho krúžku na Rímskokatolíckom hlavnom gymnáziu v Rožňave / Activities of Révais self-education society at main roman catholic high school in Rožňava (<i>Recenzenti / reviewers: doc. PhDr. Libuša Franková, CSc., doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD.</i>)	
<i>Slávka OTČENÁŠOVÁ</i>	38
Dejiny Židov na východnom Slovensku v rokoch 1918 – 1945. Súčasný historiografický trend a využitie metódy Oral history v historickom výskume / History of Jews in eastern Slovakia in 1918 – 1945: current trends in historiography and the usage of Oral history methods in historical research. (<i>Recenzenti / reviewers: prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD.</i>)	
<i>Zuzana TOKÁROVÁ</i>	50
Represívne zásahy proti židovským obyvateľom v Prešove v rokoch 1939 – 1942 / Repressive actions against the Jewish population in Prešov in the years 1939 – 1942. (<i>Recenzenti / reviewers: prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD.</i>)	

ĽUDIA A DOBA / PEOPLE AND TIME

<i>Nadežda JURČIŠINOVÁ</i>	68
PhDr. Viera Hudečková, CSc.	
<i>Libuša FRANKOVÁ</i>	71
Gustáv Adolf Koričanský (Osobnosť národného života Slovákov na východnom Slovensku v 19. storočí) / Gustáv Adolf Koričanský. (The prominent figure of the Slovak national life in 19 th century Eastern Slovakia). (<i>Recenzenti / reviewers: prof. PhDr. Dušan Škvárna, CSc., doc. Mgr. Ján Adam, PhD.</i>)	
<i>Štefánia KOVÁČOVÁ</i>	81
Život ukrajinského emigranta Eugena Naumenka na Slovensku / Life of Ukrainian emigrant Eugen Naumenko in Slovakia (<i>Recenzenti / reviewers: doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc., doc. PhDr. Ľubica Babotová, CSc.</i>)	

MATERIÁL / MATERIALS

<i>René ŠKANDIK</i>	92
Slovenská remeselnícka obchodnícka jednota vo svetle jej základných organizačných dokumentov / Slovak artisanal Retailer unity in light of its basic organizational documents (Recenzenti / reviewers: prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., PhDr. Peter Kovaľ, PhD.)	

ROZHOVORY / INTERVIEWS

<i>Nadežda JURČIŠINOVÁ</i>	124
Rozhovor s prof. PhDr. Romanom Holecom, CSc., predsedom slovenskej časti Česko-slovenskej/Slovensko-českej komisie historikov / Interview with prof. PhDr. Roman Holec, CSc., Chairman of the Czech-Slovak/Slovak-Czech Commission of Historians	
<i>Marián VIZDAL</i>	128
Rozhovor s archeológom a pedagógom doc. PhDr. Jaromírom Kovárnikom, CSc. / Interview with archaeologists and educator doc. PhDr. Jaromír Kovárník, CSc.	

RECENZIE – ANOTÁCIE / REVIEWS – ANNOTATIONS

<i>Peter ŠVORC</i>	136
SCHWARZ, Karl W. <i>Von Leonhard Stöckel bis Ruprecht Steinacker. Biographische Perspektiven der Protestantismusgeschichte im Karpatenbogen. Studien zur deutsch-slowakischen Kulturgeschichte im Karpatenbogen. Band 3.</i> Berlin : Weidler Buchverlag Berlin, 2014. 233 s. ISBN 978-3-89693-603-5.	
<i>Patrik DERFIŇAK</i>	140
HLADÍK, Ondřej. <i>Kriminalita v rudolfínské Praze. Zločin a právo na Novém Městě pražském v letech 1585 – 1593.</i> Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2011. 279 s. ISBN 978-80-87378-88-5.	
<i>Marie BAHENSKÁ</i>	141
DUDEKOVÁ, Gabriela a kol. <i>Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku.</i> Bratislava : VEDA, 2011. 773 s. ISBN 978-80-224-1189-9.	
<i>Valéria PULENOVÁ</i>	144
HONZA-DUBNICKÝ, Jozef. <i>Zápisky legionára.</i> Banská Bystrica : Vydavateľstvo PRO, 2014. 175 s. ISBN 978-80-89057-46-7.	
<i>Martin HAJDUK</i>	146
<i>Historica Carpatica 44/2013.</i> Zborník Východoslovenského múzea v Košiciach. Eds. Dáriuš Gašaj, Martin Jarinkovič. Košice : Východoslovenské múzeum v Košiciach, 2013. 182 s. ISBN 978-80-89093-33-5.	
<i>Ján DŽUJKO</i>	148
<i>Kveta a Jozef Stražanovci : personálna bibliografia.</i> Ed. Michal Socha. Prešov : Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2010. 217 s. ISBN 978-80-85734-85-0.	

KRONIKA / CHRONICLE

<i>Michaela KURINOVSKÁ</i>	152
Knižná kultúra Slovenska koncom 19. a začiatkom 20. storočia (východné Slovensko – pamiatky – osobnosti – udalosti). Prešov, 10. – 11. september 2014 / Literary culture in Slovakia in the late 19 th and early 20 th century (Eastern Slovakia – Monuments – personalities – events). Prešov, 10 – 11 September 2014	
<i>Ján DŽUJKO</i>	154
Po stopách zdraví a nemoci človeka a zvierat IV. Brno, 16. – 17. september 2014 / Following the footsteps of man and animals IV., Brno, 16. – 17. September 2014	
<i>Ján DŽUJKO</i>	156
Mobilita programu ERASMUS+ na Katedre histórie Prírodovedne-humanitní a pedagogické fakulty Technické univerzity v Liberci. Liberec, 20. – 25. október 2014 / Erasmus+ mobility at Department of History. Faculty of Sciences, Humanities and Education Technical university of Liberec. Liberec, 20. – 25. October 2014	
<i>Štefánia KOVÁČOVÁ</i>	158
Medzinárodná vedecká konferencia Metodologické a koncepcné otázky výskumu dejín Rusínov a Ukrajincov v stredovýchodnej Európe. Stará Lesná, 6. – 7. november 2014 / International Scientific Conference Methodological and conceptual issues of research of the history of Rusyns and Ukrainians in Central Europe. Stará Lesná, 6. – 7. November 2014	
<i>Peter KOVAL</i>	161
„Večery s históriou“ Prednáška prof. PhDr. Roman Holeca, CSc. Prešov, 25. november 2014 / “Evenings with history” Lecture by prof. PhDr. Roman Holec, CSc. Prešov, 25. November 2014	
<i>Michaela KURINOVSKÁ</i>	164
Šieste odborné podujatie venované archívnictvu a pomocným vedám historickým: Rod Sztáray a Michalovce. Prešov, 3. december 2014 / The sixth event on professional archival and historical auxiliary sciences: lineage Sztáray and Michalovce. Prešov, 3. December 2014	
<i>Michaela KURINOVSKÁ</i>	165
Spoločnosť a dejiny (človek, priestor, kultúra). Prešov, 12. december 2014 / Society and history (human, space, culture). Prešov, 12. December 2014	
O autoroch/A word about authors	167
Informácie pre autorov/Information for contributors	170

rok 2014 znovu ukázal, aspoň cez pohľad do kníhkupectiev či evidencií knižných titulov, že história patrí na Slovensku k tým oblastiam, o ktoré majú ľudia veľký záujem. Túto skutočnosť potvrdzujú aj programy jednotlivých televíznych staníc, v ktorých sú bohato zastúpené filmy s historickou tematikou. Ľudia ich sledujú, čítajú knihy a diskutujú o tých udalostiach, ktoré ich zaujali, analyzujú ich s lepším či slabším prehľadom a informovanosťou, polemizujú o nich. Jednoducho, žijú históriou. Pre nás historikov je to potešiteľné zistenie a rovnako potešiteľné konštatovanie. Horšie je, že takýto dobrý pocit zakalí zistenie, že v diskusiách čitateľov, či len záujemcov o minulosť, rezonujú mylné informácie, ktoré deformujú ich historické poznanie i historické vedomie. Žiaľ, neraz na dlhú dobu, ba i navždy.

Teraz nemám na mysli témy, o ktorých polemizujú profesionálni historici a k ich výkladu zaujímajú odlišné stanoviská, pretože už samotná polemika, rozdielne názory i interpretácie upozorňujú laických záujemcov o históriu, že profesionáli hľadajú pravdu, že sú v procese hľadania, poznania, že nič nie je ukončené a že minulosť, tak ako i aktuálny život, ktorý žijeme, nie sú a ani nikdy neboli čierno-biele a ponúkajú viaceré vysvetlenia. A úlohou bádateľov je nájsť to pravé – pravdivé.

Na mysli mám témy, na ktorých sa už dávno bádatelia interpretačne zhodli, pretože už odpadli ideologické, politické či iné determinácie historického výkladu, ktoré by tlačili odborníka k prekrúcaniu pravdy a tá, nech by bola akákoľvek, príjemná i nepríjemná pre štátny, národný, konfesionálny, sociálny či iný kolektív, zostáva faktom, ktorý žiadna interpretácia jednak nezmení, lebo sa to reálne nedá, jednak už neexistuje potreba (?), aby sa interpretovali so straníckym, teda tendenčným a deformačným záujmom.

Nedávno vyšla dvojjazyčná kniha maďarského historika o dejinách Prešova. Výpravne urobená publikácia obohatená početnými dobovými fotografiami čitateľa zaujme a milovníka histórie, ktorý sa zahľadí na dobové fotografie možno i nadchne. A ak sa potom začíta do textu knihy, rozkryje sa mu obraz dejín mesta, ale aj Slovenska, ktorý čitateľom ponúkala maďarská spisba na prelome 19. a 20. storočia v čase najtvrdšej maďarizácie. Pokiaľ ide o čitateľa historicky aspoň trochu vzdelaného, tak knihu so sklamaním odloží ako nepotrebný archaický brak. Pravdepodobne s otázkou, čo viedlo historika – profesionála, ako sa sám autor prezentoval na zadnom prebale knihy, k deformáciám minulosti, k zavádzaniu slovenského i maďarského čitateľa. Horšie je, že čitateľovi bez väčších znalostí dejín, takáto graficky pekná kniha podsunie zavádzajúce informácie o minulosti, o Slovákoch, Maďaroch, Nemcoch žijúcich v meste, o ich postavení, úlohe i poslaní nielen v Prešove, ale aj v dejinách stredoeurópskeho priestoru. A nepripravený čitateľ takýmto informáciám aj uverí, pretože vydanie knihy, v ktorej sú Slováci opísaní len ako ľudia vhodní plniť reprodukčnú, živočíšnu úlohu, bez ambícií niečo zmysluplné dokázať, byť niekým, niečo v dejinách znamenať, podporila vláda Slovenskej republiky! Z daní občanov Slovenskej republiky financovala výpravnú knihu zahraničného autora, ktorý, možno nevedome a možno cielene, si z čitateľov na Slovensku urobil posmech.

Pritom financovanie základného i aplikovaného výskumu domácich bádateľov je už dlhodobo podhodnotené, vydanie ich kníh je zväčša nehonorované, drvivá väčšina publikácií vychádza v čo najskromnejšom a najlacnejšom prevedení, ktoré čitateľa neosloví a z marketingového hľadiska ich vtlačá do pozície chudobnej šedivej Popolušky. A čo je ešte horšie, že väčšina napísaných a vydaných historických prác slovenských historikov sa k širšiemu okruhu čitateľov, neprofesionálov, ani len nedostane. Financované boli zo skromných grantových projektov, ktoré takéto publikácie nedovoľujú predávať, teda ani ich umiestňovať v kníhkupectvách, určené sú len na výmenu a ako prezrádza reálna prax – na dlhodobé odležanie v skladových priestoroch univerzitných či akademických pracovísk, kde sa aj zrodili.

Ťažké je teda na Slovensku formovať sebavedomého občana, hrdého na svoju vlasť, na jej minulosť, na svojich predkov. V školách na to nie je času, v rodinách to sami nevedia, a slovenská spoločnosť ako taká, ba ani jej najvyššie inštitúcie, nemajú o to žiaden záujem. Nuž, ktovie, či na naše šťastie (alebo na naše nešťastie?) i napriek slovenskému svojrázu vo vzťahu k vlastnej minulosti platilo i platí – *Historiae magistra vitae est!*

Peter Švorc

ŠTÚDIE

Osvienčim, Poľsko. Foto Jozef Jurčišin

PRÍSPEVOK K DEJINÁM ŽIDOV VO VYBRANÝCH LOKALITÁCH V OKOLÍ MESTA PREŠOV V 19. STOROČÍ

Martin HAJDUK

Abstract: *A contribution to the history of Jews in selected locations around Prešov in the 19th century.* The paper deals with the history of the Jewish population in selected rural communities from the immediate neighbourhood of the town Prešov during the “long” 19th century. It relies on not only current published scientific literature, but most of the surviving archival material in the form of Josephine census of 1784, further county inventories of houses and people from the years 1815 to 1847, the Census of people and domestic animals of 1857 and the first modern census of 1869. The aim of the paper is to capture the trend of the Jewish population in the selected municipalities Saris County at that time. Consequently, on the basis of extant census sheets from 1869 of individual households one of the largest Jewish communities in rural Saris has analysed in detail, we mean the Jewish community in Šarišské Lúky in particular. In particular it deals with nature of housing, family composition, economic conditions, origin and literacy of the local Jewish population. In conclusion, it focuses on the development of Jewish settlements in the study sites during the years 1880 – 1910, during the period when Judaism became the religion recognized by the state, the emancipation of Hungarian Jews was completed.

Key words: Jews. 19th century. Šariš county. Census. Šarišské Lúky.

Dejiny židov v Uhorsku sa začali naplno rozvíjať pomerne neskoro, a to až počas vlády Jozefa II., t. j. v osemdesiatych rokoch 18. storočia. Okrem Tolerančného patentu z 13. októbra 1781, ktorý zrovnoprávňoval nekatolícke kresťanské obyvateľstvo monarchie s katolíkmami, bol 31. marca 1783 uvedený do praxe patent s názvom *Systematica gentis Judaicae regulatio*. Ten vytvoril nový právny základ pre určenie postavenia židovského obyvateľstva v krajine. Židia mohli začať slobodne vykonávať dovtedy pre nich zakázané povolania i remeslá, rovnako im bolo umožnené poľnohospodársky podnikáť. Patent im otváral brány slobodných kráľovských miest, okrem banských. Bol upravený spôsob zakladania a vedenia židovských náboženských škôl a židovským študentom bolo umožnené pokračovať v štúdiách na kresťanských školách, vrátane gymnázií a univerzít. Patent zrušil povinnosť nosenia predpísaného oblečenia a rozlišovacích znakov. Dochádzalo však aj k zásahom do vnútorných záležitostí židovskej komunity. Zakazovalo sa napríklad verejné používanie jazyka *jidiš*¹ a hebrejčina bola obmedzená na náboženské obrady a literatúru. Oba jazyky mali byť v budúcnosti nahradené spisovnou nemčinou. O dva roky neskôr nechal

1 Jazyk aškenázskych židov, ktorý vznikol v priebehu 8. až 11. storočia. Jeho základ tvorí stredoveká (nespisovná) nemčina obohatená o hebrejské slová a neskôr ovplyvnená slovanskými jazykmi, najmä poľštinou a ukrajinčinou. FRANEK, Jaroslav. *Judaizmus. Kniha o židovskej kultúre, histórii a náboženstve*. Bratislava : Archa, 1993, s. 21.

panovník premenovať urážlivú tolerančnú daň na komorskú, hoci jej podstata sa nezmenila. Židia museli naďalej platiť za to, že sú židia.² Jozef II. pochopil dôležitosť a význam matrik ako evidencie obyvateľstva a to nielen z hľadiska osobného a cirkevného, ale najmä z hľadiska potrieb verejnej správy pre účely hospodárske, vojenské či štatistické. Po roku 1788 si mali začať viesť matriky aj židia, pričom bola zavedená povinnosť používania priezvisk. Tí, ktorí žiadne nemali, dostali pridelené nemecké podľa indexu. Matriky narodených, sobášených i zosnulých boli rabíni povinní viesť v nemeckom jazyku.³

Územie dnešného východného Slovenska predstavuje z hľadiska dejín židovského obyvateľstva osobitý región, ktorý sa v mnohom odlišoval od stredného i západného Slovenska. Neexistovali tu starobylé náboženské obce a jediné mesto, kde židov evidovali aj v stredoveku sú Košice. Židia tak pravdepodobne žili roztrúsene v malých vidieckych obciach a výraznejší nárast ich počtu zapríčinila až migrácia z Haliče a Poľska. V rámci Šarišskej stolice sa prví prisťahovalci začali usadzovať v severných pohraničných oblastiach a odtiaľ potom postupne prenikali do vnútrozemia.⁴ Išlo najmä o obchodníkov, ktorí smerovali na trhy slobodných kráľovských miest Bardejova, Prešova a Sabinova. Ale keďže mali zakázané sa na ich pôde usadzovať, začali vznikať židovské komunity v ich bezprostrednej blízkosti. Pri Bardejove to bolo mestečko Zborov, pri Sabinove zase neďaleká Pečovská Nová Ves a v prípade Prešova to boli Šarišské Lúky (v súčasnosti časť obce Lubotice).⁵

Pozrime sa bližšie na prvé skutočné sčítanie obyvateľstva v Uhorsku, ktoré prebehlo počas vlády Jozefa II. Sčítanie bolo nariadené 1. mája 1784 a konalo sa od 1. novembra do konca leta nasledujúceho roku. Na prelome rokov 1786 a 1787 sa následne vykonala revízia tejto evidencie. Po panovníkovej smrti sa stolice rozhodli toto sčítanie zrušiť, lebo bolo všeobecné a zahrnovalo aj šľachtu. My si budeme všímať predovšetkým nami vybrané obce pri Prešove. Ide o lokality, ktoré sú dnes už pevnou súčasťou mesta v podobe mestskej časti – Cemjata, Nižná Šebastová, Solivar, Solná Baňa, Šalgovík a Šváby alebo ich možno označiť ako jeho aglomeráciu spojenú mestskou hromadnou dopravou – Bzenov, Fintice, Haniska, Lubotice vrátane Šarišských Lúk, Malý Šariš, Ruská Nová Ves, Teriakovce, Vyšná Šebastová a Záborské. Archívny materiál z konca 18. storočia však nie je kompletný. Sčítacie hárky sa dochovali len pre Bzenov, Hanisku, Lubotice, Malý Šariš, Nižnú Šebastovú, Ruskú Novú Ves, Solivar a Záborské. Dozvedáme sa z nich celkový počet židov, skladbu podľa pohlavia i rodinný stav.

Z tabuľky I. vyplýva, že v roku 1784 žilo v uvedených obciach spolu 5127 ľudí, z toho iba 19 židov. Konkrétne išlo o 9 mužov a 10 žien, resp. 5 rodín, z toho 2 rodiny žili v Ruskej Novej Vsi a Záborskom a 1 rodina v Haniske.

2 RYBÁŘOVÁ, Petra. *Antisemitizmus v Uhorsku v 80. rokoch 19. storočia*. Bratislava : Pro Historia, 2010, s. 28.

3 SARMÁNYOVÁ, Jana. *Cirkevné matriky na Slovensku zo 16. – 19. storočia*. Bratislava : Odbor archívnictva MV SR, 1991, s. 7.

4 ADAM, Ján. Židia v Šariši podľa súpisu z roku 1761. In *Židia pred a za Karpatmi v priebehu stáročí*. Ed. Peter Kónya. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013, s. 134-140.

5 KÓNYA, Peter. *Dejiny židov na východnom Slovensku v kontexte celoeurópskeho vývoju*. Prešov : Metodické centrum, 1997, s. 52-55.

Tabuľka I. Jozefínske sčítanie obyvateľstva (1784) a jeho revízia z r. 1786⁶

Názov obce	Počet obyvateľov	Počet židov
Bzenov	167	-
Haniska	194	4
Lubotice	576	-
Malý Šariš	476	-
Nižná Šebastová	762	-
Ruská Nová Ves	388	8
Solivar	2144	-
Záborské	420	7

V priebehu prvej polovice 19. storočia kontinuálne narastal počet židov v Uhorsku. Kým v roku 1805 ich tu žilo približne 127-tisíc, v dvadsiatych rokoch 19. storočia to bolo už 190-tisíc a v roku 1840 vyše 240-tisíc. Tento rastúci trend iba odzrkadľoval prisťahovalectvo z Haliče a neskôr z ruského záboru Poľska, ktoré prebiehalo nepretržite až do konca 19. storočia. Prijatie nových zákonov a rast životnej úrovne spôsobili zmenu postavenia židov v rámci uhorskej spoločnosti a v relatívne krátkom čase sa stali nenahraditeľnými pre hospodársky život krajiny. Zároveň sa prehlbovala vnútorná diferenciácia navonok jednotného uhorského židovstva, ktorá sa prejavovala príslušnosťou k rôznym náboženským smerom. Bohatí a vzdelaní židia postupne opúšťali zásady rabínskeho judaizmu, snažili sa splynúť s meštianskou spoločnosťou, preberali spôsoby jej života a ideológiu a podľa vzoru západnej Európy vytvárali reformný prúd. Na opačnej strane stálo židovské obyvateľstvo na vidieku, ktoré sa pridŕžalo tradícií, a tým formovalo ortodoxný prúd. Na severovýchode Uhorska sa zase rozšírilo židovské nábožensko-mystické hnutie známe pod pojmom chasidizmus.⁷

Židovské obyvateľstvo v nami zvolených obciach v okolí Prešova počas prvej polovice 19. storočia si priblížime prostredníctvom *Župných súpisov domov a obyvateľstva z rokov 1815 – 1847*. Ich cieľom bolo zistiť obyvateľstvo vhodné pre vojenskú službu, a teda zahrnovalo iba mužskú časť populácie. Pri ich vykonávaní sa rešpektovala zásada skutočného obyvateľstva, t. j. na mieste sa evidovalo nielen tam narodené a usadené obyvateľstvo, ale aj osoby, ktoré sa tam zdržiavali prechodne. Budeme sa snažiť vypožorovať vývoj židovského osídlenia vo vybraných lokalitách cez súpisy z rokov 1818, 1819, 1826, 1828, 1846 a 1847. V nasledujúcich tabuľkách uvádzame vyextrahovanú mužskú časť židovskej populácie.

-
- 6 Štátny archív (ŠA) Prešov. Fond Šarišská župa, šk. 1 – Súpisy obyvateľstva 1780 – 1870 (Bzenov, Haniska), šk. 2 (Lubotice, Malý Šariš, Nižná Šebastová), šk. 3 (Ruská Nová Ves, Solivar, Záborské). Revízia Jozefínskeho sčítania obyvateľstva z roku 1786.
 - 7 KÓNYA, Peter. *Dejiny židov na východnom Slovensku v kontexte celoeurópskeho vývinu*. Prešov : Metodické centrum, 1997, s. 36.

Tabuľka II. *Súpis židovského obyvateľstva vo vybraných obciach Šarišskej stolice r. 1818⁸*

Názov obce / veková kategória	1. – 17. rok	18. – 40. rok ženatí	18. – 40. rok slobodní/vdovci	nad 40 rokov
Bzenov	-	-	-	-
Cemjata	-	-	-	-
Fintice	-	-	-	-
Haniska	3	3	1	3
Lubotice	27	11	4	3
Malý Šariš	1	3	-	-
Nižná Šebastová	23	9	2	9
Ruská Nová Ves	2	2	-	1
Solivar	-	-	-	-
Solná Baňa	-	-	-	-
Šalgovík	-	-	-	-
Teriakovce	1	1	-	2
Vyšná Šebastová	2	2	1	-
Záborské	5	2	-	2

Zo súpisu z roku 1818 vyplýva, že židovské obyvateľstvo obývalo osem zo 14 nami vybraných lokalít. Spolu išlo o 125 osôb mužského pohlavia, z ktorých až dve tretiny žili iba v dvoch obciach, Nižnej Šebastovej a Luboticiach. Z vekových kategórií bola najviac zastúpená od prvého do sedemnásteho roku života (64), potom ženatí muži od osemnásteho do štyridsiateho roku života (33), ďalej muži po štyridsiatom roku života (20) a nakoniec slobodní muži a vdovci od osemnásteho do štyridsiateho roku života (8). V súpise sa neuvádza ženská časť populácie, a tak iba v prípade kategórie ženatých mužov si ich počet môžeme logicky odvodiť. O rok neskôr, sa židovské obyvateľstvo objavilo aj v obci Bzenov, kde súpis zaznamenal 1 ženatého muža vo veku od osemnásteho do štyridsiateho roku života a teda možno hovoriť o 1 rodine. Spolu bolo v roku 1819 zaevidovaných 135 židov, čiže o desať viac ako rok predtým. K poklesu o 15 osôb došlo v Haniske, Záborskom, Nižnej a Vyšnej Šebastovej. Naopak k nárastu o 24 osôb v Luboticiach, Malom Šariši a Teriakovciach. Najpočetnejšiu kategóriu reprezentovala opäť od prvého do sedemnásteho roku života (74), nasledovali ženatí muži od osemnásteho do štyridsiateho roku života (41), ďalej muži po štyridsiatom roku života (11) a nakoniec slobodní muži a vdovci od osemnásteho do štyridsiateho roku života (4).⁹

Prenesme sa teraz do dvadsiatych rokov 19. storočia a priblížme si dva súpisy z rokov 1826 a 1828.

8 ŠA Prešov. Fond Šarišská župa, šk. 9 – Súpisy obyvateľstva 1780 – 1870, Župné súpisy domov a obyvateľstva z rokov 1815 – 1847.

9 ŠA Prešov. Fond Šarišská župa, šk. 10 – Súpisy obyvateľstva 1780 – 1870, Župné súpisy domov a obyvateľstva z rokov 1815 – 1847.

Tabuľka III. *Súpis židovského obyvateľstva vo vybraných obciach Šarišskej stolice r. 1826¹⁰*

Názov obce / veková kategória	1.-17. rok	18.-40. rok ženatí	18.-40. rok slobodní/vdovci	nad 40 rokov
Bzenov	2	1	-	-
Cemjata	-	-	-	-
Fintice	-	-	-	-
Haniska	4	2	3	3
Lubotice	40	21	19	20
Malý Šariš	11	6	2	1
Nižná Šebastová	20	10	8	3
Ruská Nová Ves	-	-	-	-
Solivar	-	-	-	-
Soľná Baňa	-	-	-	-
Šalgovík	-	-	-	-
Teriakovce	5	1	1	3
Vyšná Šebastová	4	2	2	1
Záborské	3	1	-	1

Z tabuľky III. vyplýva, že židovské obyvateľstvo obývalo osem zo 14 nami vybraných obcí. Spolu išlo o 189 osôb, z toho najpočetnejšou bola kategória od prvého do sedemnásteho roku života (89), nasledovali ženatí muži od osemnásteho do štyridsiateho roku života (44), ďalej po prvýkrát na treťom mieste slobodní muži a vdovci od osemnásteho do štyridsiateho roku života (35) a nakoniec muži po štyridsiatom roku života (32). Židia sa vytratilí z obce Ruská Nová Ves a naopak k ich nárastu došlo takmer v každej z ôsmich obcí s výnimkou Záborského. Z dochovaného župného sumáru sa ďalej možno dozvedieť, že v celom Šariši žilo 3303 mužov hlásiacich sa k židovskej viere, pričom v nami vybraných lokalitách to bolo 5,7 % z nich. Situácia o dva roky neskôr je podobná ako v roku 1826. Celkový počet židovských mužov však stúpol na 214, z toho až $\frac{3}{4}$ žili v Luboticiach a Nižnej Šebastovej. Nárast spolu o 33 osôb evidujeme v Luboticiach, Malom Šariši a Teriakovciach. Naopak k poklesu spolu o 9 osôb došlo v Bzenove, Haniske, Nižnej a Vyšnej Šebastovej. V Záborskom sa počet a skladba mužskej populácie židovského obyvateľstva nezmenila. Najpočetnejšou kategóriou stále zostávala od prvého do sedemnásteho roku života (94), za nimi nasledovali ženatí muži od osemnásteho do štyridsiateho roku života (57), potom opäť na treťom mieste muži po štyridsiatom roku života (38) a nakoniec slobodní muži a vdovci od osemnásteho do štyridsiateho roku života (30).¹¹

10 ŠA Prešov. Fond Šarišská župa, šk. 14 – Súpisy obyvateľstva 1780 – 1870, Župné súpisy domov a obyvateľstva z rokov 1815 – 1847.

11 ŠA Prešov. Fond Šarišská župa, šk. 14 – Súpisy obyvateľstva 1780 – 1870, Župné súpisy domov a obyvateľstva z rokov 1815 – 1847.

Nakoniec sa budeme venovať súpisom z obdobia tesne pred vypuknutím revolúcie 1848 – 1849.

Tabuľka IV. *Súpis židovského obyvateľstva vo vybraných obciach Šarišskej stolice r. 1846¹²*

Názov obce / veková kategória	1.-17. rok	18.-40. rok ženatí	18.-40. rok slobodní/vdovci	nad 40 rokov
Bzenov	-	-	-	-
Cemjata	-	-	-	-
Fintice	x	x	x	x
Haniska	3	2	-	-
Lubotice	76	76	20	2
Malý Šariš	15	10	-	5
Nižná Šebastová	2	3	1	-
Ruská Nová Ves	-	-	-	-
Solivar	-	-	-	-
Soľná Baňa	x	x	x	x
Šalgovík	2	1	-	-
Teriakovce	-	-	-	-
Vyšná Šebastová	3	1	-	-
Záborské	-	-	-	-

Zo súpisu z roku 1846 sa dozvedáme, že židovské obyvateľstvo žilo v šiestich zo 14 nami vybraných lokalitách. Spolu išlo o 222 osôb, z toho väčšina sa sústredila v Luboticiach (174). V porovnaní s predchádzajúcimi rokmi sa židia vytratilí zo Bzenova, Teriakoviec a Záborského. Po prvýkrát ich však nachádzame v Šalgovíku. V prípade Fintíc a Soľnej Bani sa nám údaje nedochovali. Najpočetnejšou kategóriou bola opäť od prvého do sedemnásteho roku života (101), potom ženatí muži od osemnásteho do štyridsiateho roku života (93), ďalej slobodní muži a vdovci od osemnásteho do štyridsiateho roku života (21) a nakoniec muži po štyridsiatom roku života (7). V roku 1847 platili pre vybrané obce rovnaké hodnoty ako v predošlom roku s výnimkou malej zmeny v prípade Bzenova, kde môžeme opäť zaznamenať 1 židovskú rodinu.¹³

Z uvedeného vyplýva, že počet židov v nami sledovaných lokalitách rástol v súlade s celouhorským trendom. Prezentované údaje však neodrážajú celkový stav židovskej komunity, keďže išlo o súpisy, ktorých zmyslom bolo získať prehľad o obyvateľstve vhodnom pre vojenskú službu a teda nezahrnovalo ženskú časť populácie.

12 ŠA Prešov. Fond Šarišská župa, šk. 14 – Súpisy obyvateľstva 1780 – 1870, Župné súpisy domov a obyvateľstva z rokov 1815 – 1847.

13 ŠA Prešov. Fond Šarišská župa, šk. 14 – Súpisy obyvateľstva 1780 – 1870, Župné súpisy domov a obyvateľstva z rokov 1815 – 1847.

Napriek tomu je možné vysledovať aspoň trend židovského osídlenia v lokalitách, ktoré susedili s mestom Prešov počas prvej polovice 19. storočia.

Podrobnejšie informácie o židovskej komunite počas nasledujúceho revolučného obdobia možno získať z celouhorskeho súpisu židov z roku 1848. Do súpisných hárkov sa totiž zapisovalo nielen meno a priezvisko, ale napríklad aj vek, miesto narodenia či spôsob obživy. Všetky nami sledované lokality spadali do dvoch okresov, a to Široké alebo Dolná Torysa – obvod Solivar. Spolu v nich žilo od 950 do 1000 židov.¹⁴

Počas mesiacov trvania revolúcie 1848 – 1849 vstúpilo do maďarských národných gárd mnoho židov. Asi 20-tisíc z nich bolo súčasťou domobrany, viacerí slúžili ako vojenský lekári či pomáhali pri zásobovaní vojska. Významná bola finančná pomoc poskytnutá zo strany židovských náboženských obcí. Revolučný parlament v Debrecíne prijal v júli 1849 zákon o emancipácii, ktorý im priznával rovnaké politické a občianske práva, akými disponovali občania ostatných štátom uznaných náboženstiev. Po világošskej kapitulácii však došlo k jeho anulovaniu a uhorskí židia museli za účasť na revolučných udalostiach zaplatiť finančné odškodné. Napriek tomu malo na nich obdobie Bachovho absolutizmu a provizória pozitívny vplyv. Koncom päťdesiatych rokov 19. storočia vydal panovník viacero dekrétov, ktoré židom otvorili brány stredoslovenských banských miest, umožnili im nadobúdať pôdu, zamestnávať kresťanské obyvateľstvo, vlastniť lekárne, mlyny či predávať víno a liehoviny.¹⁵

Na sklonku prvej polovice 19. storočia bol Prešov najľudnatejším mestom Šarišskej župy. Spolu tu žilo 7685 ľudí z toho 82 židov. Pre porovnanie uvádzame, že v neďalekom Sabinove s 2590 obyvateľmi to bolo 16 a v Bardejove so 4941 obyvateľmi zase 181. O niečo početnejšiu komunitu tvorili v susednom Above, kde z 13 034 obyvateľov Košíc bolo až 729 židovského vierovyznania.¹⁶

Pozrime sa teraz bližšie na židovské obyvateľstvo v nami vybraných lokalitách v päťdesiatych rokoch 19. storočia, a to cez dochované *Sčítanie obyvateľstva a domáceho zvieratstva z roku 1857*. V rámci okresov bolo najpočetnejšie židovské osídlenie v Sabinove (2712), potom nasledoval Bardejov (2474), Prešov (2134), Gíraltovce (2045), Svidník (1096) a nakoniec Široké (754). V rámci miest Šarišskej župy bola najľudnatejšou židovská komunita v Bardejove (506). V Prešove vrátane jeho predmestí žilo v tom čase 170 židov. V rámci sledovaných obcí bola jednoznačne najväčšou židovská komunita v Ľuboticiach (801). Nasledovala Nižná Šebastová (112), Malý Šariš (75), Záborské (18), Vyšná Šebastová (14), Solivar (12), Haniska (10), Ruská Nová Ves (10), Teriakovce (6), Bzenov (5), Solná Baňa (5) a Fintice (4).¹⁷

14 Podrobnú analýzu židovského obyvateľstva žijúceho vo vybraných lokalitách znemožnil pomerne zlý stav značnej časti archívneho materiálu, ktorý sa týkal obcí v okrese Dolná Torysa – obvod Solivar. Z hľadiska počtu osôb išlo o viac ako polovicu židov, ktorých údaje nebolo možné seriózne spracovať. ŠA Prešov. Fond Šarišská župa, šk. 1128 – Šarišský súpis židov.

15 KÖNYA, Peter. *Dejiny židov na východnom Slovensku v kontexte celoeurópskeho vývinu*. Prešov : Metodické centrum, 1997, s. 38-39.

16 FÉNYES, Elek. *Magyarország geográfiai szótára* [online]. [cit. 13. decembra 2014]. Dostupné z: <http://www.fsz.ek.hu/digitdoc/fenyas/>

17 ŠA Prešov. Fond Šarišská župa, šk. 85 – Súpisy obyvateľstva 1780 – 1870, Sčítanie obyvateľstva a domáceho zvieratstva z roku 1857.

Počet uhorských židov sa tesne pred rakúsko-maďarským vyrovnaním pohyboval okolo pol milióna. Veľká časť z nich žila v mestách a zastávala pozície v bankovníctve, obchode či rozvíjajúcom sa priemysle. Značné zastúpenie mali medzi inteligenciou. Na vidieku reprezentovali takmer celý maloobchod, prevádzkovali krčmy a pánice, taktiež aj niekoľko veľkostatkov. S týmto významným podielom na hospodárskom živote krajiny ostro kontrastovalo ich právne postavenie. Otázka emancipácie židovského obyvateľstva sa pre svoju naliehavosť riešila prakticky ihneď po vyrovnaní v roku 1867. Podľa nového zákona boli židia zrovnoprávnení s kresťanským obyvateľstvom v užívaní všetkých občianskych ako aj politických práv, pričom boli zrušené všetky nariadenia, ktoré tomu odporovali. Týmto sa vytvorili vhodné podmienky pre život, ktoré lákali ďalších židovských prisťahovalcov, a to najmä z ruského záboru Poľska, kde v tom čase stále dochádzalo ku krvavým pogromom.¹⁸ Hlavným dôsledkom prijatia nového emancipačného zákona sa stal nielen početný nárast, ale aj celkový všestranný rozvoj uhorského židovstva, ktorý sprevádzala kultúrna a jazyková asimilácia.¹⁹

Po definitívnom rozkole uhorských židov na kongrese v Pešti v roku 1868 sa všetky obce v Šariši, s výnimkou prešovskej, prihlásili k ortodoxnému smeru, prípadne inklinovali ku chasidizmu. Nejednotnosť medzi šarišskými židmi sa prejavila napríklad v podobe vyslania dvoch delegácií na spomínaný kongres. Reformný prúd zastupovali Leo Holländer a Leo Adler²⁰, ortodoxný smer zase rabíni Leopold Jules a Moše Gross.²¹

Posledným dobovým prameňom, cez ktorý sa pozrieme na židovské obyvateľstvo v bezprostrednom susedstve mesta Prešov je prvé moderné sčítanie obyvateľstva z roku 1869. Uskutočnilo sa vo všetkých obciach Šarišskej župy s výnimkou miest Bardejova, Prešova a Sabinova, ktoré spadali pod právomoc ústredných orgánov. Všetky obce boli prerozdelené do šiestich okresov (Horná a Dolná Torysa, Široké, Topľa, Makovica a Sekčov), ktoré sa ďalej delili na obvody. Zaznamenaný bol stav z polnoci 31. decembra 1869 na 1. januára 1870. Podľa sčítania žilo v obciach Šarišskej župy 156 139 osôb, z ktorých sa 11 135 hlásilo k židovskej viere. Najpočetnejšie bolo židovské obyvateľstvo v okrese Topľa (2303), nasledovala Horná Torysa (2293), Dolná Torysa (2006), Makovica (1829), Sekčov (1500) a nakoniec Široké (1204). Židia tak na šarišskom vidieku tvorili 7,1 % menšinu. Všetky nami sledované lokality sa nachádzali v dvoch okresoch, a to Dolná Torysa – obvod Solivar (Fintice, Haniska, Lubotice, Nižná Šebastová, Ruská Nová Ves, Solivar, Solná Baňa, Šalgovík, Šarišské Lúky, Šváby, Teriakovce, Vyšná Šebastová a Záborské) a Široké – obvod Radačov (Bzenov a Malý Šariš).²²

18 ŠA Prešov. Fond Šarišská župa. Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan 1861 – 1922, inv. č. 61 – Veľký príliv židov z Ruska (1867).

19 KÓNYA, Peter. *Dejiny židov na východnom Slovensku v kontexte celoeurópskeho vývinu*. Prešov : Metodické centrum, 1997, s. 40.

20 ŠA Prešov. Fond Šarišská župa. Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan 1861 – 1922, inv. č. 62 – Leo Adler z Prešova navrhnutý do židovského kongresu (1868).

21 KÓNYA, Peter – LANDA, Dezider. *Stručné dejiny prešovských židov*. Prešov : PVT, 1995, s. 33-34.

22 ŠA Prešov. Fond Šarišská župa, šk. 77 – Sčítanie obyvateľstva (1869), Župné a okresné sumárne prehľady obyvateľstva podľa pohlavia, náboženstva, stavu, domovskej príslušnosti, prítomnosti/nepřítomnosti a stupňa vzdelania.

Tabuľka V. Sčítanie obyvateľstva z roku 1869²³

Názov obce	Počet židov
Bzenov	10
Fintice	3
Haniska	17
Lubotice	55
Malý Šariš	55
Nižná Šebastová	60
Ruská Nová Ves	11
Solivar	76
Soľná Baňa	13
Šalgovík	19
Šarišské Lúky	743
Šváby	-
Teriakovce	6
Vyšná Šebastová	18
Záborské	43

Na základe sčítania z roku 1869 žilo vo vybraných obciach spolu 1129 židov. Najpočetnejšia komunita existovala v Šarišských Lúkach a bola evidovaná už nezávisle. Dovtedy sa táto obec rozvíjala v rámci chotára Lubotíc, príp. Nižnej Šebastovej a jej židovskí obyvatelia boli spravidla evidovaní medzi tamojším obyvateľstvom. Nao-pak židia neboli roku 1869 evidovaní v lokalite Šváby. Vychádzajúc z vyššie uvede-ného sme sa rozhodli pre podrobnejšiu analýzu komunity v Šarišských Lúkach, a to cez dochované sčítacie hárky.

Obec Šarišské Lúky založili pravdepodobne židovskí obchodníci v polovici 18. storočia. Ich cieľom boli prešovské trhy, ale keďže sa na pôde mesta nemohli usadzovať, vznikla v jeho blízkosti židovská osada. Až do začiatku 19. storočia mož-no hovoriť o akomsi prešovskom gete, keďže väčšina jeho obyvateľstva podnikala v meste. V roku 1833 si tunajší židia postavili synagógu²⁴, o rok neskôr založili nový cintorín a v roku 1840 postavili školu. Do polovice 19. storočia patrila pod zvrchova-

23 ŠA Prešov. Fond Šarišská župa, šk. 77 – Sčítanie obyvateľstva (1869), Župné a okresné sumárne prehľady obyvateľstva podľa pohlavia, náboženstva, stavu, domovskej prísluš-nosti, prítomnosti/nepřítomnosti a stupňa vzdelania.

24 Postavená bola na spôsob barokovo-klasicistických tolerančných synagóg s pozdĺžnym blokovým pôdorysom. Nachádzala sa v nej obradná sieň, predsieň i ženská galéria. Súčasťou obradnej siene boli 6 metrov vysoké stĺpy z pieskovca, ktoré držali murované klenby. Na stranách sa nachádzali fasády so stredným rovným rizalitom zakončené tym-panónom. Vstupné priečelie bolo členené dvoma pilastrami. Synagóga mala pôvodne manzardovú strechu. Zachovala sa dodnes. *Súpis pamiatok na Slovensku III*. Bratislava : Obzor, 1969, s. 237-238.

nosť židovskej náboženskej obce v Šarišských Lúkach aj obec v Prešove. Po rozkole uhorských židov sa Šarišské Lúky priklonili k ortodoxnému smeru.²⁵

Podľa dochovaných sčítacích hárkov žilo roku 1869 v Šarišských Lúkach spolu 830 ľudí, z toho sa až 743 hlásilo k židovskej viere. Židia teda tvorili 90 % všetkého obyvateľstva obce. Zo súpisu sa dozvedáme, že popisné číslo malo 89 domov, z ktorých 84 obývalo židovské obyvateľstvo samostatne alebo spolu s kresťanmi, pričom iba dva domy obývalo výlučne kresťanské obyvateľstvo (č. 2 a č. 3). Jeden dom (č. 17) bol neobývaný. Zvyšné dva objekty boli židovská škola (č. 67) a synagóga (č. 89). V prípade každého z obývaných domov sa „bývanie“ nachádzalo na úrovni terénu, v jednom prípade bola rovnako využívaná povala.²⁶

Domy obývané židmi sa navonok od ostatných vidieckych obydlí neodlišovali. Ich súčasťou však bola *mezuza*. V biblickej hebrejčine sa týmto termínom označovali veraje, neskôr sa pod ním chápala schránka s biblickými textami, ktorá sa pripevňovala na zárubňu dverí. Slúžila ako ochrana pred mravnými prehreškami, neskôr jej Talmud a zaužívaná tradícia začali pripisovať funkciu strážcu domu. Príkaz na jej pripevňovanie a miesto kam ju umiestniť obsahujú samotné verše Tóry. Bolo zvykom sa jej pri odchode alebo príchode domov dotknúť a pobožkať ju. Samotná schránka bola vyrábaná z rôznych materiálov, no najčastejšie z dreva, kovu prípadne kameňa. Často sa na vonkajšej strane ozdobila písmenom *šin*, alebo bol v schránke vyrobený malý otvor, cez ktorý bolo toto písmeno možné vidieť, prípadne slovo *Šadaaj* (jedno z Hospodinových mien). Niekedy sa posvätné texty umiestňovali do otvoru vyhlbeného priamo v zárubni.²⁷

Každý z 84 domov, ktoré obývalo židovské obyvateľstvo obsahoval minimálne 1 izbu a 1 kuchyňu, pričom ich počet sa zvyšoval v závislosti od počtu rodín žijúcich spolu pod jednou strechou. Rovnako takmer každý príbytok (77) mal aspoň 1 komoru, predsieň však bola zaznamenaná len v 3 prípadoch. Z objektov, ktoré slúžili pre hospodárske účely bola najčastejšou maštál (v 43 prípadoch) a pivnica (36). Menej sa vyskytoval sklep (14), komora (16) a kôlna (10). Len pri dvoch domoch bol zaevidovaný sklad, pri jednom zase humno.²⁸

Ako už bolo uvedené vyššie, k 31. decembru 1869 žilo v Šarišských Lúkach 743 židov. Z toho mierne prevažoval počet žien nad mužmi; sčítanie zaznamenalo 401 žien (54 %) a 342 mužov (46 %). Zo súpisu sa takisto možno dozvedieť bližšie informácie o skladbe jednotlivých domácností. V tom čase tu žilo 18 manželských párov bez detí, 113 manželských párov s minimálne 1 dieťaťom, 26 vdov/vdovcov, 1 muž a 1 žena žijúci v odlúčení, 1 rozvedený muž a 1 rozvedená žena a 39 slobodných osôb zdržiavajúcich sa pri jednotlivých domácnostiach (išlo hlavne o blízkych rodine, ale sú medzi nimi aj cudzí). Najviac zastúpená bola rodina s 3 deťmi (v 26 prípadoch), nasledovala rodina s 1 dieťaťom (22) a potom narovnako rodina so 4 a 5 deťmi

25 BÁRKÁNY, Eugen – DOJČ, Ludovít. *Židovské náboženské obce na Slovensku*. Bratislava : Vesna, 1991, s. 342-345; *Encyklopédia židovských náboženských obcí*. 3. zväzok. S – T. Ed. Róbert J. Büchler. Bratislava : SNM – Múzeum židovskej kultúry, 2012, s. 162-165.

26 ŠA Prešov. Fond Šarišská župa, šk. 12 – Sčítanie obyvateľstva (1869), Šarišské Lúky.

27 NOSEK, Bedřich – DAMOHORSKÁ, Pavla. *Židovské tradice a zvyky*. Praha : Karolinum, 2011, s. 169-170.

28 ŠA Prešov. Fond Šarišská župa, šk. 12 – Sčítanie obyvateľstva (1869), Šarišské Lúky.

(obe po 17). Najväčšie boli rodiny, kde bolo až 9 detí (len 2 prípady). Celkovo tvorilo 113 rodín až 615 osôb, čo bolo 83 % všetkého židovského obyvateľstva Šarišských Lúk. Medzi najčastejšie vyskytujúce sa priezviská patrili: Klein (10), Fridman (8), Groszman (5), Guttman (5), Schlezinger (5), Bloch (4), Mihalovits (4), Neuman (4), Schwarz (4), Englender (3), Gotlieb (3), Schiff (3), Rosenberg (3), Adler (2), Bárkány (2), Berger (2), Bergman (2), Blau (2), Deutsch (2), Glück (2), Gottdiener (2), Kaufman (2), Lehrfeld (2), Manyisov (2), Moskovits (2), Neuwirth (2), Reich (2), Rosenthal (2), Singer (2), Stern (2), Weisz (2), Wollner (2) a ďalšie.²⁹

Základom židovskej spoločnosti bola rodina. Predstavovala inštitúciu, prostredníctvom ktorej sa zachovávalo samotné židovské náboženstvo. Hlavou každej rodiny bol muž – otec. Jeho úlohou bolo zachovávať židovskú vieru a byť nositeľom tradícií a zvykov. Primárnou úlohou ženy – matky bolo starať sa o rodinu. Okrem toho mala za povinnosť napríklad zapalovanie sviečok počas šábesu. Ženy pracovali len zriedka. Niekedy zvykli pomáhať manželovi, prípadne po mužovej smrti preberali jeho živnosť. Najčastejšie sa to stávalo, ak rodina prevádzkovala krčmu. Manželstvo sa v tom čase uzatváralo výlučne medzi osobami židovského vierovyznania. Svadba s nežidom znamenala vylúčenie z náboženskej obce.³⁰ Niekedy zohral pri uzatváraní manželstva významnú úlohu profesionálny sprostredkovateľ sobášov *šadchen* (dohadzovač). Za svoje služby však nedostal zaplatené, ak k sobášu nedošlo. Židovské manželstvo mohlo byť ukončené smrťou jedného z partnerov alebo rozvodom tzv. „odštiepením“. Ten povoľuje aj Tóra, ale zatiaľ čo sa muž mohol rozviesť prakticky bez problémov, žena o rozvod nemohla len tak požiadať. Rozvod bol totiž chápaný tak, že je to manžel, ktorý sa vzdáva toho, čo si predtým vzal. Žena dostala rozvodový list – *get* a opätovne sa mohla vydať najsôr po 92 dňoch odo dňa rozvodu. Ochranu ženy pred svojvôľou jej manžela zabezpečovala písomná svadobná zmluva – *ktuba*. Podľa židovského práva sa muž nemohol oženiť bez toho, aby svojej žene nedal *ktubu*, ktorá by obsahovala jeho záväzky ako manžela a tie, ktoré sa na neho vzťahovali po smrti alebo v prípade rozvodu.³¹ Pre ortodoxné rodiny bol typický väčší počet detí. V Šarišských Lúkach tvorili viac ako polovicu celej židovskej populácie. Prevažoval počet dievčat nad chlapcami. Pri narodení dieťaťa oznámil otec udalosť v „bužni“ a počas najbližšieho šábesu bol predvolaný k Tóre, kde dieťa dostalo meno. Chlapec dostával meno pri obriezke, ktorá sa konala na ôsmy deň od narodenia.³²

Ďalší dôležitý údaj, ktorý sa možno zo súpisu dozvedieť a ktorý priamo súvisí so židovskými rodinami žijúcimi v Šarišských Lúkach je udanie miesta narodenia jednotlivých členov. Už koncom 18. storočia nastal rozmach migrácie židovského obyvateľstva z Haliče a Poľska na dnešné územie východného Slovenska, neskôr vzrástol počet židovských prisťahovalcov zo Zemplína do Šariša. Podľa sčítania z roku 1869

29 ŠA Prešov. Fond Šarišská župa, šk. 12 – Sčítanie obyvateľstva (1869), Šarišské Lúky.

30 BOTÍK, Ján. *Etnická história Slovenska*. Bratislava : Lúč, 2007, s. 106.

31 NOSEK, Bedřich – DAMOHORSKÁ, Pavla. *Židovské tradice a zvyky*. Praha : Karolinum, 2011, s. 113 a 125; SALNER, Peter. *Židia na Slovensku medzi tradíciou a asimiláciou*. Bratislava : Zing Print, 2000, s. 18-52.

32 KRPELEC, Bartolomej. *Bardejov a jeho okolie dávno a dnes*. Bardejov : Matica slovenská, 1938, s. 236.

bolo už 633 tunajších židov pôvodom z územia Šarišskej župy. V percentuálnom vyjadrení išlo o 85 %. Z toho pochádzalo až 444 priamo zo Šarišských Lúk/Lubotíc; z ostatných obcí boli zastúpené najmä Kapušany (13), Tulčík (11), Pečovská Nová Ves (10), Vyšná Šebastová (9), Bardejov (8), Nižná Šebastová (5), Demjata (5), Hanušovce nad Topľou (5), Malý Šariš (5), Veľký Šariš (4), Brezovica (4), Nižný Orlík (4), Gregorovce (4), Ploské (4), Kurima (3), Šarišské Michalany (3), Lopúchov (3), Raslavice (3), Tichý Potok (3), Janovce (3), Žehňa (2), Lipany (2), Terňa (2), Záhradné (2), Giraltovce (2), Kendice (2), Bajarov (2) a po jednej osobe ešte z ďalších 66 obcí Šariša. Z územia mimo Šarišskej župy pochádzalo 110 židov, z toho najviac zo Zemplína (34), Abova (19), Spiša (12) a Boršodskej župy (5). Po jednom zase z Liptova, Trenčianskej, Biharkej, Sabolčskej a Ostrihomskej župy. Z väčších miest Rakúsko-Uhorska pochádzali 3 z Pešti a po jednom z Užhorodu, Prešporku, Krakova a Prahy. Poľský pôvod bol zaznamenaný pri 16 osobách, na území Haliče malo svoje rodisko 12 židov. V čase sčítania sa 11 nachádzali za oceánom v Amerike.³³

Zo sčítacích hárkov je zároveň možné získať informácie hospodárskeho charakteru, predovšetkým však spôsob obživy jednotlivcov. V Šarišských Lúkach sa venovalo výkonu povolania, resp. malo zamestnanie vyše 160 osôb židovského vierovyznania. Z toho sa ich najviac zaoberalo obchodnou činnosťou či v obchode pomáhalo (takmer 60 osôb). V sčítaní sa môžeme stretnúť napríklad s obchodníkom s dobytkom (8), ovčou vlnou/rúnom (6) alebo vínom (2). Zaevidovaní však boli aj drobní kupci (5), podomoví obchodníci (4) či 1 handrár. Druhým najčastejšie sa vyskytujúcim spôsobom obživy bolo nádenníctvo (25), ďalších 8 žien slúžilo v cudzích domácnostiach. Tretím najrozšírenejším zamestnaním bolo krčmárstvo (21), v prípade ktorého pracovali aj 2 ženy ako kuchárky. Židia si zvykli krčmu prenajímať, tí bohatší ju mali v osobnom vlastníctve. V Šarišských Lúkach žil aj 1 majiteľ liehovaru a dvaja muži sa venovali páleniu pálenky. Z remesiel bolo najviac zastúpené krajčírstvo (9) a obuvníctvo (8), keďže židovský odev podliehal náboženským predpisom rovnako ako spracovávanie mäsa (súpis evidoval 5 židovských mäsiarov). Ďalej tu možno nájsť jedného pekára, stolára, sklenára, maliara, viazača kníh či plechára. Náboženskú obec reprezentoval rabín, kantor, 1 cirkevný sluha a hrobár. Sčítanie zaznamenalo aj 2 učiteľov a 1 školského sluhu.³⁴ Je potrebné uviesť, že Šarišské Lúky boli v tom čase obcou bez katastrálneho územia, t. j. extravilánu, preto sme nezaevidovali žiadnu osobu zaoberajúcu sa poľnohospodárskym podnikaním. Rovnako sme nezaznamenali ani osobu „žijúcu z peňazí“ ako sa v tom čase označovala úžera.³⁵

Z údajov o hospodárskych zvieratách, ktoré sa zapisovali na poslednú stranu sčítacieho hárku vyplýva, že v Šarišských Lúkach bolo pri domoch, ktoré obývalo židovské obyvateľstvo, chovaných 9 koní a 98 kusov hovädzieho dobytku (z toho dominoval uhorský druh v počte 92 kusov).³⁶

33 ŠA Prešov. Fond Šarišská župa, šk. 12 – Sčítanie obyvateľstva (1869), Šarišské Lúky.

34 ŠA Prešov. Fond Šarišská župa, šk. 12 – Sčítanie obyvateľstva (1869), Šarišské Lúky.

35 V neďalekých Hanušovciach nad Topľou sa v rovnakom období možno stretnúť so 7 rodinami pracujúcimi v poľnohospodárstve, ale aj s 2 úžerníkmi. HAJDUK, Martin. Dejiny židovského obyvateľstva v Hanušovciach nad Topľou v 2. polovici 19. storočia. In *Mladá veda (Young Science)*, roč. 2, 2014, č. 2, s. 112.

36 ŠA Prešov. Fond Šarišská župa, šk. 12 – Sčítanie obyvateľstva (1869), Šarišské Lúky.

Kultúra židovského obyvateľstva bola silne spätá s náboženským zákonom – *halachou*. Tá sa sústreďovala na dve hlavné sféry konania – na rituálne úkony, ktoré sa odohrávajú medzi človekom a Bohom a na mravné úkony, ktoré prebiehajú medzi dvoma ľuďmi. Do prvej sféry patrí modlitba, telesná očista, predpisy ohľadne stravovania a slávenia sviatkov. Druhá zahŕňa právne úkony, obchodnú výmenu, úctu k rodičom, povinnosť vzdelávania, povinnosti okolo svadby a povinnosť pochovávať zosnulých.³⁷ Základom náboženského života židov bola autonómna obec s vlastnými stanovami. Na jej čele stál predseda a duchovným vodcom bol rabín, ktorý mal v menších obciach na starosti aj samosprávu. Pri väčších obciach možno nájsť ešte juristov, prísediacich, pokladníka či kantora.³⁸ Podľa sčítania obyvateľstva z roku 1869 pôsobilo na šarišskom vidieku spolu 11 rabínov, medzi ktorými figuroval aj rabín zo Šarišských Lúk.³⁹ V Šariši pôsobila len jedna neologická obec, a to v Prešove. Centrami ortodoxie boli práve Šarišské Lúky a Pečovská Nová Ves. Hanušovce nad Topľou sa zase spolu s Bardejovom stali strediskami šarišských chasidov. Chasidské obce sa vyznačovali väčšou izoláciou od okolia, ako aj od ostatných židovských obcí a svojím charakterom úzko nadväzovali na obce v Haliči a Poľsku.

Veľký význam malo v živote židov vzdelanie. Dôraz sa kládol hlavne na dokonalé poznanie Tóry a židovskej viery. Takmer všetci chlapci navštevovali židovskú základnú školu *chéder*, kde sa vyučovala hebrejská abeceda a základy judaizmu. Dievčatá boli skôr výnimkou. Vyššie vzdelanie sa získavalo na svetských školách alebo v škole *Talmud Tóra*, prípadne *ješive*. Zo všetkých židov v Šarišských Lúkach vedelo čítať a písať 296 osôb, čo bolo 40 %. Konkrétne išlo o 182 mužov a 114 žien. Pologramotných, t. j. iba čítať vedelo 11 osôb, z toho bolo 8 mužov a 2 ženy. Zo súpisu vyplýva, že zatiaľ čo zo všetkých mužov bola úplne gramotná viac ako polovica, pri ženách to bola necelá tretina.⁴⁰

Zrovnoprávnenie židovskej minority s kresťanskou majoritou v Uhorsku a jej následný dynamický rozvoj bol hlavne v prípade neológov sprevádzaný rýchlym sociálnym vzostupom. Reformní židia sa stali nositeľmi hospodárskej modernizácie krajiny, dokázali sa prispôbiť podmienkam voľného obchodu, mali všeobecne vyššiu úroveň vzdelanosti a zároveň aj bližšie k liberálnym reformám. Časť majoritného obyvateľstva to však začala vnímať ako ohrozenie vlastných pozícií. V dôsledku hospodárskej krízy rokov sedemdesiatych (19. storočia) sa začali v radoch malých a stredných vlastníkov pôdy, živnostníkov a nižšej šľachty ozývať hlasy volajúce po ochrane pôdy a jej majiteľov zo strany štátu. Dožadovali sa obmedzenia hospodárskeho významu židov, najmä znížením ich počtov v priemysle a obchode, ale aj zrušením práva nadobúdať pôdu. K tomu sa pridával odpor proti prílevu židov, ktorí utekali pred pogromami v Rusku. Vláda i snem oficiálne odmietali akékoľvek

37 KYSELICOVÁ, Zuzana. *Život je najlepšia kúpa*. Bratislava : September, 2002, s. 6-9.

38 BOTÍK, Ján. *Etnická história Slovenska*. Bratislava : Lúč, 2007, s. 103.

39 Leopold Jules s rodinou, pôvodom z Trenčianskej župy. Od roku 1871 zároveň rabínom prešovskej ortodoxnej obce. ŠA Prešov. Fond Šarišská župa, šk. 12 – Sčítanie obyvateľstva (1869), Šarišské Lúky.

40 ŠA Prešov. Fond Šarišská župa, šk. 12 – Sčítanie obyvateľstva (1869), Šarišské Lúky.

protižidovské prejavy.⁴¹ Napriek tomu moderný antisemitizmus postupne prenikal do širších vrstiev uhorskej spoločnosti.⁴²

Koncom 19. a začiatkom 20. storočia sa počet židovského obyvateľstva na území Šarišskej župy pohyboval v intervale od 11 800 do 12 800 osôb. V percentuálnom vyjadrení tvorili židia 7 % menšinu. Takmer vo všetkých okresoch (Dolná Torysa, Horná Torysa, Široké, Topľa, Sekčov a Makovica) zaznamenávame do konca 19. storočia postupný pokles židovského obyvateľstva. Výnimku tvoril iba okres Makovica, kde jeho počet naopak mierne narastal, čo bolo akiste dôsledkom prisťahovalectva haličských židov. Nárast počtu židov na úkor vidieka sa týkal hlavne šarišských miest. V Bardejove židia tvorili v roku 1880 okolo 22,8 % všetkého obyvateľstva, v roku 1910 to bolo už 30,4 %. V Prešove zase 12 % v roku 1880 a 16,4 % v roku 1910. V Sabínove roku 1880 boli iba 8,4 % menšinou, o tridsať rokov neskôr už 13,3 %.⁴³

Tabuľka VI. *Židovské obyvateľstvo vo vybraných obciach Šarišskej župy v r. 1880 – 1910⁴⁴*

Názov obce	1880	1890	1900	1910
Bzenov	10	20	22	8
Fintice	6	14	10	8
Haniska	8	7	7	12
Lubotice	43	39	8	11
Malý Šariš	48	20	17	13
Nižná Šebastová	44	41	27	35
Ruská Nová Ves	5	9	3	4
Solivar	77	73	55	64
Solná Baňa	5	14	7	5
Šalgovík	8	7	9	7
Šarišské Lúky	526	463	363	288
Šváby	-	-	-	-
Teriakovce	9	4	2	5
Vyšná Šebastová	11	10	6	9
Záborské	23	12	9	5
spolu	823	733	545	474

41 ŠA Prešov. Fond Šarišská župa. Hlavnožupanský miestodržiteľ a hlavný župan 1861 – 1922, inv. č. 140 – Obežník ministra vnútra na znemožnenie poburovania proti židom v dôsledku chystaného masového usídlenia a pre vraždu Eszter Solymosi, ktorá sa vyšetruje (1882).

42 RYBÁŘOVÁ, Petra. *Antisemitizmus v Uhorsku v 80. rokoch 19. storočia*. Bratislava : Pro Historia, 2010, s. 45-46.

43 MAJO, Juraj. *Historicko-demografický lexikón obcí Slovenska 1880 – 1910. Štruktúra obyvateľstva podľa materinského jazyka a náboženskej príslušnosti*. Bratislava : Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2012, s. 1123, s. 1375-1376, s. 1627, s. 1874.

44 MAJO, Juraj. *Historicko-demografický lexikón obcí Slovenska 1880-1910. Štruktúra obyvateľstva podľa materinského jazyka a náboženskej príslušnosti*. Bratislava : Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2012, s. 1067-1077, s. 1321-1331, s. 1572-1582, s. 1820-1830.

Z tabuľky VI. vyplýva, že celkový počet židov v nami sledovaných obciach koncom 19. storočia klesal v súlade s trendom zaznamenaným pri jednotlivých okresoch. K obciam, kde kontinuálne dochádzalo k znižovaniu jeho počtu patrili Lubotice, Malý Šariš, Solivar, Šarišské Lúky a Záborské. Striedavý vývoj bol zaznamenaný v Bzenove, Finticiach, Haniske, Nižnej Šebastovej, Ruskej Novej Vsi, Solnej Bani, Šalgovíku, Teriakovciach a Vyšnej Šebastovej. Počas sledovaného obdobia sme židovské obyvateľstvo nezaznamenali v lokalite Šváby. Pri porovnaní s predošlým obdobím možno konštatovať, že emancipácia židovského obyvateľstva po rakúsko-maďarskom vyrovnaní roku 1867 pozitívne ovplyvnila najmä sťahovanie židov z vidieckych obcí do miest, pričom ich počet na šarišskom vidieku výrazne neovplyvnilo prisťahovalectvo nového židovského obyvateľstva spoza severovýchodných hraníc Uhorska.

PÔSOBNIE RÉVAIHO SAMOVZDELÁVACIEHO KRÚŽKU NA RÍMSKOKATOLÍCKOM HLAVNOM GYMNÁZIU V ROŽŇAVE¹

Valéria PULENOVÁ

Abstract: *Activities of Révai's self-education society at main roman catholic high school in Rožňava.* Self-education society was founded at Principal Roman Catholic high school in Rožňava. on January 16, 1876 with the support of the headmaster Kornel Nátafalussy selected of students attending Roman Catholic high school. In 1878 it adopted the name of the association Révai-önképzőkör (Révai's self-education society) according name of Mikuláš Révai. Révais self-education society began its activities annually during September or October and ends in May or June and its members would gather every week on Saturday afternoon with a few exceptions. Activities were controlled by the President - teacher in particular elected by officials. During each school year were held ordinary and extraordinary meetings of the society. Part of regular meetings were readings of fiction and scientific works, reading literary translations, and own prose and poetic works, subsequently evaluated by the members of the society. Members of Révai's self-education society in commemorated during its festive meetings personalities and events of Hungarian history. Révai's self-education society ceased operating during the school year 1918/19 in connection with the establishment of the Czechoslovak Republic.

Key words: Révai's self-education society. Principal Roman Catholic high school in Rožňava. Student society activity. Rožňava.

Na Rímskokatolíckom hlavnom gymnáziu v Rožňave bol 16. januára 1876 za podpory riaditeľa školy Kornela Nátafalussyho založený Samovzdelávací spolok študentov rožňavského Rímskokatolíckeho hlavného gymnázia. V roku 1878 prijal spolok názov *Révai-önképzőkör* (Révaiho samovzdelávací krúžok) podľa mena Mikuláša Révaia. Samovzdelávací krúžok začínal každoročne svoju činnosť v mesiacoch september alebo október a končil v máji alebo v júni a jeho členovia sa schádzali každý týždeň v sobotu v popoludňajších hodinách až na niektoré výnimky. Činnosť krúžku bola riadená okrem predsedu – učiteľa najmä jeho volenými funkcionármi. Počas každého školského roka sa konali riadne a mimoriadne zasadnutia krúžku. Na riadnych zasadnutiach sa realizovali jeho členmi predčítavania z beletrie a vedeckých prác, čítania umeleckých prekladov, vlastných prozaických a poetických prác, ich posudzovanie členmi krúžku. Členovia samovzdelávacieho krúžku si v rámci jeho činnosti pripomínali slávnostnými zasadnutiami známe osobnosti

1 Príspevok je zameraný na priblíženie činnosti Révaiho samovzdelávacieho krúžku na Rímskokatolíckom hlavnom gymnáziu v Rožňave v rokoch 1876 – 1918. K spracovaniu uvedenej problematiky boli využité výročné správy Rímskokatolíckeho hlavného gymnázia v Rožňave uložené v Štátnom archíve v Košiciach, pobočka Rožňava, Gemersko-malohontskom múzeu v Rimavskej Sobotě a Gemerskej knižnici Pavla Dobšinského v Rožňave.

Kornel Nátafalussy²

a udalosti uhorských dejín. Révaiho samovzdelávací krúžok ukončil svoju činnosť školským rokom 1918/19 v súvislosti so vznikom Československej republiky.

Začiatkom januára 1876 bol za podpory riaditeľa Rímskokatolíckeho hlavného gymnázia v Rožňave Kornela Nátafalussyho³ založený študentský spolok s názvom *Samovzdelávací spolok študentov rožňavského Rímskokatolíckeho hlavného gymnázia* (A rozsnyói kath. főgymnásium ifjúságának önképző-egyesülete). Vznik a vývoj spolku usmerňovalo nariadenie Ministerstva kultu a výučby č. 15 501 zo 7. januára 1868 o študentských samovzdelávacích spolkoch, podľa ktorého si mohli študenti dvoch najvyšších ročníkov spolu s knihovníkom pod vedením učiteľa alebo riaditeľa školy založiť samovzdelávací krúžok, ktorého činnosť bola v prvom rade zameraná na samovzdelávanie študentov. Spolok mohol podľa nariadenia združovať 30 členov a ich činnosť mala byť zameraná na publikovanie vlastných prác, preklady cudzojazyčnej literatúry, plynulé recitácie a prednesy. Peňažný základ spolku predstavoval členský poplatok vo výške jeden zlatý a 50 grajciarov.⁴

Zakladajúce zasadnutie spolku sa konalo 16. januára 1876 a 23. januára boli podľa stanov študentského samovzdelávacieho krúžku hlavného gymnázia premonštrátov v Košiciach (A jászóvári prémontréi kanonokrend kassai főgymnásiuma) vypracované spolkové stanovy v Rožňave. Na základe stanov, malo byť „samovzdelávanie“ vykonávané zostavovaním prác, či už vedeckých alebo literárnych v maďarskom jazyku, ďalej prekladmi najvýznamnejších zahraničných diel, čítaním prác maďarských autorov, ich rozborom, hodnotením písomných prác, precvičovaním prednesu a zostavením knižnice. Stanovy boli na žiadosť predsedu Nátafalussyho modifikované v tom zmysle, aby študenti teológie nemohli byť členmi krúžku a aby žiaci šiesteho ročníka mohli pracovať v rámci spolku ako mimoriadni členovia a až potom boli schválené vyšším školským úradom – vedením školy.⁵ Po odstúpení Nátafalussyho z funkcie spolkového predsedu sa predsedom stal učiteľ Vavrínek

- 2 ŠA Košice, pobočka (pob.) Rožňava. JURKOVICH, Emil. A rozsnyói katholikus főgimnázium története. In *Öreg diák a múltba néz!* Budapest : Rozsnyói öreg diákok szövetsége, 1927, s. 13.
- 3 Kornel Nátafalussy (17. november 1841 Leles – 23. apríl 1907 Veľký Varadín), učiteľ, riaditeľ gymnázia a premonštrátsky kanonik. Študoval v Sátoraljaújhely, Prešove a Užhorode. V rokoch 1874 – 1886 vyučoval na Rímskokatolíckom hlavnom gymnáziu grécky jazyk, dejepis a zemepis. V uvedených rokoch zastával aj funkciu riaditeľa na gymnáziu. TÖKÖLY, Gábor. *Ki kicsoda Rozsnyón*. Somorja : Méry Rátio, 1999, s. 250-251.
- 4 ŠA Košice, pob. Rožňava. Knižný fond. NÁTAFALUSSY, Kornél. *A rozsnyói kath. főgymnásium értesítője az 1875/6-dik tanévre*. Kassa : „Pannonia“ – könyvnyomda és kiadó-részvénytársaság, 1876, s. 41; TÓTH, Lőrincz. *A rozsnyói kath. főgymnasium értesítője az 1893-94. tanévről*. Rozsnyó : Kovács Mihály könyvnyomdája, 1894, s. 8.
- 5 ŠA Košice, pob. Rožňava. Knižný fond. TÓTH, Lőrincz. *A rozsnyói kath. főgymnasium értesítője az 1893-94. tanévről*. Rozsnyó : Kovács Mihály könyvnyomdája, 1894, s. 8-9.

Tóth.⁶ Pod jeho vedením prijal spolok v roku 1878 názov *Révai-önképzőkör* (Révaiho samovzdelávací krúžok) podľa mena Mikuláša Révaia.⁷ 27. apríla 1878 bol krúžok predstavený verejnosti v rámci Révaiho slávností na škole so stanoveným programom. Na úvod zaspievali žiaci hudobnej školy gymnázia pieseň *Ži vlast našich predkov* (Élj őseink hazája) od Roberta Schumann, nasledoval otvárací príhovor predsedu spolku, učiteľa Vavrince Tótha. Spomienkovú reč predniesol študent ôsmeho ročníka Vojtech Kovács s názvom *Život Révaia a jeho pôsobenie*. V rámci slávnosti vystúpil spevácky spolok gymnázia. Odznali prednesy básní od Móra Jókai *Lengyelek fehér asszonya* (Biela pani Poliakov) a od Sándora Petőfiho *Órült* (Blázon) v podaní študentov siedmeho a ôsmeho ročníka Aladára Wahlnera a Vojtecha Kovácsa. Slávnosť bola uzavretá záverečným príhovorom predsedu a vystúpením speváckeho spolku.⁹

Podobizeň Mikuláša Révaia⁸

Samovzdelávací krúžok začínal každoročne svoju činnosť v mesiacoch september alebo október a končil v máji alebo v júni.¹⁰ Jediný raz, v školskom roku 1918/19,

- 6 Vavrinec Tóth (1. január 1848 Jasov – 6. november 1911 Malé Kapušany), premonštrátsky mních, učiteľ a riaditeľ gymnázia. V rokoch 1886 – 1896 vyučoval na Rímskokatolíckom hlavnom gymnáziu v Rožňave maďarský jazyk, zemepis a dejepis. TÖKÖLY, Gábor. *Ki kicsoda Rozsnyón*. Somorja : Méry Rátio, 1999, s. 378.
- 7 Mikuláš Révai (24. február 1750, Német Nagy Szent Miklós – 1. apríl 1807, Pešť), jazykovedec, univerzitný profesor a zakladateľ maďarskej historickej jazykovedy. Študoval v Segedíne, Nagyvárad a Nitre. Vo Veľkom Varadíne bol 14. júna 1778 vysvätený za kňaza. Od polovice decembra 1793 do mája 1794 bol redaktorom novín Magyar Hírmondó v Bratislave. 16. augusta 1806 nastúpil na univerzitu v Pešti ako učiteľ maďarského jazyka a literatúry. Autor významného jazykovedného diela s názvom *Elaboratio grammatica Hungarica* (1803 – 06). Bližšie: SZINNEYI, József, 1891 – 1914. *Magyar írók élete és munkái I-XIV*. [online]. Budapest: Hornyánszky, [cit. 2014-3-10]. Dostupné na: <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/r/r21585.htm>
- 8 Podobizeň Mikuláša Révaia. [on-line].[cit. 2014-03-16]. Dostupné na: <http://hu.wikipedia.org/wiki/Révai_Miklós>.
- 9 ŠA Košice, pob. Rožňava. Knižný fond. NÁTAFALUSSY, Kornél. *A rozsnyói kath. főgymnásium értesítője az 1877/8-dik tanévre*. Kassa : „Pannonia” – könyvnyomda és kiadó-részvénytársaság, 1878, s. 33.
- 10 ŠA Košice, pob. Rožňava. Knižný fond. NÁTAFALUSSY, Kornél. *A rozsnyói kath. főgymnásium értesítője az 1875/6-dik tanévre*. Kassa : „Pannonia” – könyvnyomda és kiadó-részvénytársaság, 1876; 1876/7; 1877/8; 1878/9; 1879/80; 1880/1; 1881/2; 1882/3; 1883/4; 1885/6; TÓTH, Lőrincz. *A rozsnyói kath. főgymnásium értesítője az 1886-87 tanévről*. Rozsnyó : Kovács Mihály könyvnyomdájá, 1887; 1891-92; 1893-94; 1894-95; HEFFLER, Konrád. *A rozsnyói kath. főgymnásium értesítője az 1899-1900. tanévről*. Rozsnyó : nyomtatott a „Sajó Vidék” könyvnyomdában, 1900; SZEPESI, Géza. *A rozsnyói kath. főgymnásium értesítője az 1900-1901. tanévről*. Rozsnyó : nyomtatott a „Sajó-Vidék” könyvnyomdában, 1901; 1901-1902; 1906/07; SZMETKA, Ödön. *A rozsnyói kath. főgymnásium értesítője az 1907-8. tanévről*. Rozsnyó : Sajó Vidék, 1908; 1908-9; 1909-10; REPASZKY, Barna. *A rozsnyói kath. főgymnásium értesítője az*

začal svoju činnosť 23. februára 1919 a záverečné zasadnutie sa konalo 4. mája 1919 z dôvodu povojnových udalostí, súvisiacich so vznikom Československej republiky.¹¹ Členovia krúžku sa schádzali každý týždeň v sobotu v popoludňajších hodinách, v školskom roku 1890/91 v nedeľu, až na školský rok 1912/13, keď výročná správa gymnázia uvádza zasadnutie krúžku dvakrát týždenne.¹² Predsedami krúžku boli učitelia vyučujúci na gymnáziu, zriedkavo aj samotní riaditelia.

1910-11. *tanévről*. Rozsnyó : Sajó Vidék, 1911; SZEPESI, Géza. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1911-12. tanévről*. Rozsnyó : nyomtatott a „Sajó – Vidék” könyvnyomdában, 1912; KISS Kolos, Jenő. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1912-13. tanévről*. Rozsnyó : nyomtatott a „Sajó – Vidék” könyvnyomdában, 1913; 1913-14; 1914-15; 1915-16; Knižnica GMM v Rimavskej Sobote. TÓTH, Lőrincz. *A rozsnyói kath. főgymnasium értesítője az 1887/8. tanévről*. Rozsnyó : Kovács Mihály könyvnyomdája, 1888; 1888-89; 1889-90; 1890-91; 1892-93; 1895-96; HEFFLER, Konrád. *A rozsnyói kath. főgymnasium értesítője az 1896-97. tanévről*. Kassa : nyomtatott Wesselényi Géza könyvnyomdájában, 1897; 1897-98; 1898-99; SZEPESI, Géza. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1902/03. tanévről*. Rozsnyó : Görbics és Bauer könyvnyomdája, 1903; 1903/04; Gemerská knižnica Pavla Dobšinského v Rožňave. SZEPESI, Géza. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1904-05. tanévről*. Rozsnyó : Görbics és Bauer könyvnyomdája, 1905; KISS, Kolos, Jenő. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1916-17. tanévre*. Rozsnyó : nyomtatott a Sajó-Vidék Egyházmegyei könyvnyomdában, 1917; LACSNY, Ince, Lajos. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1917-18. tanévről*. Rozsnyó : nyomtatott a Sajó-Vidék Egyházmegyei könyvnyomdában, 1918.

- 11 ŠA Košice, pob. Rožňava. Knižný fond. LACSNY, Ince, Lajos. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1918-19. tanévről*. Rozsnyó : nyomtatott a Sajó-Vidék Egyházmegyei könyvnyomda betűivel, 1919, s. 24.

- 12 ŠA Košice, pob. Rožňava. Knižný fond. NÁTAFALUSSY, Kornél. *A rozsnyói kath. főgymnasium értesítője az 1875/6-dik tanévre*. Kassa : „Pannonia” – könyvnyomda és kiadó-részvénytársaság, 1876; 1876/7; 1877/8; 1878/9; 1879/80; 1880/1; 1881/2; 1882/3; 1883/4; 1885/6; TÓTH, Lőrincz. *A rozsnyói kath. főgymnasium értesítője az 1886-87. tanévről*. Rozsnyó : Kovács Mihály könyvnyomdája. 1887; 1891-92; 1893-94; 1894-95; HEFFLER, Konrád. *A rozsnyói kath. főgymnasium értesítője az 1899-1900. tanévről*. Rozsnyó : nyomtatott a „Sajó Vidék” könyvnyomdában, 1900; SZEPESI, Géza. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1900-1901. tanévről*. Rozsnyó : nyomtatott a „Sajó – Vidék” könyvnyomdában, 1901; 1901-1902; 1906/07; SZMETKA, Ödön. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1907-8. tanévről*. Rozsnyó : Sajó Vidék, 1908; 1908-9; 1909-10; REPASZKY, Barna. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1910-11. tanévről*. Rozsnyó : Sajó Vidék, 1911; SZEPESI, Géza. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1911-12. tanévről*. Rozsnyó : nyomtatott a „Sajó – Vidék” könyvnyomdában, 1912; KISS Kolos, Jenő. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1912-13. tanévről*. Rozsnyó : nyomtatott a „Sajó – Vidék” könyvnyomdában, 1913; 1913-14; 1914-15; 1915-16; LACSNY, Ince, Lajos. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1918-19. tanévről*. Rozsnyó : nyomtatott a Sajó-Vidék Egyházmegyei könyvnyomda betűivel, 1919; Knižnica GMM v Rimavskej Sobote. TÓTH, Lőrincz. *A rozsnyói kath. főgymnasium értesítője az 1887/8. tanévről*. Rozsnyó : Kovács Mihály könyvnyomdája, 1888; 1888-89; 1889-90; 1890-91; 1892-93; 1895-96; HEFFLER, Konrád. *A rozsnyói kath. főgymnasium értesítője az 1896-97. tanévről*. Kassa : nyomtatott Wesselényi Géza könyvnyomdájában, 1897; 1897-98; 1898-99; SZEPESI, Géza. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1902/03. tanévről*. Rozsnyó : Görbics és Bauer könyvnyomdája, 1903; 1903/04; Gemerská knižnica Pavla Dobšinského v Rožňave. SZEPESI, Géza. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1904-05. tanévről*. Rozsnyó : Görbics és Bauer könyvnyomdája, 1905; KISS, Kolos, Jenő. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1916-17. tanévre*. Rozsnyó : nyomtatott a Sajó-Vidék Egyházmegyei könyvnyomdában,

Tabuľka 1 *Predsedovia Révaiho samovzdelávacieho krúžku na Rímskokatolíckom hlavnom gymnáziu v Rožňave v rokoch 1876 – 1918.*¹³

P. č.	Meno predsedu krúžku	Roky pôsobenia
1.	Kornel Nátafalussy	1876
2.	Vavrínek Tóth	1876 – 78
3.	Klement Ponty ¹⁴	1879 – 80
4.	Štefan Gödér ¹⁵	1880 – 82
5.	Gejza Gleidura ¹⁶	1882 – 90
6.	Štefan Gödér	1890 - 91
7.	Ludovít Gaál ¹⁷	1891 – 94
8.	Július Kapsdorfer ¹⁸	1894 – 98
9.	Baltazár Beke	1898 - 99
10.	Gejza Bárdossy ¹⁹	1899 - 1903
11.	Rudolf Ujlaki	1903 – 04
12.	Ludovít Imrich Kovács ²⁰	1903 – 07
13.	Jozef Nyúl	1907 – 08
14.	Rudolf Ujlaki	1908 – 09
15.	Ludovít Sztrelec	1910 – 11
16.	Virgil K. Kolumbán ²¹	1912 – 14
17.	Eugen Kiss Kolos ²²	1914 – 15
18.	František Ferencz	1915 – 19

1917; LACSNY, Ince, Lajos. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1917-18. tanévről*. Rozsnyó : nyomatott a Sajó-Vidék Egyházmegyei könyvnyomdában, 1918.

- 13 ŠA Košice, pob. Rožňava. Knižný fond. NÁTAFALUSSY, Kornél. *A rozsnyói kath. főgymnasium értesítője az 1875/6-dik tanévre*. Kassa : „Pannonia” – könyvnyomda és kiadó-részvénytársaság, 1876; 1876/7; 1877/8; 1878/9; 1879/80; 1880/1; 1881/2; 1882/3; 1883/4; 1885/6; TÓTH, Lőrincz. *A rozsnyói kath. főgymnasium értesítője az 1886-87. tanévről*. Rozsnyó : Kovács Mihály könyvnyomdája, 1887; 1891-92; 1893-94; 1894-95; HEFFLER, Konrád. *A rozsnyói kath. főgymnasium értesítője az 1899-1900. tanévről*. Rozsnyó : nyomatott a „Sajó Vidék” könyvnyomdában, 1900; SZEPESI, Géza. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1900-1901. tanévről*. Rozsnyó : nyomatott a „Sajó – Vidék” könyvnyomdában, 1901; 1901-1902; 1906/07; SZMETKA, Ödön. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1907-8. tanévről*. Rozsnyó : Sajó Vidék, 1908; 1908-9; 1909-10; REPASZKY, Barna. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1910-11. tanévről*. Rozsnyó : Sajó Vidék, 1911; SZEPESI, Géza. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1911-12. tanévről*. Rozsnyó : nyomatott a „Sajó – Vidék” könyvnyomdában, 1912; KISS Kolos, Jenő. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1912-13. tanévről*. Rozsnyó : nyomatott a „Sajó – Vidék” könyvnyomdában, 1913; 1913-14; 1914-15; 1915-16; LACSNY, Ince, Lajos. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1918-19. tanévről*. Rozsnyó : nyomatott a Sajó-Vidék Egyházmegyei könyvnyomda betűível, 1919; Knižnica GMM v Rimavskej Sobote. TÓTH, Lőrincz. *A rozsnyói kath. főgymnasium értesítője az 1887/8. tanévről*. Rozsnyó : Kovács Mihály könyvnyomdája, 1888; 1888-89; 1889-90; 1890-91; 1892-93; 1895-96; HEFFLER, Konrád. *A rozsnyói kath. főgymnasium értesítője az 1896-97. tanévről*. Kassa :

Činnosť krúžku okrem predsedu riadili najmä jeho volení funkcionári (úradníci), a to podpredseda, hlavný notár, podnotár, pokladník, podpokladník, knihovník, podknihovník a od školského roku 1883/84 aj tajomník. Počas každého školského roka sa konali riadne a mimoriadne zasadnutia krúžku. Na riadnych zasadnutiach sa realizovali jeho členmi predčítavania z beletrie a vedeckých prác, čítania umeleckých prekladov a vlastných prozaických i poetických prác, ich posudzovanie členmi krúžku. Najlepšie práce boli zapísané do knihy zásluh. Každoročne boli vypísané rôzne súťažné témy, na ktoré mohli študenti vypracovať svoje práce a najlepšie z nich

-
- nyomatott Wesselényi Géza könyvnyomdájában, 1897; 1897-98; 1898-99; SZEPESI, Géza. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1902/03. tanévről*. Rozsnyó : Görbics és Bauer könyvnyomdája, 1903; 1903/04; Gemerská knižnica Pavla Dobšinského v Rožňave. SZEPESI, Géza. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1904-05. tanévről*. Rozsnyó : Görbics és Bauer könyvnyomdája, 1905; KISS, Kolos, Jenő. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1916-17. tanévre*. Rozsnyó : nyomatott a Sajó-Vidék Egyházmegyei könyvnyomdában, 1917; LACSNY, Ince, Lajos. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1917-18. tanévről*. Rozsnyó : nyomatott a Sajó-Vidék Egyházmegyei könyvnyomdában, 1918.
- 14 Klement Ponty (3. december 1851 Mór – 10. december 1908 Budapešť), učiteľ na gymnáziu. V rokoch 1876 – 1879 vyučoval na Rímskokatolíckom hlavnom gymnáziu v Rožňave maďarský, latinský a nemecký jazyk. TÖKÖLY, Gábor. *Ki kicsoda Rozsnyón*. Somorja : Méry Rátio, 1999, s. 282.
 - 15 Štefan Gödér – premonštrátsky mních a učiteľ. V rokoch 1879 – 1885 vyučoval na Rímskokatolíckom hlavnom gymnáziu v Rožňave dejepis, zemepis a filozofiu. TÖKÖLY, Gábor. *Ki kicsoda Rozsnyón*. Somorja : Méry Rátio, 1999, s. 121.
 - 16 Gejza Gleidura (10. apríl 1851 ? - ?. november 1914, Salgótarján), premonštrátsky mních, katolícky kňaz a učiteľ. Na Rímskokatolíckom hlavnom gymnáziu vyučoval maďarský jazyk a literatúru, úvod do filozofie a spev. Od roku 1890 bol farárom v Lipovníku. TÖKÖLY, Gábor. *Ki kicsoda Rozsnyón*. Somorja : Méry Rátio, 1999, s. 117.
 - 17 Ľudovít Gaál vyučoval v roku 1892 na Rímskokatolíckom hlavnom gymnáziu v Rožňave latinský jazyk, zemepis a telocvik. Bližšie : TÖKÖLY, Gábor. *Ki kicsoda Rozsnyón*. Somorja : Méry Rátio, 1999, s. 110.
 - 18 Július Kapsdorfer (? – 6. október 1900 Szögliget), učiteľ na gymnáziu. Od roku 1891 vyučoval na Rímskokatolíckom hlavnom gymnáziu v Rožňave latinský jazyk a literatúru. TÖKÖLY, Gábor. *Ki kicsoda Rozsnyón*. Somorja : Méry Rátio, 1999, s. 163.
 - 19 Gejza Bárdossy (12. september 1870, ? – 25. august 1904 Rožňava), učiteľ. Na Rímskokatolíckom hlavnom gymnáziu vyučoval latinský a maďarský jazyk a literatúru a neskôr sa stal zástupcom riaditeľa Biskupského seminára v Rožňave. TÖKÖLY, Gábor. *Ki kicsoda Rozsnyón*. Somorja : Méry Rátio, 1999, s. 33.
 - 20 Ľudovít Imrich Kovács (5. november 1878 Kiskunfélegyháza - ?), premonštrátsky mních a učiteľ. V rokoch 1904 – 1907 vyučoval na Rímskokatolíckom hlavnom gymnáziu v Rožňave náboženstvo a literatúru. TÖKÖLY, Gábor. *Ki kicsoda Rozsnyón*. Somorja : Méry Rátio, 1999, s. 184.
 - 21 Virgil K. Kolumbán (14. november 1887 Csíkszentsimon - ?), premonštrátsky kanonik a učiteľ na gymnáziu. V rokoch 1910 – 1914 vyučoval na Rímskokatolíckom hlavnom gymnáziu maďarský a latinský jazyk. TÖKÖLY, Gábor. *Ki kicsoda Rozsnyón*. Somorja : Méry Rátio, 1999, s. 178.
 - 22 Eugen Kiss Kolos (1. august 1870 Kiscell – 24. máj 1933 Balatonfüred), premonštrátsky kanonik, učiteľ a riaditeľ gymnázia. V rokoch 1913 – 1917 zastával funkciu riaditeľa na Rímskokatolíckom hlavnom gymnáziu v Rožňave. Vyučoval dejepis. TÖKÖLY, Gábor. *Ki kicsoda Rozsnyón*. Somorja : Méry Rátio, 1999, s. 173.

boli ohodnotené, najmä finančne, mincami rôznych nominálnych hodnôt a úrokmi z nadácií existujúcich na gymnáziu.²³

Priemerne ročne bolo na zasadnutiach krúžku prednesených 60 až 120 prác a poézie, pričom 90 % tvorili básne Sándora Petőfiho, Mihálya Tompu, Jánosa Aranya. Z prednesených prác išlo najmä o dramatické diela Williama Shakespeara, Jeana Baptista Moliéra, Józsefa Katonu a Móra Jókai. Vo výročnej správe zo školského roku 1881/82 bolo uvedené, že krúžok bol členom *Spoločensva Sv. Štefana* (Szent István Társulat).²⁵

Na začiatku školského roku 1906/07 bola slávnostne odovzdaná nová budova Rímskokatolíckeho hlavného gymnázia v Rožňave. Pre potreby Révaiho samovzdelávacieho krúžku slúžila samostatná miestnosť, v ktorej bola umiestnená aj jeho knižnica. Knižnica odoberala periodiká *Magyar Nyelvőr*, *Vasárnapi Ujság*, *Magyar ember könyvtára*, *Századok*, *Természettudományi Társulat közlönye*, *Magyar Geniusz*, *Otthon*, *Magyar Szemle*, *Erdélyi Múzeum*, *Tanulók Lapja*, *Katholikus Szemle*, *Új idők*, *Világ Krónika*, *Magyar Iparművészet*, *Osztrák-Magyar Monarchia*, *Keresztény Magyar Ifjuság*, *Kakas*

- 23 ŠA Košice, pob. Rožňava. Knižný fond. NÁTAFALUSSY, Kornél. *A rozsnyói kath. főgymnásium értesítője az 1875/6-dik tanévre*. Kassa : „Pannonia” – könyvnyomda és kiadó-részvénytársaság, 1876; 1876/7; 1877/8; 1878/9; 1879/80; 1880/1; 1881/2; 1882/3; 1883/4; 1885/6; TÓTH, Lőrincz. *A rozsnyói kath. főgymnásium értesítője az 1886-87. tanévről*. Rozsnyó : Kovács Mihály könyvnyomdája, 1887; 1891-92; 1893-94; 1894-95; HEFFLER, Konrád. *A rozsnyói kath. főgymnásium értesítője az 1899-1900. tanévről*. Rozsnyó : nyomatott a „Sajó Vidék” könyvnyomdában, 1900; SZEPESI, Géza. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1900-1901. tanévről*. Rozsnyó : nyomatott a „Sajó – Vidék” könyvnyomdában, 1901; 1901-1902; 1906/07; SZMETKA, Ödön. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1907-8. tanévről*. Rozsnyó : Sajó Vidék, 1908; 1908-9; 1909-10; REPASZKY, Barna. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1910-11. tanévről*. Rozsnyó : Sajó Vidék, 1911; SZEPESI, Géza. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1911-12. tanévről*. Rozsnyó : nyomatott a „Sajó – Vidék” könyvnyomdában, 1912; KISS Kolos, Jenő. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1912-13. tanévről*. Rozsnyó : nyomatott a „Sajó – Vidék” könyvnyomdában, 1913; 1913-14; 1914-15; 1915-16; LACSNY, Ince, Lajos. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1918-19. tanévről*. Rozsnyó : nyomatott a Sajó-Vidék Egyházmegyei könyvnyomda betűivel, 1919; Knižnica GMM v Rimavskej Sobote. TÓTH, Lőrincz. *A rozsnyói kath. főgymnásium értesítője az 1887/8. tanévről*. Rozsnyó : Kovács Mihály könyvnyomdája, 1888; 1888-89; 1889-90; 1890-91; 1892-93; 1895-96; HEFFLER, Konrád. *A rozsnyói kath. főgymnásium értesítője az 1896-97. tanévről*. Kassa : nyomatott Wesselényi Géza könyvnyomdájában, 1897; 1897-98; 1898-99; SZEPESI, Géza. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1902/03. tanévről*. Rozsnyó : Görbics és Bauer könyvnyomdája, 1903; 1903/04; Gemerská knižnica Pavla Dobšinského v Rožňave. SZEPESI, Géza. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1904-05. tanévről*. Rozsnyó : Görbics és Bauer könyvnyomdája, 1905; KISS, Kolos, Jenő. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1916-17. tanévre*. Rozsnyó : nyomatott a Sajó-Vidék Egyházmegyei könyvnyomdában, 1917; LACSNY, Ince, Lajos. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1917-18. tanévről*. Rozsnyó : nyomatott a Sajó-Vidék Egyházmegyei könyvnyomdában, 1918.
- 24 ŠA Košice, pob. Rožňava. Knižný fond. TÓTH, Lőrincz. *A rozsnyói kath. főgymnásium értesítője az 1893-94. tanévről*. Rozsnyó : Kovács Mihály könyvnyomdája, 1894, s. 9-10.
- 25 ŠA Košice, pob. Rožňava. Knižný fond. NÁTAFALUSSY, Kornél. *A rozsnyói kath. főgymnásium értesítője az 1881/2-dik tanévre*. Kassa : „Pannonia” – könyvnyomda és kiadó-részvénytársaság, 1882, s. 47.

Tabuľka 2 Podpredsedovia Révaiho samovzdelávacieho krúžku na Rímskokatolíckom hlavnom gymnáziu v Rožňave v rokoch 1876 – 1918.²⁶

P. č.	Meno podpredsedu krúžku	Školský rok	P. č.	Meno podpredsedu krúžku	Školský rok
1.	Eduard Schusztter	1876	22.	Július Molnár	1896/97
2.	Mikuláš Szpák	1876/77	23.	Alexej Szporni	1897/98
3.	Vojtech Kovács	1877/78	24.	Jozef Schmidt	1898/99
4.	Aladár Wahlner	1878/79	25.	Dezider Zeman	1899/1900
5.	Ondrej Bárczy	1879/80	26.	Gejza Csák	1900/01
6.	Alexander Filyma	1880/81	27.	Dezider Machniewicz	1901/02
7.	Matej Wesselényi	1881/82	28.	Július Baksa	1902/03
8.	Juraj Platthy	1882/83	29.	Ján Dittel	1903/04
9.	Štefan Sipos	1883/84	30.	Artúr Nitsch	1904/05
10.	Jozef Pilát	1884/85	31.	Barnabáš Fáy	1906/07
11.	Ladislav Klekner	1885/86	32.	J. Ruber	1907/08
12.	Anton Forgách	1886/87	33.	Róbert Pobožsny	1908/09
13.	Gejza Novák	1887/88	34.	Vavrinec Kiss	1909/10
14.	Viktor Guha	1888/89	35.	Andrej Kuchta	1910/11
15.	Juraj Ludvig	1889/90	36.	Ödön Szlovik	1911/12
16.	Juraj Pethe	1890/91	37.	Rudolf Salczer	1912/13
17.	Vojtech Gedeon	1891/92	38.	Ludovít Tamás	1913/14
18.	Lórand Czillinger	1892/93	39.	František Dózsa	1914/15
19.	Oto Perr	1893/94	40.	Štefan Dittmayer	1915/16
20.	Vojtech Tóth	1894/95	41.	Anton Wagner	1918/19
21.	Oskar Sey	1895/96			

- 26 ŠA Košice, pob. Rožňava. Knižný fond. NÁTAFALUSSY, Kornél. *A rozsnyói kath. főgymnásium értesítője az 1875/6-dik tanévre*. Kassa : „Pannonia” – könyvnyomda és kiadó-résztvénytársaság, 1876; 1876/7; 1877/8; 1878/9; 1879/80; 1880/1; 1881/2; 1882/3; 1883/4; 1885/6; TÓTH, Lőrincz. *A rozsnyói kath. főgymnásium értesítője az 1886-87. tanévről*. Rozsnyó : Kovács Mihály könyvnyomdája, 1887; 1891-92; 1893-94; 1894-95; HEFFLER, Konrád. *A rozsnyói kath. főgymnásium értesítője az 1899-1900. tanévről*. Rozsnyó : nyomtatott a „Sajó Vidék” könyvnyomdában, 1900; SZEPESI, Géza. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1900-1901. tanévről*. Rozsnyó : nyomtatott a „Sajó – Vidék” könyvnyomdában, 1901; 1901-1902; 1906/07; SZMETKA, Ödön. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1907-8. tanévről*. Rozsnyó : Sajó Vidék, 1908; 1908-9; 1909-10; REPASZKY, Barna. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1910-11. tanévről*. Rozsnyó : Sajó Vidék, 1911; SZEPESI, Géza. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1911-12. tanévről*. Rozsnyó : nyomtatott a „Sajó – Vidék” könyvnyomdában, 1912; KISS Kolos, Jenő. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1912-13. tanévről*. Rozsnyó : nyomtatott a „Sajó – Vidék” könyvnyomdában, 1913; 1913-14; 1914-15; 1915-16; LACSNYI, Ince, Lajos. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1918-19. tanévről*. Rozsnyó : nyomtatott a Sajó-Vidék Egyházmegyei könyvnyomda betűivel, 1919; Knižnica GMM v Rimavskej Sobote. TÓTH,

Márton a z existujúcich vydavateľstiev novín *Rozsnyói Hiradó* a *Sajó Vidék* v Rožňave dostávali po jednom výťažku.²⁷ V školskom roku 1906/07 bola zreorganizovaná knižnica krúžku, knižný katalóg a bola rozdelená do troch odborov – odbor vedeckej literatúry, odbor beletrie a odbor periodík. V miestnosti krúžku mali členovia okrem literatúry a periodík k dispozícii spoločenské hry, napríklad domino a šach.²⁸

Tabuľka 3 Stav knižnice Révaiho samovzdelávacieho krúžku z roku 1906.²⁹

Knižnica Révaiho samovzdelávacieho krúžku	Počet kníh (zväzky)
Vedecká literatúra	174
Beletria	309
Periodiká	143

Členovia samovzdelávacieho krúžku si v rámci jeho činnosti pripomínali slávnostnými zasadnutiami známe osobnosti a udalosti uhorských dejín. V školskom roku 1878/79, konkrétne 24. februára 1879, sa konalo slávnostné zasadnutie venované pamiatke básnika Sándora Petőfiho s bohatým programom. Slávnosť otvoril príhovorom predseda krúžku, učiteľ Klement Ponty a po ňom vystúpil študentský spevokol. Podpredseda krúžku Aladár Wahlner priblížil vo svojom vystúpení život a dielo Petőfiho. Nasledovali prednesy Petőfiho básní a program bol spestrený ďalším vystúpením študentského spevokolu. Dňa 8. apríla 1883 zorganizoval krúžok slávnostné zasadnutie venované spomienke na básnika Jánosa Aranya. Študenti čítali úryvky z jeho diel a prednášali jeho poéziu a svoje vystúpenia doplnili hudobnými skladbami a spevom. Ďalšie slávnostné zasadnutie krúžku bolo venované

Lőrincz. *A rozsnyói kath. főgymnasium értesítője az 1887/8. tanévről.* Rozsnyó : Kovács Mihály könyvnyomdája, 1888; 1888-89; 1889-90; 1890-91; 1892-93; 1895-96; HEFFLER, Konrád. *A rozsnyói kath. főgymnasium értesítője az 1896-97. tanévről.* Kassa : nyomattott Wesselényi Géza könyvnyomdájában, 1897; 1897-98; 1898-99; SZEPESI, Géza. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1902/03. tanévről.* Rozsnyó : Görbics és Bauer könyvnyomdája, 1903; 1903/04.

- 27 ŠA Košice, pob. Rožňava. Knižný fond. NÁTAFALUSSY, Kornél. *A rozsnyói kath. főgymnasium értesítője az 1875/6-dik tanévre.* Kassa : „Pannonia“ – könyvnyomda és kiadó-részvénytársaság, 1876; TÓTH, Lőrincz. *A rozsnyói kath. főgymnasium értesítője az 1893-94. tanévről.* Rozsnyó : Kovács Mihály könyvnyomdája, 1894; HEFFLER, Konrád. *A rozsnyói kath. főgymnasium értesítője az 1899-1900. tanévről.* Rozsnyó : nyomattott a „SajóVidék“ könyvnyomdában, 1900; SZEPESI, Géza. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1900-1901. tanévről.* Rozsnyó : nyomattott a „Sajó – Vidék“ könyvnyomdában, 1901; 1906/07; Knižnica GMM v Rimavskej Sobote. TÓTH, Lőrincz. *A rozsnyói kath. főgymnasium értesítője az 1895-96. tanévről.* Rozsnyó : Kovács Mihály könyvnyomdája, 1896; HEFFLER, Konrád. *A rozsnyói kath. főgymnasium értesítője az 1896-97. tanévről.* Kassa : nyomattott Wesselényi Géza könyvnyomdájában, 1897.
- 28 ŠA Košice, pob. Rožňava. Knižný fond. SZEPESI, Géza. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1906/07. tanévről.* Rozsnyó : Görbics Zoltán könyvnyomdája, 1907, s. 53.
- 29 ŠA Košice, pob. Rožňava. Knižný fond. *A rozsnyói kath. főgimnázium ifjusági könyvtárainak jegyzéke.* Rozsnyó : nyomattott a Sajó – Vidék könyvnyomda betűivel, 1906. 96 s.

*Miestnosť a členovia Révaiho samovzdelávacieho krúžku
v novej budove Rímskokatolíckeho hlavného gymnázia v Rožňave³⁰*

uhorskému politikovi Ferencovi Deákovi, na ktorom odznali prednesy a vystúpil aj školský spevokol.³¹

Od školského roku 1893/94 sa slávnostné zasadnutia členov krúžku konali už pravidelne. V uvedenom roku sa konali pri príležitosti 50. - ročnej literárnej činnosti Móra Jókai, výročia revolúcie 1848 – 1849, k činnosti osobností Lajosa Kossutha a Mikuláša Révaia. Na zasadnutí si členovia pripomenuli činnosť krúžku od jeho premenovania na *Révai-önképzőkör* (Révaiho samovzdelávací krúžok) v roku 1878. Súčasťou každého slávnostného zasadnutia bol bohatý program.³² Každoročne si členovia krúžku v rámci slávnostných zasadnutí všímali významné udalosti a osobnosti maďarského národného života, napríklad k uvedeným revolučným udalostiam 15. marca 1848 v Uhorsku, 11. apríla 1848 ku konštitučným zákonom a 6. októbra na pamiatku Aradských generálov. Od školského roku 1899/1900 si venovali slávnostné zasadnutia aj pamiatke rakúskej cisárovnej Alžbety, známej ako Sissi.³³ V škol-

30 ŠA Košice, pob. Rožňava. Knižný fond. SZEPESI, Géza. *A rozsnyói kath. főgymnázium értesítője az 1906/07. tanévről*. Rozsnyó : Görbics Zoltán könyvnyomdája, 1907, s. 48.

31 ŠA Košice, pob. Rožňava. Knižný fond. NÁTAFALUSSY, Kornél. *A rozsnyói kath. főgymnázium értesítője az 1878/9-dik tanévre*. Kassa : „Pannonia” – könyvnyomda és kiadó-részvénytársaság, 1879, s. 28; 1882/3, s. 66; 1884/5, s. 47.

32 ŠA Košice, pob. Rožňava. Knižný fond. TÓTH, Lőrincz. *A rozsnyói kath. főgymnasium értesítője az 1893-94. tanévről*. Rozsnyó : Kovács Mihály könyvnyomdája, 1894, s. 35.

33 ŠA Košice, pob. Rožňava. Knižný fond. TÓTH, Lőrincz. *A rozsnyói kath. főgymnasium értesítője az 1893-94. tanévről*. Rozsnyó : Kovács Mihály könyvnyomdája, 1894; 1894-95; HEFFLER, Konrád. *A rozsnyói kath. főgymnasium értesítője az 1899-1900. tanévről*. Rozsnyó : nyomtatott a „Sajó Vidék” könyvnyomdában, 1900; SZEPESI, Géza. *A rozsnyói kath. főgymnázium értesítője az 1900 – 1901. tanévről*. Rozsnyó : nyomtatott a „Sajó – Vidék” könyvnyomdában, 1901; 1901 – 1902; 1906/07; SZMETKA, Ödön. *A rozsnyói kath. főgymnázium értesítője az 1907-8. tanévről*. Rozsnyó : Sajó Vidék, 1908; 1908-9; 1909-10; REPASZKY, Barna.

skom roku 1900/01 si uctili sté výročie narodenia spisovateľa Mihálya Vörösmartyho. V školskom roku 1902/03 sté výročie narodenia Lajosa Kossutha a v školskom roku 1903/04 sté výročie narodenia Ferenc Deáka.³⁴ V školskom roku 1906/07 sa konalo slávnostné zasadnutie samovzdelávacieho krúžku 4. novembra 1906 venované pamiatke Františka II. Rákocziho a tiež zasadnutie venované pamiatke patróna mladých Sv. Imrichovi. Pri tejto príležitosti mu umiestnili v miestnosti krúžku oltár, ktorý bol odhalený 8. decembra 1906. V školskom roku 1908/09 zorganizovali členovia krúžku slávnostné zasadnutie na počesť pápeža Pia X., v školskom roku 1909/10 sa 8. apríla 1910 konalo slávnostné zasadnutie venované šľachticovi, politikovi a národnému buditeľovi Istvánovi Széchenyimu, 24. apríla zasadnutie venované spisovateľovi a novinárovi Kálmánovi Mikszáthovi, v školskom roku 1912/13 sa konalo na počesť riaditeľa školského obvodu so sídlom v Banskej Bystrici Emila Jurkovicha slávnostné zasadnutie 13. apríla a v školskom roku 1913/14, 18. septembra na pamiatku politika Józsefa Eötvösa.³⁵

Počas školského roku 1892/93 zorganizovali členovia samovzdelávacieho krúžku zbierku na náhrobok Štefana Szabóa.³⁶ Učitelia školy a samotní členovia prispeli

A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1910-11. tanévről. Rozsnyó : SajóVidék, 1911; SZEPESI, Géza. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1911-12. tanévről.* Rozsnyó : nyomatott a „Sajó – Vidék“ könyvnyomdában, 1912; KISS Kolos, Jenő. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1912-13. tanévről.* Rozsnyó : nyomatott a „Sajó – Vidék“ könyvnyomdában, 1913; 1913-14; 1914-15; 1915-16; LACSNY, Ince, Lajos. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1918-19. tanévről.* Rozsnyó : nyomatott a Sajó – Vidék Egyházmegyei könyvnyomda betűivel, 1919; Knižnica GMM v Rimavskej Sobote. TÓTH, Lőrincz. *A rozsnyói kath. főgymnasium értesítője az 1895-96. tanévről.* Rozsnyó : Kovács Mihály könyvnyomdája, 1896; HEFFLER, Konrád. *A rozsnyói kath. főgymnasium értesítője az 1896-97. tanévről.* Kassa : nyomatott Wesselényi Géza könyvnyomdájában, 1897; 1897-98; 1898-99; SZEPESI, Géza. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1902/03. tanévről.* Rozsnyó : Görbics és Bauer könyvnyomdája, 1903; 1903/04; Gemerská knižnica Pavla Dobšinského v Rožňave. SZEPESI, Géza. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1904-05. tanévről.* Rozsnyó : Görbics és Bauer könyvnyomdája, 1905; KISS, Kolos, Jenő. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1916-17. tanévre.* Rozsnyó : nyomatott a Sajó-Vidék Egyház megyei könyvnyomdában, 1917; LACSNY, Ince, Lajos. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1917-18. tanévről.* Rozsnyó : nyomatott a Sajó – Vidék Egyházmegyei könyvnyomdában, 1918.

- 34 ŠA Košice, pob. Rožňava. Knižný fond. SZEPESI, Géza. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1900-1901. tanévről.* Rozsnyó : nyomatott a „Sajó –Vidék“ könyvnyomdában, 1901; 1901-1902; Knižnica GMM v Rimavskej Sobote. SZEPESI, Géza. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1902/03. tanévről.* Rozsnyó : Görbics és Bauer könyvnyomdája, 1903; 1903/04; Gemerská knižnica Pavla Dobšinského v Rožňave. SZEPESI, Géza. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1904-05. tanévről.* Rozsnyó : Görbics és Bauer könyvnyomdája, 1905.
- 35 ŠA Košice, pob. Rožňava. Knižný fond. SZEPESI, Géza. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1906/07. tanévről.* Rozsnyó : Görbics Zoltán könyvnyomdája, 1907, s. 54; SZMETKA, Ödön. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1908-9. tanévről.* Rozsnyó : Sajó Vidék, 1909, s. 73; 1909-10, s. 54; KISS Kolos, Jenő. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1912-13. tanévről.* Rozsnyó : nyomatott a „Sajó –Vidék“ könyvnyomdában, 1913, s. 51; 1913-14, s. 87.
- 36 Štefan Szabó (7. júl 1801 Bakonyszentkirály – 27. marec 1892 Kazár), učiteľ a prekladateľ. Študoval v Pápe, Rožňave. V Rožňave pôsobil na katolíckom gymnáziu ako učiteľ v roku 1826. Skatalogizoval profesorskú knižnicu Rímskokatolíckeho hlavného gymnázia. Preložil do maďarčiny Homérovu Illiadu a Odyseu. Na jeho pamiatku 24. októbra 1897

na jeho vyhotovenie skromnou čiastkou,³⁷ preto 25. mája 1895 usporiadali študenti gymnázia v spolupráci s Révaiho samovzdelávacím krúžkom tzv. umelecký večer s cieľom získať finančné prostriedky práve na tento účel Program večera bol pestrý, učiteľ Mikuláš Komoróczy predniesol svoje dielo *Prológ alkalmi költemény* (Prológ príležitostné dielo), odznili ukážky z operných diel „Rómeo“ od Charlesa Gounoda a „Vanda“ od Františka Dopplera v podaní Ilony Szilágyiovej, členky maďarského kráľovského operného divadla v Budapešti a maďarské ľudové piesne v podaní školského študentského speváckeho zboru.³⁸

V školskom roku 1908/09 došlo k spojeniu Révaiho samovzdelávacieho krúžku s ďalším krúžkom na škole – Mindszentyho krúžkom, ktorého členmi boli bohoslanci študujúci na gymnáziu. Zlúčenie oboch samovzdelávacích krúžkov povolil rožňavský biskup Ľudovít Balás³⁹ a realizoval riaditeľ gymnázia Ödön Szmekta.⁴⁰

Členovia Révaiho samovzdelávacieho krúžku v období jeho pôsobenia pripravili aj dve divadelné inscenácie, na prvom predstavení 21. – 22. februára 1908 pod réžiou učiteľa Mikuláša Komoróczyho uviedli komédiu v troch dejstvách od Sándora Kisfaludyho *Himfi dalai* (Himfiho piesne) a na druhom divadelnom vystúpení 26. – 27. januára 1912 sa predstavili dielom Gergelya Csikyho *Stomfay család* (Rodina Stomfay).⁴¹

Dňa 14. marca 1915 usporiadali členovia krúžku tzv. popoludnie k udalostiam prvej svetovej vojny. Na úvod zaspieval školský spevokol uhorskú hymnu, s príhovorom vystúpil riaditeľ gymnázia Eugen Kiss Kolos, predseda krúžku. S udalosťami na fronte spolu s premietaním obrázkov z vojny oboznámil učiteľ gymnázia Štefan Fecske. Priblížil príčiny vojny a priebeh mobilizácie. Vlastenecké básne predniesli študenti ôsmeho a tretieho ročníka a na záver vystúpil spevokol školy.⁴²

umiestnili pred budovu katolíckeho gymnázia bustu. Krátku dobu pôsobil v Rožňave aj ako kňaz. TÖKÖLY, Gábor. *Ki kicsoda Rozsnyón*. Somorja : Méry Ratio, 1999, s. 334-335.

37 GMM v Rimavskej Sobote. TÓTH, Lőrincz. *A rozsnyói kath. főgymnasium értesítője az 1892-93. tanévről*. Rozsnyó : Kovács Mihály könyvnyomdája, 1893, s. 22.

38 ŠA Košice, pob. Rožňava. Knižný fond. TÓTH, Lőrincz. *A rozsnyói kath. főgymnasium értesítője az 1894-95. tanévről*. Rozsnyó : Kovács Mihály könyvnyomdája, 1895, s. 90-91.

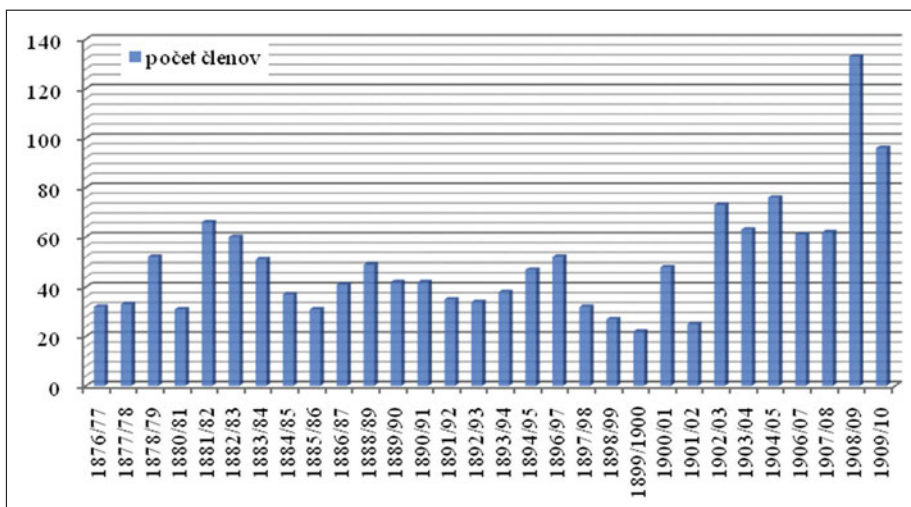
39 Ľudovít Balás (20. august 1855 Becske – 18. september 1920 Rožňava), rožňavský biskup. Člen Rožňavského besedného spolku. V roku 1915 bol na zasadnutí mestského zastupiteľstva Rožňavy vyhlásený za čestného obyvateľa mesta. TÖKÖLY, Gábor. *Ki kicsoda Rozsnyón*. Somorja : Méry Ratio, 1999, s. 318-319.

40 Ödön Szmekta (23. december 1862 Veľký Varadín – 17. november 1926 Veľký Varadín), učiteľ a riaditeľ gymnázia. V rokoch 1907-1910 bol riaditeľom Rímskokatolíckeho hlavného gymnázia v Rožňave a vyučoval prírodopis, matematiku a zemepis. TÖKÖLY, Gábor. *Ki kicsoda Rozsnyón*. Somorja : Méry Ratio, 1999, s. 358-359. ŠA Košice, pob. Rožňava. Knižný fond. SZMETKA, Ödön. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1908-9. tanévről*. Rozsnyó : Sajó Vidék, 1909, s. 70.

41 ŠA Košice, pob. Rožňava. Knižný fond. SZMETKA, Ödön. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1907-8. tanévről*. Rozsnyó : Sajó Vidék, 1908, s. 44; SZEPESI, Géza. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1911 – 12. tanévről*. Rozsnyó : nyomtatott a „Sajó-Vidék“ könyvnyomdában, 1912, s. 39.

42 ŠA Košice, pob. Rožňava. Knižný fond. KISS Kolos, Jenő. *A rozsnyói kath. főgimnázium értesítője az 1914-15. tanévről*. Rozsnyó : nyomtatott a „Sajó-Vidék“ könyvnyomdában, 1915, s. 36-41.

Graf 1 Počet členov Révaiho samovzdelávacieho krúžku v školských rokoch 1876/77 – 1909/10.⁴³

Révaiho samovzdelávací krúžok ukončil svoju činnosť školským rokom 1918/19 v súvislosti so vznikom Československej republiky. V uvedenom školskom roku, ako bolo vyššie uvedené, mal krúžok zakladajúce zasadnutie 23. februára 1919 pod vedením učiteľa Františka Ferencza. Ďalšie zasadnutia viedol už učiteľ dr. Hugo Helle z dôvodu Ferenczovej dovolenky. Záverečné zasadnutie krúžku sa konalo 4. mája 1919. Nástupcom zrušeného Rímskokatolíckeho hlavného gymnázia v Rožňave sa stalo Československé štátne reálne gymnázium a činnosť promaďarsky orientovaného Révaiho samovzdelávacieho krúžku už nebola v zmenených spoločensko-politických pomeroch po rozpade Rakúsko-Uhorska obnovená.

43 Z uvedeného grafu vyplýva, že najviac členov – 133, mal Révaiho samovzdelávací spolok v školskom roku 1908/09 a najmenej – 22, v školskom roku 1899/1900. ŠA Košice, pob. Rožňava. Knižný fond. NÁTAFALUSSY, Kornél. *A rozsnyói kath. főgymnásium értesítője az 1875/6-dik tanévrre*. Kassa : „Pannonia” – könyvnyomda és kiadó-részvénytársaság, 1876; 1876/7; 1877/8; 1878/9; 1880/1; 1881/2; 1882/3; 1883/4; 1885/6; TÓTH, Lőrincz. *A rozsnyói kath. főgymnásium értesítője az 1886-87. tanévről*. Rozsnyó : Kovács Mihály könyvnyomdájája, 1887; 1891-92; 1893-94; 1894-95; HEFFLER, Konrád. *A rozsnyói kath. főgymnásium értesítője az 1899-1900. tanévről*. Rozsnyó : nyomtatott a „Sajó Vidék” könyvnyomdában, 1900; SZEPE-SI, Géza. *A rozsnyói kath. főgymnásium értesítője az 1900-1901. tanévről*. Rozsnyó : nyomtatott a „Sajó – Vidék” könyvnyomdában, 1901; 1901-1902; 1906/07; SZMETKA, Ödön. *A rozsnyói kath. főgymnásium értesítője az 1907-8. tanévről*. Rozsnyó : Sajó Vidék, 1908; 1908-9; 1909-10; Knižnica GMM v Rimavskej Sobote. TÓTH, Lőrincz. *A rozsnyói kath. főgymnásium értesítője az 1888/9. tanévről*. Rozsnyó : Kovács Mihály könyvnyomdájája, 1889; 1889-90; 1890-91; 1892-93; HEFFLER, Konrád. *A rozsnyói kath. főgymnásium értesítője az 1896-97. tanévről*. Kassa : nyomtatott Wesselényi Géza könyvnyomdájában, 1897; 1897-98; 1898-99; SZEPE-SI, Géza. *A rozsnyói kath. főgymnásium értesítője az 1902/03. tanévről*. Rozsnyó : Görbics és Bauer könyvnyomdájája, 1903; 1903/04; Gemerská knižnica Pavla Dobšinského v Rožňave. SZEPE-SI, Géza. *A rozsnyói kath. főgymnásium értesítője az 1904-05. tanévről*. Rozsnyó : Görbics és Bauer könyvnyomdájája, 1905.

DEJINY ŽIDOV NA VÝCHODNOM SLOVENSKU V ROKOCH 1918 – 1945:

Súčasný historiografický trendy a využitie metódy oral history v historickom výskume¹

Slávka OTČENÁŠOVÁ

Abstract: *History of Jews in eastern Slovakia in 1918 – 1945: current trends in historiography and the usage of Oral history methods in historical research.* The development of political, methodological and institutional pluralism in Slovak historiography after 1989 opened possibilities for a systematic research on topics which had been before neglected. One of such topics was the history of Jewish people in Slovakia in the period of 1918 – 1945. Two main areas in historical research on Jews in eastern Slovakia during the interwar period and World War II have developed in Slovak historiography in the past twenty-five years: topics related to history of Jewish communities in general and the Holocaust studies. The article provides an outline of current trends in Slovak historiography related to research on the history of Jews in eastern Slovakia in 1918 – 1945, and it discusses the usage of Oral history in this type of studies.

Key words: Oral history, Slovak historiography, History of Jews in eastern Slovakia

Nárast politického, metodologického a inštitucionálneho pluralizmu v slovenskej historiografii po roku 1989 otvoril priestor pre systematický výskum nových, dovtedy často obchádzaných tém a jednou z nich bola aj téma dejín židovského obyvateľstva na Slovensku v rokoch 1918 – 1945. Vo výskume tejto problematiky môžeme sledovať dve výrazné roviny: postupne sa zvyšujúci záujem o dejiny židovských komunít vo všeobecnosti a podstatný nárast historiografickej produkcie týkajúcej sa problému holokaustu.² Menšiu pozornosť si doteraz vyslúžila problematika situácie židovského obyvateľstva na Slovensku tesne po skončení druhej svetovej vojny v roku 1945. Popri prácach analyzujúcich a syntetizujúcich tieto témy na celonárodnej úrovni pribúda aj množstvo publikácií venujúcich sa problematike dejín židovských komunít a holokaustu v regionálnych kontextoch, čo nepochybne súvisí aj s nárastom počtu regionálnych centier historického výskumu. V predkladanom

- 1 Štúdia je čiastkovým výstupom z grantu VEGA 1/0114/12 Od československej k slovenskej štátnosti. Židia a ich osudy vo vybraných východoslovenských mestách (1918 – 1945).
- 2 Bližšie pozri: NIŽŇANSKÝ, Eduard. Reflexia holokaustu v slovenskej historiografii. In VRZGULOVÁ, Monika – RICHTEROVÁ, Daniela (eds.). *Holokaust ako historický a morálny problém v minulosti a v súčasnosti. Zborník príspevkov z konferencie.* Bratislava : Dokumentačné stredisko holokaustu, 2008, s. 156-171. Taktiež: KAMENEC, Ivan. Fenomén holokaustu v historiografii, v umeleckej tvorbe a vo vedomí slovenskej spoločnosti. In VRZGULOVÁ, Monika – RICHTEROVÁ, Daniela (eds.). *Holokaust ako historický a morálny problém v minulosti a v súčasnosti. Zborník príspevkov z konferencie.* Bratislava : Dokumentačné stredisko holokaustu, 2008, s. 111-117.

príspevku načrtujeme hlavné prúdy v slovenskej historiografii v posledných dvoch desaťročiach týkajúce sa výskumu dejín Židov na východnom Slovensku v rozpätí rokov 1918 – 1945³ a osobitne sa budeme venovať metóde oral history vo výskume tejto problematiky.

Spracovávanie dejín Židov na východnom Slovensku v medzivojnovom období problematizuje rozptýlenosť a aj relatívny nedostatok archívnych dokumentov.⁴ Práve tu sa nám javí možnosť využívať oral history ako vhodný výskumný prístup, pomocou ktorého je možné preklenúť problém chýbajúceho archívneho materiálu. Obdobie druhej svetovej vojny a osudy židovského obyvateľstva počas nej sú frekventovanými témami slovenskej historiografie po roku 1989. To súvisí aj so všeobecným trendom v európskej historickej vede, ktorá sa po páde železnej opony rozdeľujúcej tento geopolitický priestor na dva súperiace bloky a po následnom postupnom rozširovaní sa Európskej únii snaží o symbolické zadefinovanie spoločnej európskej histórie a kolektívnych európskych hodnôt. Nárast záujmu o problematiku holokaustu – do istej miery ovplyvnený aj vojnovými udalosťami v Juhoslávii na konci 20. storočia a následným zvyšovaním pozornosti venovanej otázkam ľudských práv – sa javí ako výsledok hľadania spájajúcich momentov v európskej histórii. Holokaust býva často vnímaný ako univerzálna skúsenosť, na ktorej je možné čiastočne budovať európsku kolektívnu pamäť a kolektívnu identitu.⁵ A bol to práve záujem o svedectvá o holokauste, ktorý výrazne prispel k rozvoju oral history ako výskumnej metódy i samostatného vedného odboru v druhej polovici 20. storočia

Reflexiou všeobecných trendov výskumu holokaustu a jeho prezentácie v slovenskej historiografii po roku 1989 sa zaoberalo viacero vedeckých prác.⁶ Podstat-

- 3 V práci si nekladieme za cieľ podať komplexný prehľad slovenskej historiografie viažucej sa k téme dejín Židov na východnom Slovensku v rokoch 1918 – 1945, ale načrtnúť hlavné prístupy ku prezentácii danej problematiky v súčasnej slovenskej historiografii. História židovských komunít na východnom Slovensku bola a je bohato spracovávaná v maďarskej historiografii a značnú pozornosť jej venovala aj historiografia izraelskej a americkej proveniencie.
- 4 ŠVORC, Peter. Mestá na východnom Slovensku po vzniku ČSR a ich židovskí obyvatelia. In *Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, 2/2013, s. 26. Dostupné na: <http://dejiny.unipo.sk/Blog%20Posts/dejiny-22013.html>
- 5 STOKHOLM-BANKE, Cecilie Felicia. The Legacies of the Holocaust and European Identity after 1989. In *DIIS Working Paper 36*. Copenhagen : Danish Institute for International Studies, 2009.
- 6 NIŽŇANSKÝ, Eduard. Slovenská historiografia v 90. rokoch 20. storočia o holokauste. In *Historický časopis*, 52, č. 2, s. 317-330; NIŽŇANSKÝ, Eduard. Der Holocaust in der slowakischen Historiographie der neunziger Jahre. In *Bohemia*, 44, Heft 2, s. 370-388; KAMENEC, Ivan. Poznámky k historiografii dvoch totalitných režimov na Slovensku. In *Historický časopis*, 52, 2004, č. 2, s. 291-294; NIŽŇANSKÝ, Eduard. Reflexia holokaustu v slovenskej historiografii. In VRZGULOVÁ, Monika – RICHTEROVÁ, Daniela (eds.). *Holokaust ako historický a morálny problém v minulosti a v súčasnosti. Zborník príspevkov z konferencie*. Bratislava : Dokumentačné stredisko holokaustu, 2008, s. 156-171; KAMENEC, Ivan. Fenomén holokaustu v historiografii, v umeleckej tvorbe a vo vedomí slovenskej spoločnosti. In VRZGULOVÁ, Monika – RICHTEROVÁ, Daniela (eds.). *Holokaust ako historický a morálny problém v minulosti a v súčasnosti. Zborník príspevkov z konferencie*. Bratislava : Dokumentačné stredisko holokaustu, 2008, s. 111-117.

nou častou historiografickej produkcie na Slovensku po roku 1989 sú monografie venované dejinám Židov vo vybraných východoslovenských mestách, ktoré mapujú aj obdobie rokov 1918 – 1945.⁷ Tieto monografie zvyčajne čitateľom predkladajú dejiny židovských komunít vo vybraných obciach od najstaršej zachovanej písomnej zmienky o židovských obyvateľoch v danom prostredí po súčasnosť (resp. do obdobia zániku židovskej komunity v predmetnej obci), sústreďujúc sa na dejiny každodennosti a na kultúrne dejiny a využívajúc kombináciu postupov historickej vedy a antropológie s cieľom analyzovať a predstaviť kultúrne tradície a kultúrne interpretácie historickej skúsenosti židovskej komunity v danej lokalite. Autori týchto monografií si spravidla všímajú spoločenské javy ako sú dodržiavanie zvyklostí, rituály, sviatky, kultúrna identita a postoje členov komunity k rôznym dobovým sociálnym aspektom. Súčasne sa takéto monografie zvyknú venovať aj profilom významných historických osobností v týchto komunitách, teda ich lídrom a predstaviteľom miestnych elít. Výrazná časť týchto monografií býva venovaná aj dejinám inštitúcií. Tieto práce do istej miery nadväzujú na tradíciu štylizovaných náčrtov pripomínajúcich si prvé židovské komunity vo východoeurópskych mestách, ktorá sa rozvinula po prvej svetovej vojne⁸ a bývajú v nich aplikované prevažne staršie historiografické prístupy, kedy sú síce naratívy o dejinách bohato zásobované faktami o inštitúciách a o organizácii verejného života, avšak bez dôslednejšieho uplatňovania prepracovaných metód analýzy týchto inštitúcií ako produktov sociálnych štruktúr, vďaka ktorým by sa interpretácie empirického výskumu dejín vybraných inštitúcií mohli stať vhodnými základmi pre vytváranie záverov týkajúcich sa spoločenských a politických zmien, teda historického vývoja v skúmaných obdobiach.⁹ Množstvo materiálu ku dejinám Židov na východnom Slovensku bolo spracované ho aj v početných historických a vlastivedných monografiách východoslovenských

-
- 7 Napríklad monografie: KÓNYA, Peter – LANDA, Dezider. *Stručné dejiny prešovských židov*. Prešov : PVT, a. s., Bratislava divízia Prešov, 1995; CSALOVÁ, Kornélia – TANCSÁK, Ján. *História košických Židov – A kassai zsidóság*. Dunajská Streda : Lilium aurum, 2001; SOLANÍK, Igor. *Stručné dejiny Židov vo Vranove nad Topľou*. Vranov nad Topľou : Mesto Vranov nad Topľou, 2003; CSALA, Kornélia. *História košických Židov*. Dunajská Streda : Lilium Aurum, 2004; LIPTÁK, Mikuláš – ISENBERG, Madeleine. *Židia na Spiši I. Kežmarok a okolie*. Kežmarok : Vivit, 2006; HLAVINKA, Ján. *Židovská komunita v okrese Medzilaborce v rokoch 1938 – 1945*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2007. Autor sa v publikácii stručne venuje aj obdobiu pred rokom 1938; LUPČO, Martin. *Židovská minorita v dejinách Slovenska a vranovského okresu*. Vranov nad Topľou : Mesto Vranov nad Topľou, 2008. Publikácia obsahuje kapitoly analyzujúce postavenie Židov na východnom Slovensku. Autor v krátkosti rozoberá históriu Židov v mestách Michalovce, Humenné, Trebišov, Snina a Stropkov. Vranovu nad Topľou venuje osobitnú kapitolu; BELEJ, Milan – HLAVINKA, Ján – LEVICKÝ, Juraj. *Dejiny židovskej komunity v Humennom*. Humenné : Adin, 2013.
 - 8 ZIPPERSTEIN, Steven. Jewish historiography and the modern city: Recent writing on European Jewry. In *Jewish History*, zv. 2, 1987, č. 1, s. 73-88.
 - 9 K novším teoretickým prístupom ku skúmaniu inštitucionálnych dejín pozri: MIDDENDORF, Stefanie – SCHULZ, Ulrike – UNGER, Corinna R. (eds.). Institutional History Rediscovered: Observing Organizations' Behavior in Times of Change. In *Comparativ-Journal of Global History and Comparative Studies*, 24, 2014, s. 1.

obcí vydávaných po roku 1989.¹⁰ V týchto boli uplatňované podobné postupy ako pri vyššie spomínaných monografiách týkajúcich sa dejín jednotlivých židovských komunít vo vybraných obciach.

Dalšou významnou zložkou historiografickej produkcie týkajúcej sa dejín Židov na východnom Slovensku v období rokov 1918 – 1945 sú širšie či užšie koncipované zborníky štúdií venujúce sa rôznym aspektom dejín Židov v tomto prostredí.¹¹ Početné sú prípadové štúdiá prepájajúce kvalitatívne a kvantitatívne prístupy v analýzach udalostí, osobností, politik, inštitúcií, rozhodnutí, projektov a ďalších systémov s cieľom vytvoriť holistické obrazy skúmaných skutočností v ich spoločensko-politických kontextoch. Autori týchto štúdií neobchádzajú také témy výskumu, ako sú problém identity, dejiny každodennosti, kultúrne dejiny, či história inštitúcií,¹² no najväčšia pozornosť je venovaná opisom, analýzam a interpretáciám takých spoločensko-politických javov, ako sú antisemitizmus a jeho prejavy, tzv. riešenie židovskej otázky a holokaust.¹³

10 Napríklad MICHNOVIČ, Imrich. *Vranov nad Topľou v 20. storočí. (Časť 1. Do roku 1948)*. Vranov nad Topľou : Mesto Vranov nad Topľou, 2002.

11 Napríklad ŠALAMON, Pavol – JUROVÁ, Anna (eds.). *Košice a deportácie Židov v roku 1944: zborník príspevkov z odborného seminára k 50. výročiu deportácií z Košíc*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, Oddelenie židovskej kultúry Slovenského národného múzea, 1994; CINTULOVÁ, Erika (ed.). *Žili medzi nami. Zborník referátov zo seminárov Dní židovskej kultúry v Kežmarku 2002 – 2003*. Kežmarok : Múzeum v Kežmarku, 2003; CINTULOVÁ, Erika (ed.). *Žili medzi nami. Zborník referátov zo seminára III. Dní židovskej kultúry v Kežmarku 2005*. Kežmarok : Múzeum v Kežmarku, 2005; KÓNYA, Peter (ed.). *Židia pred a za Karpátami v priebehu stáročí*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013.

12 Napríklad ŠVORC, Peter. Mestá na východnom Slovensku po vzniku ČSR a ich židovskí obyvatelia. In *Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, 2/2013, s. 25-47. Dostupné na: <http://dejiny.unipo.sk/Blog%20Posts/dejiny-22013.html>; GAYER, Veronika. Zsidó egyesületek Kassán a két világháború között. Dostupné na: <http://www.hebraisztika.hu/attachments/00000453.pdf>

13 Napríklad štúdie MICHNOVIČ, Imrich. Prejavy antisemitizmu v okresoch Zemplína v období autonómie Slovenska (6. 10. 1938 – 14. 3. 1939). In PEKÁR, Martin (ed.). *Ročenka katedry dejín FHPV PU*, Prešov : ManaCon, 2002, s. 62-70; MICHNOVIČ, Imrich. „Riešenie“ židovskej otázky v okresoch Zemplína v prvých rokoch Slovenskej republiky (1939 – 1940). In *Ročenka Katedry dejín FHPV PU 2003*, Prešov : Universum, 2003, s. 115-127; ŠÍŠJAKOVÁ, Jana. Protižidovské nepokoje po druhej svetovej vojne – rok 1945 na východnom Slovensku. Dostupné na: <http://www.saske.sk/cas/archiv/2-2008/03-Sisjakova.html>; JAKAB, Attila – SÁPOS, Aranka – VERES, Timea. Politikai és katolikus egyházi vezetők – zsidóság és Holokauszt Kassán: 1938 – 1944 (levéltári dokumentumok, memoárok, korabeli sajtótermékek tükrében). In *A történelmi egyházak és a zsidó közösség viszonya Csehszlovákiába és Magyarországon 1920-tól a Holokausztig*. Budapest : Civitas Europica Centralis, 2013, s. 72-107; ŠMIGEL, Michal – ŠÍŠJAKOVÁ, Jana. Povojnový antisemitizmus na východnom Slovensku [resp. Protižidovské prejavy na východnom Slovensku v prvých povojnových rokoch (1945 – 1947)]. In *Annales Historici Presovienses*, 2008, č. 8, s. 197-217. Dostupné na: http://www.unipo.sk/public/media/12900/2009_Pekar_-_Annales_Historici_8_-_final.pdf; ŠÍŠJAKOVÁ, Jana. Židovská rodina v konfrontácii s povojnovou situáciou a antisemitizmom na Slovensku (1945 – 1948). In *Forum Historiae*, roč. 3, 2009, č. 1. Dostupné: <http://www.forumhistoriae.sk/documents/10180/39170/sisjakova.pdf>

Z ďalších významných prác spomeňme publikácie prameňov ku štúdiu dejín Židov¹⁴, memoárovú literatúru, či slovníky a lexikóny významných osobností židovského pôvodu¹⁵.

Dôležitou súčasťou historiografie sú učebnice dejepisu. Sú reflexiou názorov a hodnôt, ktoré sa v konkrétnom čase a priestore zhodujú s normatívnymi ideálmi presadzovanými štátnou mocou. Na jednej strane prinášajú zjednodušený a schematický naratív o minulosti, ktorý je zapríčinený malou časovou dotáciou venovanou vyučovaniu dejepisu, intelektuálnou kapacitou žiakov a orientáciou na faktografickú stránku. No na druhej strane sú najrozšírenejším médiom sprostredkovávania historického poznania, najčítanejšou historickou spisbou a jednou z najdôležitejších foriem vytvárania historického vedomia, kolektívnej pamäti a kolektívnej identity. Dôležitosť, ktorú naša spoločnosť pripisuje vyučovaniu dejepisu, podčiarkuje aj fakt, že autormi učebníc dejepisu pre všetky typy škôl boli a sú na Slovensku takmer vždy profesionálni historici. Učebnice dejepisu (vo všeobecnosti, teda nielen tie vydávané na Slovensku) boli a sú vo veľkej väčšine prípadov charakteristické národne a etnicky ladenými naratívmi a málo priestoru sa v nich venuje regionálnym dejinám a ešte menej problematike dejín minoritných skupín obyvateľstva. Ak sa konkrétne zameriame na zastúpenie dejín Židov v československých a slovenských oficiálnych učebniciach dejepisu vydávaných do roku 1989, zistíme, že táto téma spravidla úplne absentovala. V ojedinelých zmienkach bývali Židia v týchto učebniciach zobrazovaní prostredníctvom negatívnych stereotypov ako cudzie elementy v slovenských dejinách. Ich negatívny obraz vyplýval z potreby identifikovať sociálnu skupinu *tých druhých* v národných príbehoch a býval odvodzovaný od ich príslušnosti k cudziemu etniku či od kultúrnej odlišnosti prameniacej z iného vierovyznania. V učebniciach boli dokonca v niektorých prípadoch využívané také interpretácie dejín, ktoré vytvárali obraz Židov ako pôvodcov ekonomického útlaku vyvíjaného smerom ku majoritnému obyvateľstvu.¹⁶ V súčasnosti je táto situácia oveľa priazni-

-
- 14 Veľký počet prameňov k dejinám Židov na Slovensku bol publikovaný v edíciách k riešeniu židovskej otázky, či slovensko-nemeckým vzťahom. Napríklad: edícia *Holokaust na Slovensku*, na ktorej sa podieľali Eduard Nižňanský, Ivan Kamenec, Katarína Hradská, Igor Baka; NIŽŇANSKÝ, Eduard a kol. *Slovensko-nemecké vzťahy 1938 – 1941 v dokumentoch I. Od Mníchova k vojne proti ZSSR*. Prešov : Universum, 2009; NIŽŇANSKÝ, Eduard a kol. *Slovensko-nemecké vzťahy 1941 – 1945 v dokumentoch 2. Od vojny proti ZSSR po zánik Slovenskej republiky v roku 1945*. Prešov : Universum, 2011; HUBENÁK, Ladislav (ed.). *Riešenie židovskej otázky na Slovensku 1938 – 1945. Dokumenty*. Bratislava : Slovenské národné múzeum, 1994 – 2000; SCHVARC, Michal – HOLÁK, Martin, SCHRIFFL, David (eds.). *„Tretia ríša“ a vznik slovenského štátu. Dokumenty I*. Bratislava : Ústav pamäti národa a SNM – Múzeum kultúry karpatských Nemcov, 2008; SCHVARC, Michal – SCHRIFFL, David (eds.). *„Tretia ríša“ a vznik slovenského štátu. Dokumenty II*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2010.
 - 15 Napríklad KOLIVOŠKO, Štefan et al. *Slovník židovských osobností Košíc a okolia*. Košice : Verejná knižnica Jána Bocatia, 2001.
 - 16 Medzivojnové učebnice dejepisu zvyčajne tejto významnej skupine obyvateľstva nevenovali žiadny priestor. Výnimku tvorí negatívna referencia v učebnici z roku 1922: „Slovák vo vlastnom domove bol ničím; bol len dobrý, aby ľavno pracoval, platil a slúžil. Obchod a priemysel ovládli židia, ktorí sa hupkom maďarčili, zem patrila grófom, úrady neznaly Slová-

vejšia. Štátne vzdelávacie programy explicitne zaradzujú do vyučovania dejepisu problematiku holokaustu, shoa a tragédiu slovenských Židov.¹⁷ Dnes je pre školy na Slovensku dostupné dostatočné množstvo učebných materiálov, ktoré sa moderným spôsobom venujú problematike dejín Židov a mapujú aj dejiny Židov na východnom Slovensku.¹⁸ Okrem všeobecne ladených príslušných statí v oficiálnych učebniciach dejepisu sú k dispozícii aj mnohé špecializované doplnkové učebnice,¹⁹ samostatné

kov. Kto sa ozval proti novému poriadku, bol väznený, pokutovaný, bitý. Tak vyzerala maďarská sloboda.“ (HLAVINKA, Karol. *Stručné dejiny národa československého pre nižšie triedy slovenských stredných škôl*. Košice : Tlačou Slovenskej kníhtlačiarne, 1922, s. 94.) Spomínajú sa aj v učebnici dejepisu (monografii) od Františka Hrušovského v období stredoveku ako „kupci často obývajúci vyhradenú časť mesta, ktorá bola oddelená od ostatných častí múrom.“ (HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*. Martin : Matica slovenská, 1939 s. 105). Takáto prezentácia vytvárala symbolický obraz fyzického oddelenia od ostatných skupín obyvateľstva, čo napokon reflektovalo aj na dobovú segregačnú politiku zavádzanú proti židovskému obyvateľstvu v Nemecku už v medzivojnovom období, na Slovensku počas druhej svetovej vojny. Učebnice dejepisu prispievali k legitimizácii tohto javu vytváraním obrazu Židov ako protinárodne orientovaných kolaborantov. Ojedinelú zmienku o Židoch nachádzame aj v učebnici dejepisu z roku 1975: „Na východnom Slovensku panskí správcovia a noví nájomníci veľkostatkov a krčiem (Židia prisťahovaní z Haliče) vymáhali poplatky s tvrdou bezohľadnosťou – exekúciou.“ (BUTVINOVÁ, Marta – MARIANIOVÁ, Olga – DULLOVÁ, Valéria. *Dejepis pre 8. ročník základnej deväťročnej školy*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1975, s. 56).

- 17 Štátny vzdelávací program pre predmet dejepis (súčasť vzdelávacej oblasti *Človek a spoločnosť*) pre druhý stupeň základných škôl, zahŕňajúci obsahové a výkonové štandardy, explicitne zaraďuje do dejepisného vyučovania problematiku holokaustu, šoa a Oswienčimu s cieľom rozvíjať u žiakov schopnosť zhodnotiť holokaust a v rámci slovenských dejín sa špeciálne spomína tragédia slovenských Židov (židovský kódex a deportácie) s cieľom viesť mládež ku analyzovaniu dôsledkov židovského kódexu a zhodnocovaniu dôsledkov holokaustu. (Štátny vzdelávací program. *Dejepis* (Vzdelávacia oblasť: *Človek a spoločnosť*). Príloha ISCED 2. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2011.

Dostupné na: http://www.statpedu.sk/files/documents/svp/2stzs/isced2/vzdelavacie_oblasti/dejepis_isced2.pdf). Podobné témy figurujú aj v Štátnom pedagogickom programe pre gymnáziá, vedúce študentov ku dokumentácii holokaustu na konkrétnom príklade, objasňovaniu riešenia židovskej otázky na konkrétnom príklade a ku analýze židovského kódexu. (Štátny vzdelávací program. *Dejepis* (Vzdelávacia oblasť: *Človek a spoločnosť*). Príloha ISCED 3A. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2010, s. 12-13. Dostupné na: http://www.statpedu.sk/files/documents/svp/gymnazia/vzdelavacie_oblasti/dejepis_isced3a.pdf).

- 18 Prehľad najdôležitejších edukačných aktivít na Slovensku uvádza TKÁČOVÁ – PETRILOVÁ, Zuzana. Holokaust včera a dnes. Priestor pre vzdelávanie pedagógov a žiakov. In *Acta theologica et religionistica*. Internetový časopis doktorandov Gréckokatolíckej teologickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, roč. 1, 2012, č. 2, , s. 38-46. Dostupné na: <http://www.unipo.sk/public/media/17379/Acta%20theologica%20et%20religionistica%202-2012.pdf>
- 19 Napríklad BÜCHLER, Robert – FATRANOVÁ, Gila – MIČEV, Stanislav. *Fragmenty z dejín židovstva na Slovensku*. Banská Bystrica : Učebné pomôcky, š. p., 1991; MANN, Arne B. *Rómsky dejepis. Doplnkový učebný text pre vyučovanie dejepisu (pre 2. stupeň základných škôl a stredné školy)*. Bratislava : Kalligram 2000; MEŠŤAN, Pavol – PLESNÍKOVÁ, Veronika – KIČKOVÁ, Adriana – KORČOK, Martin. *Riešenie židovskej otázky na Slovensku v rokoch*

kapitoly v doplnkových regionálnych učebniciach dejepisu,²⁰ či materiály pripravené v rámci rozsiahlejších medzinárodných projektov.²¹ O narastajúcej popularite a dôležitosti tejto témy vo vyučovacom procese svedčí aj množstvo publikovaných kvalifikačných prác pedagógov zaoberajúcich sa problematikou vzdelávania o židovských dejinách alebo o holokauste.²²

V nasledujúcej časti príspevku sa budeme venovať využitiu metódy oral history vo výskume dejín Židov na východnom Slovensku v rokoch 1918 – 1945. Oral history je jedna z kvalitatívnych metód výskumu, ktorú vo svojej práci využívajú nielen historici, ale aj etnológovia, sociálni antropológovia či sociológovia a iní bádatelia v oblasti spoločenských a humanitných vied. Zároveň je však oral history aj samostatný vedný odbor, ktorý sa postupne etabluje ako jedna z disciplín spoločenských a humanitných vied. Oral history môžeme charakterizovať ako obraz ľudskej minulosti, ktorý vytvárajú samotní účastníci historických udalostí a procesov, keď ju vlastnými slovami popisujú.

Oral history sa sústreďuje na zber, štúdium a interpretáciu historických informácií prostredníctvom svedectiev ľudí, ktorí boli účastníkmi skúmaných dejinných procesov. Tieto svedectvá sú zaznamenávané prostredníctvom nahrávacích zariadení a získané zvukové alebo zvukovo-obrazové materiály sú následne prepísané a stávajú sa prameňom historického výskumu. Charakteristickou črtou získaných informácií je pohľad *zdola*, čiže subjektívna interpretácia individuálneho prežitia konkrétnej udalosti či historického procesu pamätníkom. Oral history je niekedy pripisovaná významná úloha pri tzv. zaľudnení dejín, teda pri ich demokratizácii. Historici využívajúci vo svojom výskume metódu oral history, sa zaujímajú o to, čo im ako svoju bezprostredne prežitú skúsenosť vyrozprávajú pamätníci dejov minulých. Pri historickom výskume takéhoto druhu je identifikovaná výskumná vzorka, hľadajú sa pamätníci ochotní podeliť sa o svoje spomienky. Na jednej strane teda pôsobí historik, ktorý skúmaný jav pozná aj z iných dostupných zdrojov a zadefinoval konkrétnu skúmanú problematiku v konkrétnom dejinnom spoločensko-politickom kontexte. Od svojho prameňa, teda od pamätníka teda historik už neočakáva potvrdzovanie alebo vyvracanie faktov, ktoré sám predtým abstrahoval z iných prameňov. Zaujímajú ho spomienky, rozpomätávanie sa svedka, s ktorým vedie rozhovor a koncentruje sa predovšetkým na to, ako tento pamätník prezentuje svoju minulosť

1938 – 1945. Šaľa : EDAH, 2013; HRADSKÁ, Jana – MOLNÁROVÁ, Slávka. *Židovské dejiny a kultúra*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2006.

- 20 Napríklad ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Kľúče k dejinám Košíc. Dejepisná čítanka*. Košice – Prešov : Universum, 2009 (kapitola 5 – Patria neodmysliteľne ku Košiciam, stať 5.1 Židovskí obyvatelia Košíc, s. 86-89).
- 21 Napríklad projekt Stratení susedia – zabudnutá história Nadácie Milana Šimečku (dostupné na: <http://www.nadaciamilanashimecku.sk/index.php?id=85>), alebo OTČENÁŠOVÁ, Slávka – ZAHORÁN, Csaba. *Neighborhood That Is No More. Jews of Budapest and Bratislava after WWII. An Oral History Reader with Suggested Workshops*. Frankfurt (Oder) : Geschichtswerkstatt Europa – Institut für angewandte Geschichte, 2012. Dostupné na: http://www.geschichtswerkstatt-europa.org/project-details/items/Jews_in_Budapest_and_Bratislava.html.
- 22 Napríklad PELEYOVÁ, Marta. *Námety na využitie dejín a kultúry Židov pre výchovu žiakov k tolerancii*. Prešov : Metodicko-pedagogické centrum v Prešove, 2003.

skúsenosť v súčasnosti. Na druhej strane tohto vzťahu stojí pamätník, svedok skúmanej historickej udalosti či procesu a ponúka svoj subjektívny pohľad na minulosť, vlastnú interpretáciu dejín, ktorá bola ovplyvnená a modifikovaná životnými skúsenosťami, spoločnosťou, v ktorej sa pamätník pohyboval, jeho rodinou, priateľmi i meniacimi sa spoločensko-politickými režimami. V tejto súvislosti nám vystupuje do popredia neraz problematizovaný fenomén ľudskej pamäti a s ňou súvisiaci problém selektívnosti – výber takých spomienok, ktoré sú dôležité pre naše aktuálne ciele.²³ Spomínanie teda môžeme charakterizovať ako „aktuálne sprítomňovanie minulosti, pod ktoré sa podpisuje celý rad vplyvov: momentálny fyzický a psychický stav spomínajúceho, jeho/jej dispozície, ambície, vzdelanie, životné skúsenosti, ako aj spomínaný spoločenský a politický kontext“.²⁴ Subjektivita teda tvorí charakteristickú zložku oral history, ktorá je mnohokrát kľúčovou informáciou vypovedajúcou o spoločenskej realite a preto má svoje špecifické miesto v historickom výskume.

Oral history pramení z tzv. orálnej (ústnej) tradície, čo je vlastne najstaršia forma uchovávaní informácií o dejinách a ich podávaní ďalším generáciám. Spoločnosti sa v minulosti, keď ešte nepoznali písmo, spoliehali na ústne podávanie svojich dejín, aby zachovali pamiatky na svoju minulosť pre ďalšie generácie. Využívanie ústnych prameňov bolo zaznamenané už u starých gréckych historikov Herodota a Tukydidu, no moderná koncepcia oral history sa začala rozvíjať až v 20. storočí. S postupným vývojom histórie ako vedy dochádzalo ku určitému posunu v predmete historického výskumu. Od politických dejín, ktoré sa sústreďovali na rozhodnutia elít a činy veľkých mužov, príznačných pre historiografiu 19. storočia, kedy dochádza k inštitucionalizácii historickej vedy, sa historici v 20. storočí začali postupne čoraz viac zaujímať o širšie masy obyvateľstva, o obyčajných ľudí. Život bežných ľudí a ich percepcie a interpretácie udalostí, ktorých boli svedkami, sú pre historikov podstatnými informáciami, pretože im pomáhajú lepšie pochopiť spoločnosť v dejinách, ktorá je v centre záujmu historickej vedy.

Za kolísku modernej oral history sa považujú Spojené štáty americké. Jedným z impulzov jej rozvoja bola aj veľká hospodárska kríza v 30. rokoch 20. storočia, keď sa mnoho historikov zapojilo do vládnych projektov zameraných na získavanie biografii významných Američanov. Následne bola oral history konceptualizovaná v 40. rokoch minulého storočia dvomi prúdmi – školou na Columbia University v New Yorku, ktorá sa etablovala okolo amerického historika a žurnalistu Alana Nevinsa a zameriavala sa na mapovanie životopisov elitných predstaviteľov americkej spoločnosti a školou, ktorá vznikla na univerzite v Chicagu, združovala najmä sociológov a mala o poznanie odvážnejší a na svoju dobu podstatne neortodoxný zámer – svoj výskum zacielená na segmenty spoločnosti dovtedy málo prezentované v historickom výskume – na marginálne skupiny menšín, prisťahovalcov, ale aj kriminálnikov či prostitútok.²⁵

23 BERGER, Peter L. *Pozvání do sociologie*. Praha : FMO, 1991, s. 55.

24 VRZGULOVÁ, Monika. Oral history. Dostupné na: http://www.multikulti.sk/studie/oral_history.html

25 TREBITSCH, Michel. Du mythe à l'historiographie. In *La bouche de la Vérité? La recherche historique et les sources orale*, Cahier de l'IHTP, 1992, č. 21.

Dostupné na: <http://www.ihtp.cnrs.fr/spip.php%3Frubrique61.html>

V druhej polovici 20. storočia zarezonovala oral history aj v Európe. Pomerne populárnou sa stala vo Veľkej Británii, kde nadviazala na solídnu tradíciu dejín robotníctva vo veľkej miere ovplyvnenú marxistickou historiografiou a na tradíciu výskumu dejín kolonializmu. Dôležitý metodologický vývoj oral history prebehlo v Taliansku, svojich priaznivcov si získala aj v Nemecku, vo Francúzsku, Fínsku, rozvíjaná bola a je aj v Maďarsku a do prostredia slovenskej historiografie sa najnovšie teoretické poznatky vo veľkej miere dostávajú prostredníctvom českej školy oral history, ktorá sa začala formovať v 90. rokoch 20. storočia.²⁶ V tejto súvislosti je potrebné dodať, že priekopníkmi oral history na Slovensku boli etnológovia, ktorí ako prví začali vo svojom výskume vo významnejšej miere presadzovať prístupy príznačné pre túto metódu a vedný odbor.²⁷

V súčasnosti na Slovensku oral history v historickej vede nie je obchádzaná, ale do určitej miery ešte stále cítiť určitú nedôveru voči tomuto prístupu, prameniacu ani nie tak z obavy z rizík týkajúcich sa metodologickej naivity či anti-intelektuálnych východísk, ktoré by sa mohli prejaviť pri aplikovaní oral history v historickom výskume (čo je napríklad predmetom diskusie v talianskej historiografii²⁸), ale skôr je to predstava nevhodnosti subjektivity v historickej vede a problematizovanie pamäti ako nie celkom spoľahlivého zdroja informácií v esencalistickom poňatí hľadania pravdy. Opatrní sú aj samotní historici využívajúci výpovede svedkov vo svojich prácach, keď upozorňujú na určité výzvy spájajúce sa s využívaním tejto metódy v historickom výskume: „Výpovede totiž vychádzajú z ľudskej pamäti a tá nepatrí medzi najspoľahlivejšie zdroje. Rovnako sa v nich odzrkadľuje psychika respondenta s jeho motívami.“²⁹ Svedectvá preživších rôznych historických udalostí a procesov sa síce postupne stávajú súčasťou prameňov k výskumu dejín, no zvyčajne ostávajú len v druhoradej pozícii určitého doplnkového materiálu ku archívnym prameňom, ilustráciou téz, ktoré si historik vopred vytýčil a podoprel inými (písomnými) prameňmi. V tejto súvislosti je oral history často následne vnímaná len ako heuristická

26 Centrum orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR bolo založené v roku 2000 s cieľom systematicky rozvíjať orálnu históriu a jej aplikáciu v historiografii. Z bohatej publikačnej činnosti českých autorov venujúcich sa teoretickým a metodologickým aspektom oral history spomeňme napríklad: VANĚK, Miroslav. *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AVČR, 2004; VANĚK, Miroslav – MÜCKE, Pavel – PELIKÁNOVÁ, Hana. *Naslouchat hlasů paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha : FHS UK – COH ÚSD, 2007; VANĚK, Miroslav. *O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny, 2008; VANĚK, Miroslav – MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AVČR, 2011.

27 Etnologické rozpravy, roč. 3, 1996/1. Prínosné sú práce Petra Salnera a Moniky Vrzgulovej. Napríklad SALNER, Peter (ed.). *Premeny židovskej identity po holokauste*. Bratislava : Zing Print, 2011; VRZGULOVÁ, Monika. *Videli sme holokaust*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2002.

28 PORTELLI, Alessandro. Italian Oral History. Roots of a Paradox. Dostupné na: http://www.sociodep.hku.hk/oralhistory/4/images/art/key%20Portelli%20article%201%20_DUNAWAY_.pdf

29 HLAVINKA, Ján. *Židovská komunita v okrese Medzilaborce v rokoch 1938 – 1945*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2007, s. 16.

metóda, teda ako „*tvorba prameňov a nie samotné písanie o dejinách*“.³⁰ Tieto perspektívy reflektujú relatívny skepticizmus viažuci sa k využívaniu oral history v súčasnej slovenskej historickej vede.

Počet židovského obyvateľstva na východnom Slovensku sa po druhej svetovej vojne v dôsledku genocídy i následnej emigrácie preživších drasticky znížil a s postupujúcim časom ubúda pamätníkov ochotných podeliť sa s výskumníkmi o svoje spomienky. Obchádzanie témy holokaustu v slovenskej historickej vede do zmeny režimu v roku 1989 a taktiež relatívne neskoré akceptovanie a inštitucionalizovanie metódy oral history v historickom výskume zapríčinilo, že mnoho cenných svedectiev preživších pochádzajúcich z tohto regiónu ostalo nevypočutých. Situácia týkajúca sa zaznamenávania spomienok preživších holokaustu a teda vytváranie a uchovávanie pramenného materiálu sa u nás zlepšila v posledných dvoch desaťročiach. Na Slovensku sa oral history v súvislosti s dejinami Židov (nevynímajúc dejiny Židov na východnom Slovensku) systematicky rozvíja prostredníctvom niekoľkých inštitúcií. Dokumentačné stredisko holokaustu³¹, pridružená organizácia Ústredného zväzu židovských náboženských obcí na Slovensku, vzniklo v roku 2005 a nadviazalo na celkovú koncepciu rovnomenného projektu, ktorý spoločne realizovali od roku 1999 Nadácia Milana Šimečku a Židovská náboženská obec v Bratislave. Okrem zhromažďovania archívnych dokumentov, ktoré vypovedajú o holokauste, Dokumentačné stredisko holokaustu disponuje aj súborom cenných svedectiev získaných ako výstup z ukončeného projektu „Osudy tých, čo prežili holokaust“³². Občianske združenie Edah³³ sa v spolupráci s SNM – Múzeom židovskej kultúry v Bratislave³⁴ okrem iných aktivít sústreďuje aj na skúmanie minulosti pomocou metódy oral history prostredníctvom svedectiev Židov na Slovensku narodených pred druhou svetovou vojnou a disponuje zbierkou autobiografických naratívov.³⁵ Ústav pamäti národa v rámci svojho Referátu oral history³⁶ mapuje osudy slovenských Židov v rokoch 1939 – 1945 a zaznamenané svedectvá sprostredkováva verejnosti. Zozbierané svedectvá uchovávané v týchto inštitúciách poskytujú cenný pramenný materiál pre ďalší historický výskum, resp. ich interpretáciu profesionálnymi historikmi. Okrem týchto zbierok sa však slovenská historická veda môže opierať aj o hodnotné výpovede Židov pochádzajúcich z východného Slovenska zaznamenané a archivované v rámci veľkých medzinárodných projektov inštitúcií ako USC Shoah Foundation – the Institute for Visual History and Education v Los Angeles, ktorá sa zameriava na vytváranie audiovizuálnych rozhovorov so svedkami Holokaustu a iných genocíd³⁷, Yad Vashem – World Center for Holocaust Research, Documentation, Education and Commemoration v Jeruzaleme³⁸, či United

30 KOVÁČ, Dušan. *O historiografii a spoločnosti*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 10.

31 <http://www.uzzno.sk/dsh/>

32 <http://www.nadaciamilanashimecku.sk/index.php?id=19>

33 <http://edah.sk/>

34 <http://www.snm.sk/?muzeum-zidovskej-kultury-uvodna-stranka>

35 <http://edah.sk/zidia/pribehy/>

36 <http://www.upn.gov.sk/sk/referat-oral-history/>

37 <http://sfi.usc.edu/>

38 <http://www.yadvashem.org/>

States Holocaust Memorial Museum³⁹ vo Washingtone. Historici neraz využívajú aj možnosti vlastných rozhovorov s pamätníkmi, z ktorých potom čerpajú pri svojich širšie či užšie koncipovaných výskumných zámeroch.

Otvorenou otázkou ostáva následná kvalitatívna interpretácia týchto zozbieraných, zaznamenaných, klasifikovaných a archivovaných prameňov – rozhovorov s pamätníkmi. Množstvo zaujímavých projektov končí publikáciou prameňov, ktorá je podstatnou zložkou spoločenského i etického významu oral history, resp., ako bolo spomenuté vyššie, úryvky z rozhovorov sa zvyknú využívať ako doplňujúci zdroj potvrdzujúci predchádzajúci archívny výskum autora. Analýza a interpretácia rozhovorov však ostáva úlohou profesionálnych historikov, keďže práve „*poukazovaním na pluralitu dejín, myslenia a skúseností sa môžeme brániť proti skostnateným stereotypom, predsudkom, paušalizovaným názorom, jednostranným náladám, atď.*“⁴⁰ Región východného Slovenska bol do polovice 20. storočia charakteristický výraznou národnostnou a konfesijnou rôznorodosťou a tento fakt dodnes rezonuje v stredoeurópskych národných historiografiách, ktoré aj v súčasnosti prejavujú isté známky zvädzania súbojov pri interpretácii dejín oblasti východného Slovenska.⁴¹ Výskum zameraný na percepciu tohto stavu z pozícií židovského obyvateľstva môže byť podnetným pri hľadaní odpovedí na otázky týkajúce sa náboženskej a etnickej interakcie medzi rôznymi sociálnymi skupinami v tomto regióne. Prenesenie pozornosti výskumu dejín Židov z národnej úrovne a zameraného na syntetizujúce práce do regionálnej roviny a koncentrujúceho sa najmä na urbánne dejiny a individuálne skúsenosti (pričom treba brať do úvahy charakter periférie, v ktorej sa oblasti východného Slovenska nachádzali vo vzťahu k štátnym útvarom, do ktorých patrili či už v medzivojnovom období, počas druhej svetovej vojny i po nej; ako aj fakt, že sa tieto oblasti po druhej svetovej vojne zmenili z priestoru s pomerne vysokou koncentráciou židovského obyvateľstva na miesta s veľmi nepatrnými komunitami) vytvára priestor pre výskum zdrojov a vývinu modernej židovskej identity a kolektívnej pamäti.

Oral history sa teda aj v praxi javí byť prínosným prístupom pri výskume dejín Židov na východnom Slovensku v rokoch 1918 – 1945: umožňuje historikom preklenúť nedostatok archívneho materiálu, pomáha im získavať taký druh informácií (o perspektívach a interpretáciách jednotlivcov), ktoré sa v archívnych záznamoch nenachádzajú a poskytuje im príležitosť sformulovať výskumné otázky, na ktoré nie je možné nájsť odpoveď prostredníctvom tradičných písomných prameňov. Oral history umožňuje odкрývať bohatstvo histórie lokálnych komunít, poskytuje nám unikátny pohľad do osobných názorov a uvažovania jednotlivcov z rôznych vrstiev

39 <http://www.ushmm.org/>

40 VANĚK, Miroslav – MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*. Praha : Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011, s. 190.

41 TAJTÁK, Ladislav. K otázkam koncepcie dejín východného Slovenska. Príspevok prednesený na XIV. Zjazde a Valnom zhromaždení Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV v Prešove 27. apríla 2011. Dostupné na: http://www.shs.sav.sk/zjazd11/Tajtak-K_otazkam_koncepcie_dejin_vychodneho_Slovenska.pdf

spoločnosti a napomáha nám tak odkrývať vrstvy dejín, ktoré klasický archívny výskum neumožňuje.

Vývoj slovenskej historiografie po roku 1989 zaznamenal kvantitatívny i kvalitatívny posun vo výskume regionálnych dejín, čo sa odrazilo aj pri bádani v problematike dejín Židov na východnom Slovensku v medzivojnovom období a v rokoch druhej svetovej vojny. Táto tematika už nie je slovenskými historikmi obchádzaná, postupne sa rozširuje počet publikovaných syntetizujúcich prác i prípadových štúdií, priebežne dochádza ku sprístupňovaniu a zverejňovaniu prameňov týkajúcich sa tejto problematiky a v súlade s medzinárodnými trendmi historici na Slovensku začínajú využívať aj moderné metódy výskumu, akou je napríklad oral history. Pozitívny trend podčiarkujú aj sľubne sa rozvíjajúce aktivity zamerané na pretavenie výsledkov historického výskumu do moderných edukačných materiálov využiteľných vo vyučovaní dejepisu na základných i stredných školách, čo má priamy vplyv na rozvoj demokratickej spoločnosti.

REPRESÍVNE ZÁSAHY PROTI ŽIDOVSKÝM OBYVATEĽOM V PREŠOVE V ROKOCH 1939 – 1942¹

Zuzana TOKÁROVÁ

Abstract: *Repressive actions against the Jewish population in Prešov in the years 1939 – 1942.* Prešov, which became a new centre of the Šariš-Zemplín County after the Vienna Award belonged in the years 1939 – 1942 among the cities with a large Jewish community. The relatively high proportion of Jews since last census in 1930 to 1940 increased significantly. *Jews* made up nearly 18 % of the city population. High concentration of Jewish population in the city and also in the region meant increase of anti-Semitism and the administrative and repressive measures against the Jewish minority. In particular, because of agility and own initiative of the Šariš-Zemplín governor Andrej Dudáš and other representatives of regional and local administration in this area were received administrative measures consistently, much more intense and sometimes even in advance of the rest of Slovakia, which were gradually expelling Jews from economic and social life or from public space in certain parts of the city. Consequently, the Jewish population was greatly decimated, they lost their movable and immovable property and they became the target of anti-Jewish riots and physical attacks. Gradually there were taken extremely radical measures, which restricted Jewish civil rights and resulted in the deportation of Jewish inhabitants of the vast majority of Prešov. Local authorities often *overstepped* their *power*, security forces implemented repressive *clampdown*, even in some cases without the decrees and regulations and they put the Jews through frequent police control. Above all, *Hlinka Guard* and *Freiwillige Schutzstaffel* committed a terror and *unwarranted attacks*, which often remained unsolved by the administrative and police authorities or were marked as inappropriate and attributed to anti-Semitic mood in society.

Key words: The Jewish question, Security forces, Prešov, The Šariš-Zemplín County, 1939 – 1942

Otázka postavenia židovského obyvateľstva predstavovala už od vyhlásenia autonómie Slovenska jednu z prvoradých vnútropolitických úloh slovenskej vlády. Najaktuálnejšou sa stávala na východnom Slovensku,² kde bola najvyššia koncentrácia Židov spomedzi ostatných oblastí Slovenska. Zatiaľ čo v rámci celoslovenského územia predstavovalo židovské obyvateľstvo podľa oficiálneho sčítania ľudu v roku 1940 približne 3 %, v Šarišsko-zemplínskej župe tvorilo viac ako 6 % obyvateľstva.³

- 1 Príspevok vznikol v rámci grantového projektu VEGA MŠVVaŠ SR č. 1/0114/12 Od československej k slovenskej štátnosti. Židia a ich osudy vo vybraných východoslovenských mestách (1918 – 1945).
- 2 Pod pojmom východné Slovensko rozumieme oblasť Šarišsko-zemplínskej župy, ktorá oficiálne vznikla podľa zákona č. 190/1939 Sl. z.
- 3 Z celkového počtu 2 655 596 prítomného obyvateľstva na Slovensku sa k židovskej národnosti prihlásilo 87 314 osôb, čo predstavovalo 3,29 % obyvateľstva. Pri sčítaní ľudu podľa náboženstva sa ukazuje len nevýrazný rozdiel v počte osôb hlásiacich sa k izraelskému

Mesto Prešov, ktoré sa po Viedenskej arbitráži stalo novým centrom Šariško-zemplínskej župy patrilo medzi mestá s tradične početnou židovskou komunitou. Pomerne vysoký podiel Židov v meste od posledného sčítania ľudu v roku 1930⁴ do roku 1940 výrazne stúpol.⁵ Podľa štatistík žilo v roku 1940 v meste 4 381 Židov, čo z celkového počtu obyvateľov 24 394 predstavovalo takmer 18 %.⁶ V nasledujúcich rokoch sa ich počet ako následok zavedenia radikálnych protižidovských opatrení prirodzene znížil.⁷ Vysoká koncentrácia židovského obyvateľstva znamenala nielen výraznejšie prejavy antisemitských nálad v tomto regióne, ale i špecifické administratívne a bezpečnostné zásahy voči menšine. Predkladaná štúdia predstavuje sondu do hlásení bezpečnostných zložiek o formách a priebehu riešenia židovskej otázky v regionálnych podmienkach, so zreteľom na mesto Prešov. Opiera sa pritom predovšetkým o nariadenia a periodické situačné správy regionálneho charakteru, najmä Policajného riaditeľstva v Prešove i ďalších úradov verejnej správy vnútornej a bezpečnostných zložiek na východnom Slovensku, s cieľom zachytiť postup úradov a rozsah represívnych zásahov voči židovskej komunite v Prešove.

Na jeseň 1938 po nástupe Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLS) k moci a postupnej likvidácii demokratických práv bola spolu s ďalšími stranami zastavená a zakázaná činnosť Židovskej strany na Slovensku i Sjednotenej socialisticko-sio-

vierovyznaniu, t. j. 86 629, čo predstavuje 3,26 % celkového počtu obyvateľov Slovenska. V rámci Šariško-zemplínskej župy sa z celkového počtu 440 354 prítomného obyvateľstva prihlásilo k židovskému náboženstvu 28 523 osôb (6,48 %), podľa náboženstva sa v rámci župy prihlásilo k izraelitskému vyznaniu 28 346, teda 6,44 % obyvateľov župy. Najvyššia koncentrácia v župe sa vyskytovala v okresoch Stropkov, Michalovce a Bardejov, kde Židia predstavovali viac ako 8 % prítomného obyvateľstva. V prešovskom okrese malo židovské obyvateľstvo zastúpenie viac ako 6%. Pozri: *Zprávy Štátného plánovacieho a štatistického úradu*, roč. 1, 1946 (1. 7.), č. 1, s. 18-19.

- 4 Podľa oficiálneho sčítania ľudu z 1. decembra 1930 sa k židovskej národnosti v Prešove hlásilo 1 702 osôb, čo z celkového počtu 21 775 obyvateľov predstavovalo 7,82 % obyvateľstva. Údaje z roku 1930 však neuvádzali reálny počet židovského obyvateľstva, keďže boli založené na princípe dobrovoľnosti a príslušníci izraelitského vierovyznania sa často prihlasovali k inej národnosti, zväčša československej alebo maďarskej. Až pri sčítaní obyvateľstva v roku 1940 boli všetky osoby židovského vierovyznania povinné prihlásiť sa k židovskej národnosti. ŠPROCHA, Branislav – TIŠLIAR, Pavol. *Demografický obraz Slovenska v sčítaniach ľudu 1919 – 1940*. Brno : Tribun EU, 2012, s. 185 -186.
- 5 Početný nárast židovského obyvateľstva v meste v medzivojnovom období ovplyvnilo i prisťahovalectvo z Podkarpatskej Rusi a utečenci prichádzajúci do mesta po Viedenskej arbitráži koncom roka 1938. PEKÁR, Martin. *Prešov 1938 – 1945 : Kapitoly z dejín mesta a jeho obyvateľov*. In *Pamätná kniha mesta Prešova : Belo Klein-Tesnorskalský. Diel III. (1938 – 1941)*. Prešov : ŠVK Prešov, 2011, s. XXIII.
- 6 PEKÁR, M. *Prešov 1938 – 1945 : Kapitoly z dejín mesta a jeho obyvateľov*. In *Pamätná kniha mesta Prešova : Belo Klein-Tesnorskalský. Diel III. (1938 – 1941)*. Prešov : ŠVK Prešov, 2011, s. XXIV, tab. 3.
- 7 Podľa súpisu Židov, ktorý sa uskutočnil vo februári 1942, sa v čase príprav pred deportáciami v Prešove nachádzalo 3 855 Židov, čo predstavovalo 15 % obyvateľov mesta. Súpis Židov podľa § 6 nariadenia č. 198/1941 Sl. z. – smernice zo dňa 12. februára 1942. [citované 4-12-2014]. Dostupné na: <<http://www.upn.gov.sk/supis-zidov/data/supis-zidov-smernica.pdf>>.

nistickej strany robotníckej na Slovensku,⁸ zároveň sa v regióne začala bezprostredne po vyhlásení autonómie systematicky a intenzívnejšie rozširovať antisemitská propaganda.⁹ Najmä po Viedenskej arbitráži bola zodpovednosť za stratu územia pripisovaná práve židovskému obyvateľstvu, ktoré sa čoraz častejšie stávalo terčom rasových útokov. V regionálnej tlači sa pravidelne objavovali články s protižidovskou tematikou a medzi verejnosťou sa ozývali heslá „Von so židmi!“ „Slovensko Slovákom, Palestína židákom!“¹⁰ Odstúpenie južných oblastí Slovenska využila slovenská vláda a podnikla prvé kroky k obmedzeniu pohybu potulných Rómov a Židov nachádzajúcich sa po 2. novembri 1938 na odstúpených územiach. Dňa 4. novembra 1938 bolo vydané rozhodnutie predsedu slovenskej vlády, ktorým boli všetky okresné úrady na Slovensku poverené, aby Židov bez hmotných prostriedkov zadržali a v hromadných transportoch do 24. hodín vyviezli na územie, ktoré malo pripadnúť Maďarsku. Akciu mali na úrovni jednotlivých okresov realizovať okresné správne orgány v spolupráci s četníctvom a Hlinkovou gardou (HG).¹¹ V dôsledku tohto rozhodnutia sa v priestore východného Slovenska rozbehla intenzívna vysídlovacia akcia, ktorá skončila vyvezením stoviek židovských osôb na odstúpené územie. Pritom sa zreteľne prejavila zaangažovanosť niektorých okresných úradov i príslušníkov četníctva a HG, ktorí začali v chaose a bez odporu s okamžitým zatýkaním a vystahovaním¹² i bez zákonného oprávnenia.¹³ Ešte pred uskutočnením rozhodnutí či uzákonením nariadenia vysídľovali najchudobnejších židovských občanov i celé židovské rodiny do Maďarska.¹⁴ V rámci východného Slovenska bolo najviac Židov deportovaných z oblastí s najvyššou koncentráciou, teda z okresov

8 Pôvodne Židovská strana sa po vyhlásení autonómie Slovenska premenovala na Židovskú stranu na Slovensku, bola sionisticky orientovaná a vydávala týždenník Židovské noviny. Sjedenotná socialisticko-sionistická strana robotnícka bola v podstate sociálno-demokratickou stranou. Činnosť oboch strán bola zakázaná nariadením Prezídia Krajského úradu v Bratislave z 24. a 25. novembra 1938. NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Židovská komunita na Slovensku medzi československou parlamentnou demokraciou a Slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte*. Prešov : Universum, 1999, s. 166.

9 MICHNOVIČ, Imrich. Prejavy antisemitizmu v okresoch Zemplína v období autonómie Slovenska (6. 10. 1938 – 14. 3. 1939). In *Ročenka Katedry dejín FHPV PU 2002*. Prešov : Mana-Con, 2002, s. 63-64.

10 K židovskej otázke. In *Šariš*, roč. 9, 1938 (4. 11.), č. 43, s. 3.

11 HLAVINKA, Ján. *Dejiny židovskej komunity v Humennom*. Humenné : Adin, 2013, s. 41.

12 Pôvodné nariadenie o deportáciách zo 4. 11. nedostali všetky okresné úrady (OÚ), v rámci východného Slovenska nariadenie neobdržalo päť OÚ v Medzilaborciach, Stropkove, Vranove nad Topľou, Trebišove a Giraltovciach. OÚ v Medzilaborciach, Vranove nad Topľou a Giraltovciach napriek tomu neskôr uskutočnili aspoň dodatočnú deportáciu. NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Židovská komunita na Slovensku medzi československou parlamentnou demokraciou a Slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte*. Prešov : Universum, 1999, s. 65.

13 Eduard Nižňanský to považuje za ukážku toho, ako centralizovaná štátna správa bezducho dokázala v tom čase realizovať nariadenia nadriadených orgánov a samotní predstavitelia tejto profesijnej vrstvy sa cítili ohrození, a preto vykonávali oveľa dochvilnejšie i bez vonkajšieho odporu nariadenia, ktoré boli na hranici či za hranicou ústavnosti. NIŽŇANSKÝ, Eduard. Deportácie Židov v novembri 1938 zo Slovenska v hláseniach styčných dôstojníkov. In *Studia historica Nitriensia*, 7, 1998, s. 264.

14 HLAVINKA, J. *Dejiny židovskej komunity v Humennom*. Humenné : Adin, 2013, s. 41.

Bardejov (308), Michalovce (299) a Prešov (197).¹⁵ Vysídlené židovské obyvateľstvo sa v maďarsko-slovenskom pohraničí stalo obeťami administratívnej prestrelky, ostávalo za hranicami odkiaľ sa ich maďarské úrady opäť pokúšali vrátiť späť a slovenské úrady ich už odmietali prijať.¹⁶ Otázku vysťahovania židovského obyvateľstva zo Slovenska sa snažila autonómna vláda riešiť i dobrovoľnou emigráciou. Zmenené podmienky po 6. októbri a najmä silnejšie antisemitské prejavy spôsobili, že časť židovskej komunity dobrovoľne emigrovala do zahraničia, pre mnohých však i zhoršujúca sa situácia znamenala prijateľnejšiu voľbu ako opustenie práce, majetku či zázemia na Slovensku. Otázka vysťahovania bola jedinou, pri ktorej bola slovenská vláda ochotná spolupracovať so židovskou komunitou a i v ďalšom období jej venovala veľkú pozornosť.¹⁷

Už po 6. októbri 1938 bolo vydaných niekoľko predpisov, ktorých cieľom bolo zatlačiť židovský živel a riešiť židovskú otázku v istých úsekoch hospodárskeho života.¹⁸ V regionálnych podmienkach sa objavovali prvé spôsoby nátlaku na židovských občanov, najmä pokiaľ išlo o židovských majiteľov obchodov. Podobne ako v ostatných častiach župy i v Prešove vlastnili židovskí občania väčšinu obchodov a podnikov, disponovali nemalým majetkom a obývali najlukratívnejšie časti mesta,¹⁹ čo prispievalo k narastaniu antisemitských nálad medzi miestnym obyvateľstvom.²⁰ Najmä príslušníci HG sa snažili dostať riešenie židovskej otázky pod svoju výhradnú kontrolu, čo znamenalo, že často dochádzalo k svojvoľným akciám HG a incidentom so židovským obyvateľstvom. Židovskí obchodníci boli buď zo strany členov HG a Freiwillige Schutzstaffel (FS) rôznymi vyhrážkami nútení

15 NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Židovská komunita na Slovensku medzi československou parlamentnou demokraciou a Slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte*. Prešov : Universum, 1999, s. 77.

16 Celá akcia bola oficiálne zrušená 7. novembra 1938. Dňa 8. novembra 1938 vydal krajinský úrad nariadenie, podľa ktorého sa vyhostenie malo týkať Židov cudzincov bez hmotných majetkov, a ktorým celú akciu postavil na rámec zákona. Napokon bol 5. júna 1940 prijatý ústavný zákon, ktorý so spätnou platnosťou takého činu legalizoval. NIŽŇANSKÝ, E. Deportácie Židov v novembri 1938 zo Slovenska v hláseniach styčných dôstojníkov. In *Studia historica Nitriensia*, 7, 1998, s. 264.

17 NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Židovská komunita na Slovensku medzi československou parlamentnou demokraciou a Slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte*. Prešov : Universum, 1999, s. 199, 204. Bezpečnostné úrady zaznamenali v ďalšom období nové spôsoby skrytého vysťahovania Židov zo strany maďarských úradov. Jedným zo spôsobov bolo napr. zatieranie maďarského štátneho občianstva v maďarských cestovných pasoch židovských občanov. Keď česko-slovenské vyslanectvo zamietlo vydávanie víz pre takéto cestovné pasy, maďarské úrady síce vydávali cestovné pasy bez poškodenia, dotyčné osoby však boli poverené, aby sa do 48 hodín opäť hlásili pasovému úradu, kde bolo maďarské štátne občianstvo dodatočne zatreté a majitelia pasov boli upozornení, aby po prekročení demarkačnej čiary takéto pasy zničili. Štátny archív (ŠA) Prešov. Fond Policajné riaditeľstvo v Prešove (1938) 1939 – 1944 (PR PO), škatuľa (šk.) 1, inventárne číslo (inv. č.) 8 (1), *Knihá prezidiálnych obežníkov*, č. 17207/1939. prez., správa z 5. 3. 1939.

18 Praktické riešenie židovskej otázky. In *Slovák*, roč. 22, 1940 (3. 3.), č. 52, s. 6.

19 ŠA Prešov, pobočka (pob.) Prešov. Fond OÚ v Prešove 1923 – 1945, šk. 19, inv. č. 208, *správa okresného náčelníka*.

20 Hoci v rámci celoslovenského priemeru patrili východoslovenskí Židia k tým najchudobnejším. KAMENEC, Ivan. *Po stopách tragédie*. Bratislava : Archa, 1991, s. 106.

finančne prispievať na ich miestne organizácie, alebo sa stávali terčom antisemitických výtržností, v rámci ktorých dochádzalo často k rozbíjaniu výkladov na obchodoch i k fyzickým útokom. Policajné a administratívne orgány boli k podobným udalostiam často ľahostajné, prípadne označili priestupok za nevhodný, alebo ako dôsledok antisemitskej atmosféry za ospravedlniteľný.²¹

Prvé opatrenia obmedzujúce a diskriminujúce Židov začali vo forme vládnych nariadení vychádzať už po 14. marci. Hoci nie všetky nariadenia boli primárne protižidovské, viaceré z prijímaných nariadení boli zamerané výlučne proti židovskému obyvateľstvu.²² Hlavným záujmom vlády bolo v tom čase najmä vyradenie Židov z hospodárskeho a sociálneho života, teda likvidácia židovských podnikov alebo prevod židovského majetku do slovenských rúk, v rámci čoho boli už v období autonómie podané prvé návrhy a krátko po vzniku samostatného štátu prijaté i vládne nariadenia na arizáciu drobných židovských podnikov a obchodov.²³ Od vzniku Slovenského štátu sa šírila cielene vedená propaganda, predovšetkým s podporou ústredného ľudáckeho denníka Slováč, poukazujúca na odlišnú povahu židovského obyvateľstva, nutnosť riešiť židovskú otázku a vytlačiť židovský živel na okraj spoločnosti²⁴ a zámerne sa otvárali témy vo zvýšenej miere upozorňujúce na arizačný proces a potrebu zbaviť slovenský hospodársky život židovského vplyvu.²⁵

Od roku 1940 nadobúdali opatrenia prijímané na riešenie židovskej otázky značne ostrejší ráz. V apríli bol prijatý tzv. prvý arizačný zákon,²⁶ predstavitelia župných a okresných orgánov boli na pravidelných poradoch oboznamovaní s právnymi

21 KAMENEC, Ivan. Fenomén korupcie v procese tzv. riešenia „židovskej otázky“ na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. In *Forum historiae*. [online]. 2011, roč. 5, č. 2 [cit. 30-4-2014]. Dostupné na: <http://www.forumhistoriae.sk/FH2_2011/texty_2_2011/kamenec.pdf>.

22 Jedným z prvých protižidovských opatrení bolo vládne nariadenie č. 63/1939 Sl. z., ktoré definovalo židovské obyvateľstvo na základe náboženstva (t. j. za Židov boli považované všetky osoby židovského náboženstva/izraelitského vyznania, pokiaľ sa nedali pokrstiť pred 30. októbrom 1918 a tiež všetky osoby bez vyznania pochádzajúce zo židovských rodičov i deti takto označených osôb) a obmedzovalo počet Židov v niektorých slobodných povolaniach alebo vládne nariadenie č. 74/1939 Sl. z., vylučujúce Židov z verejných služieb a pod. Bližšie pozri: Vládne nariadenie č. 63/1939 Sl. z. zo dňa 18. apríla 1939 o vymedzení pojmu žida a usmernení počtu židov v niektorých slobodných povolaniach. Vládne nariadenie č. 74/1939 Sl. z. zo dňa 24. apríla 1939 o vylúčení židov z verejných služieb.

23 Dňa 30. marca 1939 bolo prijaté vládne nariadenie č. 40/1939 Sl. z. o mimoriadnych zásahoch do oprávnenia hostinských a výčapníckych živností a 11. júla 1939 i vládne nariadenie č. 169/1939 Sl. z. o revízii živnostenských oprávnení, v dôsledku ktorých došlo k odňatiu stoviek živnostenských oprávnení Židom. KAMENEC, I. *Po stopách tragédie*. Bratislava : Archa, 1991, s. s. 55.

24 KAMENEC, I. *Po stopách tragédie*. Bratislava : Archa, 1991, s. 72.

25 MICHNOVIČ, Imrich. „Riešenie“ židovskej otázky v okresoch Zemplína v prvých dvoch rokoch existencie Slovenskej republiky (1939 – 1940). In *Ročenka Katedry dejín FHPV PU* 2003. Prešov : Universum, 2003, s. 123.

26 Zákon č. 113/1940 Sl. z. zo dňa 25. 4. 1940 o židovských podnikoch a Židoch zamestnaných v podnikoch s platnosťou od 1. júna 1940 stanovil podmienky prevodu židovského majetku na nežidov.

úpravami a predpismi vydávanými k riešeniu židovskej otázky²⁷ a v celom regióne pozvoľne pokračovala arizácia židovského majetku, ktorá bola i napriek neustálemu záujmu o arizovanie židovských obchodov zo strany miestneho obyvateľstva správaná viacerými problémami, či už išlo o technické ťažkosti, alebo nedostatok odborne a finančne vhodných kandidátov na arizáciu.²⁸ Pod vplyvom salzburských rozhodnutí a zavedením zmien vo vládnej garnitúre došlo i k zmenám v postoji bežného obyvateľstva, najmä pokiaľ išlo o vzťah k židovskej menšine, čo bolo pozorované i v Prešove. Policajné riaditeľstvo zaznamenalo v júli 1940 zvýšenú agresivitu, útoky a trestné činy voči príslušníkom židovskej menšiny prejavujúce sa v podobe poškodzovania ich majetku, útokov na synagógy, domáhania sa peňazí a pod.²⁹ Židovskí občania sa k politickej situácii stavali skôr pasívne a rezervovane, navonok neprejavovali nenávisť či nespokojnosť voči režimu a opatreniam a obmedzovali sa len na počúvanie zakázaných zahraničných rádiových správ.³⁰

Na jeseň 1940 sa po iniciatívnom vydávaní príkazov župana ostro vystupujúceho proti židovskej komunite perzekúcia Židov v Šarišsko-zemplínskej župe ďalej vyostрила. Zavedením opatrení miestnymi úradmi, medzi inými i zatvorenie všetkých pod revíziu podliehajúcich židovských krčiem, hostincov a kaviarní v Prešove,³¹ ktoré nariadil policajný riaditeľ vyhláškou z 3. augusta 1940, sa zdvihla medzi židovskou menšinou vlna nespokojnosti.³² Židia boli navyše podrobovaní častým domovým prehliadkam, ktoré vykonávali príslušníci polície, žandárstva a HG a tiež boli vystavení zostrenému policajnému dozoru. Povoľenie k vykonávaniu domových prehliadok u osôb československého zmysľania alebo osôb podozrivých z protištátnej činnosti udelila Ústredňa štátnej bezpečnosti (ÚŠB) nariadením zo 14. septembra 1940. Drvivá väčšina domových prehliadok bola pritom vykonávaná práve v židovských domácnostiach, pri ktorých mali bezpečnostné zložky svoju pozornosť zamerať najmä na zhromažďovanie potravín.³³ V rámci spomínaných domových prehliadok však neraz dochádzalo hlavne zo strany členov HG k šikanovaniu, fyzickému násiliu či rabovaniu židovského majetku.³⁴ K rozvíreniu nálady a nespo-

27 MICHNOVIČ, I. „Riešenie“ židovskej otázky v okresoch Zemplína v prvých dvoch rokoch existencie Slovenskej republiky (1939 – 1940). In *Ročenka Katedry dejín FHPV PU* 2003. Prešov : Universum, 2003, s. 122.

28 BAKA, Igor. *Politický systém a režim Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1940*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2010, s. 241.

29 ŠA Prešov. Fond Šarišsko-zemplínska župa (ŠZŽ), oddelenie štátno-bezpečnostné 1940 – 1944 (odd. ŠB), šk. 108, signatúra (sign.) 893/85-40 ŠB, *situčná správa Policajného riaditeľstva v Prešove za mesiac júl 1940 zo dňa 1. 8. 1940*.

30 ŠA Prešov. Fond ŠZŽ, odd. ŠB, šk. 108, sign. 988/85-40 ŠB, *situčná správa Policajného riaditeľstva v Prešove za mesiac august 1940 zo dňa 2. 9. 1940*.

31 ŠA Prešov. Fond PR PO, šk. 6, inv. č. 26, č. 5098/1940 prez., *vyhláška Policajného riaditeľstva v Prešove zo dňa 3. 8. 1940*.

32 ŠA Prešov. Fond ŠZŽ, odd. ŠB, šk. 108, sign. 1145/85-40 ŠB, *situčná správa Policajného riaditeľstva v Prešove za mesiac september 1940 zo dňa 1. 10. 1940*.

33 ŠA Prešov. Fond Odbočka Ústredne štátnej bezpečnosti pri Policajnom riaditeľstve v Prešove (1927) 1938 – 1945(ÚSBO-P), šk. 26, *Materiálové spisy (ďalej Mat) 49/19, č. 1000. prez/1940*.

34 KAMENEC, I. *Po stopách tragédie*. Bratislava : Archa, 1991, s. 121.

kojnosti medzi židovským obyvateľstvom ešte neskôr prispeli ďalšie protižidovské opatrenia miestneho charakteru, ktoré vytlačali Židov z verejných priestorov v určitých častiach Prešova.³⁵ Spočiatku bolo Židom na základe vyhlášky Ústredného hospodárskeho úradu (ÚHÚ)³⁶ zakázané prenajímať nové byty v určitých uliciach Prešova³⁷ a bývať na Hlinkovej ulici, z ktorej sa mali vysťahovať do konca roku 1940.³⁸ V decembri bol príkaz doplnený i o nariadenie s celoštátnou pôsobnosťou, na základe ktorého boli Židia povinní vysťahovať sa do konca marca 1941 z Hlinkovej a Hitlerovej ulice v Prešove a presunúť sa na perifériu mesta.³⁹ Zároveň sa dokončili prípravné práce na likvidovanie židovských obchodov a podnikov v meste podľa tzv. druhého arizačného zákona⁴⁰, ktoré boli v nasledujúcich mesiacoch hromadne zatvárané, čo spôsobilo najmä medzi židovským obyvateľstvom mimoriadny rozruch.⁴¹ Proces likvidácie židovských podnikov nadobudol väčšie rozmery i v ďalších okresoch Šarišsko-zemplínskej župy, kde boli v priebehu pár mesiacov likvidované hlavne obchody s potravinami a mäsiarske maloobchody. K likvidácii židovských podnikov pritom mohlo dochádzať i vďaka značnému záujmu miestneho obyvateľstva o prevzatie takýchto obchodov, čím nebolo zásobovanie obyvateľstva potravinami po zatvorení podnikov ohrozené.⁴²

35 V decembri 1940 bola vydaná vyhláška Župného úradu v Prešove, ktorá v Šarišsko-zemplínskej župe zakazovala Židom vstup do verejných parkov, sadov a iných verejných miest vymedzených obecným úradom. Zakazovala im tiež navštevovať trhy pred 9. hod. predpoludním a skupovať predmety dennej potreby mimo trhovísk. Vyhláška Župného úradu v Prešove č. 20/1940 Úr. n. zo dňa 31. decembra 1940 čís. 59159/I-1940.

36 HLAVINKA, J. *Dejiny židovskej komunity v Humennom*. Humenné: Adin, 2013, s. 47.

37 Podľa vyhlášky ÚHÚ č. 258/1940 bolo zakázané prenajímať byty Židom a nežidovským manželom Židov na Hlinkovej, Sabinovskej, Štefánikovej ulici, ďalej na ulici Martýrov Tomášovcov, v juhovýchodnej časti Prešova ohraničenej Onderčovou a Štefánikovou ulicou, železničnou traťou v smere na Bardejov, riekou Sekčov, ulicou Martýra Huľu a námestím Martinskej deklarácie. Vystahovanie Židov v Prešove pokračuje. In *Slovenská sloboda*, roč. 4, 1941 (21. 3.), č. 66, s. 2.

38 Podľa pôvodného plánu mali byť byty na Hlinkovej ulici uvoľnené do konca decembra 1940 a následné prideľované na základe rozhodnutia notárskeho úradu nežidovským občanom. Vystahovanie Židov sa však do konca roku 1940 nezrealizovalo. Pozri: Židovské byty árijcom. In *Slovenská sloboda*, roč. 3, 1940 (10. 12.), č. 282, s. 1.

39 ŠA Prešov. Fond ŠŽŽ, odd. ŠB, šk. 110, sign. 1/Ib-41 ŠB, *situčná správa Policajného riaditeľstva v Prešove za mesiac december 1940 zo dňa 31. 12. 1940*.

40 ŠA Prešov. Fond ŠŽŽ, odd. ŠB, šk. 110, sign. 154/Ib-41 ŠB, *situčná správa Okresného úradu v Prešove za mesiac január 1941 zo dňa 3. 2. 1941*. Dňa 30. novembra 1940 bolo vydané vládne nariadenie č. 303/1940 Sl. z. o židovských podnikoch, známe ako druhý arizačný zákon, ktorý upravoval podmienky likvidácie podniku a prevodu na nežida a urýchlil celý proces likvidácie a arizácie židovských podnikov.

41 ŠA Prešov. Fond ŠŽŽ, odd. ŠB, šk. 110, sign. 228/Ib-41 ŠB, *situčná správa Policajného riaditeľstva v Prešove za mesiac február 1941 zo dňa 28. 2. 1941*.

42 Za súčinnosti sekretariátov a miestnych organizácií HSLS na území župy zrušil do marca 1941 župný úrad 900 židovských živností, z toho 470 hostincov, z ktorých bola väčšia časť odovzdaná kresťanom. V rámci celej župy bolo po hromadnej likvidácii do marca 1941 zrušených 1 384 židovských obchodov, z ktorých tisíc prešlo kresťanom a ostatné boli zrušené. Do konca roku 1941 bolo podľa štatistiky o likvidácii židovských podnikov v Šarišsko-zemplínskej župe zrušených najviac podnikov spomedzi všetkých sloven-

Podľa pravidelných mesačných hlásení okresných náčelníkov Župnému úradu v Prešove o situácii v jednotlivých okresoch župy prijímalo miestne obyvateľstvo zavádzanie protizidovských opatrení s veľkým uspokojením.⁴³ Hoci tieto situačné hlásenie nemuseli zachytávať reálnu situáciu či skutočný postoj bežného obyvateľstva a mohli byť často nadnesené a subjektívne, skutočný záujem o arizované majetky a snahu miestneho obyvateľstva o finančne prílepkovanie na úkor židovského obyvateľstva v tomto prípade podporuje i situačná správa policajného riaditeľa v Prešove, podľa ktorej bol v septembri 1941 pozorovaný viditeľný odpor a znepokojenie proti dovtedajšiemu postupu pri arizovaní židovského majetku vychádzajúci zo sťažností, že len niekoľko popredných funkcionárov HG a HSLS si vyhradilo právo na výhodnejšie majetky a iní sa k arizovaným majetkom vôbec nedostali.⁴⁴ Niektoré situačné hlásenia poukazovali i na rozdielne postoje medzi obyvateľstvom pri prijímaní opatrení a nesúhlas pripisovali skôr príslušníkom maďarskej menšiny, ktorých úzko spájali so židovským obyvateľstvom a jeho aktivitami.⁴⁵

Nastúpený kurz miestnych úradov pri riešení židovskej otázky pokračoval i v nasledujúcom období. V januári 1941 sa k otázke ďalšieho obmedzenia občianskych práv miestnych Židov uskutočnila porada v Prešove, ktorej sa za prítomnosti podžupana zúčastnili zástupcovia miestnych a župných štátnych, straníckych a gardistických organizácií. Výsledkom porady bolo prijatie viacerých ostrejších návrhov obmedzujúcich práva židovského obyvateľstva.⁴⁶ V tomto smere vydalo k 1. marcu 1941 samostatnú vyhlášku i Policajné riaditeľstvo v Prešove, ktorou sa zakazovalo zhromažďovanie Židov a obmedzil sa ich voľný pohyb.⁴⁷ Židom a všetkým na ich úroveň postaveným osobám bolo zakázané zhromažďovať sa a schádzať v sú-

ských žúp, t. j. 3126 maloobchodov a 54 veľkoobchodov, z toho najviac v okresoch Prešov, Michalovce a Bardejov. Z arizovaných židovských podnikov bol stav k 1. februáru 1942 v župe 376. Odžidovštenie potravinárskych obchodov v Michalovskom okrese. In *Slovenská sloboda*, roč. 4, 1941 (4. 2.), č. 28, s. 2. Na východe štátu napredujeme! In *Slovenská sloboda*, roč. 4, 1941 (14. 3.), č. 61, s. 3. Odžidovčenie obchodov : Štatistika o likvidácii židovských podnikov. In *Slovenská sloboda*, roč. 5, 1942 (5. 2.), č. 29, s. 2. Riešenie židovskej otázky na východe štátu. In *Slovenská sloboda*, roč. 5, 1942 (21. 2.), č. 43, s. 2.

43 ŠA Prešov. Fond ŠŽŽ, odd. ŠB, šk. 108, sign. 988/85-40 ŠB; sign. 1145/85-40 ŠB, *situačné hlásenia okresných náčelníkov v Stropkove, Vranove nad Topľou a v Prešove za mesiace august a september 1940*.

44 ŠA Prešov. Fond ŠŽŽ, odd. ŠB, šk. 111, sign. 952/Ib-41 ŠB, *situačná správa Policajného riaditeľstva v Prešove za mesiac september 1941 z 3. 10. 1941*.

45 ŠA Prešov. Fond ŠŽŽ, odd. ŠB, šk. 108, sign. 1145/85-40 ŠB, *situačná správa Policajného riaditeľstva v Prešove za mesiac september 1940 zo dňa 1. 10. 1940*.

46 Podľa návrhov bol vyhotovený zoznam židovských zamestnancov umožňujúci rýchlejšiu výmenu židovského obyvateľstva za nežidov, Židia boli zároveň vykázaní zo všetkých kaviarní (neprístupné boli kaviarne Corso, Imperial a Astória), bola určená doba a úsek obmedzeného pohybu na Hlinkovej ulici, vyhradené miesta pre Židov v kinách, kúpeľoch a športových podnikoch, bolo im zakázané zatvárať obchody v sobotu i prikázané nosiť označenie 6-centimetrovou žltou páskou na ľavom ramene nad laktom a pod. Pästou do židovských práv v Prešove : Veľavýznamné a prepotrebné usnesenia na obmedzenie židovských práv v Prešove. In *Slovenská sloboda*, roč. 4, 1941 (14. 1.), č. 10, s. 2.

47 Vyhláška o zákaze zhromažďovania a obmedzení voľného pohybu Židov reagovala na nariadenie ÚŠB č. 5704/5-1941 ÚŠB z 24. 2. 1941. Na základe tohto nariadenia boli rovnaké

kromných bytoch a zároveň im bolo zakázané zdržiavať sa na uliciach, verejných miestach a verejných priestranstvách vo vymedzenom čase.⁴⁸ Vydanie spomenutej vyhlášky pritom názorne poukázalo na nevyjasnenosť kompetencií medzi miestnymi prvostupňovými úradmi, ktoré medzi sebou pred vydaním príslušnej vyhlášky viedli kompetenčné spory o to, ktorý z nich má právomoc danú vyhlášku vydať.⁴⁹ Rovnako sa v tom čase riešil problém nedodržiavania smerníc a prekračovania vlastných právomocí prvostupňových úradov pri riešení židovskej otázky. Viaceré úrady všeobecne v celoslovenskom meradle nedodržiavali jednotný postup pri vykonávaní niektorých vydaných výnosov v otázke protižidovských opatrení, niektoré nariadenia nevykonávali vôbec alebo len v zmenšenej forme, či často prestupovali v tomto smere zmocňovací rámec a sami vykonávali ďalšie opatrenia, ku ktorým neboli zmocnené. ÚŠB v tomto smere vydala samostatné smernice, ktorými zakázala vo veciach celoštátneho charakteru vyžadujúcich jednotné riešenie akékoľvek miestne riešenia mimo príkazov a smerníc vydaných ministerstvom vnútra (MV), prípadne inými ústrednými úradmi, alebo nad ich rámec.⁵⁰

Príliš iniciatívny a dobre známy nekompromisný postoj šarišsko-zemplínskeho župana Andreja Dudáša voči židovskému obyvateľstvu nebol v tomto regióne výnimkou. Viacerí príslušníci bezpečnostných zložiek i úradov presadzovali zavádzanie radikálnych protižidovských opatrení. V rámci štruktúr represívnych zložiek v otázke perzekúcie židovského obyvateľstva ostro vystupoval napríklad i župný žandársky veliteľ v Prešove. Vo svojej správe o bezpečnostných pomeroch, ktorú podal Župnému úradu v Prešove v júni 1941 apeloval na sprísnenie protižidovských opatrení až natoľko, aby bol úplne zamedzený kontakt medzi židovskými a nežidovskými občanmi a aby sa predišlo vplyvu Židov na miestne obyvateľstvo. Nielenže navrhoval prísnejšie obmedziť pohyb židovského obyvateľstva na verejnosti, ale tiež zosťriť a doplniť protižidovské opatrenia v celoslovenskom meradle v podobe označenia všetkých Židov žltou páskou, dôslednejším a prísnejším výkonom všetkých nariadení, koncentrovaním židovských intelektuálov a práceschopných Židov v pracovných strediskách a pod.⁵¹ Aktívne pri plnení úloh v oblasti perzekúcií vy-

vyhlášky vydané i v jednotlivých okresoch župy. ŠA Prešov. Fond ŠZŽ, odd. ŠB, šk. 113, sign. 224/IIIg-41 ŠB, *nariadenie ÚŠB z 24. 2. 1941.*

48 Obmedzenie voľného pohybu Židov. Židia nesmú byť na uliciach a vo verejných miestnostiach od 20. – 5. hod. ráno. In *Slovenská sloboda*, roč. 4, 1941 (1. 3.), č. 50, s. 1.

49 Zatiaľ čo ÚŠB adresovala nariadenie vydať príslušnú vyhlášku pre mesto Prešov Policajnému riaditeľstvu v Prešove, Župný úrad v Prešove poveril vydaním vyhlášky nielen pre prešovský okres ale aj samotné mesto Prešov OÚ v Prešove. Policajné riaditeľstvo následne riešilo s okresným i župným úradom svoju právomoc vydať v oblasti udržiavania verejného poriadku, pokoja a bezpečnosti podobné vyhlášky. Rovnaký kompetenčný spor o vydanie spomenutej vyhlášky nastal aj medzi Okresným úradom a Štátnym policajným úradom v Michalovciach. ŠA Prešov. Fond ŠZŽ, odd. ŠB, šk. 113, sign. 242/IIIg-41 ŠB, správa Policajného riaditeľstva v Prešove z 3. 3. 1941; sign. 249/IIIg-41 ŠB, správa Policajného riaditeľstva v Prešove zo 4. 3. 1941; sign. 263/IIIg-41 ŠB, *správa Štátneho policajného úradu v Michalovciach z 8. 3. 1941.*

50 ŠA Prešov. Fond ŠZŽ, odd. ŠB, šk. 113, sign. 352/IIIg-41 ŠB, *smernice ÚŠB z 3. 4. 1941.*

51 ŠA Prešov. Fond ŠZŽ, odd. ŠB, šk. 110, sign. 650/Ib-41 ŠB, *hlásenie Župného žandárskeho veliteľstva v Prešove z 26. 6. 1941.*

stupoval i prešovský policajný riaditeľ Pavel Macháček, čo dokladá správa o počte Židov v obvode mesta Prešov, ktorú vypracoval v septembri 1942 a v ktorej uviedol: „Konečne dovoľujem si oznámiť, že už pri prvých transportoch som kládol dôraz na to, aby boli predovšetkým odtransportovaní Židia, ktorí boli organizovaní pred 6. októbrom 1938 v lavičiarskych stranách.“⁵² Sprísnenie protižidovských opatrení v regióne iniciatívne odporúčal napríklad i okresný náčelník z Medzilaboriec, ktorý v októbri 1941 podal ÚŠB návrh na rozšírenie zákazu cestovania Židom, podľa ktorého by boli vylúčení z možnosti cestovať autobusovou dopravou, čo odôvodňoval skutočnosťou, že kvôli Židom neostáva miesto v autobusoch pre árijských občanov a zároveň odporúčal, aby mohli Židia cestovať iba treťou triedou, pričom by zaplatili lístok v cene druhej triedy, keďže podľa neho „(...) cestuje len ten žid, kto peniaze má a ktorému nemôže záležať na tom, koľko bude platiť za lístok“.⁵³

Vypuknutím vojny proti ZSSR v lete 1941 sa rapídne zostrila i protižidovská propaganda, ktorá aktivity komunistického odboja pripisovala práve židovskému obyvateľstvu a v dennej tlači pravidelne upozorňovala na nebezpečenstvo „židobolševizmu“. Šarišsko-zemplínsky župan využil možnosti, ktoré mu dávali §§ 70 a 79 zákona č. 131/1936 Sb. z. a n.⁵⁴ a iniciatívne vydal 27. júna 1941 rozkaz všetkým okresným náčelníkom v župe, aby iniciatívne využili „nepracujúce elementy“, teda Židov a Rómov vo svojich obvodoch podľa miestnych potrieb ako pracovné sily, pokiaľ nevyjde od príslušných centrálnych úradov iný rozkaz. Odvolával sa pritom na fakt, že slovenskí vojaci odchádzali na front a rukovali záložníkov, zatiaľ čo „(...) Židia zostávajú doma a väčšina z nich žije si i naďalej pohodlným životom, vyvoláva medzi árijským občianstvom oprávnené rozhorčenie“.⁵⁵ Župan pritom vychádzal z pravidelných mesačných hlásení o situácii v regióne, ktoré mu podávali bezpečnostné zložky.⁵⁶ Zároveň sa zvyšovala intenzita i frekvencia pri podnikaní teroristických a propagandistických akcií proti židovským občanom z radov predstaviteľov HG a FS.⁵⁷ Bezpečnostné zložky v Prešove uskutočnili v októbri 1941 sériu razíí zameranú najmä na kontrolu židovského obyvateľstva, hoci sa oficiálne konali v duchu preverovania osôb nerešpektujúcich predpisy, nariadenia a zákony. ÚŠB v rámci akcie zaistila 116 osôb, poväčšine Židov, predovšetkým z dôvodu držania väčšieho množstva zásob a „machinácií“ s tovarom. Rovnako sa uskutočnila

52 Slovenský národný archív (SNA) Bratislava. Fond Ministerstvo vnútra, šk. 250, č. 9961, správa o počte Židov v obvode mesta Prešov z 5. 9. 1942.

53 ŠA Prešov. Fond ŠZŽ, odd. ŠB, šk. 113, sign. 1038/IIIg-41 ŠB, správa Okresného úradu v Medzilaborciach z 30. 11. 1941.

54 Zákon č. 131/1936 Sb. z. a n. o obraně státu zo dňa 13. 5. 1936.

55 ŠA Prešov. Fond ŠZŽ, odd. ŠB, šk. 113, sign. 667/IIIg-41 ŠB obežník Prezídia Župného úradu Šarišsko-zemplínskej župy z 27. 6. 1941. Na základe výnosu Prezídia Župného úradu v Prešove bola v okresoch Šarišsko-zemplínskej župy zavedená všeobecná pracovná povinnosť pre Židov. Židia vykonávali všetky verejné práce, úpravy mestských a obecných, ohradenie cintorínov, reguláciu tokov, ale i práce pre súkromné osoby v roľníctve a remeselníctve. Pozri napríklad správy Okresného úradu v Bardejove z 10. 7. 1941, alebo OÚ v Medzilaborciach z 3. 7. 1941: ŠA Prešov. Fond ŠZŽ, odd. ŠB, sign. 667/IIIg-41 ŠB.

56 Pozri napríklad situačnú správu župného žandárskeho veliteľa v Prešove z 26. 6. 1941: ŠA Prešov. Fond ŠZŽ, odd. ŠB, šk. 110, sign. 650/Ib-41 ŠB.

57 KAMENEC, I. *Po stopách tragédie*. Bratislava : Archa, 1991, s. 123, 145.

i razia prešovských kaviarní v židovských oddeleniach. Jej výsledkom bolo zatknutie vyše stovky židovských osôb, u ktorých boli zaistené väčšie sumy peňazí. Všetci zaistení boli zadržaní vo väznici Krajského súdu v Prešove a neskôr prevezení do židovského pracovného tábora.⁵⁸

Ústrednou témou medzi miestnym obyvateľstvom bolo začiatkom roku 1942 prirodzene zavádzanie stále radikálnejších protižidovských opatrení. Príslušníci žandárstva a polície v spolupráci s HG a FS v súvislosti s vyhláškou ÚHÚ a Hlavného veliteľstva HG o zaistení kožušín, kožušinových predmetov a kožených kabátov Židov vykonali začiatkom januára 1942 sériu razíí na zaistenie spomínaného majetku, čo malo za následok zvyšovanie napätia.⁵⁹ Koncom januára 1942 reagovali miestni obyvatelia s nevôľou na príchod stoviek vystahovaných židovských občanov z Bratislavy do Prešova, a najmä na skutočnosť, že išlo o najchudobnejšie vrstvy, ktoré zhoršujúcej sa hospodárskej situácii v meste v dôsledku vojnového stavu ešte priťažili.⁶⁰

Všetky protižidovské zásahy napokon v roku 1942 vyústili do deportácií židovského obyvateľstva, v rámci ktorých sa najvýraznejšie prejavil podiel výkonných orgánov bezpečnostných zložiek. V poslednej fáze príprav na uskutočnenie deportácií začiatkom februára 1942 obdržali okresné a notárske úrady vrátane Policajného riaditeľstva v Prešove nariadenie MV vykonať dôkladnú evidenciu židovských občanov a súčasne s ním i podrobnú smernicu k realizovaniu súpisu.⁶¹ Súčasne bola nariadená i prezentácia židovských mužov vo veku od 16 – 45 rokov⁶² a registrácia žien rovnakej vekovej skupiny, ktoré boli slobodné, rozvedené či vdovy so samostatným príjmom a nestarali sa o deti do 16 rokov.⁶³ Ako opatrenie pred vyhýbaním sa evidovaniu, príp. samotnej deportácií vydalo MV niekoľko nariadení, ktoré obmedzili možnosť sťahovania sa,⁶⁴ zväčšili židovské hviezdy na 10 cm,⁶⁵ či zaviedli povinné označenie židovských domácností.⁶⁶ ÚŠB následne vydala zákaz pre všetkých Židov

58 Razia na Židov v Prešove. Židovský pracovný tábor čaká na všetkých prešovských Židov. In *Slovenská sloboda*, roč. 4, 1941 (23. 10.), č. 242, s. 3.

59 ŠA Prešov. Fond ŠZŽ, odd. ŠB, šk. 113, sign. 17/IIIg-42 ŠB, *nariadenie Prezídia Župného úradu Šarišsko-zemplínskej župy z 10. 1. 1942*.

60 ŠA Prešov. Fond ŠZŽ, odd. ŠB, šk. 116, sign. 58/IIa-42 ŠB, *situčná správa Policajného riaditeľstva v Prešove za mesiac január 1942 z 31. 1. 1942*.

61 Súpis Židov podľa §-u 6 nariadenia č. 198/1941 Sl. z. – smernice zo dňa 12. februára 1942. [citované 15-5-2014]. Dostupné na: <<http://www.upn.gov.sk/supis-zidov/data/supis-zidov-smernica.pdf>>.

62 MV vydalo nariadenie 21. 2. 1942, Židia mali byť „prezentovaní“ do 28. 2. 1942. NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Holokaust na Slovensku 6. Deportácie v roku 1942*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2005, s. 39.

63 NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Holokaust na Slovensku 6. Deportácie v roku 1942*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2005, s. 38-39.

64 Vyhláška MV zo dňa 25. 2. 1942 o obmedzení sťahovania Židov. NIŽŇANSKÝ, E. *Holokaust na Slovensku 6. Deportácie v roku 1942*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2005, s. 39.

65 Sprísnená vyhláška MV z 2. 3. 1942 o označení Židov. NIŽŇANSKÝ, E. *Holokaust na Slovensku 6. Deportácie v roku 1942*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2005, s. 39.

66 Vyhláška MV zo dňa 11. 3. 1942 o označovaní bytov židovských domácností. NIŽŇANSKÝ, E. *Holokaust na Slovensku 6. Deportácie v roku 1942*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2005, s. 39-40.

vycestovať za hranice a nariadila uskutočniť revíziu židovských cestovných pasov a sprísniť kontrolu na slovensko-maďarských hraniciach, aby sa predišlo ilegálnym prechodom a útekom židovského obyvateľstva.⁶⁷

Pred samotným uskutočnením židovských deportácií nariadil aj župan Dudáš zintenzívnenie bezpečnostnej služby a zavedenie preventívnych bezpečnostných opatrení proti činnosti židovského obyvateľstva a „záškodníckych živlov“. Bezpečnostné zložky mali byť v súvislosti s tým pripravené na židovské sabotáže a boli poverené sprísniť sledovanie všetkých spoločenských udalostí, priebehu trhov, jarmokov a obchodného ruchu, chodu krčiem, hostincov, kaviarní i barov, rovnako tiež pracovných miest a táborov, ako aj zásobovania životne nevyhnutnými potravinami. Zhustila a zostrila sa nočná policajná strážna služba v mestách a na dedinách, zaviedla sa prísna kontrola premávky na cestách, predovšetkým v noci, sprísnila sa kontrolná služba na hraniciach i sledovanie osôb maďarskej národnosti, najmä pokiaľ išlo o kontakt a spoluprácu so židovským obyvateľstvom.⁶⁸

Vzhľadom na realizáciu radikálnych opatrení, evidenciu, prezentáciu Židov či odobratie „prebytočného odevu“ židovským občanom nastal od začiatku marca 1942 v židovskej komunite mimoriadny rozruch. Dňa 12. marca 1942 vydalo MV pre Hlavné veliteľstvo žandárstva nariadenie o použití žandárov pri realizácii koncentrovania Židov pri deportáciách, pričom veliteľmi transportov a ich zástupcami mali byť výhradne žandári a nie členovia HG, aby bol zaistený hladký priebeh transportovania. Tí mali vzhľadom na svoju agilnosť pri realizácii len vypomáhať a bezpodmienečne sa podriaďovať rozkazom veliaceho žandára. Sústreďený Židia mali byť v sprievode žandárov, HG a FS dopravení na miesto určené okresným úradom, najlepšie neprístupné verejnosti, odkiaľ mali pokračovať do koncentračného strediska. Úlohou policajných a okresných úradov bolo uskutočňovať razie, aby boli sústreďení všetci Židia uvedení v transportných zoznamoch.⁶⁹

Koncom marca 1942 sa začali z východného Slovenska realizovať prvé miestne transporty židovského obyvateľstva, teda medzitransporty z miesta bydliska do koncentračných stredísk.⁷⁰ Okresným úradom v Prešove bolo realizovaných v čase od 21. marca do 2. apríla 1942 spolu deväť medzitransportov, v rámci ktorých bolo z Prešova do koncentračného strediska v Poprade dopravených spolu 392 židov-

67 Zákaz vycestovať za hranice štátu vydala ÚŠB výnosom č. 5854/5/1942-ÚŠB z 2. marca 1942 s okamžitou platnosťou a netýkal sa Židov, ktorí dostali prezidentskú výnimku. Zákaz sa vzťahoval aj na malý pohraničný styk. ŠA Prešov. Fond ŠZŽ, odd. ŠB, šk. 117, sign. 106/IIIg-42 ŠB; sign. 126/IIIg-42 ŠB.

68 ŠA Prešov. Fond ŠZŽ, odd. ŠB, šk. 117, sign. 125/IIIg-42 ŠB, správa ÚŠB zo 7. 3. 1942; šk. 117, sign. 136/IIIg-42 ŠB, telefonogram z 13. 3. 1942.

69 Podľa pokynov MV o realizácii deportácií mali byť písomné výzvy na dostavenie sa na sústreďovacie miesto Židom doručené v čase, aby im ostala len jedna hodina na prípravu. FIAMOVÁ, Martina. Úloha žandárstva pri deportáciách Židov v roku 1942. In *Pamäť národa*, roč. 5, 2009, č. 1, s. 49.

70 Na Slovensku bolo zriadených päť koncentračných stredísk v Bratislave (Patronka), Novákoch, Poprade, Seredi a Žiline.

ských žien a dievčat,⁷¹ 15 lekárov⁷² a do koncentračného strediska v Žiline spolu 438 židovských mužov.⁷³ Od 25. marca 1942 začala zároveň prvá deportačná vlna mladých židovských mužov a žien z koncentračných stredísk na územie Generálneho gouvrenementu.⁷⁴ Bezprostredne po prvom opatrení nastal hromadný útek najmä židovských dievčat určených na prevoz do koncentračných stredísk v dôsledku čoho boli príslušníci polície, žandári, členovia HG a FS poverení pátrať po ukrývajúcich sa Židovkách a prehľadávať potenciálne úkryty a možné útočiská.⁷⁵ Policajné riaditeľstvo v Prešove previedlo 2. apríla 1942 na základe nariadenia MV raziu na zaistenie židovských žien a dievčat, ktoré neboli odtransportované do koncentračného strediska s pokynom bezpodmienečného zaistenia a zaradenia na transport do Popradu.⁷⁶

Viacere excesy a priveľmi aktívny prístup členov HG počas sústreďovania židovského obyvateľstva donútili v apríli 1942 policajného riaditeľa spolu so všetkými prednostami okresných úradov a oblastnými i okresnými žandárskymi veliteľmi vykonať interné opatrenia na zamedzenie takéhoto konania. Zároveň bola v niektorých okresoch župy⁷⁷ prevedená kontrola opatrení a priebehu deportácií⁷⁸ a okrem

71 Podľa výnosov MV zo dňa 12. 3. 1942 doručených OÚ v Prešove bolo spolu požadovaných na vyvezenie 583 židoviek. V prvej etape deportácii odišlo z Prešova päť transportov židovských žien a dievčat do Popradu: 21. 3. (302 osôb), 25. 3. (40 osôb), 28. 3. (15 osôb), 1. 4. (9 osôb) a 2. 4. (26 osôb). ŠA Prešov. Fond ŠZŽ, odd. ŠB, šk. 117, sign. 186/IIIg-42 ŠB, *správa o výsledku a priebehu protižidovských opatrení v niektorých okresoch Šariško-zemplínskej župy*.

72 Výnosom MV, ktorý obdržal OÚ v Prešove 25. 3. 1942 bolo nariadené odovzdať do koncentračného strediska v Poprade všetkých lekárov – Židov, ktorým bola zakázaná lekárska prax a neboli pridelení k výkonu praxe do nemocníc alebo iných ústavov. V dňoch 26. 3. (11 osôb) a 28. 3. (4 osoby) bolo spolu dodaných 15 židovských lekárov. Podľa evidencie vyradených lekárov sa transportu vyhlo 10 lekárov, po ktorých bolo vyhlásené pátranie. ŠA Prešov. Fond ŠZŽ, odd. ŠB, šk. 117, sign. 186/IIIg-42 ŠB, *správa o výsledku a priebehu protižidovských opatrení v niektorých okresoch Šariško-zemplínskej župy*.

73 Podľa výnosu MV bolo OÚ v Prešove nariadené dodať 522 Židov. V dňoch 28. 3. (415 osôb) a 1. 4. (23 osôb) bolo bez doručenia písomnej výzvy dodaných do sústreďovacieho strediska v Žiline spolu 438 mužov. ŠA Prešov. Fond ŠZŽ, odd. ŠB, šk. 117, sign. 186/IIIg-42 ŠB, *správa o výsledku a priebehu protižidovských opatrení v niektorých okresoch Šariško-zemplínskej župy*.

74 Prvý transport s deportovanými odišiel z Popradu 25. 3. 1942 a slovenské hranice prekročil 26. 3. 1942. NIŽŇANSKÝ, E. *Holokaust na Slovensku 6. Deportácie v roku 1942*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2005, s. 39, 45.

75 ŠA Prešov. Fond ŠZŽ, odd. ŠB, šk. 116, sign. 178/IIa-42 ŠB, *situčná správa Okresného úradu v Prešove za mesiac marec 1942 zo dňa 1. 4. 1942*.

76 NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Holokaust na Slovensku 6. Deportácie v roku 1942*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2005, s. 231. Dokument 150.

77 Pre okresy Bardejov, Sabinov, Stropkov, Humenné, Michalovce a Trebišov.

78 Komisiu tvoril zástupca župného úradu Dr. František Neupauer, župný žandársky veliteľ plk. Karol Hajdoczy a župný inšpektor HG Anton Sabol-Palko. ŠA Prešov. Fond ŠZŽ, odd. ŠB, šk. 117, sign. 125/IIIg-42 ŠB, *správa Župného úradu Šariško-zemplínskej župy zo dňa 7. 4. 1942*.

iného bola kontrolovaná i činnosť úradníkov a orgánov zapojených do transportovania Židov.⁷⁹

Celková situácia v župe sa na takmer dva týždne ešte dramaticky vyostрила po iniciatívnom postupe župana Dudáša, ktorý využil možnosti režimu a na zaistenie verejného poriadku a pokoja nariadil všetkým okresným náčelníkom v župe zadržať židovských občanov ako rukojemníkov.⁸⁰ Žandárstvo za asistencie HG malo na každých 100 žijúcich Židov v jednotlivých okresoch zaistiť jedného Žida, najmä z radov najsolventnejších, najvplyvnejších a komunisticky orientovaných občanov.⁸¹ Celá akcia prebehla v čase vykonávania série domových prehliadok vo všetkých židovských domácnostiach v súvislosti s hľadaním zbraní od 10. do 13. apríla 1942, ktorú nariadila Odbočka Ústredne štátnej bezpečnosti v Prešove⁸² a ktorá skončila bez výsledku.⁸³

Po začatí transportov židovského obyvateľstva z Prešova do koncentračných stredísk zaznamenali úrady zmeny v postoji a náladách časti miestneho obyvateľstva. Zavedenie radikálnych protižidovských zákrokov v marci 1942 vyvolalo medzi kresťanským obyvateľstvom odlišný prístup, postoje niektorých nežidovských obyvateľov sa zmenili a mnohí kresťania v súvislosti s marcovými deportáciami pristupovali k židovskému obyvateľstvu s poľutovaním.⁸⁴

V apríli 1942 boli k deportáciám prijaté zmeny a deportovaní už nemali byť len Židia „pracovne nasadení“, ale všetci Židia, na ktorých sa nevzťahovali výnimky ministerstva financií, ministerstva vnútra či prezidentské výnimky.⁸⁵ Dňa 4. apríla vydalo MV smernice pre túto etapu deportácií a od 11. apríla 1942 sa začali zo Slovenska realizovať i rodinné transporty. Z východného Slovenska neodišiel v tejto fáze do konca apríla 1942 ani jeden transport.⁸⁶

79 ŠA Prešov. Fond ŠZŽ, odd. ŠB, šk. 117, sign. 125/IIIg-42 ŠB, *správa Župného úradu Šarišsko-zemplínskej župy zo dňa 7. 4. 1942.*

80 HLAVINKA, Ján. *Židovská komunita v okrese Medzilaborce v rokoch 1938 – 1945.* Bratislava : Ústav pamäti národa, 2007, s. 163-164.

81 OÚ v Prešove dal v rámci prešovského okresu zaistiť 11 Židov. ÚŠBO dala z Prešova zaistiť 45 Židov ako rukojemníkov. Zadržiavaní Židia, vrátane osôb zaistených OÚ boli napokon 21. 4. 1942 prepustení. ŠA Prešov. Fond ŠZŽ, odd. ŠB, šk. 117, sign. 192/IIIg-42 ŠB, *správa Okresného úradu v Prešove z 13. 4. 1942*; sign 196/IIIg-42 ŠB, *správa ÚŠBO z 10. 4. 1942* ŠB; sign. 205/IIIg-42 ŠB *správa ÚŠBO z 21. 4. 1942.*

82 Domové prehliadky nariadila vykonávať ÚŠBO výnosom z 9. apríla 1942. ŠA Prešov. Fond ŠZŽ, odd. ŠB, šk. 117, sign. 196/IIIg-42 ŠB, *správa z 10. 4. 1942.*

83 ŠA Prešov. Fond ŠZŽ, odd. ŠB, šk. 116, sign. 239/IIa-42 ŠB, *situčná správa Policajného riaditeľstva v Prešove za mesiac apríl 1942 zo 4. 5. 1942.*

84 NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Holokaust na Slovensku 6. Deportácie v roku 1942.* Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2005, s. 264. Dokument 180.

85 Podľa zoznamu 14. odd. MV sa okrese Prešov nachádzalo 118 Židov – držiteľov rozhodnutí ministerstva financií (22) a ministerstva vnútra (96), oslobodených spod ustanovení ústavného zákona č. 68/1942 Sl. z. o vystavovaní Židov. ŠA Prešov. Fond PR PO, šk. 6, inv. č. 26.

86 HLAVINKA, Ján. *Príprava a priebeh deportácií Židov na území Šarišsko-zemplínskej župy v roku 1942.* In *Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov 7.* Bratislava : Ústav pamäti národa, 2008, s. 383.

V rámci príprav na najväčšiu vlnu deportácií v máji 1942 sa 16. apríla 1942 konala porada na Železnej studienke, na ktorej bol prerokovaný evakuačný program na máj 1942, podľa ktorého malo v čase od 4. do 23. mája 1942 odísť 14 transportov výhradne so Šariško-zemplínskej župy.⁸⁷ Zároveň k organizovaniu transportov a pre zabezpečenie hladkého priebehu bolo vyslaných na východné Slovensko niekoľko expertov a 60 gardistov.⁸⁸ MV vydalo 25. apríla 1942 osobitné pokyny pre postup pri sústreďovaní a transportovaní Židov z východného Slovenska⁸⁹ a k lepšiemu zvládnutiu deportácií bola navyše v Prešove zriadená i expozitúra 14. oddelenia MV.⁹⁰ Začiatkom mája sa na Policajnom riaditeľstve v Prešove uskutočnili porady zástupcov všetkých úradov a inštitúcií zainteresovaných do sústreďovania a transportovania Židov, kde bol prerokovaný celý komplex otázok, týkajúcich sa sústreďovania Židov s osobitným zreteľom na udeľovanie výnimiek v záujme verejného hospodárstva⁹¹ a 13. mája 1942 sa konala i porada na Župnom úrade v Prešove k prerokovaniu programu ďalších transportov Židov.⁹²

Počas májových deportácií odišli z Prešova tri transporty priamo na územie Generálneho gouvrenementu (gubernátorstva) v dňoch 13. a 14. mája (Deblin) a 25. mája (Rajowiec) s viac ako tritisíc židovskými obyvateľmi.⁹³ Od júna 1942 sa tempo vysídľovania židovského obyvateľstva zo Slovenska zmiernilo a deportácie pokračovali do konca októbra 1942, keď boli pozastavené.⁹⁴ Po júni 1942 zostalo v Prešove približne 800 osôb židovskej národnosti.⁹⁵

Podľa hlásení policajného riaditeľa v Prešove bolo po protižidovských zásahoch v máji 1942 bádať medzi časťou miestneho obyvateľstva určitú nevôľu, ktorú sám pripisoval národnej nevedomosti či ľahostajnosti ľudí vôbec. Určité pohoršenie pri deportovaní Židov pramenilo pritom najmä z toho, že boli odtransportovaní

-
- 87 Ďalších 6 transportov v máji bolo určených dodatočne. NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Holokaust na Slovensku 6. Deportácie v roku 1942*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2005, s. 274. Dokument 190.
- 88 Zo 60 gardistov bolo 40 poslaných do Prešova a 20 gardistov do Michaloviec. ŠA Prešov. Fond ŠZŽ, odd. ŠB, šk. 117, sign. 268/IIIg-42 ŠB, *smernica MV* z 25. 4. 1942.
- 89 ŠA Prešov. Fond ŠZŽ, odd. ŠB, šk. 117, sign. 268/IIIg-42 ŠB, *smernica MV* z 25. 4. 1942.
- 90 ŠA Prešov. Fond ŠZŽ, odd. ŠB, šk. 116, sign. 298/IIa-42 ŠB, *situčná správa Policajného riaditeľstva v Prešove za mesiac máj 1942* z 1. 6. 1942.
- 91 Porady na Policajnom riaditeľstve v Prešove sa konali v dňoch 7. a 9. mája 1942. ŠA Prešov. Fond ŠZŽ, odd. ŠB, šk. 117, sign. 268/IIIg-42 ŠB, *správa Policajného riaditeľstva v Prešove* z 15. 5. 1942.
- 92 NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Holokaust na Slovensku 6. Deportácie v roku 1942*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2005, s. 331. Dokument 250.
- 93 V máji bol dodatočne prijatý ústavný zákon č. 68/1942 Sl. z. zo dňa 15. mája 1942 o vystavovaní Židov. NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Holokaust na Slovensku 6. Deportácie v roku 1942*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2005, s. 488. Dokument 411; KÓNYA, Peter – LANDA, Dezider. *Stručné dejiny prešovských Židov*. Prešov : PVT, 1995, s. 50.
- 94 Celkovo odišlo zo Slovenska v období od 25. 3. do 20. 10. 1942 spolu 57 transportov (19 do Osvienčimu a 38 do Lublinskej oblasti) s 57 752 Židmi. NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Holokaust na Slovensku 6. Deportácie v roku 1942*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2005, s. 84.
- 95 Spolu s vidieckym židovským obyvateľstvom ostalo v Prešovskom okrese približne 1100 Židov. ŠA Prešov. Fond ŠZŽ, odd. ŠB, šk. 116, sign. 351/IIa-42 ŠB, *situčná správa Policajného riaditeľstva v Prešove za mesiac jún 1942* z 2. 7. 1942

predovšetkým chudobní Židia, „(...) kdežto tí, čo najviac zdierali slovenský ľud (...)“ boli ponechaní.⁹⁶ Bezpečnostné zložky v tom čase museli riešiť okrem pátrania a zaistovania Židov skrývajúcich sa pred deportáciami i pomerne časté prípady vykrádania židovských bytov, čomu mohlo zabrániť len urýchléné odpredanie ich hnutelného majetku.⁹⁷

V októbri 1942 pozorovalo Policajné riaditeľstvo v Prešove napätie a rozruch v židovskej komunite spôsobené rozširovaním správ o zastrelení štyroch stoviek vysídlených prešovských Židov na území bývalého Poľska, situácia sa však upokojila v súvislosti s rozpustením koncentračného strediska pre sústreďovanie Židov v Žiline, čo bolo signálom, že v najbližšej dobe bude od deportácií upustené.⁹⁸ Naďalej však boli Židia utiahnutí v očakávaní ďalšieho riešenia židovskej otázky, o situácii diskutovali výhradne medzi sebou a pri rozhovoroch s nežidovskými občanmi vystupovali rezervovane a veľmi opatrne.⁹⁹ V úzkosti a strachu z ďalšieho vysídľovania a drastických spôsobov riešenia židovskej otázky zameriavali svoju pozornosť najmä na Maďarsko, kde bol prístup k židovským utečencom benevolentnejší a bolo teda i hlavným cieľom útekov mnohých Židov.¹⁰⁰

Po viac-menej pokojnom roku 1943, bolo začiatkom roku 1944 opäť bádaf nadmerné znepokojenie medzi židovským obyvateľstvom. Už od januára žila väčšina Židov v župe v rozrušení z kolujúcich správ o blížiacom sa opätovnom zavedení radikálnych opatrení v podobe deportácií, čo viedlo k hromadným útekom židovského obyvateľstva do Maďarska. Nielen pod vplyvom zmenenej situácie v Maďarsku, kde sa v dôsledku obsadenia územia Nemeckom vyostrila politika voči židovskému obyvateľstvu, ale i s približujúcim sa frontom došlo k ďalšiemu vystahovaniu Židov presadzovanému i miestnymi župnými, straníckymi a gardistickými funkcionármi.¹⁰¹ V tom čase sa v Prešove nachádzalo 589 židovských občanov.¹⁰² V dňoch 8. – 13. mája 1944 prebehol odsun takmer všetkých Židov z územia Šarišsko-zemplínskej župy, vrátane Prešova, ktorí boli dočasne transportovaní na stredné a západné Slovensko, pričom v meste ostal len minimálny počet židovských občanov.¹⁰³ Po vyhlásení Slovenského národného povstania a príchode nemeckých vojenských jed-

96 NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Holokaust na Slovensku 6. Deportácie v roku 1942*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2005, s. 330. Dokument 248; s. 402. Dokument 316.

97 ŠA Prešov. Fond ŠZŽ, odd. ŠB, šk. 116, sign. 298/IIa-42 ŠB, *situčná správa Policajného riaditeľstva v Prešove za mesiac máj 1942 z 1. 6. 1942*.

98 ŠA Prešov. Fond ŠZŽ, odd. ŠB, šk. 116, sign. 641/IIa-42 ŠB, *situčná správa Policajného riaditeľstva v Prešove za mesiac október 1942 z 3. 11. 1942*.

99 ŠA Prešov. Fond ŠZŽ, odd. ŠB, šk. 116, sign. 696/IIa-42 ŠB, *situčná správa Policajného riaditeľstva v Prešove za mesiac november 1942 z 3. 12. 1942*.

100 ŠA Prešov. Fond ŠZŽ, odd. ŠB, šk. 119, sign. 114/IIa-43 ŠB, *situčná správa Policajného riaditeľstva v Prešove za mesiac február 1943 z 2. 3. 1943*.

101 HLAVINKA, J. *Židovská komunita v okrese Medzilaborce v rokoch 1938 – 1945*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2007, s. 197.

102 Údaj vychádza zo Zoznamu Židov, ktorý vyhotovilo Policajné riaditeľstvo v Prešove na základe súpisu Židov v dňoch 1. – 2. 2. 1944. ŠA Prešov. Fond PR PO, šk. 6, inv. č. 26, č. j. 159/44 ÚŠBO.

103 Celkovo zahynulo počas deportácií približne 6 400 Židov z Prešova a okolia. KÓNYA, Peter – LANDA, Dezider. *Stručné dejiny prešovských Židov*. Prešov : PVT, 1995, s. 55.

notiek a policajných oddielov sa uskutočnila posledná vlna deportácii zvyškov židovského obyvateľstva z územia Šarišsko-zemplínskej župy realizovaná v tom čase už bez ohľadu na výnimky, pracovné povolenia či akékoľvek zoznamy.¹⁰⁴ A hoci sa tentokrát uskutočnila v podmienkach nemeckej okupácie neudiala sa bez asistencie slovenských bezpečnostných orgánov.¹⁰⁵

Vyššia koncentrácia židovského obyvateľstva na území Šarišsko-zemplínskej župy i v samotnom meste Prešov znamenala zvýšenú intenzitu prijímaných administratívnych i represívnych opatrení voči židovskej menšine. Najmä vďaka agilnosti a vlastnej iniciatíve šarišsko-zemplínskeho župana a ďalších predstaviteľov regionálnej a miestnej štátnej správy boli v tomto priestore dôslednejšie, omnoho intenzívnejšie a niekedy dokonca aj v časovom predstihu pred zvyškom Slovenska prijímané administratívne opatrenia postupne vytlačujúce Židov z hospodárskeho a sociálneho života a z verejných priestorov v určitých častiach mesta. V dôsledku toho bolo židovské obyvateľstvo značne zdecimované, prichádzalo o hnuteľný i nehnuteľný majetok a stávalo sa terčom ostrých antisemitských výtržností a fyzických útokov. Postupne boli prijímané mimoriadne radikálne opatrenia obmedzujúce ich občianske práva a vyúsťujúce do deportácií drvivej väčšiny židovských obyvateľov z Prešova. Miestne úrady pritom často prekračovali právomoci, ku ktorým boli zmocnené, bezpečnostné zložky zavádzali ostré represívne opatrenia, v niektorých prípadoch i nad rámec vydaných výnosov a nariadení, a podrobovali Židov častým domovým prehliadkam a zostrenému policajnému dozoru. Predovšetkým však zo strany HG a FS dochádzalo k uplatňovaniu tvrdého teroru a svojvoľných akcií, ktoré ostávali administratívnymi i policajnými orgánmi často neriešené, prípadne označené za nevhodné a pripisované antisemitskej atmosfére v spoločnosti.

104 Medzi osobami deportovanými z Prešova sa nachádzala aj skupina prešovských policajtov, ktorí na čele s Dr. Ladislavom Števonkom, prednostom Odbočky ústredne štátnej bezpečnosti v Prešove, pomáhali Židom počas roku 1943 pri útekoch do Maďarska poskytnutím auta i ozbrojeného sprievodu. Počas vlny zatýkania policajných a žandárskych úradníkov a dôstojníkov podozrivých z napomáhania a krytia odboja nemeckými bezpečnostnými zložkami SIPO, SD a Gestapom boli koncom roku 1944 zaistení a začiatkom roku 1945 po ostrých výsluchoch spojených s mučením boli deportovaní v rámci transportov politických väzňov do koncentračného tábora v Nemecku, kde pravdepodobne zahynuli. KÓNYA, Peter – LANDA, Dezider. *Stručné dejiny prešovských Židov*. Prešov : PVT, 1995, s. 55.

105 PEKÁR, M. Prešov 1938 – 1945 : Kapitoly z dejín mesta a jeho obyvateľov. In *Pamätná kniha mesta Prešova : Belo Klein-Tesnorskalský. Diel III. (1938 – 1941)*. Prešov : ŠVK Prešov, 2011, s. XLVIII.

L'UDIA A DOBA

Socha Ludovíta Okánika, Skalica.

Foto N. Jurčíšinová

PhDr. VIERA HUDEČKOVÁ, CSc. (1943 – 2014)

PhDr. Viera Hudečková, CSc.

Odchod každého človeka z tohto sveta je pre tých, čo zostávajú bolestivý. Platí to o to viac ak ide o dobrú kolegyniu, múdreho a vzácného človeka a priateľku. Takou osobou pre mnohých z nás historikov a dejepisárov na východnom Slovensku bola Viera Hudečková, ktorá nás navždy opustila v polovici decembra 2014.

PhDr. Viera Hudečková, CSc., za slobodna Fulínová, sa narodila 25. mája 1943 v Prešove ako prvé z troch detí v rodine učiteľov na základných školách v Prešovskom okrese. Po maturite prijali Vieru na Filozofickú fakultu Karlovej univerzity v Prahe, kde v rokoch 1960 – 1965 študovala učiteľský dvojodbor história – ruský jazyk. Tam tiež, o dva roky neskôr, po úspešnom absolvovaní rigorózných skúšok získala titul Philosophiae doctoris (PhDr.). Po absolvovaní vysokoškolského štúdia sa vrátila na východ Slovenska a začala pracovať na novovytvorenej Katedre filozofie Filozofickej fakulty v Prešove Univerzity Pavla Jozefa Šafárika (UPJŠ) v Košiciach ako asistentka a neskôr odborná asistentka. Zabezpečovala výučbu českej a slovenskej filozofie a od roku 1972 dejiny medzinárodného robotníckeho hnutia. V rokoch 1970 až 1972 absolvovala postgraduálne dvojročné štúdium vysokoškolskej pedagogiky. Vedeckú hodnosť kandidát filozofických vied (CSc.) získala po obhájení dizertačnej práce v roku 1979 v Slovenskej akadémii vied v Bratislave. V tom čase už bola matkou dvoch detí, a to Viery (1970) a Václava (1976).

Po 17 rokoch pôsobenia na pôde UPJŠ v Prešove v roku 1982 nasledovala manželka doc. PhDr. Teodora Hudečka, CSc., na jeho nové pôsobisko do Bratislavy (stal sa komentátorom celoslovenského denníka Pravda) a tu pracovala ako samostatná vedecká pracovníčka v Ústave sociálnych a politických teórií. V roku 1990 sa manželia Hudečkovci vrátili na východné Slovensko a usadili sa v Sabinove.

Po absolvovaní konkurzného konania v roku 1991 bola PhDr. Viera Hudečková, CSc., prijatá na miesto odbornej asistentky na novoustanovenej Katedre dejín Pedagogickej fakulty v Prešove UPJŠ v Košiciach. Zabezpečovala výučbu viacerých predmetov, predovšetkým *národné dejiny* a *všeobecné dejiny v medzivojnovom období 1918 – 1945*, *pomocné vedy historické* a *diplomový seminár*. V roku 1997 po ustanovení Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity pôsobila ako odborná asistentka katedry dejín. Od roku 2001 bola na poste vedúcej tejto katedry a zastávala ho do roku 2003. V tom čase zabezpečovala predovšetkým výučbu *všeobecných dejín v období 1918 – 1945* a *úvod do štúdia dejín*. Po začlenení spomínanej katedry do novo ustanoveného Inštitútu histórie FF PU v roku 2005 vyučovala všeobecné dejiny v období 1918 – 1945. Pracovný pomer s FF PU skončila odchodom do starobného dôchodku v máji 2008.

Počas pedagogickej praxe, trvajúcej takmer 17 rokov, bola vedúcou desiatok diplomových prác študentov, členkou a predsedníčkou štátnicových komisií a členkou prijímacích komisií.

Vo vedecko-výskumnej činnosti počas pôsobenia v Prešove upriamila pozornosť na zmapovanie politického života v regióne východného Slovenska, skúmanie vývoja a fungovania miestnej administratívy, pôsobenia štátnych orgánov v 20. storočí na východnom Slovensku. Výsledky svojho bádania priebežne publikovala v štúdiách a odborných príspevkoch. Bola členkou stáleho lektorského aktívu pri Metodickom centre v Prešove. Podstatnú časť života prežila v Sabinove, v poslednom pôsobisku rodičov pred ich odchodom do dôchodku. Preto bolo logické, že sa zapojila ako jedna zo spoluautorov do napísania hodnotného historického kolektívneho diela *Dejiny Sabinova*. Jej záujem o históriu trval po celý jej život a aj po odchode do dôchodku k jej najväčšej záľube patrilo čítanie odbornej literatúry zaoberajúcej sa históriou 20. storočia.

Dňa 13. decembra 2014 nás vo veku 71 rokov navždy opustila naša kolegyňa – vysokoškolská pedagogička a historička PhDr. Viera Hudečková, CSc.

Češť jej pamiatke!

Nadežda Jurčišinová

Výberová bibliografia PhDr. Vieri Hudečkovej, CSc.

- HUDEČKOVÁ, Viera. Sabinov v rokoch 1918 – 1938. In *Dejiny Sabinova*. Zost. Peter Kónya. Sabinov : Mestský úrad, 2000. ISBN 80-968348-6-X. S. 283 – 313.
- HUDEČKOVÁ, Viera. Postavenie židovskej komunity v meste Sabinov v medzivojnovom období. In *Acta Judaica Slovaca*. ISBN 80-8060-053-8. č. 9 (2003), s. 37 – 47.
- HUDEČKOVÁ, Viera. Regionalizmus a oblasť Šariša v 30. rokoch 20. storočia. In *Annales historici Prešovensis. Anno 2005*. Prešov : Universum, 2005. ISBN 80-89046-27-4. ISSN 1336-7528. S. 179 – 195.
- HUDEČKOVÁ, Viera – HUDEČEK, Theodor. K problematike chápania dejinného procesu v diele A. a H. Tofflerovcov. In *Transformácia človeka a spoločnosti v kontexte nového milénia II*. Zost. Anna Klimeková. Prešov : LANA, 2004. ISBN 80-969053-3-3. S. 153 – 160.
- HUDEČKOVÁ, Viera. Týždenník Šariš a kultúrno-osvetová práca v rovnomennom regióne v 30. rokoch 20. storočia. In *Ročenka Katedry dejín FHPV PU 2003*. Zost. Martin Pekár. Prešov : Universum, 2003. ISBN 80-89046-17-7. S. 106 – 114.
- HUDEČKOVÁ, Viera – HUDEČEK, Theodor. Na okraj stanoviska Slovenskej republiky k návrhu Zmluvy zakladajúcej ústavu pre Európu. In *Transformácia človeka a spoločnosti v kontexte nového milénia I*. Zost. Anna Klimeková. Prešov : LANA, 2003. ISBN 80-969053-0-9. S. 163 – 167.
- HUDEČKOVÁ, Viera. Konceptia regionálnej politiky na východnom Slovensku v 30. rokoch 20. storočia. In *Človek v súradniciach multidimenzálnej spoločnosti. III*. Zost. Vladislav Dudinský. Prešov : LANA, 2002. ISBN 80-968312-6-7. S. 133 – 139.
- HUDEČKOVÁ, Viera. Národohospodársky zbor pre Šariš a jeho činnosť v okrese Sabinov v 30. rokoch 20. storočia. In *Ročenka katedry dejín FHPV PU 2002*. Zost. Martin Pekár. Prešov : ManaCon, 2002. ISBN 80-89040-19-5. S. 53 – 61.

- HUDEČKOVÁ, Viera. Židovská komunita v meste Sabinov v medzivojnovom období. In *Ročenka katedry dejín FHPV PU 2001*. Zost. Martin Pekár. Prešov : ManaCon, 2001. ISBN 80-89040-10-1. S. 64 – 73.
- HUDEČKOVÁ, Viera. Územné, administratívne a hospodárske osobitosti mesta Sabinova a jeho okolia v rokoch 1918 – 1938. In *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis*. Humanitné vedy : ekonómia, filozofia, história, pedagogika, právo, psychológia. ISBN 80-88722-90-X., roč. 1 (1999), s. 130 – 138.
- HUDEČKOVÁ, Viera. Východné Slovensko v desaťročí 1918 – 1928: (osobitosti v politickom živote, administratíve a verejnej správe). In *Príspevky k dejinám východného Slovenska : (zborník)*. Prešov : ManaCon, 1998. ISBN 80-85668-70-X. S. 114 – 123.
- HUDEČKOVÁ, Viera. Mestské zastupiteľstvo v Sabinove v medzivojnovom období. In *Zborník príspevkov z konferencie učiteľov dejepisu stredných škôl a metodikov dejepisu základných škôl Košického a Prešovského kraja 26. apríla 2000 v Prešove*. Zost. Viera Hudečková, Michal Otčenáš. Prešov : Metodické centrum, 2000. ISBN 80-8045-220-2. S. 155 – 161.
- HUDEČKOVÁ, Viera. Administratívne a demografické osobitosti okresu Sabinov v rokoch 1918 – 1939. In *Zborník príspevkov z konferencie k regionálnym dejinám východného Slovenska, Prešov 18. marca 1999*. Zost. Michal Murcko. Prešov : Metodické centrum, 1999. ISBN 80-8045-146-X. S. 79 – 85.
- HUDEČKOVÁ, Viera – HUDEČEK, Theodor. Osobnosť budúcnosti očami A. Tofflera. In *Sociálna práca – ľudské práva – vzdelávanie dospelých : zborník referátov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou, Prešov, 24. a 25. novembra. 1998*. Zost. Anna Tokárová. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 1998. ISBN 80-88885-49-3. S. [162] – 166.
- HUDEČEK, Theodor - HUDEČKOVÁ, Viera. Výchova k humanite, občianstvu a konštitucionalizmu v horizonte 21. storočia. In *Perspektívy rozvoja vzdelanosti v Prešovskom kraji v kontexte spoločenských premien a pri vstupe do 21. storočia : zborník z vedeckej konferencie konanej v dňoch 5. – 6. februára 1998*. Zost. Milan Darák. Prešov : Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity, 1998. ISBN 80-88885-36-1. S. 142 – 145.
- HUDEČKOVÁ, Viera. Politický systém Slovenskej republiky (1939 – 1945). In *Ročenka Katedry dejín FHPV PU 2003*. Zost. Martin Pekár. Prešov : Universum, 2003. ISBN 80-89046-17-7. S. 219 – 227.

GUSTÁV ADOLF KORIČANSKÝ

(Osobnosť národného života Slovákov na východnom Slovensku v 19. storočí)¹

Libuša FRANKOVÁ

Abstract: *Gustáv Adolf Koričanský. (The prominent figure of the Slovak national life in 19th century Eastern Slovakia).* During the development of the modern Slovak nation in the 19th century were in national activities involved many less well-known national personalities, among them Gustav Adolf Koriczansky. He did not operate in the centre of national efforts of Slovaks, but mainly his daily activities, especially during studies in pre-revolutionary period contributed to the development of national life and the formation of national consciousness of the Slovaks. In the era of memorandum nad Matica Slovenská was an active supporter of the national cultural efforts of Slovaks. His distributor activities, especially Slovak books, newspapers, magazines and Lichard's Slovak calendar has helped to shape the national consciousness of broader layers of Slovak society.

Key words: Gustáv Adolf Koriczansky (Koričanský). Eastern Slovakia. 19th century. National cultural activist.

V období moderného národného vývinu Slovákov v 19. storočí sa na realizácii národných snáh podieľali národnokultúrnymi a politickými aktivitami mnohí známi aj menej známi národní dejatelia. Gustáv Adolf Koričanský sa v mnohonárodnostnom Uhorsku, s vládncim postavením maďarského národa, aktívne zapájal do rozvíjania národnokultúrneho života už počas stredoškolských štúdií v Bratislave, Levoči a Prešove. V porevolučnom období nepôsobil priamo v centre národnoemancipačného zápasu Slovákov, ale ako evanjelický kňaz pozorne sledoval dianie v slovenskom národnom živote a každodennými aktivitami podporoval napríklad národnokultúrne a školské aktivity Matice slovenskej, odoberajúc a rozširujúc slovenské knihy, tlač a kalendáre v Hontianskej župe.

1 Príspevok bol publikovaný v elektronickej podobe na CD-ROM v roku 2007 (FRANKOVÁ, Libuša. Gustáv Adolf Koriczansky (Slovenský národnokultúrny dejateľ v 19. storočí)/ Gustáv Adolf Koriczansky (Slowakische national-kulturelle Persönlichkeit im 19. Jahrhundert. In *Osobnosti prešovského školstva z radov študentov v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia* (Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens aus den Reisen der Studenten im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts. Zborník elektronických verzií príspevkov na CD-ROM. I./Sammelband von elektronischer Versionen der Beiträge au CD-ROM. I. Ed. Darina Vasilová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2007, s. 29-40. ISBN 978-80-7165-664). Kvôli možnosti širšieho sprístupnenia menej známej osobnosti z národného života Slovákov na východnom Slovensku je po niektorých úpravách uverejnený v http://dejiny.unipo.sk/Dejiny_2_2014.pdf ISSN 1337-0707.

Základné vzdelanie získal Koričanský² v obci Beľuj v Hontianskej župe u učiteľa Jána Diakovského a v Krupine u učiteľa Ondreja Braxatorisa, otca Andreja Sládkoviča. Počas štúdia žil u rodiny Braxatoriovcov. V Banskej Štiavnici najprv absolvoval štvorročné štúdium na lýceu, potom sa jeden rok zdokonaľoval v maďarskom jazyku na lýceu v Lučenci a opäť sa vrátil na lýceum do Banskej Štiavnice. Absolvoval filozofický kurz u Daniela Licharda, ktorý ovplyvnil formovanie jeho národného vedomia.³ Začiatkom 40. študoval teológiu na bratislavskom evanjelickom lýceu, kde sa aktívne zapojil do činnosti pod vedením Ludovíta Štúra a bol jedným zo signatárov študentskej deklarácie proti zákazu Štúrovej prednášateľskej činnosti na evanjelickom lýceu v Bratislave. Na jar 1844 patril k organizátorom protestného odchodu študentov z Bratislavy na evanjelické lýceum do Levoče, ktorý je v slovenskej historiografii známy ako bratislavský exodus.⁴ V auguste 1844 bol jedným zo spoluzakladateľov celonárodného spolku *Tatrín*.⁵ V školskom roku 1844/45 študoval právo na evanjelickom kolégiu v Prešove, zapájajúc sa do rozvíjania spolkových národnokultúrnych aktivít slovenských študentov. Kandidátsku skúšku z teológie absolvoval u superintendentov Pavla Jozeffyho a Jána Seberíniho v roku 1846 a bol ordinovaný za evanjelického kňaza. Teologické štúdiá si doplnil v školskom roku 1846/47 na nemeckej univerzite v Halle.⁶

Revolučné roky 1848 – 1849 prežil u svojej matky Kataríny, rod. Semianovej v Hontianskych Tesároch. Začiatkom roka 1849 zomrel v Horných Teranoch evanjelický farár Ján Kysel a hornoteranovskí farníci si Koričanského zvolili za svojho duchovného.⁷ 28. septembra 1890 zo zdravotných dôvodov odstúpil z kňazského úradu.⁸ Počas viac ako štyridsaťročnej kňazskej činnosti zrealizoval viacero aktivít v prospech farnosti, napríklad v rokoch 1851 – 1869 sa uskutočnili práce na oprave a prestavbe kostola za finančnej podpory farníkov v sume 5000 zlatých a zadovážil kostolné zvony, v Horných Teranoch bola postavená nová fara a škola s bytom pre

- 2 Gustáv Adolf Koričanský (9. február 1822 Ladzany, ošk. Krupina – 15. október 1908 Terany, ošk. Krupina). Otec Pavol bol hospodárskym úradníkom a zomrel v čase Gustávovho detstva. Matka Katarína, rod. Semianová. S manželkou Lujzou, rod. Nandoriovou mal tri dcéry a päť synov. Slovenská národná knižnica – Národný biografický ústav v Martine, sign. 6229. *Kniha narodení*; ILAVSKÝ, Ján. Štúrovskí evanjelickí farári a učitelia vo Važci. In *Tranovský evanjelický kalendár na rok 1997*. Liptovský Mikuláš: Tranoscus, 1996, s. 110; MAŤOVČÍK, Augustín – PARENÍČKA, Pavol. Ed. *Biografický lexikón Slovenska V*. Martin: Slovenská národná knižnica, Národný biografický ústav, 2013, s. 171-172.
- 3 KORIČÁNSKY, Viliam. Gustáv Koričanský 1822 – 1898. In *Evanjelický posol spod Tatier*, roč. 62, 1972, č. 2, s. 59.
- 4 AMBRUŠ, Ján. Bratislavský exodus. In *Literárny archív*, roč. 12, 1975, s. 97.
- 5 RAPANT, Daniel. *Tatrín. (Osudy a zápasy.)* Martin: Matica slovenská, 1950, s. 3-5, 6-13.
- 6 KORIČÁNSKY, Viliam. Gustáv Koričanský 1822 – 1898. In *Evanjelický posol spod Tatier*, roč. 62, 1972, č. 5, s. 59.
- 7 KORIČÁNSKY, Viliam. Gustáv Koričanský 1822 – 1898. In *Evanjelický posol spod Tatier*, roč. 62, 1972, č. 5, s. 59. K zlúčeniu Dolných a Horných Terian došlo až v roku 1944 pod názvom Terany.
- 8 Na uvoľnené miesto evanjelického farára nastúpil Gustávov syn Pavol, ktorý tu pôsobil do roku 1937. AMBRUŠ, Ján. Bratislavský exodus. In *Literárny archív*, roč. 12, 1975, s. 99.

učiteľa, aj s hospodárskymi budovami a vo filiálke v Dudinciach bola v roku 1871 postavená zvonica a zakúpené dva zvony.⁹

Počas aktívneho knžazského pôsobenia sledoval Koričanský slovenské národné aktivity, stal sa tajomníkom vyššieho evanjelického a. v. patronátneho gymnázia v Revúcej a významným podporovateľom aj funkcionárom Matice slovenskej. Prispieval do evanjelických časopisov a bol jedným z jednatelov zbierok na stavbu prvej budovy Matice slovenskej, postavenej v roku 1865. V Horných Teranoch žil pri synovi do svojej smrti 15. októbra 1898. V nekrológu od neznámeho autora bolo v Cirkevných listoch uvedené, že zomrel v 77 roku života a farárom v Horných Teranoch bol 41 rokov. Ako pobožný muž „*pánu svojmu verne slúžiaci, kazateľ pravoverný, povahy bol tichej, nikdy nehľadal sveta chválu a slávu marnú. Pravde vždy oddaný premáhal protivníkov láskou a krotkosťou. Bol otcom pečlivým ôsmich dietok, z ktorých dvaja synovia sú kňazi. Každé cirkevné dielo i spisbu našu podporoval ochotne. Pre neduživosť vzdal sa roku 1890 úradu a žil od toho času na odpočinku pri synovi Pavlovi, ktorého vďačná cirkev za jeho nástupcu vyvolila*“.¹⁰

V predrevolučnom období bol Koričanský aktívnym účastníkom národnokultúrnych snáh na pôde mladoslavenského hnutia na bratislavskom evanjelickom lýceu. V čase jeho príchodu malo už spolkové hnutie slovenskej študujúcej mládeže na lýceu za sebou výrazné literárne, národnokultúrne aj sociálne aktivity. Rozvíjalo ich na pôde *Spoločnosti česko-slovanskej* (1829), *Vzájomnosti* (1837) a *Ústavu slovanskom* (1837), ktorý sa stal začiatkom 40. rokov organizačnou základňou študentského hnutia. Po príchode na lýceum sa aktívne zapojil do činnosti Ústavu a v školskom roku 1841/42 bol evidovaný medzi jeho 56 členmi. Popri básnickej tvorbe Ondreja Braxatorisa (Sládkoviča), Petra Kellnera, Samuela Štúra, Jána Matušku, Ľudovíta Gála, prozaických prác Jána Kalinčiaka, Jozefa Procházku, Samuela Štúra, Eduarda Škulťetyho a posudzovaných prácach študentov s filozofickou, náboženskou, estetickou, historickou a prírodovedeckou tematikou nachádzame aj Koričanského *Pojednání o příčinách núzneho stavu slovenského národa*, v ktorom prejavil svoje sociálne cítenie.¹¹

V činnosti Ústavu sa výrazne aktivizoval aj v nasledujúcom školskom roku 1842/43. Na jeho prvom zasadnutí 6. septembra 1843 bol popri Samoslavovi Štúrovi, Jánovi Kučerovi, Petrovi Kellnerovi, Karolovi Hrenčíkovi, Jánovi Matuškov, Karolovi Štúrovi, Ľudovítovi Gálovi a Karolovi Černovi zvolený za člena ústavného výboru. Na druhom zasadnutí 13. septembra bol poverený verejne vystúpiť s vlastnou prácou, ktorú posudzoval Ľudovít Štúr. Na tomto zasadnutí prebehol aj oficiálny zápis členov Ústavu, ktorých bolo 63 a Koričanský bol zapísaný pod číslom 11. Na zasadnutiach Ústavu vystupoval pravidelne, napríklad 14. októbra 1843 predniesol úryvok z Hollého eposu Svätopluk a jeho vystúpenie posudzoval a pozitívne ohodnotil ako „vydarené“ Peter Kellner. 18. októbra Samoslav Štúr posudzoval Koričanského prácu *Pavel Apoštol*, zameranú na život a činnosť svätého Petra. 9. decembra Koričanský vypracoval a predniesol posudok na prácu Samoslava Hanzlička *Příči-*

9 KORIČÁNSKY, Viliam. Gustáv Koričanský 1822 – 1898. In *Evanjelický posol spod Tatier*, roč. 62, 1972, č. 5, s. 59.

10 Anonymný autor. Nekrológ. (Zprávy.) In *Cirkevné listy*, roč. 12, 1898, č. 11, s. 178.

11 DUBOVSKÝ, Ján. Pamätnica Ústavu slovenského v Bratislave zo školských rokov 1841/42 a 1842/43. In *Literárnomúzejný letopis*, roč. 14, 1980, s. 136.

ny Slovanů, proč oni v Křižackých ťaženích podílu nebrali. Posledné zasadnutie členov Ústavu v roku 1843 sa konalo 13. decembra a prijalo rozhodnutie, že na nasledujúcom zasadnutí vystúpi s prácou aj Koričanský.¹² Zasadnutie sa už nekonalo kvôli udalostiam na lýceu v súvislosti s pozbavením Ľudovíta Štúra miesta námestníka profesora Juraja Palkoviča na Katedre reči a literatúry česko-slovanskej.

Pravidelnou a tvorivou účasťou sa Koričanský zapájal do činnosti Ústavu slovenského a známe sú aj jeho korešpondenčné kontakty so slovenskou študujúcou mládežou, napríklad s Ústavom slovenským v Levoči. V liste plnom povzbudení a radosti zo študentských národných aktivít vyjadril presvedčenie, že aj pre Slovákov nastalo nové obdobie v národnom vývoji, s možnosťou ich zaradenia sa medzi moderné európske národy: „v otroctve cudzoty a vlastnej svojvôle ujarmené žili deti Slovanstva nepoznajúce seba, svoje sily a svojho povolania; aj keď útechy a nádeje plné devätnásteho storočia dennodenná národnosť vzbudila u nich upiatosť v očakávaní východu slnka nad Slovanstvom... nastúpila doba prítomná, ktorá je dobou uvedomovania sa a začiatkom duchovného života Slovanstva“. Uvedomoval si význam študentských spoločností a ústavov pre slovenský národný život a rozvoj národného vedomia: „pekné je určenie Ústavov slovenských pripravujúcich nás v prísnu avšak posvätnú službu ducha národa a tým i človečenstva. Ústavy sú teraz školou národnou, ktorej plodom je sviatosť zápalu za rozumnosť a pravdivosť myšlienky a jej uskutočnenia. Aby však Ústavy naše, v skutku to-muto ducha času požadovania zodpovedali, svojmu určeniu zadostučinili, je za potreby, aby na skale, zrade vlastných, zlosti iných neprístupné, na skale nesvornosti domácich, závisťi susediacich nepodliehajú, založené boli.“¹³ V závere listu informoval levočských študentov o činnosti a počte členov bratislavského Ústavu. O aktivitách slovenských študentov a oživení ich činnosti na levočskom Ústave informoval napríklad v liste Ladislava Paulinyho, ktorý bol od septembra 1840 evanjelickým farárom v Prietrži v Nitrianskej stolici: „Mŕtve lady spánku a nečinnosti boli Tatranských Slovákov; dlhoročné putá nevedomosti národného života zvierali Váhu, Hrona synov; až posleze východom život a činnosť vzbudzujúceho slnka, lady sa stopili, putá rozpraskli a Slováci život nový, život to prísnu prácou ducha požadujúci náročnosť, zaviazali». Zároveň požiadal Paulinyho o poslanie obrazu Pavla Jozeffyho slovami: „túžba teda celým Slovenskom rozlieha po najrýchlejšom zjavení obrazu Dôstojného Muža Pavla Jozeffyho, ako aj i naše, dielo toto na seba preberajúc“.¹⁴ V tom čase bol superintendent Potiského dištriktu evanjelickej cirkvi a. v. Pavel Jozeffy známy svojimi národnoobrannými snahami v jazykovej, školskej a cirkevnej oblasti, snažiac sa tlmiť maďarizačné tlaky v národnom živote Slovákov.

V čase vyvrcholenia maďarizačných snáh v evanjelickom cirkevnom a školskom živote Slovákov na Generálnom konvente Evanjelickej cirkvi a. v. v Uhorsku v septembri 1840, ktoré dostalo organizovanú podobu v aktivitách Karola Zaya, zvoleného za generálneho dozorca evanjelickej cirkvi a škôl v Uhorsku a presadzujúceho od

12 KAŠŠAYOVÁ, Terézia. Zost. Pamětnice Ústavu slowenského w Břetislawě 1843/1844. Martin : Matica slovenská, 1992, neustránkované.

13 Literárny archív Slovenská národná knižnica (LA SNK) Martin, sign. J 1953. Ústavu Slovenskému v Levoči Koriczanský. In *Listár bratislavských študentov 1841 – 1843*.

14 LA SNK Martin, sign. J 1953. Dvojctihodnému Pánu Ladislavovi Paulinymu, Kňezu v Prietože. In *Listár bratislavských štúrovcov 1841 – 1843*.

roku 1841 úniu kalvínskej a evanjelickej cirkvi, s cieľom pomôcť evanjelickú a. v. cirkev, bol Koričanský účastníkom aktivít Ľudovíta Štúra po jeho návrate zo štúdií v Halle koncom septembra 1840. Štúr sa opätovne ujal miesta námestníka profesora Palkoviča na bratislavskom evanjelickom lýceu, aktivizujúc študujúcu mládež k novým pronárodným snahám. Miesto námestníka sa mu zdalo dočasným a neistým, preto sa usiloval získať právne postavenie adjunkta (pomocného zamestnanca) a pre Katedru česko-slovenskej reči právne postavenie ako dištriktuálnej ustanovizne. Začiatkom februára 1841 začalo na príkaz Karola Zaya vyšetrovanie na bratislavskom Ústave slovanskom, ktoré neprinieslo očakávané výsledky v zmysle maďarizačných snáh a tak sa začiatkom mája 1841 pokúsil Karol Zay, ale bezúspešne, získať pre uvedené zámery Ľudovíta Štúra. V tom čase Generálny konvent evanjelickej cirkvi a. v. na zasadnutí 8. – 10. septembra 1841 v Bratislave prijal v duchu Kossuthových predstáv boja proti panslavizmu, ilyrizmu a rusofilstvu uznesenie o zrušení, alebo aspoň obmedzení činnosti slovenských vzdelávacích spolkov na evanjelických stredných školách, s ich zameraním na jazykové a homiletické cvičenia pre budúcich kňazov. Po Zayovom neúspechu získať Štúra pre maďarizačnú politiku a po prijatí uznesení generálneho konventu záviselo už len od Zaya ako ich bude realizovať v praktickom živote. Prvýkrát sa pokúsil presadiť uznesenia na zasadnutí profesorského zboru bratislavského evanjelického lýcea 25. novembra 1841 zákazom činnosti Ústavu slovanského. Vedenie lýcea aj miestny evanjelický konvent nepokladali zákaz za záväzný a Ústav naďalej pracoval pod vedením Ľudovíta Štúra,¹⁵ ktorý v roku 1842 zohral významnú organizačnú úlohu pri organizovaní a vypracovaní národnoobrannej petičnej akcie Slovákov známej ako *Slovenský prestolný prosbopis*. Reakciou na národné aktivity bratislavského Ústavu slovanského bolo zriadenie osobitného vyšetrovacieho výboru z iniciatívy Lajosa Kossutha, ktorý mal prešetriť najmä jazykové aktivity slovenských študentov na bratislavskom lýceu, a tiež preskúmať prosbopis. Vyšetrovanie prebiehalo od 27. do 29. júna 1843 a bolo zamerané na činnosť profesora Juraja Palkoviča, Ľudovíta Štúra a študentov Jána Francisciho a Jána Kalinčiaka. Pre maďarskú vládnu moc však neprinieslo očakávané výsledky.¹⁶

Maďarizačné tlaky zbaviť Štúra miesta na Katedre reči a literatúry česko-slovenskej naďalej pokračovali a nepomáhali ani iniciatívy profesora Juraja Palkoviča u školských a cirkevných úradov. Podobne študenti Ústavu slovanského, ktorého členom výboru bol aj Koričanský, sa formou listov obracali v prospech Štúra k popredným cirkevným predstaviteľom. Uvedené skutočnosti zaktivizovali v decembri slovenských študentov na bratislavskom evanjelickom lýceu k rozhodnutiu hromadne opustiť lýceum. Cirkevný konvent v snahe predísť študentským nepokojom oznámil, že o ďalšom Štúrovom pôsobení rozhodne na zasadnutí 24. decembra. V čase vianočných sviatkov, v dôsledku zostrenej situácie na lýceu, ostalo v Bratislave 46 študentov, ktorí čakali na rozhodnutie evanjelického konventu. Bratislavský konvent až na ďalšom zasadnutí 31. decembra 1843 za prítomnosti Karola Zaya

15 GOLÁŇ, Karol. *Rok so štúrovcami*. Myjava : Nakladateľstvo Daniela Pažického, 1945, s. 23-25, 30-32; HUČKO, Ján. *Život a dielo Ľudovíta Štúra*. Martin : Osveta, 1984, s. 78.

16 GOLÁŇ, Karol. *Rok so štúrovcami*. Myjava : Nakladateľstvo Daniela Pažického, 1945, s. 41-46.

pozbavil Ľudovíta Štúra prednáškovej činnosti na lýceu a suspendoval ho z miesta námestníka na Katedre.¹⁷

Bratislavská študujúca mládež reagovala na študentskom zhromaždení 1. januára 1844 v podobe deklarácie rozhodnutím odísť protestne z lýcea na iné školy ak konvent opätovne nepotvrdí Štúra v jeho funkcii na lýceu. Do uvedených protestných študentských aktivít sa výrazne zapojil aj Koričanský. Študenti od 2. januára 1844 prestali navštevovať lýceum, odišli z alumnea aj konviktov a stravovali sa private v hostinci na Vysokej ulici, stratiac zároveň všetky študentské a štipendijné výhody. Organizované finančné zbierky v Nitrianskej stolici, Pešti a Viedni nemali ešte k dispozícii a preto Peter Kellner, správca študentskej spolkovkej pokladnice, poskytol na základe rozhodnutia študentov spolkové peniaze na pokrytie životných potrieb protestujúcich študentov.¹⁸ Koričanský, v tom čase dvadsaťjedenročný študent teológie, patril k dvadsiatim trom študentom, ktorí prijali deklaráciu.¹⁹ Rokovania bratislavského konventu prebiehali naďalej a do marca nepriniesli pozitívne výsledky v riešení Štúrovho námestníctva. V radoch bratislavských študentov, deklarantov, dochádzalo k postupnej názorovej diferenciacii k riešeniu otázky exodu, ktorú predovšetkým ovplyvnili ich možnosti materiálneho zabezpečenia. Urýchlili odchod tých študentov, ktorí plánovali pokračovať v štúdiu na lýceu v Levoči. Podporu našli u levočských profesorov Michala Hlaváčka, Juraja Müllera, Jána Pavla Tomášeka a tiež mestského školského inšpektorátu.²⁰ Z pôvodných dvadsiatich troch študentov rozhodnutých pre protestný odchod z Bratislavy zmenili rozhodnutie Pavol Bottka, Karol Černo, Samuel Hanzlíček, Peter Jamriška a Fridrich Salay, ktorí zostali študovať na lýceu v Bratislave.²¹ Z Bratislavy odchádzali 5. marca 1844 do Levoče študenti z Gemera a 6. marca ostatní. Z osemnástich deklarantov prišli do Levoče pod vedením Jána Kučeru ôsmi študenti 15. marca, medzi ktorými bol aj Koričanský a 18. marca piati študenti pôvodom z Gemera. Na levočskom lýceu sa zapísali trinásti bratislavskí študenti – Mikuláš Dohnány, Ľudovít Gáber, Karol Hajíček, Karol Hrenčík, Peter Kellner, Michal Kolpaský, Gustáv Adolf Koriczansky, Janko Kučera, Daniel Minich, Ľudovít Reuss, Eduard Škultéty a Samuel Štúr. Cestou z Bratislavy do Levoče oboznamovali slovenskú verejnosť o maďarizačných tlakoch na evanjelické lýceum v Bratislave, na jeho Ústav slovanský, aj na Katedru reči a literatúry česko-slovanskej. Ostatní bratislavskí deklaranti Janko Matúška, Ľudovít Babilon, Samuel Štefanovič, Janko Král, Ondrej Klimo nastúpili na učiteľské, kňazské a vychovávateľské miesta, respektíve sa vrátili domov.²²

Na levočské lýceum priniesli bratislavskí študenti odpisy prednášok Ľudovíta Štúra a niektorí z nich sa sami zapojili do prednáškovej študentskej činnosti na pôde

17 GOLÁŇ, Karol. *Rok so štúrovcami*. Myjava : Nakladateľstvo Daniela Pažického, 1945, s. 59.

18 GOLÁŇ, Karol. *Štúrovské pokolenie*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1964, s.138.

19 AMBRUŠ, Ján. Bratislavský exodus. In *Literárny archív*, roč. 12, 1975, s. 96.

20 PARENÍČKA, Pavol. Peter Kellner v kontexte bratislavského exodu. In HLEBA, Edmund. Zost. 150. *výročie bratislavského exodu*. Prešov : Filozofická fakulta UPJŠ, 1995, s. 49.

21 Ako uvádza Jozef Ambruš v príspevku Bratislavský exodus. In *Literárny archív*, roč. 12, 1975, s. 96 išlo zrejme o študentov, ktorých rodičia alebo vychovávatelia upozornili, že v prípade odchodu ich prestanú materiálne podporovať v štúdiu.

22 GOLÁŇ, Karol. *Rok so štúrovcami*. Myjava : Nakladateľstvo Daniela Pažického, 1945, s. 75.

lyceálneho Slovanského ústavu, ktorý bol 27. marca 1844 doplnený o nových členov, aj o Gustáva Adolfa Koričanského. Do činnosti levočských študentov priniesli nové impulzy a plne sa počas svojho štúdia na lýceu venovali študentskej organizačnej a literárno-umeleckej činnosti. Prispeli k udomácneniu štúrovského spisovného jazyka na levočskom lýceu, ktorý u slovenských študentov nahradil dovtedy používanú slovakizovanú češtinu. Pod vedením Jána Francisciho rozvinuli prednáškovú a literárnu činnosť.

V tom čase patrili Koričanský popri Ľudovítovi Štúrovi, Michalovi Miloslavovi Hodžovi, Gašparovi Fejérpataky-Belopotočkom, Jonášovi Guothovi, Jánovi Plechovi, Jozefovi Srnkovi, Ctibohovi Zochovi a študentoch Jánovi Franciscim, Jankovi Kráľovi, Petrovi Kellnerovi atď. k zakladajúcim členom *Tatrína* v dňoch 26. – 28. augusta 1844 v Liptovskom Sv. Mikuláši. Nachádzame ho aj medzi študentmi, ktorých *Tatrín* finančne podporoval počas štúdia. Zasadnutie výboru *Tatrína* mu 7. augusta 1845 schválilo 16 zlatých. Vedením *Tatrína* bol poverený „zberateľskou“ funkciou – správcovstvom pre Prešov a okolie, s povinnosťou zbierať peňažné príspevky od členov spolku a tiež dary od podporovateľov a rozširovať aj predávať knihy vydávané *Tatrínom*. Na druhom zhromaždení *Tatrína* v roku 1845 v Liptovskom Sv. Mikuláši už Koričanského nenachádzame v zozname sedemdesiatich siedmich stálych členov. Vtedy bola zrušená aj skupina zberateľov, ktorých povinnosti prebrali stáli členovia.²³

Rozvíjajúcu sa národnú činnosť levočských študentov narušili koncom roka 1844 udalosti spojené s rozhodnutím školského a cirkevného konventu v Levoči, ktoré zakázalo verejnú a vôbec činnosť Ústavu slovanského na levočskom lýceu. Levočskí študenti nahradili verejné národné uveďomovacie aktivity súkromnou formou. Schádzali sa vo večerných hodinách v podnájmoch u Daniela Minicha, Karola Drahotína Hajíčka a Jána Francisci na stretnutiach, ktorých sa zúčastňoval aj Koričanský, pokračujúc v prednáškach o slovenskej literatúre a gramatike, aj o potrebe písania v štúrovskej slovenčine. Študentské aktivity na levočskom lýceu nadobúdali novú intenzitu práve zásluhou bratislavských študentov a Levoča preberala v študentskom hnutí aktivity bratislavského Ústavu, najmä po ustanovení Jána Francisciho za námestníka profesora Michala Hlaváčka 29. mája 1844. Organizačnou základňou slovenských študentských národných aktivít sa od 15. februára 1845 stala lyceálna *Jednota mládeže slovenskej* a od 6. augusta ústredná *Jednota mládeže slovenskej pri ev. a. v. školách v Uhorsku – Bratstvo slovenskej* so sídlom v Levoči. Okrem samovzdelávacej činnosti slovenských študentov podnietila *Jednota* ich záujem aj o národnopolitické otázky.²⁴

Koncom školského roku 1844/45 odišiel Koričanský z Levoče, aby pokračoval v štúdiu na evanjelickom kolégiu v Prešove, kde sa spolková činnosť slovenských študentov rozvíjala od roku 1832 na pôde Slovenskej spoločnosti.²⁵ V 30. rokoch mala okrem črt charakteristických pre všetky vtedajšie študentské spoločnosti, ktoré boli zamerané najmä na rozvíjanie jazykových a kultúrnych aktivít, aj vlastné špecifiká.

23 RAPANT, Daniel. *Tatrín. (Osudy a zápasy.)* Martin : Matica slovenská, 1950, s. 3-5, 6-13, 81.

24 SUCHÝ, Michal. *Dejiny Levoče I.* Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1974, s. 374-378.

25 FRANKOVÁ, Libuša. *Dejiny prešovského kolégia v kontexte národnokultúrneho života Slovákov. Prvá polovica 19. storočia.* Prešov : ManaCon, 1999, s. 83-84.

Masovosť nebola jej silnou stránkou a jej aktivity viac menej odrážali prítomnosť pribojnejších študentských osobností. Začiatkom 40. rokov bola študentská spolková činnosť na kolégiu nepatrná aj v dôsledku narastajúcich maďarizačných tlakov na evanjelických školách. Ani organizačné a pronárodné snahy Štefana Marka Daxnera a Jána Čipkayho, ktorí prišli v školskom roku 1842/43 do Prešova z Levoče na štúdium práva, či v školskom roku 1843/44 príchod Ondreja Vlastimila Srnku a Adolfa Reussa z Levoče nedokázali na kolégiu zaktivizovať činnosť slovenských študentov.²⁶

Na kolégium prišiel Koričanský študovať právo v školskom roku 1844/45.²⁷ V kolegiálnom prostredí sa spolu s Adolfom Drahotínom Ghillánym, Ondrejom Vlastimilom Srnkom, Matúšom Miloslavom Plechom, Danielom Novákom, Jozefom Jaroslavom Lilgom, Michalom Miloslavom Moravčíkom – správcom prešovskej Jednoty, Adolfom Reussom a ďalšími usiloval rozvíjať študentskú činnosť na pôde prešovskej Jednoty mládeže slovenskej podľa predstáv Jána Francisciho. Prednášková činnosť bola zameraná najmä na Štúrovu Náuku reči slovenskej, ale študentmi bola zriedkavo navštevovaná a postupne spolková činnosť slabla.²⁸

Z iniciatívy Koričanského bol pri prešovskej Jednote mládeže slovenskej založený 3. apríla 1845 *Spolok miernosti*, ktorého sa stal správcom. Spolok mal vlastné zákony *Prepis zriadenja Spolku mjernosti*, s niektorými úpravami a doplnkami z pôvodných zákonov študentského Spolku miernosti v Levoči.²⁹ Podmienky pre národnokultúrnu prácu študentov na kolégiu v Prešove neboli priaznivé ani v čase Koričanského štúdia, a to v dôsledku maďarského a promaďarského ovzdušia v meste a na škole, ale aj malej členskej základne študentského spolku. V liste neznámemu adresátovi z 26. októbra 1844 predstavil zložité podmienky na prešovskom kolégiu, ktoré ovplyvňovali študentské národné aktivity: „*Dlhého času potrebuje rozsievanie a ešte dlhšieho dozretie, na nerozoranom úhory rozsypané semeno: i nemôžem Vám tak radosťne tak zvlášťne ako by som si to sám vinšoval a prial správy zdeliť, a to tým viac, bo to na čom teraz stojíme v čom sa hýbeme a hráme z úst Janka Kráľa Vám známo bude. Istý však buďte že nepostávame, aspoň z veľkej čiastky, že sa nebojíme, nenariekame, ale napred a napred ďalej a ďalej stúpame.*“³⁰

Podobe ani Jánovi Franciscimu, Mikulášovi Štefanovi Ferienčíkovi a Leopoldovi Abaffymu,³¹ ktorí prišli do Prešova na jednoročné štúdium práva sa nepodarilo

26 Štátny archív (ŠA) Prešov. Fond Evanjelické kolégium Prešov (EKP), inv. č. 248. *Az eperjesi ev. egyházkerületi Collegium Anyakönyvei 1840 - 1871.* Štefan Marko Daxner bol v školskej matrike v školskom roku 1842/43 zapísaný pod číslom 108 a Ján Čipkay pod číslom 112, v školskom roku 1843/44 Vlastimil Ondrej Srnka pod číslom 88 a Adolf Reuss pod číslom 49.

27 ŠA Prešov. Fond EKP, inv. č. 248. *Az eperjesi ev. egyházkerületi Collegium Anyakönyvei 1840 - 1871.* V matrike kolégia bol Koričanský zapísaný pod číslom 41.

28 LA SNK Martin. DOBŠINSKÝ, Pavol. *Deje Jednoty mládeže slovenskej do roku 1848. III. Jednota v Prašove či Prašovanov. Faksimile, zv. 3.* Zost. Michal Kocák. Martin : Matica slovenská, 1972, s. 104.

29 LA SNK Martin, sign. M 39 A 27. *Právne ustanovenie spolku miernosti v Prešove.*

30 LA SNK Martin, sign. 44 CH 42. *List Gustáva Adolfa Koriczanskeho nezistenému adresátovi.*

31 ŠA Prešov. Fond EKP, inv. č. 248. *Az eperjesi ev. egyházkerületi Collegium Anyakönyvei 1840 - 1871.* Ján Francisci bol zapísaný na štúdium pod číslom 115, Mikuláš Štefan Ferjenčík pod číslom 146 a Leopold Abaffy pod číslom 54.

oživiť spolkovú činnosť slovenských študentov. V čase konania všeobecného zhromaždenia ústrednej Jednoty mládeže slovenskej 2. augusta 1847 v Liptovskom Sv. Mikuláši nebol už na prešovskom evanjelickom kolégiu študent, ktorý by dokázal získať pre spolkovú činnosť aspoň niekoľkých slovenských študentov.³²

Po návrate zo štúdia v Halle v školskom roku 1846/47 sa Koričanský aktívne nezapojil do národnopolitických aktivít slovenských vzdelancov v predrevolučnom období, ani v rokoch 1848 – 1849. Ako už bolo uvedené, žil u svojej matky v Hontianskych Tesároch a pravdepodobne si hľadal zamestnanie. Začiatkom roka 1849 prevzal po zosnulom kňazovi Jánovi Kyselovi v Horných Teranoch úrad evanjelického farára, oženil sa a venoval povinnostiam farára a mnohopočetnej rodine. V období kňazského pôsobenia, najmä v zmenených spoločensko-politických pomeroch po páde neoabsolutizmu v roku 1849 a oživujúcich národných snáh slovenských dejateľov aktívne podporoval národnoemancipačné úsilie Slovákov v memorandom a maticnom období. Prijal Memorandum národa slovenského a jeho myšlienku vytvorenia tzv. slovenského Okolia, na čo poukazuje aj list Jozefovi Miloslavovi Hurbanovi z 21. júla 1862: „*Duch a pomoci Najvyššieho buď s Vami ako vždycky: tak i v týchto nehlasných a životných bojoch za národ... Aby sme predsa sami duchom jeho boli i telom. Čo ovšem sa len stane uskutočnením Okolí slovenského a slovenskej evanj. Luteranskej Cirkvi.*“³³ Stal sa riadnym členom Matice slovenskej, čo dokumentuje prvé číslo Letopisu Matice slovenskej (1864), v ktorého siedmej časti bol uverejnený menoslov členov a Koričanský bol z celkového počtu 484 členov registrovaný pod číslom 174. Ročný príspevok Koričanského Matici slovenskej predstavoval 50 zlatých.³⁴ Na ôsmom zasadnutí výboru Matice slovenskej 19. apríla 1865 pod predsedníctvom prvého podpredsedu Karola Kuzmányho bol poverený funkciou „jednatela“ – tajomníka pre Hontiansku župu spolu s Jánom Adamovským, mešťanom z Banskej Štiavnice a Štefanom Lukáčkom, evanjelickým učiteľom v Pukanci. Funkciu tajomníka pre Hontiansku župu zastával nepretržite do zákazu činnosti Matice v roku 1875.³⁵

Na promatické aktivity Koriczanskeho poukazuje príspevok uverejnený v Slovenských novinách v roku 1869, v ktorom bol napríklad zverejnený zoznam „jednatelov“ zbierok na stavbu „Domu Matice slovenskej“. Popri významných osobnostiach slovenského národného života Samuela Ormisa, Petra Kellnera, Jozefa Miloslava Hurbana, Daniela Licharda a iných bol medzi nimi aj Gustáv Adolf Koričanský.³⁶ Patril k podporovateľom slovenského vyššieho patronátneho evanjelického a. v. gymnázia v Revúcej, na ktorom začali študovať v školskom roku 1871/72 aj jeho traja synovia – Pavol, žiak prvej triedy, Imrich, žiak druhej triedy a Gustáv,

32 LA SNK Martin. DOBŠINSKÝ, Pavol. *Deje jednoty mládeže slovenskej do roku 1848. III. Školský rok 1847/48. Jednota v Prešove. Faksimile, zv. 3.* Zost. Michal Kocák. Martin : Matica slovenská, 1972, s. 228.

33 LA SNK Martin, sign. 32 E 54. List Gustáva Adolfa Koriczanskeho Jozefovi Miloslavovi Hurbanovi.

34 Bližšie: Menoslov členov matice slovenskej. In *Letopis Matice slovenskej*, roč. 1, 1864, č. 1, s. 60-89.

35 VIII. Zasadnutie Výboru Matice slovenskej. In *Pešťbudínske vedomosti*, roč. 5, 1865, č. 40, s. 1.

36 Zoznam jednatelov zbierok na Dom Matice slovenskej. In *Slovenské noviny*, roč. 2, 1869, č. 113, s. 3.

žiak piatej triedy. Gustáv sa zapojil do študentskej literárno-jazykovej spolkovej činnosti s ručne písanými žiackymi časopismi *Svit*, *Zora*, *Bubon* a *Včela*. V školskom roku 1873/74 uverejnil v časopise *Svit* veršovanú poviedku *Práčka* a v školskom roku 1874/75 bol redaktorom časopisu *Včela*.³⁷

Gustáv Adolf Koričanský nepatrí k aktívnym presadzovateľom národnopolitických a kultúrnych práv Slovákov. Popri pastoračnej činnosti sa však venoval osvetovým a ľudovýchovným snahám. Vo funkcii odberateľa a distribútora slovenských kníh, novín a časopisov videl možnosti prispievať do slovenských národnoemancipačných snáh a rozvíjať národné vedomie širších ľudových vrstiev. Distribuoval napríklad zbierku slovenských ľudových rozprávok *Slovenské povesti*, zozbieranú a vydanú v rokoch 1858 – 1861 Pavlom Dobšinským a Augustom Horislavom Škul-téty za spolupráce s Jánom Franciscim. S nadšením privítal vydanie Hurbanových spisov. Na základe listu Hurbanovi z 21. júla 1862 mohlo ísť o prácu *Cirkevní světlo ve tmách času přítomného* (1860), alebo *Cirkev evanjelicko-luteránska v jejích vnitřních živlech a bojích na světě* (1861). Objednával *Osvedčenie Nitrianskeho seniorátu* a odoberal po dva výtlačky časopisu *Cirkevní listy*, ktoré vydával Jozef Miloslav Hurban na podporu slovenských patentálnych evanjelických cirkví a proti uhorským protestantským autonomistom. V odberateľsko-distribučných aktivitách bol zameraný najmä na Lichardov *Slovenský kalendár*, ktorý vychádzal v rokoch 1865 – 1882.³⁸ Popri distribučnej práci nezabúdal na podporu národných akcií, napríklad na pomník Ľudovíta Štúra prispel sumou 2 zlaté a v rámci celonárodnej zbierky na stavbu náhrobného pomníka pre Jozefa Miloslava Hurbana prispel 2 zlatými a od Hurbanových rodákov vyzbieral na pomník sumu 6 zlatých.³⁹

Mecén slovenských národných akcií, aktívny účastník a podporovateľ mladoslovenského študentského hnutia sa snažil v čase štúdií v Levoči a Prešove, v období začiatkov formovania moderného slovenského národa, ovplyvňovať národné vedomie vo východoslovenskom regióne, v tom čase so značne obmedzenými a takmer nemožnými snahami rozvíjať aj v tomto prostredí slovenský národno-politický a kultúrny život.

37 GALLO, Ján. *Reviúcke gymnázium (1862 - 1874)*. Bratislava : Obzor, 1969, s. 59-63, 151-152,

38 LA SNK Martin, sign. 32 E 54. *List Gustáva Adolfa Koriczanskeho Jozefovi Miloslavovi Hurbanovi*.

39 LA SNK Martin, sign. M 49 A 15. *List Gustáva Adolfa Koriczanskeho Jánovi Franciscimu z 25. júna 1890*.

ŽIVOT UKRAJINSKÉHO EMIGRANTA EUGENA NAUMENKA NA SLOVENSKU¹

Štefánia KOVÁČOVÁ

Abstract: *Life of Ukrainian emigrant Eugen Naumenko in Slovakia.* Eugen Naumenko was among the Ukrainian emigrants who came to Czechoslovakia in the interwar period. After a short time in the Czech Republic his second and permanent home became Slovakia. Eugen Naumenko was among people whose life was accompanied by a devoted and active work in different areas of human society. He founded the Association of Ukrainian engineers in Slovakia and for many years worked in a number of Ukrainian and Slovak companies, associations and organizations. His main mission was to help other people and to develop culture, as indicated by his longstanding work for the Red Cross and the Union of Czechoslovak-Soviet Friendship. For Eugene Naumenko has become an important role preserving national values of Ukraine, as members of various cultural organizations helped to develop by his musical talent.

Key words: Eugen Naumenko, Association of Ukrainian engineers in Slovakia, the Red Cross, emigration

„Nie osobné a prospechárske ciele odkrývajú perspektívy veľkých činov, ale družná práca kolektívu, v ktorom každý člen svedomito plní svoju povinnosť a urobí aj niečo navyše.“

Prvá svetová vojna, pád cárizmu a nástup bolševizmu v Rusku boli dôvodmi na odchod množstva obyvateľov bývalého cárskeho Ruska, medzi ktorými početnú skupinu tvorili Ukrajinci. Ukrajinskí emigranti predstavovali súčasť emigrácie z Ruska, ale zachovali si vlastnú identitu a autonómnosť.² Ukrajinci vytvorili emigrantské centrá v mnohých krajinách sveta. Veľká časť ukrajinských emigrantov z prevažne politických dôvodov odišla v 20-tych a 30-tych rokoch 20. storočia do Československej republiky (ČSR). Po páde Ukrajinskej národnej republiky (UNR) sa početná časť Ukrajincov usadila v Čechách. Praha sa stala dôležitým centrom ukrajinskej emigrácie, kde sa koncentrovali spoločensko-politické a kultúrno-osvetové inštitúcie emigrantov.³

Časť ukrajinských emigrantov našla svoj nový domov na Slovensku, kde sa ich spoločenský a kultúrny život sústredil hlavne v Bratislave. V roku 1921 bola zalo-

-
- 1 Štúdia bola vypracovaná ako súčasť projektu VEGA 1/0578/13 *Osobnosti ruského politického exilu 1920 – 1945*. V štúdiu prispôbujeme citácie zo slovenských a ukrajinských prameňov súčasným normám slovenského jazyka.
 - 2 HARBULOVÁ, Lubica. K niektorým aspektom pôsobenia ukrajinskej emigrácie na Slovensku v medzivojnovom období. In DORULA, Ján a kol. *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodzenia po súčasnosť*. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 2000, s. 88.
 - 3 NARYŽNYJ, Simon. *Ukrajinska emihracja – Kulturna pracja ukrajinskoji emihraciji 1919 – 1939*. Kyjiv : Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy, 1999, s. 4.

Eugen Naumenko.
Foto Eugen Naumenko, *Spomyny
j dokumenty. Častyna IV.*
Bratislava, 1982

žená pobočka Ukrajinského občianskeho výboru (UOV, Українського громадського комітету), ktorý pôsobil v Prahe a jej náplňou bolo poskytovanie starostlivosti ukrajinským emigrantom. Pre emigrantov zriadili nocľahárne v Bratislave a Žiline, pomáhali im s vybavovaním dokladov, zabezpečovali im sociálnu, materiálnu a zdravotnícku pomoc.⁴

Ukrajinskí emigranti na Slovensku založili viacero organizácií, v ktorých sa rozvíjala kultúrno-osvetová činnosť. Prvou organizáciou ukrajinských emigrantov založenou začiatkom 20-tych rokov, bola Ukrajinská kolónia, ktorá vznikla z iniciatívy UOV v Prahe. Činnosť organizácie mala spočiatku podporný charakter, ale neskôr sa začala jej práca rozvíjať aj v kultúrnej oblasti.⁵

V roku 1929 bol založený Ukrajinský spolok Jednota na Slovensku (Українська Громада Єдність на Словаччині), ktorý vydával vlastné periodikum.

Existencia inštitúcie trvala iba rok. V roku 1930 vznikla organizácia Spolok ukrajinských inžinierov na Slovensku (Спілка українських інженерів на Словаччині) v súvislosti so zvýšeným príchodom ukrajinských inžinierov, ktorí našli na Slovensku uplatnenie a nový domov.⁶ V roku 1932 bola založená bratislavská pobočka organizácie Vzdelanie (Просвіта), ktorá pôsobila v Užhorode. Pobočka Просвіти spolupracovala so Zväzom slovanských spoločností v Bratislave. Mala vlastnú knižnicu, prevádzkovala školu pre deti, pomáhala ukrajinským študentom a vydávala Bratislavský vestník (Братиславський Вістник).⁷ Medzi ďalšie organizácie založené ukrajinskými emigrantmi na Slovensku boli: Ukrajinská študentská hromada (1931), Spolok ukrajinských katolíckych študentov (1933), Ukrajinský Červený kríž (1939), Ukrajinský študentský spolok Beskid (1941).⁸

Problemátike ukrajinskej emigrácie na Slovensku sa venovala Ľubica Harbuľová vo svojej štúdii pod názvom *K niektorým aspektom pôsobenia ukrajinskej emigrácie na Slovensku v medzivojnovom období*. Zborník *Osobnosti ruskej a ukrajinskej emigrácie na východnom Slovensku* sa čiastočne venuje problematike ukrajinských emigrantov.

- 4 HARBULOVÁ, Ľubica. K niektorým aspektom pôsobenia ukrajinskej emigrácie na Slovensku v medzivojnovom období. In DORULA, Ján a kol. *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodzenia po súčasnosť*. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 2000, s. 91.
- 5 HARBULOVÁ, Ľubica. K niektorým aspektom pôsobenia ukrajinskej emigrácie na Slovensku v medzivojnovom období. In DORULA, Ján a kol. *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodzenia po súčasnosť*. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 2000, s. 92.
- 6 NARYŽNYJ, Simon. *Ukrajinska emihracja – Kulturna pracja ukrajinskoji emihraciji 1919 – 1939*. Kyjiv : Vydavnyctvo imeni Oleny Telihi, 1999, s. 88.
- 7 NARYŽNYJ, Simon. *Ukrajinska emihracja – Kulturna pracja ukrajinskoji emihraciji 1919 – 1939*. Kyjiv : Vydavnyctvo imeni Oleny Telihi, 1999, s. 88.
- 8 HARBULOVÁ, Ľubica. K niektorým aspektom pôsobenia ukrajinskej emigrácie na Slovensku v medzivojnovom období. In DORULA, Ján a kol. *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodzenia po súčasnosť*. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 2000, s. 98.

Približuje informácie nielen o osobnostiach ukrajinskej emigrácie, ktoré žili na východnom Slovensku, ale aj o ukrajinských osobnostiach, ktoré prišli do kontaktu s prostredím východného Slovenska. Ukrajinskú emigráciu a jej spolky čiastočne popisuje Simon Naryžnyj v práci *Ukrajinska emihracja – Kulturna pracja ukrajinskoji emihraciji 1919 – 1939*.

Jednou z výrazných osobností ukrajinskej emigrácie pôsobiacej na Slovensku bol inžinier Eugen Naumenko. V Bratislave, kde prežil takmer celý život, v tamomšom spoločensko-kultúrnom prostredí naplno rozvinul svoj technický a umelecký talent. Eugen Naumenko sa narodil 18. februára 1897 v Charkove v nemajetnej rodine.⁹ Po skončení vyššej školy pracoval ako úradník Vladikaukazskej železnice. Počas prvej svetovej vojny pôsobil v cárskej armáde, kde bol 1. mája 1916 vymenovaný za práporčíka.¹⁰

Tu ho zastihli politické udalosti roku 1917, ktoré vyústili do pádu cárskej moci v Rusku a zároveň na Ukrajine vyvolali to, že sa vydala na cestu samostatnosti reprezentovanej vznikom UNR.¹¹ V roku 1918 sa Eugen Naumenko stal dôstojníkom armády UNR. V januári 1920 sa dostal do zajatia v Poľsku. Po prepustení z vojenského zajatia sa v Poľsku živil rôznymi profesiami. Pracoval ako stolár, tesár, ale aj ako úradník.¹²

Po pár rokoch strávených v Poľsku začal Eugen Naumenko uvažovať o návrate do Charkova. Východná časť Ukrajiny bola v tom období už súčasťou Sovietskeho zväzu. Jedným z dôvodov prečo sa chcel vrátiť do Charkova bola amnestia v Ukrajinskej sovietskej socialistickej republike, ktorá umožňovala návrat bývalým vojakom UNR. Súčasne sa Eugenovi Naumenkovi naskytla možnosť odísť aj do Československa. ČSR poskytovala v tom období ukrajinským emigrantom podmienky pre ich fungovanie a to: možnosti štúdia v rodnom jazyku alebo získania štipendia potrebného na štúdium. Na podnet svojho priateľa Fedora Leščynského sa Eugen Naumenko rozhodol odcestovať do Prahy. Toto svoje rozhodnutie vnímal ako možnosť dostať vzdelanie a získať nové poznatky, ktoré budú potrebné pri obnove jeho rodnej krajiny zničenej vojnou. Do Československa prišiel Eugen Naumenko v roku 1923. Začal študovať na strednej autotraktorovej škole v Prahe.¹³

V tom období sa začala v Československu formovať početná ukrajinská emigrácia, ktorá bola súčasťou emigrácie z Ruska. Tvorili ju prevažne politickí emigranti prichádzajúci prevažne z Naddneperskej Ukrajiny. UOV, ktorý bol založený v roku 1921 s pomocou Ministerstva zahraničných vecí ČSR mal za úlohu materiálne po-

9 Otec Eugena Naumenka Štefan pracoval v obchode, matka Ľudmila pracovala v zdravotníctve. Archív mesta Bratislava (AMB), osobný fond Eugena Naumenka, škatuľa (šk.) č. 1.

10 AMB, osobný fond Eugena Naumenka, šk. č. 1.

11 UNR bola vyhlásená 7. novembra 1917 ešte ako súčasť federatívneho Ruska, tzv. Tretím univerzálom. V januári 1918 bola Štvrtým univerzálom deklarovaná úplná samostatnosť UNR. Bližšie: VERSTĚJUK, Vladyslav. *Ukrajinska centralna rada ta jiji univerzaly: tretij ta četvertyj*. In *Problemy vyvočnja istoriji Ukrajinskoji revoluciji 1917 – 1921 rr*. Kyjiv : Instytut istoriji Ukrajiny NAN Ukrajiny, 2002, s. 3-14.

12 AMB, osobný fond Eugena Naumenka, šk. č. 1.

13 NAUMENKO, Eugen. *Spomyyny j dokumenty. Častyna IV*. Bratislava 1982, s. 2.

máhať ukrajinským emigrantom. Sociálna skladba ukrajinskej emigrácie bola rôzna, ale asi polovicu tvorili emigranti so stredným alebo vysokoškolským vzdelaním.¹⁴

V ČSR založili množstvo kultúrnych aj vzdelávacích inštitúcií. Jednou z nich bola Ukrajinská hospodárska akadémia (UHA)¹⁵ v Poděbradoch, ktorá vznikla v roku 1922. Patrila k najvýznamnejším ukrajinským inštitúciám v ČSR. Bola prvou ukrajinskou školou, ktorú založil UOV. Prvým rektorom sa stal Oleksander Šovhenič.¹⁶ Študentom akadémie sa stal aj Eugen Naumenko. Začiatky v Poděbradoch boli pre neho ťažké. Pomohol mu Jeremijiv, pracovník UHA, asistent kabinetu vedy o strojach. Eugen Naumenko sa zapísal na Agronomickú lesnú fakultu UHA, ktorú úspešne ukončil a 29. júna 1929 mu bol udelený diplom lesného inžiniera.¹⁷

Život Eugena Naumenka v Poděbradoch nebol naplnený iba štúdiom, ale aj aktívnou kultúrnou a spoločenskou činnosťou. Stal sa členom kultúrnej skupiny utvorenej okolo Mychajla Teliha,¹⁸ talentovaného muzikanta, ktorý mal za manželku ukrajinskú spisovateľku Olenu Šovhenivnu.¹⁹ V kruhu tohto zoskupenia mladých Ukrajincov sa

14 NARYŽNYJ, Simon. *Ukrajinska emigracija – Kulturna pracija ukrajinskoji emigraciji 1919 – 1939*. Kyjiv : Vydavnytstvo imeni Oleny Telihi, 1999, s. 76.

15 Myšlienka založiť UHA v Poděbradoch vznikla v prostredí ukrajinskej emigrácie v snahe väčšieho šírenia technického vzdelania medzi Ukrajincami. Umožnili to vhodné podmienky, ktoré ukrajinským emigrantom poskytovala ČSR. Dňa 16. apríla 1922 vydalo Ministerstvo poľnohospodárstva ČSR výnos, v ktorom povolilo zriadenie „súkromnej Ukrajinskej hospodárskej akadémie ako súkromného ústavu s vysokoškolskou organizáciou, čo sa týka spôsobu administratívy školy, formy prednášok a skúšok“. In *Ukrajinská hospodárska akadémia v Č.S.R. soukromný ústav s vysokoškolskou organizací 1922 – 1926*. LÁZNĚ PODĚBRADY, 1926, s. 4.

16 Oleksander Šovhenič (1874 – 1943) bol ukrajinský vodohospodársky inžinier, politický predstaviteľ. V rokoch 1911 až 1917 pôsobil ako docent na Petrohradskom polytechnickom inštitúte. Po roku 1917 sa stal riaditeľom departmentu vodných, cestných a hospodárskych záležitostí Ministerstva hospodárstva UNR a profesorom Kyjevského polytechnického inštitútu. V roku 1920 odišiel do emigrácie a usadil sa v Československu. V Poděbradoch sa stal rektorom UHA. Po roku 1928 pôsobil v Poľsku, kde v máji 1943 zomrel v mestečku Oliwa.

17 NAUMENKO, Eugen. *Spomyny j dokumenty. Častyna IV*. Bratislava 1982, s. 23.

18 Mychajlo Teliha (1900 – 1942) bol lesnícky inžinier, hudobník, ukrajinský občiansky predstaviteľ. Pochádzal z kozáckej rodiny z oblasti Kubáne. Od študentských čias sa venoval hre na banduru, v ktorej sa neustále zdokonaľoval. Po roku 1917 a vytvorení UNR sa výrazne politicky angažoval. Stal sa členom Kobzarského chóru Vasiľa Emca v Kyjeve. V roku 1926 prišiel do Československa. Usadil sa v Poděbradoch, kde vyštudoval UHA. Po skončení akadémie odišiel v roku 1929 do Poľska, kde pracoval ako zememerač. Po vypuknutí druhej svetovej vojny sa presunul do Kyjeva, kde sa podieľal na šírení národnej osvety. Vo februári 1942 bol zastrelený v Babom Jare v Kyjeve.

19 Olena Teliha (1906 – 1942) bola významnou ukrajinskou poetkou, literárnou kritičkou, predstaviteľkou ukrajinskej kultúry a silnou patriotkou. V roku 1922 spoločne s matkou a bratom odišli do ČSR. V tom období jej otec Oleksander Šovheniv pôsobil ako rektor UHA v Poděbradoch. Po rokoch strávených v ČSR a Poľsku sa Olena Teliha vrátila na Ukrajinu do Kyjeva. V roku 1939 vstúpila do Organizácie ukrajinských nacionalistov, kde pôsobila ako kultúrna a osvetová referentka. Jej protifašistická činnosť sa jej stala osudnou. Olena Teliha sa stala jednou z obetí fašistického vraždenia v Babom Jare v Kyjeve. Bola zastrelená spoločne so svojím manželom 22. februára 1942.

rozvíjala kultúrna činnosť, ako bola hra na bandure, písanie veršov, spoločenské hry a ďalšie aktivity. Zoznámenie sa s rodinou Telihovcov zanechalo v Eugenovi Naumenkovi „najcennejšie spomienky na tie nezabudnuteľné stretnutia a rozhovory v kruhu rodiny Telihovcov, ktoré napomáhali zdokonaľovať môj ukrajinský jazyk“.²⁰

Po ukončení školy odcestoval do Bratislavy, kde získal miesto v Krajskom úrade na oddelení dopravy. Tu pracoval ako projektant a vykonával miestny stavebný dozor pri rekonštrukciách ciest, až do roku 1938.²¹

Na začiatku svojho pôsobenia v Bratislave sa Eugen Naumenko podieľal na založení Spolku ukrajinských inžinierov, čo sa stalo 30. apríla 1930 v Bratislave. Organizácia vznikla z potreby pomáhať prichádzajúcim ukrajinským emigrantom, inžinierom, aby sa lepšie adaptovali v novom prostredí na Slovensku. V marci 1929 sa spolok Ukrajincov žijúcich na Slovensku obrátil na Krajský úrad v Bratislave so žiadosťou o poskytnutie voľných pracovných miest pre ukrajinskú inteligenciu.²² Spolok ukrajinských inžinierov mal zároveň posilňovať ich vlastnú národnú identitu v československom prostredí. Ako uviedol Eugen Naumenko, do vytvorenia tohto spolku boli Ukrajinci, ktorí prichádzali na Slovensko, hlavne do Bratislavy, odkázaní obracať sa so svojimi problémami na Čechov alebo ruskú inteligenciu, ktorá mala početné zastúpenie v technickom prostredí „to prinútilo Ukrajincov, z čisto existenčných dôvodov, vytvoriť na Slovensku vlastnú inžiniersku organizáciu, na ktorú by bolo v prípade potreby možné obrátiť sa“.²³ Spolok ukrajinských inžinierov podporoval aj ukrajinských študentov študujúcich na vysokých technických školách, podporoval svojich členov morálne aj hmotne. Organizácia si získala v prostredí ukrajinskej emigrácie značnú obľubu. Pokiaľ v roku 1933 mal spolok 15 členov, tak v roku 47 to bolo až 47 členov.²⁴ Z podnetu Eugena Naumenka bol pri spolku založený fond pomoci, ktorý mal poskytovať finančnú pomoc ukrajinským emigrantom,

*Spolok ukrajinských inžinierov na Slovensku.
Foto Eugen Naumenko, Spominy j dokumenty. Častyna IV.*

20 NAUMENKO, Eugen. *Spominy j dokumenty. Častyna IV*. Bratislava 1982, s. 31.

21 AMB, osobný fond Eugena Naumenka, šk. č. 1.

22 HARBULOVÁ, Lubica. K niektorým aspektom pôsobenia ukrajinskej emigrácie na Slovensku v medzivojnovom období. In DORULA, Ján a kol. *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodzenia po súčasnosť*. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 2000, s. 91.

23 AMB, osobný fond Eugena Naumenka, šk. č. 2.

24 HARBULOVÁ, Lubica. K niektorým aspektom pôsobenia ukrajinskej emigrácie na Slovensku v medzivojnovom období. In DORULA, Ján a kol. *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodzenia po súčasnosť*. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 2000, s. 94.

*Eugen Naumenko a jeho prvá manželka
Anda Ostapčuk.*

*Foto Eugen Naumenko, Spomyny
j dokumenty. Častyna IV. Bratislava, 1982*

ktorí sa ocitli bez práce a v ťažkej materiálnej situácii.²⁵

Eugen Naumenko pôsobil ako projektant vo viacerých mestách na Slovensku. Počas svojho pobytu v Sobranciach sa 9. júna 1932 oženil s ukrajinskou opernou speváčkou Andou Ostapčuk.²⁶ Od roku 1935 až do novembra 1938 pôsobil v Šuranoch, kde vykonával stavebný dozor pri rekonštrukcii štátnej cesty na úseku Komárno – Kalniva – Hronská Breznica.²⁷ Po Viedenskej arbitráži v novembri 1938 sa rozhodol načas Šurany opustiť a odcestoval na dovolenku na Podkarpatskú Rus. V dôsledku onemocnenia sa nemohol vrátiť naspäť na Slovensko. Začal pracovať v továrni na chemické a mechanické spracovanie dreva v meste Svalava. V marci 1939 maďarské vojsko obsadilo Podkarpatskú Rus. Na rozkaz maďarského komisára dosadeného do továrne bol Eugen Naumenko prepustený. Dôvodom jeho prepustenia bolo údajne to, že je Ukrajinec.²⁸

V apríli 1939 sa mu podarilo dostať na Slovensko cez Sobrance. Opäť začal pracovať ako projektant a vykonávať stavebný dozor.

V rokoch 1942 až 1943 nostrifikoval svoj inžiniersky diplom na Vysokej škole technickej v Bratislave. Dňa 1. októbra 1943 bol menovaný za zástupcu a neskôršie za stavebného vedúceho na Ústrednej štátnej správe železničnej v Bratislave. Na starosti mal západný portál stavby cestného tunela pod Bratislavským hradom. Od januára 1944 pracoval ako technický úradník pre Ministerstvo dopravy a verejných prác.²⁹

25 Archív Slovenskej technickej univerzity (STU) Bratislava, pozostalosť Eugena Naumenka, šk. č. 1.

26 Anda Ostapčuk-Naumenko (pseudonym Anda Ostap) sa narodila 18. apríla 1898 v Tarasivke v Ternopiľskej oblasti na Ukrajine. Študovala na dievčenskom gymnázii vo Lvove, kde začala aj jej spevácka kariéra. V rokoch 1912 až 1923 spoločne s rodičmi a súrodencami žila na Slovensku v Radvani nad Laborcom. Úspešný spevácky debut Andy Ostapčuk v roku 1913 vo Lvove jej otvoril dvere na Viedenské hudobné konzervatórium. Vystupovala na rôznych koncertných pódiiach s veľkým úspechom. Ukrajinská a zahraničná tlač prinášali informácie o fenomenálnom talente ukrajinskej opernej speváčky. Zomrela 10. februára 1949 po ťažkej chorobe v Bratislave. In MUŠINKA, Mykola. Jacko Ostapčuk i jeho rodyna u Slovaččyni. HARBULOVÁ, Lubica – NACHAJOVÁ, Mária – BABOTOVÁ, Lubica. In *Osobnosti ruskej a ukrajinskej emigrácie na východnom Slovensku*. Prešov : Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2008, s. 23 – 25.

27 AMB, osobný fond Eugena Naumenka, šk. č. 1.

28 AMB, osobný fond Eugena Naumenka, šk. č. 1.

29 AMB, osobný fond Eugena Naumenka, šk. č. 1.

Filantropia Eugena Naumenka sa prejavila činnosťou pre Červený kríž, ktorá ho sprevádzala takmer celý život. Zoznámil sa s ňou ešte počas prvej svetovej vojny, keď bojoval ako vojak v cárskej armáde. Hrôzy vojny ním otriasli a zanechali v ňom hlbokú stopu, ktorú sa pokúsil sceliť obetavou prácou pre tých, ktorých to poznačilo najviac: „Mojou osobou hlboko otriasli hrôzy vojny, utrpenie ranených, bieda, strádanie žien, detí a starcov, ale aj ťažká a obetavá práca lekárov, zdravotných pracovníkov (sanitárov) a dobrovoľných sestier ČK.“³⁰ Spoločne s ním pracovala v Červenom kríži v Bratislave aj jeho manželka Anda Ostapčuk. Spoločne so svojimi krajanmi sa zúčastňovali na akciách Červeného kríža počas druhej svetovej vojny. Podieľali sa na pomoci pre občanov transportovaných na nútené práce do Nemecka. Organizovali zbierky šatstva, potravín, ktoré potom rozdávali ľuďom v transportoch. Pomáhali organizovať aj úteky z transportov a legalizáciu ich pobytu.³¹

V dôsledku vojnových udalostí sa rozhodol opustiť Slovensko a odišiel s rodinou na Šumavu. Do Bratislavy sa aj s rodinou vrátil koncom júna 1945. Krátky čas pracoval u architekta Ludovíta Oliarika na oprave vojnou poškodených budov. Potom nastúpil na odd. III/4 Povereníctva dopravy a verejných prác. V roku 1946 bol poverený vykonávaním stavebného dozoru na stavbe štátnej cesty Ratková – Hnúšťa.³²

Od roku 1947 pracoval Eugen Naumenko prevažne na Orave. Z tohto dôvodu bol z Povereníctva dopravy a verejných prác preložený na Krajský národný výbor (KNV) v Žiline, kde od roku 1949 vykonával funkciu úsekového inžiniera. Vo svojich spomienkach uviedol, že to bola namáhavá práca, ktorej náročnosť zvyšoval aj nedostatok odborníkov v danom odbore.³³ Aj napriek tomu, že sa Eugen Naumenko nestal členom Komunistickej strany Slovenska, v Žiline absolvoval prvé politické školenia, ktoré boli v tom období samozrejmosťou súčasťou života občanov vo vznikajúcej socialistickej spoločnosti: „Absolvoval som prvé politické školenie, ktoré Kraj organizoval pre svojich zamestnancov 13. až 25. júla 1949. Strana systematicky zabezpečovala politickú výchovu pre svojich spolupracovníkov. Každý deň sa všetci prítomní v Žiline pred začiatkom práce schádzali v svojich kanceláriách na desaťminútovky, na ktorých každý po poradí bol povinný urobiť kolektívnu prehľad tlačie dňa a oboznámiť prítomných s bežnými politickými, hospodárskymi a všeobecne zaujímavými udalosťami. Tieto stretnutia dávali prítomným možnosť byť dobre informovaní o udalostiach doma aj vo svete. Zároveň referenta poverili úlohou agitátora a vedením stretnutia.“³⁴

Rok 1949 sa niesol nielen v znamení tvorivej práce Eugena Naumenka, ale stal sa aj rokom tragickým, keď ho po ťažkej chorobe navždy opustila jeho milovaná manželka Anda. Bola nielen jeho manželkou, ale aj dobrou priateľkou, človekom, ktorého si veľmi vážil pre hodnoty a postoje, ktorými disponovala: „Celý život sa borila za pravdu, sociálnu spravodlivosť, rovnoprávnosť ľudí a národov. Oslňovala ľudí

30 NAUMENKO, Eugen. *Spominy j dokumenty. Častyna IV*. Bratislava 1982, s. 27.

31 NAUMENKO, Eugen. *Spominy j dokumenty. Častyna IV*. Čestné prehlásenie 3. august 1970. Bratislava : 1982.

32 NAUMENKO, Eugen. *Spominy j dokumenty. Častyna III*. Bratislava 1981, s. 3.

33 AMB, osobný fond Eugena Naumenka, šk. č. 2.

34 Archív STU Bratislava, pozostalosť Eugena Naumenka, šk. č. 1.

svojím umením, vysoko umeleckým výkonom a srdečnosťou.³⁵ Anda Naumenko–Ostapčuk zomrela po ťažkej chorobe 8. februára 1949 v Bratislave. Pár mesiacov po smrti svojej prvej manželky Andy sa Eugen Naumenko znova oženil. Jeho druhou manželkou sa stala zdravotná laborantka Štefánia Svetoňová.³⁶

Práca v Žiline si vyžadovala veľké úsilie a administratívne a organizačné riadenie. Bolo potrebné využívať odbornú literatúru a zdokonaľovať stavebníctvo. V roku 1951 podal Eugen Naumenko na KNV v Žiline zlepšovací návrh na zmenu projektov cestných stavieb a mostov, na ktorých vykonával dozor. Jeho zlepšovacie návrhy ušetrili v tej dobe štátu asi osem miliónov korún. Považoval to za svoj veľký osobný úspech, ktorým sa mu čiastočne podarilo splatiť pomoc, ktorú dostal od ČSR vo forme vysokoškolského vzdelania.³⁷ Stál na čele mnohých organizácií a spolkov, mnohé sám založil. V roku 1952, keď už pracoval v Stavoprojekte,³⁸ bol vedením podniku poverený zorganizovať podnikovú pobočku Zväzu československo-sovietskeho priateľstva (ZČSSP), kde začal vykonávať funkciu predsedu. V rámci organizácie mu bol zverený úsek ľudových kurzov ruského jazyka, ktoré viedol od 9. januára 1954 do 27. mája 1954. Jeho práca v týchto kurzoch bola ocenená Čestným uznaním, ktoré mu bolo udelené Slovenským výborom ZČSSP. Eugen Naumenko sa podieľal nielen na príprave prednášok obsahujúcich technickú lexiku, ale aj na vypracovaní špeciálneho rusko-slovenského slovníka. Po obnovení činnosti Mestského výboru v Bratislave bol zvolený do predsedníctva tohto orgánu.³⁹

Na jednom posedení podnikovej organizácie ZČSSP v roku 1956 Eugen Naumenko zaspieval ukážky z tvorby P. I. Čajkovského a ukrajinské národné piesne. Tento jeho hudobný výstup sa stretol s veľkým ohlasom u jeho kolegov. Na ich podnet sa Eugen Naumenko zapísal na kurz hudobnej výchovy v Dome vzdelania v Bratislave.

V roku 1958 došlo u Eugena Naumenka k zhoršeniu zdravia. To ho donútilo ukončiť hudobné vzdelávanie. Hudby a spevu sa však nevzdal, ale pokračoval ako sólista zboru Ukrajinec - Verchovyna⁴⁰ a v slovenskom zbore Levoslava Bellu. Speváčka vášeň sprevádzala Eugena Naumenka až do roku 1979, keď pre zhoršený zrak

35 Archív STU Bratislava, pozostalosť Eugena Naumenka, šk. č. 1.

36 Sobášny obrad sa uskutočnil 2. júla 1949 na matričnom úrade v Bratislave. AMB, osobný fond Eugena Naumenka, šk. č. 1.

37 AMB, osobný fond Eugena Naumenka, šk. č. 2.

38 Stavoprojekt bol štátnym ústavom pre projektovanie sídlisk, pozemných stavieb v celej ČSR. Neskôr sa názov zmenil na Dopravoprojekt. Bol to podnik, ktorý projektoval a vykonával stavebné práce v celej ČSR. Eugen Naumenko začal pre tento podnik pracovať v roku 1951. Bola mu pridelená samostatná projekčná skupina v oddelení ciest. In AMB, osobný fond Eugena Naumenka, šk. č. 1.

39 AMB, osobný fond Eugena Naumenka, šk. č. 2.

40 Tanečno-spevácky súbor Ukrajinec, od roku 1961 Verchovina, bol prvým ukrajinským spolkom na Slovensku, ktorý sa sformoval po druhej svetovej vojne na konci 50. rokov. Založili ho študenti z východného Slovenska: Mychajlo Hudak, Taras Geletka, Josyf Tulyk a Anna Pipová. Spočiatku fungoval len ako malá spevácka skupina, no pre záujem sa rozrástol na súbor. NAUMENKO, Eugen. *Ukrajinskýj studentskyj chor Ukrajinec – „Verchovyna“* v Bratislavi. In *Spomyny j dokumenty. Častyna IV*. Bratislava 1982, s. 2.

ukončil aktívne spievanie.⁴¹ Prostredníctvom piesne vyjadroval svoj vzťah k Ukrajine, k ľuďom, prírode: „Pieseň navždy ostane najšlachetnejšou zbraňou, akú ovládajú národy, a jej propagátori ostanú čestnými vojakmi kultúrnej tvorivosti.“⁴²

Po svojom odchode z Dopravoprojektu do dôchodku 1. júna 1959 sa začal naplno venovať spoločenskej a kultúrnej činnosti. Aktívne sa podieľal na výučbe ruského jazyka. Potreba neustáleho vzdelávania a zdokonaľovania sa v ruskom jazyku podnietila založenie Klubu ruského jazyka v kompetencii Obvodného výboru ZČSSP. Otvorenie klubu sa uskutočnilo 18. novembra 1959 a Eugen Naumenko začal a viedol jeho činnosť.⁴³ Cieľom Klubu ruského jazyka pod Naumenkovým vedením bola nielen výučba ruského jazyka, ale aj šírenie ruskej kultúry a literatúry. Organizovali sa rôzne čitateľské besedy a prednášky, ktorých obsahom boli aj rozbor y ruských a sovietskych literárnych diel.

V júni 1961 Eugen Naumenko na liečebnom pobyte v Smrdákoch sa rozhodol spríjemniť pacientom liečenie zaujímavým podujatím, pri ktorom využil svoje hudobné a spevácke nadanie. Bol rok 1961 a ten sa stal pre Ukrajincov významným z dôvodu stého výročia úmrtia jednej z najvýznamnejších osobností ukrajinského národa, spisovateľa Tarasa Ševčenka. Práve na jeho počesť sa Eugen Naumenko rozhodol zorganizovať slávnostnú akadémiu pre pacientov v rámci akcie „pacienti pacientom“. Slávnostná akadémia sa uskutočnila 19. júna 1961 v koncertnej sále v kúpeľoch. Zazneli na nej zhudobnené diela Tarasa Ševčenka a referát o živote tejto výnimočnej osobnosti, ktorý pripravil sám Eugen Naumenko. Kultúrna akcia sa stretla s veľkým ohlasom a na jej záver bola beseda vo veľmi priateľskej atmosfére.⁴⁴

V roku 1967 bola založená miestna pobočka Československého červeného kríža (ČsČK) v Bratislave – Staré mesto, ktorej zakladajúcim členom a predsedom sa stal Eugen Naumenko. Po piatich rokoch existencie dostal Naumenkova pobočka ČsČK k svojmu piatemu výročiu čestné uznanie Ústredného výboru ČsČK a vyznamenanie ČsČK III. stupňa.⁴⁵ Aktívna a obetavá práca Eugena Naumenka v ČsČK bola v roku 1979 odmenená osobným vyznamenaním. Na základe návrhov predsedníctva obvodného výboru ČsČK v Bratislave mu bolo udelené vyznamenanie I. stupňa Za záslužnú a obetavú prácu dňa 23. februára 1979.⁴⁶ Ďalšou aktivitou Eugena Naumenka už v pokročilom veku bolo jeho aktívne pôsobenie v Klube Tarasa Ševčenka.⁴⁷ Cieľom klubu bolo zoznamovať širokú verejnosť s kultúrnymi hodnotami

41 NAUMENKO, Eugen. Ukrajinskýj studentskýj chor Ukrajinec – „Verchovyna“ v Bratislave. In *Spomyny j dokumenty. Častyna IV*. Bratislava 1982, s. 4.

42 NAUMENKO, Eugen. Ukrajinskýj studentskýj chor Ukrajinec – „Verchovyna“ v Bratislave. In *Spomyny j dokumenty. Častyna IV*. Bratislava 1982, s. 7.

43 AMB, osobný fond Eugena Naumenka, šk. č. 2.

44 NAUMENKO, Eugen. *Spomyny j dokumenty. Častyna IV*. Bratislava 1982, s. 2.

45 NAUMENKO, Eugen. *Spomyny j dokumenty. Častyna IV*. Bratislava 1982, s. 4.

46 NAUMENKO, Eugen. *Spomyny j dokumenty. Častyna IV*. Vyznamenanie. Bratislava 1982.

47 Tento klub vznikol v roku 1971 v Bratislave ako klub priateľov družobného mesta Kyjev. Táto organizácia združovala spočiatku československých občanov ukrajinskej národnosti. Neskôr sa členmi stávali aj Slováci. Eugen Naumenko sa stal členom speváckeho zboru a dramatického kolektívu tohto klubu. Svoj hudobný talent naplno uplatnil v bohatej kultúrnej činnosti, ktorou sa Klub Tarasa Ševčenka prezentoval. In NAUMENKO, Eugen. *Spomyny j dokumenty. Častyna III*. Bratislava 1981, s. 4.

Ukrajincov a zachovávať ich. Popri všetkých týchto aktivitách sa Eugen Naumenko začal venovať aj literárnej, publicistickej a prekladovej činnosti. Zaoberal sa prekladom poézie slovanských básnikov a zároveň začal písať básne. K dvadsiatemu výročiu oslobodenia zložil báseň Poéma našich dní.⁴⁸

Pre Eugena Naumenka sa Československo stalo druhým domovom a rozhodol sa svoj život zasvätiť práci pre svoj nový domov: „V ťažkých časoch okupácie Československa som si uvedomil, že táto krajina sa stala mojím druhým domovom a už vtedy som sa rozhodol, že jej venujem všetky svoje sily. Naplno som mohol svoj zámer využiť po oslobodení, keď som naozaj využil všetky možnosti nielen na uplatnenie mojich odborných a pracovných schopností, ale aj na angažovanú spoločenskú aktivitu. Môžem povedať, že sa mi podarilo vyprojektovať a postaviť na Slovensku desiatky kilometrov moderných ciest, veľký počet mostov a cestný tunel pod Bratislavským hradom, ale že som zároveň našiel cestu k ľuďom a nemalou mierou som prispel aj k budovaniu ciest priateľstva so sovietskym ľudom.“⁴⁹

Svoje slová Eugen Naumenko skutočne naplnil rozsiahlou kultúrnou a spoločenskou angažovanosťou. Dôležitým sa pre neho stalo aj zachovávanie národných hodnôt Ukrajiny, ktoré ako člen rôznych kultúrnych organizácií pomáhal rozvíjať svojím hudobným talentom. Odmenou za dlhodobú kultúrnu a osvetovú činnosť mu bolo Čestné uznanie, ktoré mu udelili 5. decembra 1981. Eugen Naumenko zomrel 23. decembra 1983 vo veku 87 rokov v Bratislave.⁵⁰

Eugen Naumenko patril medzi ľudí, ktorých život sprevádzala obetavá a aktívna práca v rôznych spoločenských sférach. Svoj zmysel našiel v pomoci iným ľuďom a rozvíjaní kultúry, zachovávaní národných hodnôt Ukrajiny, čomu nasvedčuje jeho dlhoročná aktívna práca v kultúrnych a spoločenských organizáciach. Bol prínosom pre ukrajinskú emigráciu žijúcu na Slovensku. Podľa našich informácií nebola osobnosť Eugena Naumenka dosiaľ spracovaná.

48 AMB, osobný fond Eugena Naumenka, šk. č. 2.

49 AMB, osobný fond Eugena Naumenka, šk. č. 2.

50 Archív STU Bratislava, pozostalosť Eugena Naumenka, šk. č. 2.

MATERIÁLY

Ostrihom. Foto N. Jurčíšínová

SLOVENSKÁ REMESELNÍCKA OBCHODNÍCKA JEDNOTA VO SVETLE JEJ ZÁKLADNÝCH ORGANIZAČNÝCH DOKUMENTOV

René ŠKANDÍK

Abstract: *Slovak artisanal Retailer unity in light of its basic organizational documents.* Sole-traders in Slovakia still belong among the unprocessed chapter in our history. It constituted an important part of the internal market and significantly contributed to the economic development of the country. In addition to the economic importance, trade was a specifically diverse social layer and their attitudes affected social, cultural and political developments at the local level. Sole-traders boom occurred after the abolition of the guild associations in the second quarter of the 19th century. Trade communities in which the trade was organized by state, offered development of branches and also provided protection of professional interests. Activities and organizational forms of these communities were determined by the applicable legislation. On their basis we should put the light on one of the most important activities of trade organizations in our country, Slovak artisanal Retailer unity. In interwar Czechoslovakia were operating several trade organizations within the area of Slovakia. Political interests of tradesmen were represented by Živnostenská strana stredostavovská political party. Trade social degree existed in Czechoslovakia until early 50-ies of the 20th century, when it ceased to exist upon a decision of the communist state power.

Key words: interwar commercial trade, commercial trade organizations, Slovak artisanal and trader unity statutes.

Živnostníctvo patrilo medzi dôležité aspekty hospodárskeho života obyvateľstva a predstavovalo významnú súčasť zdravého ekonomického vývoja v krajine. Jeho vývoj na Slovensku bol v minulosti úzko spätý s celouhorským trendom, neskôr s trendom v prvej ČSR (1. ČSR). Rozmach živnostenského fenoménu nastal v poslednej štvrtine 19. stor. a v prvej polovici 20. stor. Za predchodcu živností možno považovať cechy, ktoré už v stredoveku patrili do sféry podnikania, neskôr začali vznikať manufaktúry. Súkromné podnikanie bolo všeobecne považované za doménu vnútorného obchodu, ktorý na Slovensku od polovice 20. rokov 20. stor. zaznamenal značné oživenie. Živnostníctvo u nás bolo zrušené v 50-tych rokoch 20. storočia v rámci socialistickej prestavby spoločnosti.

Živnosť možno charakterizovať ako malý alebo stredne veľký podnik v rukách súkromného vlastníka, ktorý pracoval často sám, alebo s rodinnými príslušníkmi, tovarišmi, pomocníkmi či učnami. Podľa predmetu činnosti, živnostníci našli uplatnenie predovšetkým v obchode, službách, alebo remeselnej výrobe.

Pravidlá v oblasti súkromného podnikania na Slovensku určoval živnostenský zákon, ktorý až do likvidácie živnostníctva prešiel určitým vývojom, či už ako súčasť uhorskej a neskôr aj československej legislatívy. Súčasne hovoril aj o zakladaní a pôsobení živnostenských spoločenstiev. Ich úlohou bolo rozvíjať vzájomnú spoluprácu medzi členmi, podporovať starostlivosť o rozvoj jednotlivých podnikateľ-

ských odvetví a v neposlednom rade brániť stavovské záujmy. Trhových konkurencieschopnosť remeselníkov sa živnostenské spoločenstvá snažili udržiavať najmä voči priemyselnej výrobe.¹ Po vzniku ČSR sa objavil nový fenomén v organizačnom hnutí živnostníctva, ktorý predstavovali aktivity národne orientovaných slovenských remeselníkov a obchodníkov, hlásiacich sa najmä k členstvu v Slovenskej remeselníckej a obchodníckej jednote (SROJ).²

Legislatívny základ živnostiam v Uhorsku položil zákonný článok VIII z roku 1872. Prijatím tohto tzv. živnostenského zákona sa zrušil zaužívaný cechový systém a vytvorili sa nové, voľnejšie formy živnostenských organizácií, tzv. priemyselné spoločenstvá. Tie združovali drobných remeselníkov rovnakej profesie na dobrovoľnom základe. V porovnaní s cechovými spoločenstvami išlo o voľnejšiu formu podnikania. Hlavným znakom spomínaného zákona bol hospodársky liberalizmus.

Zmenu v oblasti spoločovania živnostníkov priniesol v roku 1884 zákonný článok XVII, známy aj ako priemyselný zákon. Zákon nariaďoval vytvoriť živnostenské spoločenstvo všade tam, kde sa všetci miestni živnostníci dohodli na jeho založení dvojtretinovou väčšinou hlasov. Súčasne zákon povoľoval vedľa nich existenciu dobrovoľných živnostenských spolkov.

Na Slovensku ostal v platnosti uhorský živnostenský zákon aj po roku 1918. V Čechách platil ďaleko efektívnejší model živnostenského zákona, pochádzajúci z rakúskej časti monarchie. Preto v Československu počas prvých piatich rokov existencie panoval v živnostenskej legislatíve dualizmus. V priebehu spomínaného obdobia bol tento stav často kritizovaný najmä zo strany slovenských živnostníkov. Požadovali zmenu platného živnostenského zákona na Slovensku, resp. jeho unifikáciu so zákonom v Čechách. Poukazovali najmä na legislatívne deformácie vyplývajúce z anachronizmu. Napríklad fušerstvo, ktoré vzniklo ako dôsledok liberalizmu v podnikaní, predstavovalo jeden z výrazných problémov s ktorým dlhodobo zápasil.³

Zmena v zákonnej podobe prišla až v roku 1924, a to keď unifikovali slovenské legislatívne normy so živnostenským zákonom v Čechách. Na podklade nového živnostenského zákona boli dovtedajšie priemyselné spolky zrušené a nahradili ich živnostenské spoločenstvá. Tie na Slovensku združoval Krajinský zväz živnostenských spoločenstiev a grémií, ktorý súčasne aj koordinoval ich činnosť. Štatistiky

-
- 1 Napriek tomu od konca 19. stor. dochádzalo k zániku niektorých tradičných remesiel ako bolo drotárstvo, garbiarstvo a ďalšie. V druhej a tretej dekáde 20. stor. spomenieme silný konkurenčný boj medzi obuvníkmi a firmou Baťa, ktorá sa venovala sériovej výrobe topánok vo svojich závodoch. Bližšie: LEŠINGROVÁ, Romana. *Baťova soustava řtzení*. Uherské Hradište : Roma, 2008, s. 253; POCHYLÝ, Jaroslav. *Baťova průmyslová demokracie*. Praha : Věnuše S. I. : UTRIN, 1990, s. 134; KUDZBEL, Marek. *Actionmanagment : prvý česko-slovenský manuál baťovského podnikania*. Bratislava : Marada Capital Services, 2012, s. 303; KUDZBEL, Marek. *Baťa – hospodársky zázrak*. Bratislava : Marada capital Services, 2001, s. 195.
 - 2 Bližšie : HALLON, Ludovít. Organizačná základňa živnostníctva. In *História*, roč. 7, 2007, č. 3, s. 30.
 - 3 Starý uhorský živnostenský zákon, ktorý na Slovensku platil do roku 1924, povoľoval každému vykonávať akúkoľvek ekonomickú činnosť a záujemcovia mohli živnosť vykonávať aj bez patričného odborného vzdelania.

uvádzajú, že v roku 1935 na Slovensku existovalo približne 100 živnostenských spoločenstiev, ktoré združovali okolo 99 tisíc členov a asi 50 obchodných grémií.⁴

Geopolitické zmeny po roku 1918 a vznik 1. ČSR vytvorili priaznivejšie podmienky pre organizovanú činnosť slovenských živnostníkov. Impulzy prichádzali na Slovensko najmä z Čiech, kde živnostenské hnutie malo bohatšiu tradíciu a úroveň živnostenského prostredia bola ďaleko vyspelejšia. Postupne začali aj u nás vznikať spoločenstvá s cieľom podporovať živnostenské podnikanie, ktoré neskôr svojimi aktivitami zasahovali do poradnej, vzdelávacej, kontrolnej, sociálnej a podpornej sféry.⁵

Prvou živnostenskou organizáciou na Slovensku po roku 1918 bola Slovenská remeselnícka jednota,⁶ ktorá vzišla z iniciatívy priemyselných spolkov v Martine, Žiline a zástupcov živnostníkov z Ružomberka a Mošoviec. Bola založená podľa spolkového zákona a členstvo v nej bolo dobrovoľné. Spolok bol evidovaný v spolkovom katastri policajného riaditeľstva pod príslušnou registratúrnou značkou.⁷ Ustanovujúce spolkové valné zhromaždenie sa konalo 23. februára 1919 na celoslovenskom zjazde remeselníkov v Martine. SROJ predstavovala stavovský typ organizácie založenej na národnostnom princípe, s cieľom združovať a chrániť záujmy remeselníkov. Prostredníctvom zakladania miestnych odborov, ktoré podliehali ústrediu v Martine, zasahoval jej akčný rádius celé územie Slovenska. Jednota udržiavala kontakt s mnohými živnostenskými spoločenstvami v Čechách a na Morave.⁸ Vzájomne sa podporovali pri realizovaní spoločných živnostenských projektov, ako boli napríklad remeselnícke výstavy, prednášky, besedy a pod. SROJ bola dôležitou súčasťou štátnej živnostenskej politiky. Jej členovia sa významnou mierou podieľali na tvorbe živnostenskej legislatívy. Pôsobila ako poradný orgán Inštruktorátu živnostenských spoločenstiev na Ministerstve obchodu, priemyslu a živností.

Členstvo v korporácii bolo dobrovoľné. Členom sa mohol stať len vlastník oprávnenia pre vykonávanie príslušnej živnosti, ktorý dovŕšil dvadsiaty rok života. V druhých Stanovách sa táto podmienka už nespomínala.⁹ Dôvodom bola skutoč-

4 HALLON, Ludovít. Príčiny, priebeh a dôsledky štrukturálnych zmien v hospodárstve medzivojnového Slovenska. In ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (eds.). *Slovensko v Československu (1918-1939)*. Bratislava : Veda, 2004, s. 360.

5 HALLON, Ludovít. Príčiny, priebeh a dôsledky štrukturálnych zmien v hospodárstve medzivojnového Slovenska. In ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (eds.). *Slovensko v Československu (1918-1939)*. Bratislava : Veda, 2004, s. 360.

6 Po prijatí obchodníkov do Slovenskej remeselníckej jednoty v roku 1924 sa názov spolku zmenil na Slovenská remeselnícka a obchodnícka jednota. V ďalšom texte na označenie spolku budeme používať skratku SROJ.

7 Doposiaľ sa nám nepodarilo z archívnych prameňoch zistiť reg. zn. Slovenskej remeselníckej a obchodníckej jednoty.

8 Moravský ústav pre zvelaďovanie remesiel v Brne, Zemská živnostenská rada v Brne, Československá obchodnícka jednota v Brne, Ústredný spolok moravských remeselníkov a iné. Pozri : *Slovenský remeselník a obchodník*, roč. 2, 1920, č. 10, s. 5.

9 Bližšie : *Stanovy Slovenskej remeselníckej jednoty, ústredie v Turčianskom Sv. Martine, zmenené valným zhromaždením 10. júla 1921*. Turčiansky Sv. Martin : Nákladom Slovenskej remeselníckej jednoty v Turčianskom Sv. Martine, 1922. 7 s.

nosť, že korporácia aj podľa vzoru iných spolkov a organizácií zásadným spôsobom upriamila svoju pozornosť na výchovu mládeže a začala s budovaním členskej základne z radov remeselníckeho dorastu. Druhý dôležitý moment predstavovala naliehavá potreba revitalizácie učňovského školstva na Slovensku, ktoré sa po roku 1918 nachádzalo v alarmujúcom stave, čomu mali napomôcť práve záujmové živnostenské organizácie.¹⁰

SROJ sa pomerne rýchlo stala organizačnou platformou širokého spektra remeselníckych odvetví. Mala ambície a aj potenciál zjednotiť živnostníkov na Slovensku. Ako príklad jej slúžil vysoký stupeň organizovanosti v radoch robotníckeho hnutia alebo agrárnikov. Mnoho si sľubovala od organizačného zjednotenia s obchodníkmi v roku 1924. Aliancia remeselníkov a obchodníkov zoskupená pri organizácii reprezentovala široký živnostenský stav, čo posilnilo jej vplyv a postavenie v živnostenskej sfére.

Jednota predstavovala nepolitickú organizáciu, čím sa líšila od iných živnostenských korporácií, ktoré tvorili súčasť organizačných zložiek niektorých politických strán. V skutočnosti však mala úzke personálne prepojenie na Československú živnostensko-obchodnícku stranu stredostavovskú na Slovensku (ČŽOSSS).¹¹ Organizáciu viedli významní slovenskí živnostníci a nadšenci: Gustáv Šimko, Ján Hlavaj, Igor Thurzo a Miloslav Schmidt. Všetci štyria menovaní boli pôvodne členmi už spomínaného Priemyselného spolku v Martine. Stavovský časopis Slovenský remeselník a obchodník slúžil ako tlačový orgán SROJ.¹²

10 Učňovské školstvo na Slovensku bolo v čase vzniku 1. ČSR značne zaostané. Išlo o dedičstvo z čias monarchie, kedy sa jeho rozvoju venovala len minimálna pozornosť. (Zodpovedala tomu aj skutočnosť, že v roku 1914 bolo Rakúsko-Uhorsko za Nemeckom ekonomicky pozadu až 35 rokov!) Okrem nedostatočného financovania, ktoré spočívalo najmä na pleciach obcí s nedostatočnými prostriedkami, trpeli tieto školy aj nedostatkom materiálneho vybavenia. Revitalizáciu a rozvoj odborných škôl po roku 1918 naštartovali Obchodné a priemyselné komory, ktoré sa snažili dostať ich z periferie záujmu, čo sa aj postupne začalo dariť. Úlohou bolo najskôr organizovať živnostníctvo v záujmových korporáciách, aby sa prostredníctvom nich mohli ľahšie vykonávať potrebné didaktické úkony v prospech učňovského dorastu. Činnosť učňovských škôl bola najskôr dočasne, a po vydaní nového živnostenského zákona pre Slovensko a Podkarpatskú Rus (1924) definitívne upravená podľa dobre zabehnutého a overeného vzoru v Čechách. Vážnym dôvodom, ktorý prispel k nízkej odbornej úrovni a materiálnej vybavenosti tohto typu škôl, bol nedostatok odborne kvalifikovaných pedagógov na Slovensku. Preto v súčinnosti s ministerstvom školstva sa počas prázdnin konali špeciálne doškolovalacie kurzy určené pre pedagogický stav odborných škôl. Pozri: LIŠKA, Ján. Krátky prehľad živnostníctva na Slovensku za uplynulých desať rokov. In *Hospodárske rozhľady*, roč. 8, 1928, č. 10 – 11, s. 463-468.

11 ČŽOSSS bola založená dňa 24. 10. 1920 v Martine. Pri jej zakladaní stáli členovia SROJ. Strana sa považovala za súčasť celoštátnej Československej živnostensko-obchodníckej strany stredostavovskej (ČŽOSS). Napriek tomu disponovala značnou suverenitou a vo svojom programe počítala aj s požiadavkou autonómnosti Slovenska. Bližšie: LIPTÁK, Ľubomír (ed.). *Politické strany na Slovensku 1860 – 1989*. Bratislava : Danubiaprint, š. p. Žilina, 1992, s. 172-178.

12 Slovenský remeselník (od roku 1924 Slovenský remeselník a obchodník) bol založený v roku 1919 a až do jeho zrušenia v roku 1941 vyšlo dvadsaťtri ročníkov. Počas vydávania niekoľko krát menil svoj vzhľad a štruktúru. Vychádzal s mesačnou, ale i týždennou peri-

Stanovy živnostenských spoločenstiev slúžili ako základný organizačný dokument, charakterizujúci spolok a jeho činnosť. Vychádzali z niekoľkých zásad; hlavnou z nich bola svojpomocná a podporná činnosť. Prevažne išlo o aktivity poradenské, výchovné a vzdelávacie, ochranu výrobných a obchodných záujmov, presadzovanie sociálnych záujmov živnostníkov, budovanie peňažných, bytových a výrobných družstiev, ako aj tzv. remeselníckych a živnostenských domov. Spoločenstvá napomáhali sprostredkovať prácu živnostníkom, organizovali rozmiestnenie pracovných síl a riešili mzdové otázky. V spolupráci s ďalšími hospodárskymi organizáciami presadzovali u príslušných samosprávnych a štátnych orgánov riešenia aktuálnych hospodárskych problémov, ako bola ochrana domáceho trhu, alebo dobudovanie zaostalej infraštruktúry.¹³ Živnostenský zákon nariaďoval každej živnostenskej organizácii vytvoriť svoje vlastné stanovy. Ich schvalovanie a zmeny podliehali štátnemu dozoru. Pomoc pri koncipovaní stanov poskytli štátne orgány, ktoré vytvorili jednotnú predlohu, tzv. *Vzorové stanovy pre živnostenské spoločenstvá*.¹⁴

Vývoj Stanov Slovenskej remeselníckej a obchodníckej jednoty bol poznačený spoločenskými pomermi a hospodárskou situáciou na Slovensku, ale najmä zmenami živnostenskej legislatívy.¹⁵ Počas dvadsaťročnej existencie organizácia používala postupne tri verzie stanov, ktoré sa kreovali do polovice 20-tych rokov 20. storočia, kedy dostali svoju definitívnu podobu. Prvé Stanovy boli prijaté 23. februára 1919 na Zriaďujúcom valnom zhromaždení SRJ;¹⁶ druhé Stanovy, prijaté 10. júla 1921 na

odicitou, no najčastejšie dva krát mesačne. Redigovali ho: Igor Thurzo, Peter Jamriška, Ján Olejček, Michal Hubocký, Anton Novák, Ján Hlavaj a iní. Osemstranové periodikum sa dištancovalo od politických tém a prevažne sa venovalo odbornej živnostenskej problematike. Od 1. 7. 1923 bolo predplatné novín zahrnuté v členskom príspevku. Výška ročného predplatného predstavovala 36 Kčs a od roku 1925 sa dlhodobo nemenila. Slovenský remeselník a obchodník plnil úlohu tlačového orgánu SROJ i Štátneho ústavu pre zvelaďovanie živností, Zväzu živnostenských záložní a družstiev, Okresného živnostenského spoločenstva a ďalších živnostenských subjektov.

- 13 Bližšie: HALLON, Ludovít. Organizačné a svojpomocné aktivity živnostníkov v medzivojnovom období. In *Hospodárske noviny*, roč. 13, 25. 7. 2005.
- 14 Vzorové stanovy mali pre živnostenské spoločenstvá pri koncipovaní vlastných stanov len odporúčací charakter. Túto skutočnosť často ignorovali príslušné štátne úrady, ktoré sa úzko pridržiavali normy Vzorových stanov a pri schvalovacom procese často vydávali negatívne stanoviská, čo vzbudzovalo podozrenie z nekvalifikovaného úradníckeho postupu, či dokonca úmyselných obštrukcií. Na túto skutočnosť reagovalo Ministerstvo obchodu, priemyslu a živností výnosom zo dňa 11. 7. 1929 č. 52.908/29, publikovaný v úradnom vestníku, kde nariaďovalo zemskejmu úradu, aby stanovy živnostenských spoločenstiev ktoré nie sú vyhotovené podľa Vzorových stanov neboli automaticky zamietané. O tomto rozhodnutí mali byť informované aj všetky okresné úrady. Bližšie: VIRSÍK, Alexander. *Ukážky zo živnostenskej praxe Slovenska. Pramene právnej praxe živnostenskej správy*. II.-III. Bratislava : Kníhtlačiareň G. A. Bežo v Trnave, 1931, s. 571.
- 15 Prijatím nového živnostenského zákona pre Slovensko a Podkarpatskú Rus č. 259 z 10. 10. 1924, ktorý upravoval drobné podnikanie živností, došlo k unifikácii živnostenskej legislatívy v republike, keď do toho času na Slovensku a Podkarpatskej Rusi platil uhorský zákon z roku 1884 a v Čechách rakúsky zákon z roku 1907.
- 16 Prvé Stanovy SRJ boli potvrdené 25. 4. 1919 Ministerstvom s plnou mocou pre správu Slovenska. Bližšie: *Slovenský remeselník a obchodník*, roč. 2, 1920, č. 10, s. 5.

Valnom zhromaždení SRJ a schválené 4. januára 1922 výnosom Ministerstva obchodu, priemyslu a živností v Prahe č. 49709/21 prešli čiastočnými úpravami, keď bol vyňatý text hovoriaci o politických aktivitách spolku; posledné, tretie Stanovy prijaté 6. apríla 1924 na Valnom zhromaždení SROJ a schválené 27. januára 1925 pod číslom 2199 Ministerstvom s plnou mocou pre správu Slovenska prešli najzásadnejšími zmenami. Najmä v dôsledku prijatia nového, na Slovensku dlho očakávaného, živnostenského zákona,¹⁷ vybudovania Štátneho ústavu pre zvelaďovanie živností v Martine (ŠÚZŽ),¹⁸ ako aj fúzia Jednoty s obchodníkmi,¹⁹ nutne volali po spolkovej reorganizácii na úrovni organizačnej, propagačno-zvelaďovacej, výchovno-vzdelávacej, hospodársko-podnikateľskej a ochrane stavovských záujmov.

Vývojom Stanov SROJ sa zaoberala aj samotná organizácia, ktorá ich v roku 1924 charakterizovala nasledovne: „Od založenia Jednoty [...] spolk má už tretie stanovy, čo je dôkazom stupňovania vývoja spolkového života. Prvé stanovy sú prísne stavovské a nadväzujú i na politickú činnosť stavovskú. Druhé sú opravou prvých s vynechávaním spolkovej práce politického charakteru. A tretie stanovy sú úplne nové, odlišné od prvých dvoch, zakladajúce svoj pracovný program na prácu síce stavovskú, ale pri tom nadväzujú na živnostensko-zvelaďováciu, kostrou ktorej je činnosť výchovná, vzdelávacia a osvetová.“²⁰

Zachovaný a dostupný pramenný archívny materiál nám nepotvrdil výšku vydavateľského nákladu jednotlivých vydaní stanov. Podľa šírky členskej základne možno odhadovať, že jednotlivé vydania vychádzali nákladom viac ako štyritisíc kusov. Cena exempláru sa mohla pohybovať približne na úrovni výtlačku druhých Stanov, ktorý sa predával za sedemdesiat halierov. Prvé Stanovy vytlačil martinský Nakladateľský a účastinný podnik Tatran, druhé Stanovy boli zadané Kníhtlačiarskemu

17 Pozri poznámku č. 9.

18 ŠÚZŽ bol založený v Martine 1. 2. 1923 vládny nariadením č. 28/1923 Sb. Vysoký podiel na jeho založení niesla práve SROJ. Inštitút predstavoval výskumno-poradenské a školiace centrum na záchranu živnostenského a remeselného podnikania na Slovensku. Úlohou Ústavu bolo sledovať a do konkrétnych zámerov implementovať všetky poznatky, ktoré smerovali k technickému zdokonaľovaniu živnostenskej výroby ak hospodárskemu povzneseniu živnostníctva. Pre drobné podnikanie zabezpečoval skúšobníctvo a poradenskú činnosť. Najrozsiahlejšia bola jeho vzdelávacia osvetová činnosť. Okrem iných činností, podporoval učňovské školstvo. Bližšie: *Encyklopédia Slovenska*. V. Zväzok. Bratislava : Veda, 1981, s. 747.

19 Prvé rokovanie o založení spoločnej živnostenskej organizácie remeselníkov a obchodníkov na Slovensku sa uskutočnilo 9. 2. 1919 na žilinskom prípravnom zjazde remeselníkov a obchodníkov, kde sa obe strany ešte nedokázali dohodnúť. Slovenskí obchodníci sa rozhodli pripojiť k Obchodníckej jednote československej v Brne. Toto stanovisko bolo prijaté na prvej organizačnej schôdzi slovenských obchodníkov, ktorá sa konala dňa 23. 2. 1919 o 10.00 hod. v priestoroch martinskej Tatra banky. V ten istý deň a rovnako v Martine sa o 14. 00 hod., vo Veľkej dvorane Národného domu konal zjazd slovenských remeselníkov, ktorý rozhodol o založení živnostenskej organizácie remeselníkov pod názvom Slovenská remeselnícka jednota. Remeselníci svoje rozhodnutie prijali, keď závery konania dopoludňajšej schôdze obchodníkov boli už verejne známe. V roku 1924 sa obchodníci na Slovensku rozhodli pripojiť k Slovenskej remeselníckej jednote a vytvorili spoločnú živnostenskú organizáciu, Slovenskú remeselnícku a obchodnícku jednotu.

20 Archív Matice slovenskej (AMS) Martin. Fond Matica slovenská II., 1919 – 1948, inv. č. 521/29 – 1924. *Organizácia osvetovej práce Slovenskej remeselníckej a obchodníckej jednoty*, s. 1.

účastinnému spolku v Martine a tretie Stanovy vyšli z dielne novej kníhtlačiarne Antona Nováka taktiež v Martine.

Jednota venovala patričnú pozornosť jednotlivým bodom pri zostavovaní Stanov a všetky tri vydania boli vyhotovené podrobnejšie v porovnaní s predpísanou úradnou formou.²¹ V našej štúdii uverejňujeme prvé a tretie Stanovy. Aj vďaka nim môžeme lepšie porozumieť činnosti prvej živnostenskej organizácie založenej na Slovensku po roku 1918. Práve zmeny, ktorými prešli tieto spolkové Stanovy, vytvárajú obraz o vývoji slovenského živnostenského hnutia počas prvých piatich rokov 1. ČSR.

Pre komplexné zachytenie vývoja Stanov SROJ sme sa rozhodli na prvých Stanovách vyznačiť zmeny, ktoré boli zapracované v druhých Stanovách. Z hľadiska významu považujeme tento krok za dôležitý. Z dôvodu zachovania celistvosti predkladaného dokumentu ich uvedieme formou poznámok pod čiarou, nakoľko ide len o menšie korektúry.

Všetky tri vydania Stanov SROJ svojim významom tvoria súčasť knižnej kultúry a sú uložené vo fondoch Slovenskej národnej knižnice v Martine. Druhé aj tretie nesú označenie triedy „Obmedzene (Simplikát)“ a predstavujú dokumenty zaradené do národného konzervačného fondu.

Tretie stanovy boli koncipované na pôvodnej štruktúre prvých a druhých Stanov, avšak mimoriadne precízne. Mohli tak poslúžiť ďalším živnostenským spoločenstvám ako príklad a vzor. Už na prvý pohľad boli rozsiahlejšie ako prvé. Pokiaľ prvé a druhé Stanovy boli sformulované v jedenástich paragrafoch, posledné tretie Stanovy tvorilo až dvadsať sedem paragrafov. Nejedná sa len implementáciu nových kapitol.²² Dokument prešiel zmenou aj po obsahovej stránke s patričnými štylistickými úpravami.²³ Niektoré paragrafy boli vypracované podrobnejšie a následne sú ďalej členené.²⁴

21 Štruktúra Vzorových stanov pre živnostenské spoločenstvá obsahovala šesť kapitol (I. Definovanie organizácie; II. Členské ustanovenia; III. Ustanovenia o jednotlivých orgánoch; IV. Ustanovenia o vedúcich predstaviteľoch; V. Hospodárske a finančné záležitosti; IV. Ustanovenia výkonnej moci.). Bližšie: OTTIS, Adolf. *Živnostenské právo v Československé republice*. Praha : Československá grafická Unie a.s., 1938, s. 178-183.

22 Bližšie pozri: paragraf tri (Spôsob a prostriedky); paragraf sedem (Organizácia Jednoty); paragraf trinásť (Výkonný výbor); paragraf štrnásť (Pôsobnosť výkonného výboru); paragraf sedemnásť (Práva a povinnosti predsedu Jednoty); paragraf osemnásť (Sekretariáty); paragraf dvadsať (Odbory a odborové sväzy); paragraf dvadsať jeden (Dorastová organizácia); paragraf dvadsať dva (Správny rok); paragraf dvadsať štyri (Revízori účtov) paragraf dvadsať šesť (Zmena stanov).

23 Bližšie pozri: paragraf jeden (Meno, sídlo a obvod pôsobnosti spolku); paragraf dva (Cieľ); paragraf osem (Ústredie a jeho správa); paragraf devätnásť (Odbočky); paragraf dvadsať tri (Majetok Jednoty); paragraf dvadsať päť (Smierčí súd); paragraf dvadsať sedem (Rozídenie sa Jednoty).

24 Bližšie pozri: paragraf štyri (Členstvo a prijímanie členov); paragraf päť (Práva a povinnosti členov); paragraf šesť (Vystúpenie členov a ztrata členovských práv a členstva); paragraf deväť (Valné zhromaždenie); paragraf desať (Pôsobnosť valného zhromaždenia); paragraf jedenásť (Ústredný výbor); paragraf dvanásť (Pôsobnosť ústredného výboru); paragraf pätnásť (Predsedníctvo); paragraf šesťnásť (Pôsobnosť predsedníctva).

Stanovy sa vydávali vo forme vreckového formátu brožúry. Pred ich schválením boli často publikované v regionálnych periodikách a odbornej tlači, ešte nie v definitívnej podobe, resp. ako návrh. Cieľom bola nielen propaganda, ale očakávalo sa pripomienkovanie dokumentu od širokej členskej základne, čo malo skvalitatívniť a ustáliť ich definitívnu podobu. SROJ uverejnila tretie Stanovy v roku 1924 v štyroch vydaniach Slovenského remeselníka a obchodníka počas mesiacov júl a august, viac ako šesť mesiacov pred ich úradným schválením na ministerstve s plnou mocou pre správu Slovenska.²⁵ Súčasne s ich publikovaním sa vedenie rozhodlo agitačne osloviť širšie spektrum živnostníkov a k dokumentu pripojilo nasledujúci komentár: „Keďže sa ešte stále vyskytujú prípady, že slovenskí remeselníci a obchodníci pod tlakom istých politických strán neberú aktívnu účasť v spolkovej práci Slovenskej remeselníckej a obchodníckej jednoty a keďže pre neinformovanosť mnohí remeselníci a obchodníci nemajú pravé vedomosti o zásadách a smeroch našej spolkovej práce, ústredný sekretariát upozorňuje svojich členov na 1., 2. a 3. § svojich stanov, ktoré boli podané práve na ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska o ich udobrenie.“²⁶ Spomínané úvodné tri paragrafy Stanov v uverejnenom texte, definujúce spolok, jeho činnosť a ciele, boli považované za najdôležitejšie. Tretí paragraf v šestnástich bodoch formuloval konkrétne kroky organizácie nutné pre splnenie stanovených cieľov.

Pokiaľ prvé Stanovy venovali pozornosť spolkovému členstvu len jedným paragrafom, tretie Stanovy podrobne analyzovali túto kapitolu v štvrtom, piatom a šiestom paragrafe.

Presný počet členov uvádzal tajomník vždy vo výročnej správe o činnosti spolku, ktorú predkladal valnému zhromaždeniu. Uvedené správy evidujú, že v roku 1919 mala Jednota 3506 členov, v roku 1920 4806 členov, ale pri celoplošnej revízii stavu členstva v roku 1921 bolo vylúčených až 600 členov z dôvodu neplatenia členských príspevkov a ich počet sa v danom roku ustálil na 3981, v roku 1922 4060 členov, v roku 1923 3745 členov a v roku 1924 bolo 3959 členov.²⁷

Paragrafy o členstve sa podrobne venovali Podmienkam prijatia, Právam a povinnostiam členov, Podmienkam vzdania sa členstva ako aj Strate členských nárokov. Najčastejším dôvodom pre vylúčenie niekedy aj celej pobočky bolo neplatenie členských príspevkov. Napríklad, v roku 1923 bolo vylúčených šesť pobočiek: v Považskej Bystrici, v Piešťanoch, v Trstenej, v Pliešovciach, v Kameňanoch a v Prešove. K strate členstva mohlo dôjsť aj z dôvodu vedomého poškodzovania spolkových záujmov, nečestného chovania, alebo vzbudzujúceho pohoršenie a keď člen spoločenstva konal verejne v neprospech živnostenského stavu. Opravný prostriedok voči strate členstva bolo možné podať na Ústredný výbor, resp. na valnom zhromaždení príslušnej miestnej pobočky.

Novú schému organizačnej štruktúry SROJ uvádzal siedmy paragraf, podľa ktorého tvorili spolok: Ústredie, pobočky, profesijné odbory a ich zväzy a dorastová

25 Bližšie: *Slovenský remeselník a obchodník*, roč. 6, 1924, č. 18, s. 3-5; *Slovenský remeselník a obchodník*, roč. 6, 1924, č. 20, s. 2; *Slovenský remeselník a obchodník*, roč. 6, 1924, č. 21, s. 2-5; *Slovenský remeselník a obchodník*, roč. 6, 1924, č. 23, s. 2-3;

26 *Slovenský remeselník a obchodník*, roč. 6, 1924, č. 18, s. 3.

27 Počet členov uvádzame zámerne počas rokov 1919 – 1924, v čase, keď sa formovali spolkové stanovy.

organizácia. Z nich sa vytvorilo Ústredie organizácie, ktoré riadilo orgány SROJ. Patrili k nim: Valné zhromaždenie, Ústredný výbor, Výkonný výbor a Predsedníctvo, o čom pojednával následný paragraf osem. Okrem toho informoval o agende Ústredia, ktorú spravovali novozriadené organizačné zložky: Ústredný sekretariát pôsobiaci v Martine a jeho filiálne sekretariáty. Pri narastajúcom význame hlavného mesta, množiacej sa agendy a nárastu členskej základne, bola prvá pobočka Ústredného sekretariátu zriadená pragmaticky práve v Bratislave. Jej kancelária sídlila na treťom poschodí v budove Obchodnej a priemyselnej komory v Ondrejskej ulici č. 4, čo naznačuje nadštandardné vzťahy medzi oboma subjektmi.²⁸ Perspektívne sa uvažovalo o zriadení filiálneho sekretariátu aj v Košiciach.

Obsah stanov živnostenských spoločenstiev vo viacerých smeroch determinovali nariadenia a odporúčania živnostenskej legislatívy. Tie sa významnejšie dotkli aj tretích Stanov SROJ, konkrétne textu v kapitole hovoriacej o Valnom zhromaždení, kde presne určovali, akým spôsobom zhromaždenie zvolávať, voľbu delegátov, rokovací poriadok, prezentáciu delegátov a ich hlasovanie, alebo požadovanú mieru uznávaniaschopnosti. V prvých Stanovách nenájdeme ešte nič z uvedeného. Legislatívnym zámerom bolo určiť jasné pravidlá a priniesť transparentnosť na zasadnutiach valného zhromaždenia. Spolok mal povinnosť ohlásiť termín pripravovaného Valného zhromaždenia príslušným úradom a podať z udalosti správu, ktorá obsahovala údaje o činnosti spolku, stav spolkového majetku a zoznam funkcionárov.²⁹ Bežne bol na tieto zasadnutia vyslaný policajný pozorovateľ, ktorý si v podrobnom hlásení pozorne všimal akékoľvek možné protištátne postoje a prejavy. Valné zhromaždenie predstavovalo najvyšší orgán spoločenstva, na ktorom podľa zásad všetkých troch používaných Stanov SROJ bola za rokovací jazyk určená slovenčina. V medziobdobí riadil činnosť spoločenstva Výbor. Podrobné informácie o členení a pôsobnosti jednotlivých orgánov SROJ obsahujú paragrafy osem až šestnásť.

Práva a povinnosti predsedu určoval sedemnásť paragraf. Počas celej existencie spolku pôsobili len dvaja predsedovia; prvým bol martinský čalúnnik a v živnostenskom prostredí vysoko uznávaná osobnosť Gustáv Šimko, ktorý túto funkciu vykonával počas rokov 1919 -1925. Po jej zložení bol Šimko vymenovaný za čestného predsedu organizácie. V roku 1925 prevzal predsednícku funkciu ďalší martinský podnikateľ, staviteľ a majiteľ tehelne Ján Hlavaj, ktorý bol predsedom až do ukončenia činnosti spolku v roku 1939.

Štruktúre spolkových sekretariátov sa podrobne venoval paragraf osemnásť. Ústredný sekretariát pracoval pod priamym vedením Predsedníctva a obsahom jeho činnosti a aktivít bola kompletná agenda Ústredného výboru. Sekretariáty v župách a okresoch boli spravované Ústredným sekretariátom a spoločne patrili pod finančnú správu Ústredného výboru. Župné sekretariáty tvorili nadradený orgán všetkým miestnym, okresným a župným spolkovým jednotkám.

28 V priestoroch Obchodnej a priemyselnej komory v Bratislave sa konali zasadnutia delegátov pobočiek SROJ (5.4.1926), členské schôdze a Valné zhromaždenia bratislavskej pobočky SROJ, ako napríklad v rokoch 1923 (3. VZ), 1925 (7. VZ), 1928 (10. VZ) a pod.

29 Výročné správy živnostenských spoločenstiev slúžili aj pre zostavovanie živnostenských štatistík.

Najrozsiahlejšia obmena sa dotkla devätnásteho paragrafu, ktorý bol venovaný pobočkám. Pokiaľ prvé Stanovy pojednávali o ich činnosti len niekoľkými riadkami, tretie Stanovy už podrobnejšie a na niekoľkých stranách rozpracovali štruktúru a úlohy pobočiek. Za touto zmenou možno vidieť spolkové ambície, ktoré prostredníctvom siete celoplošne zriadených pobočiek na Slovensku sa postupne snažili vytvoriť jednotné živnostenské hnutie. Uvedený paragraf mal medzi pobočky vniesť organizačný poriadok, stabilizovať ich počet, zamedziť nežiaducej fluktuácii a vytvoriť základné podmienky pre zakladanie nových organizačných jednotiek. Podobne, ako pri stave členstva, presný počet pobočiek uvádzali výročné správy tajomníka. Na konci roku 1919 evidovala SROJ 47 pobočiek, v roku 1920 79 pobočiek, v roku 1921 76 pobočiek, v roku 1922 79 odbočiek, v roku 1923 72 odbočiek a v roku 1924 78 pobočiek.³⁰ Pre svoju strategickú polohu vedľa dôležitých štátnych úradov, významných živnostenských úradov a organizácií so sídlom v hlavnom meste Slovenska sa svojim významom bratislavská pobočka radila medzi najdôležitejšie na Slovensku. Okrem ústredia ju o pomoc žiadali aj mnohé ďalšie miestne pobočky, ktorým poskytovala kooperáciu pri vybavovaní širokej agendy celoslovenského i regionálneho charakteru. Úzko spolupracovala s miestnym filiálnym sekretariátom SROJ. Podobne ako ďalšie pobočky aj bratislavská pobočka sa riadila vlastnými stanovami, ktoré boli v súlade s generálnymi Stanovami SROJ.

Dvadsiaty paragraf pojednávajúci o Odboroch a odborových zväzoch bol zavedený do Stanov už v súlade aj s novým živnostenským zákonom (1924) a preto ho v prvých Stanovách nenájdeme. V rámci korporácie povoľoval zriadiť profesijné odbory špecializujúce sa na určitý druh remeselnej činnosti.³¹ Prvým takýmto odborom bol Odbor obuvníkov a garbiarov zriadený v Ružomberku.³² Okrem jednotlivcov bolo možné prijať za členov spolku aj celé profesijné odbory, ktoré doposiaľ pôsobili ako samostatné organizácie mimo Jednoty. V nej mohli nájsť primerané podmienky pre svoju odbornú i spolkovú činnosť. Navyše z členstva plynuli určité výhody, keď organizácia dokázala prostredníctvom svojich zástupcov

v rôznych zadávacích komisiách zabezpečiť pre svoje družstvá a odbory prídely štátnych dodávok a pod.

Paragraf dvadsať jeden (Dorastová organizácia), paragraf dvadsať štyri (Revízori účtov) a paragraf dvadsať šesť (Zmena stanov) boli zaradené ako nové do Stanov. Ich implementácia je spojená najmä v súvislosti so zmenou organizačnej štruktúry SROJ.

K reálnym krokom pre založenie mládežníckej organizácie prišlo na zriaďujúcom Valnom zhromaždení dorastovej organizácie SROJ, ktoré sa konalo 6. apríla 1924, súčasne s piatym Riadnym valným zhromaždením SROJ. Za predsedu bol zvolený jednohlasne Ľudovít Ursíny, podpredsedom sa stal Jozef Šimo a tajomníkom Alexander Česnek. Dorastová organizácia sa riadila Stanovami SROJ a Domácom poriadkom, ktorý pre jej potreby zostavilo Ústredie. Prvý dorastový odbor vznikol

30 Počet pobočiek uvádzame zámerne počas rokov 1919 – 1924, v čase, keď sa formovali spolkové stanovy.

31 Profesijné odbory sa začali vytvárať od roku 1924 na základe živnostenského zákona (1924).

32 Bližšie: Piate riadne valné zhromaždenie Slovenskej remeselníckej jednoty. In *Slovenský remeselník a obchodník*, roč. 6, 11. 4. 1924, č. 5, s. 3.

v Mošovciach, ktorý sa v zmysle tretích Stanov utvoril z miestnej pobočky.³³ Už v nasledujúcom roku mala dorastová organizácia 229 členov v šiestich miestnych mládežníckych odboroch.

Zárobková činnosť nepredstavovala primárny cieľ organizácie a príjmy plynúce do spolkovkej pokladnice boli určené na jej riadny chod. Dohľad nad hospodárením vykonávali traja určení kontrolóri. Okrem revízie účtov dbali nad riadnym vedením pokladničných kníh, kontrolovali nakladanie s majetkom a narábanie s finančnými prostriedkami. Spolkové ústredie raz v roku vykonalo kontrolu vo svojich organizačných jednotkách. Kontrolóri každoročne predkladali správu o stave majetku spolu s návrhom na jej schválenie alebo odmietnutie členom Valného zhromaždenia. Spoločne s pokladníkom, Výkonným výborom a predsedom spolku zodpovedali za spolkový majetok.

Počas dvadsať ročnej existencie spolok pristúpil k zmene Stanov dva krát, a to v roku 1921 a 1924.

Paragrafy dvadsať dva (Správny rok), dvadsať tri (Majetok Jednoty), dvadsať päť (Smierčí súd) a dvadsať sedem (Rozídenie sa Jednoty) mali v porovnaní s prvými Stanovami len mierne modifikovanú podobu a ich obsahová náplň ostala v podstate nedotknutá.

Každý rovnopis druhých a tretích Stanov niesol na poslednej strane potvrdenie, ktorým sa prehlasovala jeho zhoda s originálom úradne potvrdených Stanov.

Tretie Stanovy SROJ sa už nemenili. Definitívne splňali kritériá pre riadenie spolkovkej činnosti a všetky legislatívne normy. Dokument platil dlhých 15 rokov, až do zániku samostatnej spolkovkej činnosti v roku 1939.

Pre úplnosť je potrebné spomenúť, že v roku 1925 vyšli z dielne SROJ ešte jedny stanovy, a to *Vzorné stanovy pre živnostenské spoločenstvá na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*.³⁴ Reagovala tým na skutočnosť, keď živnostenský zákon nariaďoval pretransformovať dovtedajšie živnostenské spolky na spoločenstvá.³⁵ Tie sa začali budovať buď na územnom princípe ako okresné a mestské zmiešané spoločenstvá, alebo na profesijnom princípe ako odborné živnostenské spoločenstvá. Obchodnícke živnosti sa sústreďovali v obchodných grémiách.³⁶ Živnostník, vykonávajúci živnosť

33 Obzor dorastu. In *Slovenský remeselník a obchodník*, roč. 6, 11. apríla 1924, číslo 5, s. 5-6.

34 Uvedený dokument patrí tiež do knižného fondu SNK a je zaradený do triedy „Obmedzene (Simplikát)“. Bližšie pozri: *Vzorné stanovy pre živnostenské spoločenstvá na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*. Slovenská remeselnícka a obchodnícka jednota v Turčianskom Sv. Martine : Nová Kníhtlačiareň v Turčianskom Sv. Martine, 1925. 34 s.

35 Na Slovensku existovali tzv. priemyselné spolky, ktoré boli zriadené na podklade zákonného článku XVII/1884, paragraf 149-154, uhorského tzv. priemyselného zákona. Podľa nového živnostenského zákona z roku 1924 sa povinne transformovali na modernejšie živnostenské spoločenstvá, pôsobiace na základe územného členenia. Organizačne podliehali Krajinskému zväzu živnostenských spoločenstiev a grémií pre Slovensko a Podkarpatskú Rus. Zákon ukladal povinnosť každému živnostníkovi stať sa členom príslušného obvodného živnostenského spoločenstva. Bližšie: RUMAN, Miloš. Organizačná štruktúra živnostníctva na Slovensku. In KOLESÁR, Miloš (ed.). *Zlatá kniha Slovenska*. Bratislava : Živnostenské vydavateľstvo a nakladateľstvo, 1930, s. 345-352.

36 HALLON, Ľudovít. Organizačná základňa živnostníctva. In *História*, roč. 7, 2007, č. 3, s. 30.

v určitom obvode, mal povinnosť prihlásiť sa za člena príslušného okresného spolčenstva, práve ktorým boli tieto Vzorné stanovy určené.

Stanovy SROJ predstavovali základný akt o založení stavovskej živnostenskej organizácie. Slúžili ako organizačný a programový dokument definujúci spolkové poslanie, ktorým bolo hájiť a podporovať hospodárske, kultúrne a sociálne záujmy živnostníkov. Samotná organizácia charakterizovala svoje úlohy nasledovne: „*Stavovským a národným uvedomovaním svojich členov hľadá jedine čisté pramene vzájomnosti podľa živnostenského povolania seberočných a viesť ich v duchu mravnosti solidárnosti a lásky k blížnemu po cestách svojpomoci smerom k dosiahnutiu čím lepšieho duševného a hmotného blahobytu tak jedincov, ako i celku ... Takto ponímajúc slovenskí živnostenský pracovníci poslanie SROJ plnia tým nie len svoje stavovské, ale i národné, ako i štátne a všeobčianske povinnosti.*“³⁷

Je potrebné uviesť, že z legislatívneho hľadiska mali Spolkové stanovy charakter len vnútrospolkových smerníc a všetky živnostenské spolčenstvá sa primárne riadili platnou legislatívou, predovšetkým primárnym a smerodajným živnostenským zákonom.

Živnostenské hnutie v medzivojnovom období na Slovensku sa radí medzi nerspracované kapitoly slovenských hospodárskych dejín. Publikovaním stanov jednej z najvýznamnejších a najväčších živnostenských organizácií na Slovensku sme sa snažili nielen upozorniť na túto skutočnosť medzi širokou odbornou i laickou verejnosťou, ale zároveň aj vzbudiť záujem o spomínanú problematiku. Veríme, že výskum uvedenej témy a jej publikovanie formou vedeckých štúdií a odborných článkov dopomôže vyplniť biele miesta našej histórie.

Prvé stanovy Slovenskej remeselníckej jednoty:

Stanovy Slovenskej remeselníckej jednoty.³⁸

§ 1.

Meno a sídlo spolku.

Meno spolku je „Slovenská remeselnícka jednota“. Sídлом jednoty je Turčiansky Sv. Martin.

§ 2.

Cieľ a obvod činnosti spolku.

Cieľom Slovenskej remeselníckej jednoty je: organizovať remeselníkov na celom Slovensku v jeden mocný celok; hájiť a podporovať ich národné, osvetové, hospodár-

37 AMS Martin. Fond Matica slovenská II., 1919-1948, inv. č. 521/29 – 1924. *Organizácia osvetovej práce Slovenskej remeselníckej a obchodníckej jednoty*, s. 1.

38 *Stanovy Slovenskej remeselníckej jednoty*. Martin : Tatran, nakladateľský účastinný spolok, 1919, s. 14.

ske, spoločenské a politické záujmy; budiť v nich cit spolupatričnosti a stavovského sebedomovania. Tento cieľ dosiahnuť chce zvlášť nasledujúcimi prostriedkami:³⁹

- a) Bude zakladať miestne sbory a odborné skupiny v každom mieste, kde býva najmenej 20 remeselníkov. Ale takéto miestne združenie môže sa utvoriť i tak, keď sa spoja členovia z viac susedných obcí. Keď otázka úradných priemyselných spolkov sriadi sa zákonodarnou cestou, novým priemyselným zákonom, pretvorí sa tieto družstvá v riadne priemyselné spolky.⁴⁰
- b) Bude povzbudzovať a napomáhať zakladanie vzdelávateľných spolkov, nákupných a predajných družstiev, vzájomných pokladníc atď.; vyvinie silnú agitáciu, aby sa priemysel z rúk cudzích živlov dostal úplne do rúk nášského – slovenského – remeselníka.⁴¹
- c) Bude napomáhať študijné cesty remeselníkov.
- d) Bude napomáhať usporadovanie odborných prednášok, zakladanie odborných knižníc, vydávanie odborných kníh, diel a časopisov.
- e) Bude usporadovať odborné kurzy, náukobehy a sriaďovať výstavy.
- f) Bude chrániť a uplatňovať záujmy priemyselníkov vo všetkých oboroch zákonodarstva a správy tak, že sa bude starať o to, aby pri správe obcí, žúp, ako i národnom zhromaždení – sneme – bol stav remeselnícky pomerne a povolanými ľuďmi zastúpený. Tým cieľom postaví pri voľbách alebo samostatných kandidátov alebo sa spojí s niektorou politickou občianskou stranou a napomáhať bude takých kandidátov, ktorí si osvoja program jednoty.⁴²
- g) Bude vymáhať a napomáhať zakladanie a stavenie odborných škôl, od učňovských škôl počnúc až po vysoké odborné školy a bude sa starať o to, aby pri takýchto školách mohla svoj vplyv uplatniť.⁴³

39 Úvod v Druhých stanovách, v druhom paragrafe (Cieľ a obvod činnosti spolku) znie nasledovne: „Cieľom Slovenskej remeselníckej jednoty je: organizovať remeselníkov na celom Slovensku v jeden mocný celok; hájiť a podporovať ich národné, osvetové, hospodárske, spoločenské a politické záujmy; budiť v nich cit spolupatričnosti a stavovského sebedomovania. Tento cieľ dosiahnuť chce zvlášť nasledujúcimi prostriedkami.“ In *Stanovy Slovenskej remeselníckej jednoty, ústredie v Turčianskom Svätom Martine, zmenené valným zhromaždením 10. júla 1921*. Martin : Slovenská remeselnícka jednota, 1922, s. 2.

40 Druhé Stanovy, druhý paragraf (Cieľ a obvod činnosti spolku), písmeno a) znie nasledovne: „Bude zakladať miestne odbory, župné skupiny v každom meste a župe. Odbor možno založiť, kde býva najmenej 15 remeselníkov. Ale miestne odbory možno utvoriť i tak, keď sa spoja remeselníci z viacerých susedných obcí.“ In *Stanovy*, 1922, s. 2.

41 Druhé Stanovy, druhý paragraf (Cieľ a obvod činnosti spolku), písmeno b) znie nasledovne: „Bude povzbudzovať a napomáhať zakladanie vzdelávateľných spolkov, úverných, nákupných, výrobných a predajných družstiev a podporovať bude zakladanie družstevných zväzov. Vyvinie silnú agitáciu, aby sa priemysel z rúk cudzích živlov dostal úplne do rúk nášského – slovenského – remeselníka.“ In *Stanovy*, 1922, s. 2.

42 Druhé Stanovy, druhý paragraf (Cieľ a obvod činnosti spolku), písmeno f): pôvodný text z prvých Stanov hovoriaci o politických aktivitách spolku bol vynechaný a nahradený textom z prvých Stanov, druhého paragrafu, písmena g). In *Stanovy*, 1922, s. 2.

43 Druhé Stanovy, druhý paragraf (Cieľ a obvod činnosti spolku), písmeno g): bolo nahradené textom z prvých Stanov, druhého paragrafu, písmena h). In *Stanovy*, 1922, s. 2.

- h) Bude spolupôsobiť pri sriadení otázky učňovskej a pomocníckej, tak že bude žiadať, aby zákonodarstvo pri tvorení patričných zákonov rešpektovalo mienku jednoty a bude pomáhať zriaďovať učňovské ústavy a učňovské domy.⁴⁴
- i) Bude spolupôsobiť pri vybavovaní otázky poisťovania robotníkov, tak nemocenského, ako aj i úrazového.⁴⁵
- j) Bude vymáhať sriadenie invalidného a starobného poisťovania remeselníkov.⁴⁶
- k) Konečne bude spolupôsobiť pri všetkých, časom vyskytnúť sa mohúcich otázkach, ktoré sa budú týkať remeselníkov.⁴⁷

§ 3.

Členovia, ich práva a povinnosti.

Členom jednoty môže sa stať každý samostatný priemyselník⁴⁸ ktorý je štátnym občanom Československej Republiky, ak doplnil 20. rok života a je mravne zachovavý.⁴⁹ Členom stane sa každý len vtedy, keď ho prijme ústredná správa alebo predstavenstvo miestneho združenia, kým totiž zákon nevypovie, že každý samostatný priemyselník povinný je byť členom priemyselných spolkov a jednota stane sa úradným sväzom takýchto.

Členovstvo, – dokiaľ nebude povinným – prestáva dobrovoľným vystúpením; okrem toho môže predstavenstvo jednoty a miestnych združení – ovšem len v nevyhnutnom prípade – vytvoriť každého: kto sa aspoň do troch ráz jedno za druhým nepodrobí uzavretiam a ustanoveniam jednoty; kto nemravným životom zapríčiňuje pohoršenie a koho pristihli pri nemravnej konkurencii alebo pri akomkoľvek poškodzovaní záujmov spolučlenov, ak sa ani na trojnásobné napomenutie nenapraví. Kto svoj členovský príspevok do konca roku nezaplatí, ztratí už v nasledujúcom roku všetky členovské práva a kto to ani na trojnásobné vyzvanie neurobí, toho vý-

44 Druhé Stanovy, druhý paragraf (Cieľ a obvod činnosti spolku), písmeno h): bolo nahradené textom z prvých Stanov, druhého paragrafu, písmena i). In *Stanovy*, 1922, s. 2.

45 Druhé Stanovy, druhý paragraf (Cieľ a obvod činnosti spolku), písmeno i): bolo nahradené textom z prvých Stanov, druhého paragrafu, písmena j) a doplnené v tomto plnom znení: „Budeme vymáhať sriadenie invalidného a starobného poisťovania remeselníkov. Jednota sriadi vo svojom lone posmrtnú podporu, ktorá bude spravovaná podľa zvláštnych, miestnymi odbormi schválených pravidiel.“ In *Stanovy*, 1922, s. 3.

46 Druhé Stanovy, druhý paragraf, písmeno i): bolo doplnené o nasledovnú vetu: „Jednota sriadi vo svojom lone posmrtnú podporu, ktorá bude spravovaná podľa zvláštnych, miestnymi odbormi schválených pravidiel.“ In *Stanovy*, 1922, s. 2.

47 Druhé Stanovy, druhý paragraf, písmeno k): bolo vynechané. In *Stanovy*, 1922, s. 3.

48 Druhé Stanovy, tretí paragraf: označenie „priemyselník“ je nahradené slovným spojením „remeselník a remeselníčka (ktorá má zákonné právo remeslo robiť)“. In *Stanovy*, 1922, s. 3.

49 Druhé Stanovy, tretí paragraf: ohraničenie členstva 20. rokom života bolo vypustené a nahradené nasledujúcim textom o členstve remeselníckeho dorastu a ďalších profesijných remeselníckych organizácií v SRJ: „Členom Jednoty môžu byť i remeselnícki pomocníci (tovariši), ktorí organizujú sa v jednote pod menom „remeselnícky dorost“. Dorost podlieha správe odboru, ale pre spoločenskú a vzdelávaciu činnosť volí si v odbore spravujúci výbor, ktorý vedie činnosť dorostu. Členom jednoty môžu byť i iné odborné a dobrovoľné remeselnícke organizácie, ktoré voči jednote zodpovedia povinnostiam za všetkých svojich členov.“ In *Stanovy*, 1922, s. 3.

bor môže zo zoznamu členov vytrieť. Za členovské príspevky je každý zodpovedný i vtedy, keď bol z jednoty vylúčený.

Každý člen je rovnoprávnym údom jednoty, má právo slova i hlasovania na schôdzach a valných shromaždeniach, používa spolkovú knižnicu, má právo volebné i voliteľnosti, používa výhody poskytované jednotou pri vydaní odborných kníh alebo časopisov a všetky hospodárske i spoločenské výhody, ktoré získa jednota pre svojich členov.

Členmi môžu byť i remeslo robiace ženy a všetky práva a povinnosti vzťahujú sa i na ne.

Členovský poplatok určí valné shromaždenie a 50 % pošle sa ústrediu jednoty.

§ 4. Majetok jednoty.⁵⁰

Majetok jednoty pozostáva:

- a) z členovských *poplatkov* a zápisného; príspevkov
- b) z darov, podpôr atď.;
- c) z dôchodkov usporiadaných zábav, slávností, výstaviek a zo ziskov docielených vydávaním kníh.

Nakoľko príjem prevyšuje výdavok, zo zvyšku tvorí sa spolkový majetok.

Členovské príspevky, dary atď. sú vždy výlučným majetkom jednoty a miestnych sborov, ktoré môžu ho podľa rozpočtu upotrebiť.

Jednota môže si nadobudnúť i domy a iné nehnuteľnosti.

Správny rok je totožný s kalendárskym rokom.

§ 5. Správa jednoty.

Jednotu spravujú: predsedníctvo, výbor a valné shromaždenie.

§ 6. Predsedníctvo.

Predsedníctvo pozostáva: z predsedu, štyroch podpredsedov, tajomníka, zapisovateľa, pokladníka a 6 členov dozorného výboru, ktorých volí valné shromaždenie absolútnou väčšinou hlasov na 3 roky. Predseda i jeden podpredseda, tajomník, zapisovateľ a pokladník musia bývať v ústredí jednoty; traja podpredsedovia môžu byť aj inostranní.

Členovia predsedníctva, ktorým tri roky vypršia, môžu sa znovu voliť.

Predseda, podpredsedovia a zapisovateľ sú čestné úrady; pokladník má nárok na honorár, ktorý ustáli z času na čas valné shromaždenie.

⁵⁰ V druhých Stanovách je štvrtý paragraf doplnený o písmeno d), a to v tomto znení: „zo základín, utvorených z poplatkov po odumretých členoch.“ In *Stanovy*, 1922, s. 4.

Predseda voláva valné zhromaždenia a výborové zasadnutia, predsedá im a vyslovuje ich uzavretia; zastupuje spolu s tajomníkom jednotu navonok; podpisuje úradné listiny a poukazuje všetky vyplatiť sa majúce obnosy!

Predseda v jeho neprítomnosti zastupuje jeden z podpredsedov.

Zapisovateľ píše zápisnice valných zhromaždení a výborových zasadnutí.

Tajomník vybavuje všetky spolkové, agitačné, vnútorné i vonkajšie práce, zaobstaráva potreby spolku, a spolupôsobí pri vydávaní kníh, prípadne i spolkového časopisu, podpisuje spolu s predsedom všetky listiny; vedie účty o príjmoch a výdavkoch jednoty. Za práce pre jednotu konané, určí mu výbor honorár. A keď bude potrebné, môže byť tajomník i riadnym plateným úradníkom jednoty.

Pokladník opatruje majetok jednoty, prijíma členovské poplatky i všetky iné príjmy a vypláca všetky výdavky na poukázanie predsedovo. Samo sebou sa rozumie, že je zodpovedný za všetky zverené mu cennosti.

Dozorný výbor dozerá na činnosť spolkovú, na spolkový majetok, berie účasť na výborových zasadnutiach a má právo svolať valné zhromaždenie, keď to za potrebné uzná alebo keď to jedna tretina členov jednoty žiada.

§ 7.⁵¹

Výbor obstaráva a riadi všetky záležitosti spolku, ktoré nie sú valnému zhromaždeniu vyhradené. Menovite úkolom výboru je: vypracovať domáci poriadok, dávať smer spolковой činnosti, vybavovať uzavretia valného zhromaždenia, dozeráť na správu spolkového majetku, navrhovať a poťažne i uzavierať zmluvy s robotníkmi, pripravovať predmety pre valné zhromaždenia a konečne rozhoduje i o prijatí alebo vylúčení členov.

Výbor pozostáva z 36 riadených a 12 náhradných členov, volených valným zhromaždením na 3 roky, z ktorých aspoň jedna tretina musí bývať v sídle spolku. Výbor zasadá mesačne aspoň raz. Deň výborového zasadnutia určí vždy predsedníctvo, ktoré pozve členov vždy písomne 8 dňami vopred s udaním predmetov. Každý člen výboru povinný je byť prítomným na zasadnutí; keď je v tom niečím hatený, má sa písomne ospravedlniť, prípadne o predmetoch, o ktorých má byť reč, svoju mienku na písme poslať.

O každom výborovom zasadnutí píše zapisovateľ zápisnicu, v ktorej sa prítomní členovia pomenujú a všetky uzavretia napíšu sa v plnom znení. Zápisnicu okrem zapisovateľa podpíše i predseda a uhodnovernia ju dvaja členovia výboru, ktorých predseda na začiatku zasadnutia o to požiadal.

Výborové zasadnutia sú verejné, ale na žiadosť jednej tretiny prítomných môžu sa i na zatvorené pretvoriť.

§ 8.

Valné zhromaždenie.

Valné zhromaždenie bude každý rok riadne v sídle jednoty; deň a hodinu určí výbor. Mimoriadne a manifestačné zhromaždenia môže zvolať predsedníctvo a vý-

51 Druhé Stanovy, siedmy paragraf: chýba názov paragrafu „Výbor“.

bor, kdekoľvek to za potrebné uzná; tieto shromaždenia môžu byť i v inom, ktoromkoľvek meste na Slovensku.⁵²

Valné shromaždenie volí: predsedníctvo pozostávajúce z predsedu, štyroch podpredsedov, tajomníka, zapisovateľa, pokladníka a 6 členov dozorného výboru; ďalej volí 36 riadnych a 12 náhradných členov výboru; ustáľuje stanovy a zmeny stanov; schvaľuje výročité správy a účty, ktoré predsedníctvo povinné je každoročne predložiť; ustáľuje rozpočet na budúci rok; rozhoduje o návrhoch predsedníctva a jednotlivých členov jednoty, ak tieto boli aspoň 8 dňami vopred predsedníctvu predložené, - o pozdejšie došlých návrhoch môže rokovať len s usudzovaním predsedníctva výboru; konečné valné shromaždenie vôbec vo všetkých záležitostiach, ktoré sa jednoty týkajú, vynáša právoplatné uzavretia.

Valné shromaždenie zvoláva pozvaním, uverejneným v spolkovom časopise, prípadne i v iných, valných shromaždeniach určených novinách, vždy 10 dňami vopred a môže právoplatné uzavretie vyniesť vždy väčšinou hlasov prítomných členov. Valnému shromaždeniu predsedá predseda jednoty alebo jeden najstarší z podpredsedov. Každý člen má právo hlasu; pri rovnosti hlasov rozhoduje hlas predsedu; pri voľbách žreb.⁵³ Hlasuje sa verejne, alebo na žiadosť väčšiny tajne. O priebehu a výsledku shromaždenia píše zapisovateľ zápisnicu, ktorú okrem predsedu uhodnovernia i dvaja na začiatku zhromaždenia o to požiadaní členovia. Priebeh a výsledok shromaždenia uverejní sa v spolkovom časopise.

Každý člen má právo dovoliť si na zhromaždenia hosťa, ktorého však povinný je predstaviť aspoň jednému členovi predsedníctva. Vylúčení členovia nemajú vôbec prístup na zhromaždenie.

Úradnou rečou jednoty je reč slovenská.

§ 9. Smierčí súd.

Menšie spory a nedorozumenia medzi členmi jednoty, ako i nedorozumenia medzi členmi a výborom vzniknulé vyrovnáva smierčí súd.

Pre tento súd volí každá stránka zo sporných stránok po jednom dôverníkovi z radu členov, ktorí volia si tiež z radu členov predsedu.

Predseda musí byť vyvolený najďalej za 5 dní od vyvolenia dôverníkov stránok. Ak jedna zo sporných stránok nechcela by si za 5 dní voľbu túto previesť, druhá

52 Druhé Stanovy, paragraf osem: za prvým odsekom je doplnený nasledovný text: „Valné shromaždenie pozostáva z delegátov, vyslaných miestnymi odborami jednoty. Delegáti miestnych odborov sú vysielaní na základe počtu členov. Každý odbor do 50 členov vyšle jedného delegáta a za každých 50 členov jedného. Delegát musí mať od svojho miestneho odboru poverujúcu listinu, podpísanú predsedom a tajomníkom, potvrdenú pečiatkou, a vypísaný počet členov odboru. Jestli miestny odbor neurobil za dosť zaviazanostiam voči ústrediu (príspevky, členovské príspevky na posmrtný fond atď.), jeho delegát nemá práva hlasovať na valnom zhromaždení.“ In Stanovy, 1922, s. 6.

53 Druhé Stanovy, paragraf osem: na tomto mieste bola doplnená veta: „Právo hlasovania na shromaždení majú všetci valným zhromaždením volení funkcionári a výborníci.“ In Stanovy, 1922, s. 7.

stránka je oprávnená obrátiť sa s tým na výbor jednoty, ktorý potom má právo predsedu vymenovať. Ak sa sporné stránky nemôžu dohodnúť o osobe predsedu, rozhodne sa medzi navrhnutými žrebom.

Predseda smierčieho súdu určí stránkam a ich dôverníkom čas pojednávania. Ak by sa vyvolení sudcovia na pojednávanie nedostanovili, vymenuje výbor jednoty na ich miesto druhých. Súd uzaviera väčšinu hlasov; pri rovnosti hlasov rozhodne predseda. Proti výroku smierčieho súdu niet odvolania.

§ 10.

Miestne sbory.

Spôsob zriadenia a stanovy miestnych sborov ustanoví výbor jednoty a predloží valnému shromaždeniu na odobrenie. Už jestvujúce alebo do tých čias sriadiace sa miestne sbory riadia sa a účinkovať budú dľa stanov jednoty.⁵⁴

§ 11.

Rozídenie sa jednoty.

Keby Slovenská remeselnícka jednota z akýchkoľvek príčin mala prestať, môže to urobiť len s privolením valného shromaždenia, na ktorom tri štvrtiny členov hlasujú. Majetok jednoty upotrebiť sa môže výlučne len v prospech niektorej, priemyslu sa týkajúcej ustanovizne, čo určí tiež posledné valné shromaždenie.

V Turčianskom Sv. Martine, dňa 23. febr. 1919.

Bohuš Kianička v. r.,
t. č. zapisovateľ.

Gustáv Šimko v. r.,
t. č. predseda.

Tretie stanovy Slovenskej remeselníckej a obchodníckej jednoty

Stanovy Slovenskej remeselníckej a obchodníckej jednoty⁵⁵

§ 1.

Meno, sídlo a obvod pôsobnosti spolku.

Meno spolku je : „Slovenská remeselnícka a obchodnícka jednota“.

Sídlo spolku je Turčiansky sv. Martin.

Jednota je sdružením remeselníkov a obchodníkov na Slovensku.

54 Druhé Stanovy, paragraf desať: text bol zmenený na nasledovné: „Miestne odbory spravujú sa podľa výborom ustálených pravidiel. Základom vedenia miestnych odborov sú stanovy ústredia. Miestne odbory musia mať potvrdenie od ústredia, že sú prijaté za odbor jednoty.“ In Stanovy, 1922, s. 7-8.

55 Stanovy Slovenskej remeselníckej a obchodníckej jednoty v Turčianskom Sv. Martine. Martin : Kníhtlačiareň A. Novák, 1925, s. 32.

§ 2. Cieľ.

Slovenská remeselnícka a obchodnícka jednota ako nepolitická organizácia, vo všeobecnosti bude hájiť a podporovať hospodárske, kultúrne a sociálne záujmy remeselníctva a obchodníctva na Slovensku, budiť v ňom cit spolupatričnosti, stavovského, národného sebavedomia, dopomáhať k primeranému uplatneniu sa remeselníckeho a obchodníckeho stavu vo všetkých národohospodárskych podnikoch a verejných inštitúciách.

Najmä je cieľom jednoty:

1. Starieť sa o zvýšenie a rozšírenie odborných vedomostí remeselníckych a obchodníckych medzi členstvom.
2. Zdokonaľovať odbornú výchovu a pomocníckeho dorastu.
3. Podporovať zakladanie odborných škôl a učilísk remeselníckych a obchodníckych.
4. Podporovať zakladanie, alebo zakladať spolky, sväzy, inštitúcie, cieľom ktorých je pestovanie alebo podporovanie jednotlivého odvetvia remesiel a obchodu.
5. Konať všetky opatrenia na povznesenie priemyselnej výroby a obchodu, nakoľko starosť o ne štátnou správou nie je priamo prevzatá.
6. Podporovať sprostredkovanie práce a pracovných síl pri remeslách a obchodoch medzi členmi.
7. Sústavne sledovať rozvoj priemyslu a obchodu po stránke organizačnej, technickej a kultúrnej.
8. Podávať vláde a verejným úradom správy, dobrozdania, alebo samostatné návrhy.
9. Podporovať vládu a verejné úrady pri všetkých opatreniach, podniknutých v prospech remesla a obchodu.
10. Starieť sa o správne upotrebenie verejných príspevkov, venovaných na zvelaďovanie remesla a obchodu.
11. Podporovať záujmy remesla a obchodu po stránke verejno-právnej a národohospodárskej.
12. Vysielateľ zástupcov do všetkých poradných komisií, sborov, alebo korporácií, v ktorých sa rokuje, alebo rozhoduje o veciach, týkajúcich sa záujmov remesla a obchodu.

§ 3. Spôsob a prostriedky.

Na dosiahnutie horeuvedených cieľov Jednota bude:

1. sriaďovať miestne, okresné, župné odbočky Jednoty;
2. sriaďovať odbory Jednoty podľa rozvetvenia remesla a obchodu;
3. sriaďovať pomocnícke a učňovské spolky (organizácie dorastu) a besiedky;
4. utvárať vo svojom lone „Posmrtnú podporu“;

5. starať sa o zakladanie hospodárskych združení, najmä družstiev nákupných, predajných, družstiev na zaopatrovanie strojov, družstiev na usnadňovanie úveru, družstiev spoločnej výroby strojnej, vydržiavanie spoločných predajní atď. v rámci Jednoty;
6. starať sa o uvedenie jednotného postupu úradovania v spolkovkej organizácii zostavením domácich poriadkov, jednotných pomôcok, tlačív a kníh v sekretariátoch, odbočkách, odboroch a dorastovej organizácii Jednoty;
7. usporadúvať prednášky, naukobehy, exkurzie, súbehy, udeľovať diplomy a cestovné štipendia;
8. usporadúvať pracovné schôdzky, sjazdy, ankety, konferencie atď.;
9. vydávať svoj spolkový časopis, prípadne iné odborné časopisy, revue, odborné spisy, brožúry, knihy atď.;
10. podporovať zriaďovanie odborných knižníc a spoluúčinkovať pri zakladaní a sriadovaní spolkových, obecných a verejných knižníc;
11. usporadovať výstavy;
12. usporadovať výstavy učňovských prác;
13. napomáhať sriadovanie poradných sborov alebo ústavu pre voľbu povolania, pre sprostredkovanie práce a pracovných síl;
14. napomáhať sriadovanie vzorných dielní, alebo podnikov, ktoré slúžia potrebám krajovým po stránke výchovnej;
15. napomáhať sriadovanie alebo stavanie spolkových domov, pomocníckych a učňovských útulní.
16. napomáhať usporadovanie národných, remeselníckych a obchodníckych slávností.

§ 4.

Členstvo a prijímanie členov.

Členom môže byť každý samostatný remeselník, obchodník, mužský i ženské, ako aj ich pomocníci a učni (dorastová organizácia), ďalej všetci tí jednotlivci, ktorí svojím povoláním pracujú na povznesení remeselníctva a obchodníctva.

Členov prijíma výkonný výbor ústredia na základe písomnej prihlášky, poťažne výbor odbočky, ktorý prijatých členov predostiera výkonnému výboru na schválenie.

Prihláška podáva sa písomne, musí byť prihlasujúcim členom vlastnoručne podpísaná a obsahovať musí osvedčenie, že prihlasujúci podrobuje sa stanovám a platným poriadkom spolku. Prihláška je záväznou pre prihlasujúceho sa od jej podania. S podaním prihlášky treba ihneď zaplatiť zápisné, členovské príspevky a predplatné na spolkový časopis do konca správneho roku, v ktorom sa prihláška stala.

Ak prihlásený nebol prijatý za člena, musí byť o tom písomne uvedený bez udania dôvodov. Neprijatý člen môže sa odvolať na ústredný výbor, ktorý rozhoduje s konečnou platnosťou.

Členom dorastovej organizácie môže sa stať každý učeň a pomocník, ktorý sa zaväzuje plniť všetky povinnosti, ustálené domácim poriadkom dorastovej organizácie. Prijímanie členov dorastovej organizácie koná ústredný sekretariát, poťažne predsedníctva odbočiek.

§ 5.

Práva a povinnosti členov.

Členovia jednoty sú oprávnení:

1. účasť brať na schôdzach členovských, na valných zhromaždeniach;
2. účasť brať na sjazdoch, naukobehoch, prednáškach, výstavách, exkurziach, závodoch, besedách atď. v rámci poriadku, ktorý zostavuje s prípadu na prípad ústredný výbor alebo jeho orgány;
3. používať spolkové miestnosti, knižnicu, čítareň v zmysle domáceho poriadku;
4. voliť a voleným byť;
5. odoberať Jednotou vydávané časopisy, spisy pri výhodných podmienkach, ktoré pre členov určí ústredný výbor;
6. brať podiel na všetkých podnikoch Jednoty;
7. uchádzať sa o pomoc oproti tretím osobám;
8. žiadať hospodársku alebo právnu pomoc prostredníctvom miestnych, kde týchto niet, okresných, župných organizácií a sekretariátov jednoty;
9. kedykoľvek písomne vypovedať členstvo Jednoty, pričom musí zaplatiť na neho pripadajúce členovské príspevky až do konca správneho roku, v ktorom sa výpoveď stala.

Členovia sú povinní:

1. zachovávať stanovy plniť usnesenia orgánov Jednoty;
2. platiť zápisné pri vstupe za člena Jednoty;
3. platiť členské príspevky, ustálené valným zhromaždením, najneskoršie do konca prvého štvrtroka každého správneho roku;
4. prijímať a svedomite plniť funkcie a úlohy Jednotou uložené;
5. chrániť a všemožne podporovať záujmy Jednoty;
6. starať sa o povznesenie remeselníckej výroby a obchodu a tým cieľom robiť návrhy Jednote.

§ 6.

Vystúpenie členov a ztrata členovských práv a členstva.

Členovstvo prestáva:

1. dobrovoľným vystúpením,
2. rozchodom odbočiek, odborov a zväzov,
3. odumretím,
4. vylúčením.

Ad I. Každý člen môže kedykoľvek vystúpiť z Jednoty, ale povinný je to ohlásiť predsedníctvu písomne a zaplatiť členovský príspevok do konca správneho roku.

Ad II. Členstvo odbočky, odboru, zväzu končí sa tou chvíľou, keď právoplatne nastala okolnosť, zapríčiňujúca rozpustenie, pri čom treba zadosť urobiť predpisom, týkajúcim sa majetku spolku. (Viď §13.).

Ad III. Vylúčenie z Jednoty nastane právoplatne protokolovaným usnesením výkonného výboru, poľažne správneho výboru odbočiek, odborov a sväzov, a to

v prípadoch, že sa na tom uzniesla 2/3 väčšina prítomných hlasov. Vylúčený člen dostane o tom písomné uvedenie bez udania dôvodov. Proti usneseniu môže sa odvolať na ústredný výbor poťažne u odbočiek na valné zhromaždenie. Člen môže byť vylúčený:

- a) keď sa dopustil nečestných činov alebo takého chovania sa, že tým sa poškodzujú záujmy Jednoty;
- b) keď člen verejne koná v neprospech remeselníctva a obchodníctva;
- c) keď člen dlhuje Jednote na jeden rok pripadajúce členovské príspevky alebo iné pohľadávky a ani po dvojnásobnom upozornení neurobí zadost' svojim povinnostiam.

§ 7.

Organizácia Jednoty.

Slovenská remeselnícka a obchodnícka jednota pozostáva:

- a) z ústredia,
- b) z odbočiek,
- c) z odborov a ich sväzov,
- d) z organizácie dorastu.

§ 8.

Ústredie a jeho správa.

Ústredie S. R. O. Jednoty pozostáva zo všetkých organizačných jednotiek v §-e 7. uvedených.

Ústredie spravuje:

- a) valné zhromaždenie,
- b) ústredný výbor
- c) výkonný výbor,
- d) predsedníctvo.

Na spracovanie agendy ústredia sú zriadené:

- a) ústredný sekretariát,
- b) sekretariáty.

§ 9.

Valné zhromaždenie.

Riadne valné zhromaždenie Jednoty musí byť v prvej polovici správneho roku v Turčianskom sv. Martine alebo podľa potreby na inom mieste Slovenska, ak sa na tom ústredný výbor usnesie.

Mimoriadne valné zhromaždenie môže sa diať každoročne, a to striedavo vo všetkých oblastiach Jednoty. Na mimoriadnom valnom zhromaždení rokuje sa predovšetkým o remeselníckych a obchodníckych otázkach príslušného kraja.

Valné shromaždenie pozostáva z delegátov, vyslaných organizáciami Jednoty, počet ktorých riadi sa podľa počtu členov každej organizácie. Každý odbor, každá odbočka, sväz atď. za každých započatých 50 členov vyšle jedného delegáta. Delegáti musia mať od svojej organizácie poverujúcu listinu, podpísanú predsedom a tajomníkom a opatrenú spolkovou pečiatkou a s označením počtu členov organizácie.

Ak organizácia neurobila zadosť zaviazanostiam oproti ústrediu (členovské príspevky nezaplatila), jej delegát nemá pravo hlasovať na valnom shromaždení.

Valné shromaždenie svoláva sa pozvaním, ktoré má byť uverejnené v spolkovom časopise vždy 14. dňami vopred. Rokovací poriadok valného shromaždenia určuje ústredný výbor. O návrhoch členstva môže byť rokované, ak návrhy boli písomne predstreté aspoň 7. dňami pred valným shromaždením Jednoty a keď sa ústredný výbor pri súhlase predsedníctva uzniesol rokovať o veciach, v návrhu uvedených.

Valné shromaždenie svoláva predsedníctvo, ktoré je povinné bezodkladne zvoliť valné shromaždenie, keď sa na tom uzniesol ústredný výbor alebo keď to s udaním dôvodov písomne požiada 1/10 členov poťažne odbočiek a odborov.

Valné shromaždenie je usnášaniashopné keď je prítomná 1/3 (jedna tretina) delegátov všetkých odbočiek, odborov a zväzov. Ak sa nesíde žiadaný počet delegátov, vydržiava sa valné shromaždenie o 1 hodinu neskoršie a je uzavieraniaschopné bez ohľadu na počet prítomných členov, čo musí byť v pozvaní uvedené.

Ak sa rokuje o rozpustení Jednoty alebo o zmene stanov, valné shromaždenie je uzavieraniaschopné pri 2/3-ej väčšine hlasov prítomných. O ostatných veciach rozhoduje nadpolovičná väčšina.

Každý delegát má právo jedného hlasu; v prípade rovnosti hlasov rozhoduje hlas predsedov, pri voľbách funkcionárov lós. Právo hlasovacie majú všetci valným shromaždením volení funkcionári a členovia ústredného výboru.

Hlasovanie a voľby dejú sa zpravidla zdvihnutím ruky. Na žiadosť väčšiny hlasovanie môže byť i tajné (lístkami).

Valnému shromaždeniu predsedá predseda Jednoty alebo najstarší člen z podpredsedov. O priebehu a výsledku valného shromaždenia píše zapisovateľ zápisnicu, ktorú podpíše predseda i zapisovateľ a 2. uhodnoverňovatelia, na začiatku valným shromaždením vyvolení.

Na valnom shromaždení môže byť prítomný okrem delegátov každý člen jednoty, ale práva hlasovacieho nemá.

Úradnou rečou Jednoty je reč slovenská.

§ 10.

Pôsobnosť valného shromaždenia.

Úlohou valného shromaždenia je:

1. určiť výšku členských príspevkov pre budúci správny rok; v prípade, že sa v tomto ohľade neurobilo nijaké usnesenie, v platnosti zostávajú dosiaľ platné usnesenia o príspevkoch;
2. schvalovať výročnú správu a záverečné účty;
3. schvalovať rozpočet pre budúci rok;

4. voliť predsedníctvo, a to predsedu, 5. podpredsedov, tajomníka, pokladníka, ústredný výbor a 3 revízorov účtov vždy na 3 roky;
5. usnášať sa o rozšírení činnosti Jednoty;
6. usnášať sa o pristúpení za člena k iným korporáciám;
7. usnášať sa o zmene stanov;
8. usnášať sa o rozpustení Jednoty.

§ 11. Ústredný výbor.

Ústredný výbor pozostáva:

1. z predsedu a 5 podpredsedov; 2. z 18 členov, zvolených na 3 roky a to tým spôsobom, že koncom každého roku odstúpi tretina z ústredného výboru; pre prvé 2 roky určí sa losom, ktorá tretina odstúpi koncom prvého a ktorá tretina koncom druhého roku. V ďalších rokoch odstúpi vždy tá tretina, ktorá dovŕšila svoje 3 roky.
 2. Miesta rezignovavších, umretých funkcionárov na zostávajúcu časť funkčného obdobia obsadzuje valné zhromaždenie doplnovacou voľbou.
- Odstupujúci členovia sú znovu voliteľní. Pri voľbe ústredného výboru treba dbať na to, aby podľa možnosti všetky oblasti Jednoty rovnomerne zastúpené boli.
3. Z predsedov jednotlivých odborov a komisií, sriadených podľa usnesenia ústredného výboru.

Vedúci tajomník ústredného sekretariátu, ako i tajomníci župných a okresných sekretariátov, sú z úradu členmi ústredného výboru s hlasom poradným.

§ 12. Pôsobnosť ústredného výboru.

Ústredný výbor svoláva predseda písomným pozvaním najmenej týždeň napred s udaním denného poriadku. V prvej schôdzke zvolí ústredný výbor zo svojho lona 5 členov, ktorí s predsedníctvom tvoria výkonný výbor.

Ústredný výbor je povinný usporiadať ročne najmenej 2 schôdzky, nakoľko možno, pri príležitosti valných zhromaždení.

Ústredný výbor musí byť svolaný, keď to výkonný výbor uzná za potrebné, alebo keď o to písomne požiada 10 členov ústredného výboru s udaním príčiny.

Ústredný výbor rozhoduje nadpolovičnou väčšinou prítomných hlasov a je uzavieraniashopný pri prítomnosti najmenej 10 členov. Pri rovnosti hlasov rozhoduje predseda.

Predseda je oprávnený povolať na schôdzky i tajomníka pokiaľ spravodajcov odborov s hlasom poradným. Vo veciach naliehavých predseda môže vyžiadať od členov ústredného výboru písomné vyslovenie stanoviska a najmä sa to môže stať v prípadoch, keď sa nesišiel potrebný počet členov k ústnemu rokovaniu.

O rokovaní ústredného výboru píše sa zápisnica, ktorú podpisuje predseda a zapisovateľ.

Schôdzkam ústredného výboru predsedá predseda Jednoty alebo jeho námestník.

Úlohou ústredného výboru je:

1. usnášať sa o sriadovaní okresných, poťažne župných odbočiek, vypracovať a podávať na schválenie ich domáce poriadky a schvalovať program ich činnosti;
2. usnášať sa o zriadení odborov, na návrh predsedníctva menovať zaslúžilých pracovníkov do odborov, prípadne odvolávať členov odborov pre nedostatočnú činnosť;
3. voliť zo svojho stredy výkonný výbor a dohliadať na jeho činnosť;
4. sriaďovať komisie, ako poradné zbory a do nich povolávať vynikajúcich priemyselných, obchodných, družstevných a národo-hospodárskych pracovníkov;
5. schvalovať organizačné a domáce poriadky pre odbory, odbočky, ako i služobné poriadky pre úradníctvo;
6. uznávať sa o všetkých dôležitých akciách a schvalovať miesto a čas usporiadania výstavy, sjazdov, mimoriadnych valných zhromaždení, ako i rozpočtov a výloh s tým spojených;
7. podávať valnému zhromaždeniu všetky dôležitejšie udalosti z činnosti Jednoty a robiť návrhy na prehlásenie práce v Jednote;
8. systemizovať a obsadzovať vedúce miesta úradníkov.

Úrad členov ústredného výboru je čestný a oni majú právo jedine žiadať náhradu cestovného podľa ustanovenia domáceho poriadku.

Ústredný výbor na spracovanie spolkovej agendy sriaďuje podľa potreby sekretariáty a hlavne stará sa o to, aby sekretariáty boli vedené dostatočným počtom tajomníckych a úradníckych síl, ale vždy podľa miery, ako to záujem Jednoty vyžaduje.

§ 13.

Výkonný výbor.

Na vykonávanie všetkých vecí, usnesených valnými zhromaždeniami, je ústredným výborom volený výkonný výbor.

Predseda a v jeho zaneprázdnení prítomný miestopredseda svoláva písomne schôdzky výkonného výboru podľa potreby. V programe pozvaní nech sú uvedené predmety rokovania. Ak sa rokuje o dôležitých veciach niektorého odboru, k schôdzke výkonného výboru nech sú pozvaní: predseda a tajomník, poťažne zpravodaj patričného odboru.

Na schôdzkach výkonného výboru predsedá predseda Jednoty, alebo jeho námestníci, a ak je nie ani jeden člen predsedníctva prítomný, najstarší člen výkonného výboru.

Schôdzky výkonného výboru sú uzavieraniaschopné, keď je prítomných aspoň 5 členov hlasovať oprávnených, pri čom rozhoduje nadpolovičná väčšina hlasov.

Usnesenia schôdzok výkonného výboru protokolujú sa do stránkovavej knihy, ktorú podpisujú všetci prítomní.

Predseda a v jeho neprítomnosti miestopredseda vybavujú a podpisujú s vedúcim úradníkom Jednoty všetku bežnú korešpondenciu odbornú a správnu, nakoľko spadá do pôsobnosti výkonného výboru, ako i všetky podania na úrady.

Členovia výkonného výboru konajú svoju funkciu ako úrad čestný, ale majú nárok na náhradu hotových výloh podľa ustanovenia domáceho poriadku.

Funkcie členov výkonného výboru končia funkciou ústredného výboru, ale povinný sú agendu Jednoty tak dlho spravovať, dokiaľ nie sú zvolení noví členovia.

§ 14.

Pôsobnosť výkonného výboru.

Výkonný výbor je výkonným orgánom Jednoty, činnosť výkonného výboru je upravená domácom poriadkom, ktorý schváli ústredný výbor.

Práva a povinnosti výkonného výboru sú:

1. zostavovať výročnú správu, rozpočty a záverečné účty;
2. oznamovať ústrednému výboru všetky dôležitejšie udalosti a robiť návrhy na prehĺbenie spolkovej činnosti;
3. viesť dozor nad správnym vedením agendy kancelárskej, organizačnej, odborovej, technickej, účtovnej a administratívnej po všetkých sekretariátoch a organizačných jednotkách spolku.
4. prijímať a prepúšťať úradníkov, vyjmúc úradníkov vrchných;
5. zostavovať domáce, organizačné poriadky a predkladať ich na schválenie ústrednému výboru;
6. starať sa o riadne vydávanie spolkových časopisov, o ich obsahovú úpravu, ako i o včasné uverejňovanie všetkých vyhlášok Jednoty;
7. mať v evidencii riadne platenie členských a iných príspevkov;
8. starať sa o udržanie finančnej rovnováhy, poukazovať výlohy správne a starať sa o bezpečné uloženie majetku Jednoty;
9. uzatvárať všetky smluvy za Jednotu;
10. rozhodovať o prijatí, alebo vylúčení členov.

§15.

Predsedníctvo.

Vrchnú správu v Jednote obstaráva predsedníctvo, ktoré pozostáva z predsedu, 5. miestopredsedov, tajomníka a pokladníka. Z predsedov najmenej 1 musí bývať v sídle Jednoty. Všetkých členov predsedníctva (okrem tajomníka ústredného sekretariátu, ktorý je ústredným výborom ustanoveným úradníkom) volí valné zhromaždenie na 3 roky; pri voľbe doplnovacej na ostatok volebného obdobia. Odstupujúci členovia sú znovu voliteľní.

§16.

Pôsobnosť predsedníctva.

Predsedníctvo je výkonným organom ústredného výboru a valného zhromaždenia.

Úlohou predsedníctva je:

1. spravovať spolkovú činnosť Jednoty v smysle stanov;

2. spravovať úradné vedenie agendy po stránke organizačnej, administratívnej, technickej, odborovej pomocou ústredného sekretariátu a sekretariátov župných a okresných;
3. prijímať a prepúšťať úradníkov a zamestnancov, vyjmúc úradníkov vrchných. Vypracúvať organizačné a domáce poriadky pre všetky odbory odbočky a sekretariáty a predkladať ich na schválenie ústrednému výboru. Držať v presnej evidencii členstvo ako i výkazy splatených a neplatených členských príspevkov.

§17.

Práva a povinnosti predsedu Jednoty.

Práva a povinnosti predsedu Jednoty sú:

1. svolávať valné zhromaždenia, sjazdy a schôdzky predsedníctva výkonného a ústredného výboru a na nich predsedáť;
2. zúčastňovať sa dôležitých porád, odborov a komisií a na týchto svojim hlasom rozhodovať;
3. podpisovať predsedníctvu vyhradené listiny spolu s tajomníkom vedúcim;
4. dozor držať nad presným zachovávaním stanov, organizačných a domácich poriadkov Jednoty, ako i nad služobným poriadkom úradníctva;
5. v uzrození s ústredným výborom schvalovať výdavky až do výšky 10 000 Kčs;
6. zastupovať Jednotu navonok vo všetkých právnych záležitostiach, tak oproti členom, ako i proti osobám tretím a konečne v prípadoch, v ktorých treba podľa ustanovenia zákona rozhodovať plnou mocou pre Jednotu.

V zaneprázdnení predsedu zastupuje ho jeden člen predsedníctva podľa ustanovenia rokovacieho poriadku, nakoľko nebolo ináč rozhodnuté, zastupuje predsedu najbližší podpredseda. Členovia predsedníctva majú právo zúčastňovať sa všetkých schôdzok, odborov a komisií s právom hlasovacím.

Úrad všetkých členov predsedníctva je čestný.

§ 18.

Sekretariáty.

Ústredný výbor Slovenskej remeselníckej a obchodníckej jednoty vydržíže:

1. ústredný sekretariát so sídlom v Turčianskom Sv. Martine;
2. sekretariáty po župách a okresoch podľa potreby.

Ústredný sekretariát je pod vedením predsedníctva a je výkonným orgánom ústredného výboru.

Ústrednému sekretariátu sú podriadené všetky sekretariáty župné, poťažne okresné a s nimi celá agenda spolkovej práce v organických jednotkách na celom území Slovenska.

Sekretariátom župným sú podriadené všetky miestne, okresné, župné organické jednotky spolku.

§ 19. Odbočky.

V obci, v meste, kde je viac ako 15 samostatných remeselníkov a obchodníkov, ktorí sú členmi Slovenskej remeselníckej a obchodníckej jednoty, môže sa utvoriť odbočka ako miestna organizácia. Viac miestnych odbočiek podľa potrieb krajových, môže utvoriť okresnú, alebo župnú odbočku.

Odbočky sprostredkujú styk ústredia s členstvom prostredníctvom jeho výkonných orgánov, ako výkonného výboru ústredia a sekretariátov. Úlohou odbočiek je starať sa o ochranu miestnych alebo krajových záujmov remeselníctva a obchodníctva a pracovať na ich uplatnení sa v smysle spolkových stanov. Ústredný výbor podľa potreby ustanoví ich pracovný obvod.

Odbočku spravuje:

- a) valné zhromaždenie,
- b) správny výbor.

Členovia správneho výboru sú:

1. predseda;
2. miestopredseda;
3. tajomník;
4. pokladník;
5. dvaja členovia výboru;
6. dvaja revízori účtov.

Práca odbočky deje sa v smysle týchto stanov. Špeciálne povinnosti členov správy a valného zhromaždenia sú označené v domácom poriadku.

Vo všeobecnosti odbočky sú povinné:

1. zachovať úlohy a pravidlá pre úradovanie Jednotou ustálené;
2. oznamovať každého prvého dňa v mesiaci ústrednému výboru mená nových členov, ktorí sa v odbočkách hlásili, ako i všetky zmeny v stave členstva, ktoré v uplynulom mesiaci nastali.
3. vybrať svedomite príspevky, poplatky, predplatné na časopis a oddávať ich ústrediu; legitimačné lístky členom odbočiek vydáva ústredie prostredníctvom odbočky;
4. zaslať ústrediu najneskoršie do 1. apríla každého roku všetky správy o činnosti odbočky za minulý správny rok, i správu pokladničnú a účtovnú s presným výkazom majetku, a to v takom upravení, v akom ony boli predložené valnému zhromaždeniu odbočky, ďalej soznam všetkých členov s úplnou a presnou adresou, ako i odpis zápisnice o valnom zhromaždení s výsledkom volieb;
5. ak to vyžaduje záujem Jednoty, odbočka je povinná na vyzvanie ústredia svolať do 3. týždňov výborovú členskú schôdzu, ináč prechádza právo zvolať takúto schôdzu na ústredný výbor Jednoty.

Ústredný výbor môže zastaviť výkon určitého usnesenia odbočky, keď to usnesenie odporuje stanovám. Pri odbočkách, sdružených v okresnú a župnú odbočku, má si ústredný výbor pred svojim rozhodnutím vyžiadať mienku výboru okresnej, potažne župnej odbočky.

Ústredný výbor môže zastaviť činnosť odbočky vôbec:

- a) keď odbočka neurobila zadost' svojim povinnostiam, spomenutým pod číslom 1-5, do termínu, ústredným výborom po opätovnom vyzvaní ustáleného;
- b) keď odbočka poškodí záujmy Jednoty a remeselníckeho, obchodníckeho stavu vôbec.

K rozhodnutiu, že sa zastavuje výkon uznesenia, alebo činnosť odbočky je potrebná 2/3 (dvojtretinová) väčšina hlasov prítomných členov ústredného výboru Jednoty. Tento predmet rokovania musí byť na pozvánkach členov ústredného výboru uvedený.

Proti usneseniu ústredného výboru môže sa odbočka odvolať do 14 dní na najbližšie valné zhromaždenie Jednoty.

Výbor odbočky, činnosť ktorej je zastavená, je povinný najneskôr do 6. týždňov podať vyúčtovanie a odovzdať spravovaný majetok ústrednému výboru, ktorý v najbližšom valnom zhromaždení podá návrh o ďalšom osude odbočky (reorganizácia, zánik).

Všetek majetok, získaný i spravovaný odbočkami, je majetkom Jednoty a môže byť použitý len pre ciele Jednoty, vyznačené v §-e 3. V prípade, že vykonáva funkciu okresnej, alebo inej odbočky iná organizácia remeselnícka, alebo obchodnícka, ústredný výbor má sa dohodnúť o riešení otázok týmto §-om určených.

Ak zanikne odbočka z akýchkoľvek príčin, posledný výbor odbočky vyúčtuje spravovaný majetok a odovzdá s účtami i s inými písomnosťami a hodnotami (inventár, knihy atď.) ústrediu Jednoty. Ak vznikne neskôršie v obvode bývalej odbočky odbočka nová, Jednota vydá jej majetok, spravovaný bývalou odbočkou.

Cielom spravovania spoločných prác a riešenia krajových otázok, miestne odbočky spájajú sa v okresné a okresné zase v župné. Ich sriadenie povoľuje ústredný výbor, ktorému patrí právo zúčastňovať sa porád a schôdzok svojím zástupcom. Župné a okresné odbočky spravuje zvolený predseda s jednatelom alebo tajomníkom, ktorého ústredie na spracovane agendy vyšle. O pôsobnosti, právach a povinnostiach týchto organizačných zložiek vypracuje ústredný výbor zvláštny poriadok.

Ústredný výbor je oprávnený, v miestach kde niet odbočiek, vymenovať zprávdajcov Jednoty, aby oni podávali jej správy a ojedinelým členom poskytovali rady, pokyny a informácie.

§ 20.

Odbory, odborové zväzy.

Ústredný výbor môže sriaďiť v lone Jednoty podľa odboru remesla a obchodu samostatné odbory. Úlohou odborov je: Sústrediť spolkovú prácu jedného a toho istého odboru medzi členmi Slovenskej remeselníckej a obchodníckej jednoty, a to tým cieľom, aby špeciálne odborné otázky a záujmy členov po všetkých stránkach spolkového práce dôkladnejšie riešené a chránené byť mohli. Odbory môžu sa utvoriť v každom prípade, keď o to písomne žiada nadpolovičná väčšina členov Jednoty do toho oboru prislúchajúcich, alebo keď to ústredný výbor za dobré uzná. V prípade, že sa odbor neutvoril na schôdzke zainteresovaných členov, ústredný výbor môže vymenovať členov správneho výboru odboru so všetkými právami a povinnosťami valného zhromaždenia odboru, pôsobnosť ktorého je vyznačená domácim poriadkom odboru.

Odbor spravuje: a) valné zhromaždenie, b) správny výbor.

Odbory pracujú vo svojom obore samostatne. Odbory sú povinné na každú poradu pozvať i predsedníctvo ústredia poľažne odbočiek. V každej odbočke, v ktorej je aspoň 15 členov toho istého oboru, môže byť sriadený samostatný odbor. Kde je menej ako 15 členov, odbor má svojho spravodajcu, ktorý v styku s členstvom a s odbočkami uľahčuje vykonávanie spolkovkej práce.

Funkcie členov výboru v odboroch sú čestné a prislúcha im jedine náhrada hotových výloh, ak boli povolaní predsedníctvom Jednoty na schôdzky. Sriadene odbory so svojou agendou sú stálymi poradňami členstva Jednoty. Odbory ku svojim schôdzkam majú právo pribrať od prípadu k prípadu i špeciálnych odborníkov s hlasom poradným. Predsedovia odborov sú z úradu členmi ústredného výboru.

Odborové sväzy a sväzové organizácie, ako samostatné celky ktoré spravujú svoju spolkovú prácu podľa samostatných stanov, nakoľko ich činnosť neodporuje stanovám Jednoty, môžu byť členmi Jednoty.

§ 21.

Dorastová organizácia.

Ústredný výbor môže vytvoriť v lone Jednoty samostatný odbor organizácie remeselnického a obchodníckeho dorastu, spolková práca ktorého sa riadi v smysle týchto stanov a domáceho poriadku odboru. Bezprostredný dozor nad spolkovou činnosťou dorastu vykonáva poľažne jeho vrchné vedenie v rukách má ústredie a jej odbočky.

§ 22.

Správny rok.

Správny rok Jednoty začína sa 1. januára a končí sa 31. decembrom každého roku.

§ 23.

Majetok Jednoty.

Majetok Jednoty pozostáva:

1. zo zápisného,
2. z členovských príspevkov,
3. z výťažkov spolkových zábav, slávností a podnikov,
4. z darov, pravidelných podpôr a štátnych verejných subvencií.

Ústredný sekretariát Jednoty vykonáva raz do roka revíziu u svojich organizačných jednotiek.

§ 24.

Revízori účtov.

Riadné valné zhromaždenie volí každoročne troch revízorov účtov, povinnosťou ktorých je preskúmať každoročne celú účtovnú a pokladničnú správu Jednoty, porovnať všetky knihové záznamy s účtovnými dokladmi, zistiť ich správnosť, ako i záverečné účty a presvedčiť sa, nakoľko je zabezpečený majetok Jednoty. O výsledku

tejto revízie revízori účtov majú podať valnému shromáždeniu zprávu s návrhom na prípadné schválenie alebo odmietnutie. Revízori účtov môžu mať nárok za svoju námahu na primeranú odmenu, ktorú ustanovuje s prípadu na prípad ústredný výbor.

§ 25.

Smierčí súd.

Spory a nedorozumenia medzi členmi Jednoty ako i nedorozumenia medzi odborními a výborom vzniknuté vyrovnáva smierčí súd.

Pre tento súd volí každá zo sporných stránok po 1. dôverníkovi, a výkonný výbor z radov členov predsedu.

Predseda musí byť vyvolený najneskoršie za 5 dní od vyvolenia dôverníkov stránok. Ak jedna zo sporných stránok nechcela by za 5 dní voľbu túto konať, druhá stránka oprávnená je obrátiť sa na ústredný výbor jednoty, ktorý potom má právo predsedu vymenovať. Ak sa sporné stránky nemôžu dohodnúť o osobe predsedu, rozhodne sa medzi navrhnutými losom.

Predseda smierčieho súdu určí stránkam a ich dôverníkom čas rokovania. Ak by sa vyvolení sudcovia na rokovanie nedostavili výbor Jednoty vymenuje na ich miesto iných. Súd uzaviera väčšinu hlasov. pri rovnosti hlasov rozhoduje predseda. Proti výroku smierčieho súdu niet odvolania.

§ 26.

Zmena stanov.

Stanovy môžu byť zmenené na návrh ústredného výboru valným shromážením a to dvojtretinovou väčšinou hlasov, keď tento bod rokovania bol uvedený na dennom poriadku valného shromáždenia.

§ 27.

Rozídenie sa Jednoty.

Rozídenie sa Jednoty môže sa stať len usnesením valného zhromaždenia na návrh ústredného výboru pod podmienkou, že za rozídenie sa hlasujú dve tretiny prítomných delegátov. Návrh musí byť uvedený na dennom poriadku rokovania.

V prípade rozídenia sa Jednoty prevezme jej majetok niektorá ustanovizeň, týkajúca sa remesla alebo obchodu, čo určí tiež posledné valné shromáždenie.

V prípade, aj spolok nedodrží svoj cieľ vyznačený v stanovách a postup, poťažne prekročí svoju právomoc a ďalším jeho účinkovaním by bol ohrozený záujem štátu alebo hmotný záujem členov spolku, môže vláda rozpustenie jednoty nariadiť alebo pod ťarchou rozpustenia zaviazat' k najpresnejšiemu dodržiavaniu stanov.

V Turčianskom Svätom Martine, dňa 7. apríla 1924.

Anton Novák v. r.,
zapisovateľ.

Gustáv Šimko v. r.,
predseda.

ROZHOVORY

Wawel, Kraków. Foto J. Jurčišin

ROZHOVOR

S PROF. PhDr. ROMANOM HOLECOM, CSc.,

predsedom slovenskej časti Česko-slovenskej/Slovensko-českej komisie historikov

prof. PhDr. Roman Holec, CSc.

Nadežda Jurčišinová: Pán profesor, chcem vám predovšetkým poďakovať, že ste prijali pozvanie Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (FF PU) a Historickej spoločnosti slobodného kráľovského mesta Prešov na prednášku. Bola pútavá nielen svojím názvom *Od veľkej nervozity k veľkej vojne s podtitulom Civilizačný optimizmus a katastrofické vízie na začiatku 20. storočia*. Poňali ste ju netradične a ponúkli našim študentom a všetkým prítomným pohľad na obdobie pred prvou svetovou vojnou z inej perspektívy ako je to bežné. Čo vás viedlo k takémuto nezvyčajnému koncipovaniu prednášky?

Roman Holec: Na úvod chcem povedať, že nedostávam veľa pozvaní na iné slovenské univerzity a účasť na slovenských podujatiach sa snažím maximálne obmedzovať. Preto som chcel túto vzácnu príležitosť naozaj využiť a ukázať študentom, že dejiny sa dajú interpretovať nielen tradične – ako politický či sociálno-ekonomický vývoj – ale aj úplne inak, z perspektívy tzv. mentálnych dejín (dejín ideí). Ide o legitímny a vysoko produktívny spôsob výkladu, u nás, žiaľ, len minimálne využívaný.

Nadežda Jurčišinová: Prečo?

Roman Holec: Jednak preto, lebo sa stierajú rozdiely medzi nezmyselne nastavenými národnými a všeobecnými dejinami a taktiež z dôvodu, že historickým prameňom tu nie sú „len“ klasické písané pramene ako diplomatické dokumenty, memoáre, tlač, štatistiky, korešpondencia a pod., ale pramenný záber je podstatne širší a rozrastá sa aj o ikonografický materiál, filmy, umenie v najširšom zmysle slova, beletriu, folklór, intelektuálne a ideologické diškurzy, psychické stavy, vzhľad a charakter konkrétnych lokalít a pod.

Nadežda Jurčišinová: Je o vás známe, že často cestujete a navštívili ste vyše 30 krajín, kde ste vo väčšine z nich vystúpili s prednáškou na rôzne témy týkajúce sa národných či európskych dejín 19. a 20. storočia. Ktorá z krajín vás najviac zaujala a stalo sa vám niekedy niečo nezvyčajné, čo vás zvlášť zaujalo ako historika?

Roman Holec: Často a rád cestujem, snažím sa spoznávať cudzie kultúry a kontexty, nachádzať si čas i na cestovanie po navštívenej krajine i na rôzne múzeá a pamiatky, preto je ťažko vymenovať jednu krajinu. Veľa krásneho a zaujímavého máme napokon aj v našom bezprostrednom okolí. Napriek tomu najviac ma v posledných rokoch asi fascinuje Kanada. Najmä svojou nádhernou prírodou a svojím voči životnému prostrediu šetrným spôsobom života, ktorý je navyše syntézou toho najlepšieho z európskeho a amerického životného štýlu. I kultúrou, ktorá stojí na veľmi

rozmanitých základoch, ale je pritom jedinečná. Spája kultúru tradičných obyvateľov Kanady s kultúrnymi skúsenosťami, ktoré sem boli importované zo všetkých kútov sveta. Kanadu navštevujem každoročne, vždy niektorú jej inú časť a každý pobyt len umocňuje to, čo som povedal. Z Európy, resp. z jej okraja, ma rovnako fascinovalo Turecko. Svojimi protirečeniami, európskym Istanbulom a úplne odlišnou ázijskou časťou. Dva svety, dve mentality. Pre môj spôsob cestovania je charakteristické, a práve na Turecku to môžem ukázať, že súbežne som čítal romány Orhana Pamuka, na základe ktorých lepšie pochopíte tureckú mentalitu i protirečenia. Dostal som sa až do Kapadokie a k sýrskym hraniciam a uvedomil si na obrovskom počte sýrskych utečencov zložitú diagnózu dnešného sveta. Pripomenulo mi to smutnú osobnú skúsenosť s múrom v Berlíne alebo v cyperskej Nikózii. Historik, hoci aj robí len 19. storočie, by mal vnímať všetko – od antických pamiatok až po spomínané dôsledky novodobých, ba najnovších politických rozhodnutí.

Nadežda Jurčišinová: Chystáte sa na cestu do Japonska. Čo od nej očakávate, čo môžete o nej prezradiť?

Roman Holec: Organizujem sekciu na svetovom kongrese hospodárskych dejín v Kjóte, čo je pre slovenského historika úplne nevídaná časť a príležitosť, súčasne tam spoluprezentujem knihu, ktorú s medzinárodným tímom vydávame v renomovanom britskom vydavateľstve Routledge. Na kongrese východoeurópskych štúdií v Makuhari (časť Tokia) mám prednášku. Stretnem sa s prekladateľom jedného svojho textu, ktorý sa prekladá do japončiny, navštívim niekoľko slavistických centier. A chcem samozrejme v krajine aj cestovať a spoznávať ju z najbezprostrednejšej blízkosti. Aj preto v Japonsku zostanem dlhšie. Možno sa na spiatočnej ceste zastavím na kongrese historických vied v čínskom Jinane. Aj z toho vidieť, že Ázia hrá stále väčšiu úlohu vo svetovej historickej vede. Prichádza s novými metodologickými postupmi a koncepciami. Aj preto som rád, že budem aspoň trochu súčasťou a svedkom tohto celosvetového trendu.

Nadežda Jurčišinová: Navštívili ste archívy hlavne v rôznych európskych mestách. Je veľký rozdiel v prístupe ich pracovníkov k bádateľom a v celkovej atmosfére v porovnaní so slovenskými a českými archívami? Kde sa vám bádalo a pracovalo najlepšie?

Roman Holec: Rozdiely sú obrovské. Pozitívne i negatívne. Povestná a až pre satirika inšpiratívna je situácia so sprístupňovaním dokumentov a s badaním v ruských archívoch. V rumunských archívoch neraz v zmysle zákona môžete pracovať len so zdigitalizovanými prameňmi, problémom je, že zdigitalizované nič nemajú. Jediným pracoviskom, kde musíte za výskum platiť, sú zase viedenské ústredné archívy. A nakoniec detinské a až malicherné prieky a umelé prekážky som zažil v budapeštianskom Magyar Nemzeti Levéltár. V porovnaní s nimi sú naše archívy pohodovými inštitúciami. Na druhej strane najlepšie skúsenosti mám z Riksarkivet v Štokholme, kde môžete študovať bez toho, aby ste vytiahli pas a vyplňali akékoľvek tlačivo. Materiál dostávate do 15 minút a môžete si ho fotografovať podľa vašich potrieb a chutí. V National Archives v londýnskom Kew síce musíte prejsť tortúrou prijímacích pohovorov, ale potom už ste pánom a ocitnete sa vo fabrike, kde funguje perfektný servis a – na rozdiel od Štokholmu s pár bádateľmi – tu uspokojujú stovky ľudí denne na najvyššej úrovni. V budove máte reštauráciu, múzeum, knižnicu,

voľne prístupné počítače, je to jednoducho jedno multifunkčné centrum, kde môžete stráviť účelne čas od rána do večera. Naším archívom chýba väčšia otvorenosť smerom k bádateľom – rýchlejšie spracúvanie fondov, digitalizácia, veľkorysejšie návštevné hodiny a komfort. To je v skratke dôsledok chýbajúcich ľudí a peňazí.

Nadežda Jurčišinová: Bol niektorý z archívnych materiálov pre vás zvlášť zaujímavý, ba až prekvapujúci či prelomový v rámci európskej historiografie?

Roman Holec: Nad touto otázkou sa musím už len pousmiať. Samozrejme, že som našiel veľa zásadných a nových prameňov prinášajúcich nové poznanie a posúvajúcih prah našich vedomostí. Len už som vyrástol z naivnej viery, že to kohosi zaujíma a že si to niekto aj prečíta a všimne. Slovenskí historici by mali viac publikovať po anglicky, ale nie v poľských vydavateľstvách, ale v západnej Európe či v USA, v renomovaných časopisoch a vydavateľstvách. Len tak spravíme diery do sveta. V slovenčine si nás neprečítajú ani tí, pre ktorých je slovenčina materinským jazykom. Čítame žalostne veľmi málo...

Nadežda Jurčišinová: Ste autorom množstva monografií, spomeniem aspoň napr. Tragédia v Černej a slovenská spoločnosť, Poslední Habsburgovci a Slovensko, z najnovších Coburgovci a Slovensko, V službách cisára Františka Jozefa, či Dejiny písané dynamitom. Ktorá z nich je vám najbližšia a z akých dôvodov?

Roman Holec: S knihami je to ako s deťmi. Aj tie máte rovnako rady. Každá kniha má svoj príbeh a každá po narodení (vyjdení) žije už svojím vlastným životom. Nevie, či každý rodič s toľkými deťmi má problémy ich vymenovať po mene, či podľa veku, ja ten problém už skutočne mám. Z každej sa tešíte a keď sa vám ozvú čitatelia s pochvalnými slovami, máte obrovskú radosť a pocit, že robota nebola zbytočná.

Nadežda Jurčišinová: Na ktorej knihe sa vám pracovalo najťažšie a prečo?

Roman Holec: Či píšete pre ľudí alebo vyslovene vedecké texty, ani jeden titul sa nedá oklamať. Najťažšie sú práce, ktoré vyžadujú rozsiahly výskum v zahraničí. Musíte teda zohnať predovšetkým peniaze, aby ste si takýto výskum mohli aj zaplatiť. Navyše nikdy neviete odhadnúť, čo nájdete, ako rýchlo to nájdete a ako dlho bude taký výskum trvať. Niekedy potom práca trvá roky a dočkáte sa nakoniec aj takých prekvapení, ako keď mi koburgovský archív z amerického Stanfordu presunuli na mikrofilmoch do podstatne bližšej Sofie. Mnohé, najmä súkromné, rodinné a podnikové archívy nie sú bežne prístupné a vyžadujú si veľa námahy, aby ste sa do nich dostali. Niekedy urobíte desaťtisíce záberov, ktoré je treba potom doma spracúvať. Z tohto hľadiska naozaj neviem, ktorá kniha bola ľahká.

Nadežda Jurčišinová: Dva dni pred vašim príchodom do Prešova vám vyšla nová kniha pod názvom Človek a príroda v „dlhom“ 19. storočí. Na čo by ste chceli jej čitateľov zvlášť upozorniť?

Roman Holec: Na tejto knihe som s prestávkami robil vyše 20 rokov. Má niekoľko podôb a tlačou vyšla až jej štvrtá verzia. Nedostala sa do nej ani polovica zozbieraného materiálu. Kvôli nej som strávil mesiace, ba roky v zahraničí. S jej konečnou podobou musím byť už teraz spokojný a pre tých, čo by tam chceli mať čosi iné sľúbiť, že príde i pokračovanie. Dejiny sa odohrávajú v historickom čase a priestore. Environmentálne dejiny vychádzajú viac zo vzťahu človeka a historického priestoru, ktorým môže byť príroda a v širšom chápaní životné prostredie ako celok, vrátane

zvierat okolo nás. Interdisciplinárnym spôsobom hovoria o tom, ako urbanizácia, industrializácia i nový životný štýl vstupujú do tohto vzťahu a ako vzniká potreba ochraňovať životné prostredie, teda ako vznikajú ekologické vedomie a ekologické postoje. Úlohou knihy je skôr otvoriť v našom prostredí novú historickú tému a klásť nové otázky. Hľadanie odpovedí bude určite podstatne dlhším procesom.

Nadežda Jurčišinová: Ste odnedávna novým predsedom slovenskej časti Česko-slovenskej/Slovensko-českej komisie historikov. Akými hlavnými problémami by sa mala v najbližšom období zaoberať a v čom vidíte ďalšie možnosti jej pôsobenia?

Roman Holec: Snažím sa posledné roky vyhýbať akýmkoľvek funkciám, lebo mám problémy ich poctivo vykonávať. Táto funkcia je však mojou srdcovou záležitosťou. Dve desaťročia som robil tajomníka komisie, máme za sebou 41 zasadaní a 18 ročeníek. Už len to hovorí o istej kontinuite a napĺňa ma pokorou pri pohľade na túto minulosť, na vloženú energiu mnohých ľudí i dosiahnuté vedecké výsledky. Pri pohľade dopredu mám už potom len jeden cieľ: pracovať na tom, aby aj ďalšie výsledky komisie boli zmysluplné a naďalej sa stretávali s uznaním. A nezaspať na vavrínoch. Začali sme udeľovať Cenu komisie za najlepšiu diplomovú a dizertačnú prácu z oblasti česko-slovenských vzťahov, rozširujeme výskum a videnie problémov doteraz vnímaných v česko-slovenskom kontexte do minimálne stredoeurópskeho priestoru. A ešte stále sme neotvorili celý rad tém...

Nadežda Jurčišinová: A na koniec – čo je podľa vašich skúseností renomovaného historika najzaujímavejšie a najzložitejšie na jeho pôsobení v slovenskej spoločnosti?

Roman Holec: Slovenská spoločnosť je mladou spoločnosťou. To znamená, hoci to nemusí vyplývať z logiky veci, že má početné komplexy a veľmi ambivalentný vzťah k vlastnej minulosti. Na jednej strane ju vlastné dejiny nezaujímajú, na druhej strane inklinuje k selektívnemu videniu mnohých historických procesov a ku kreovaniu početných mýtov. Tu všade je miesto pre historika i pre to, čo nazývam jeho občianskou zodpovednosťou. Nevie, či je to najzaujímavejšie, lebo v normálnej spoločnosti má už historik iné poslanie. Zložitost', ba tragédiu takéhoto historického stavu na Slovensku však vidím v tom, že na zjednodušujúcom videní a politicky inštrumentalizovaných interpretáciách (starí Slováci a ich králi, macošský postoj k uhorským a československým dejinám, pokrivené vnímanie totalít, holokaustu, Benešových dekrétov a pod.) sa podieľajú i profesionálni historici. To nie je pluralita názorov, po ktorej volajú najmä tí, čo žiadny iný názor neuznávajú. To je neraz obyčajná politická prostitúcia, nacionalistická optika 19. storočia a tendenčné (tzv. národné) vnímanie dejín. A to s vedou nemá nič spoločné a je to skôr vlastiveda. Ak zostanem len v rámci skutočne profesionálnej vedy, absentuje mi v nej koncepcnosť vo výskume, kompatibilná s tým, ako sa dejiny robia, vnímajú a vykladajú vo svete. Lebo aj tu existujú stále veľké rozdiely.

Pán profesor, v mene celej redakcie internetového časopisu Inštitútu histórie FF PU v Prešove Dejiny vám veľmi pekne ďakujem za rozhovor.

S profesorom PhDr. Romanom Holecom, CSc., sa zhovárala Nadežda Jurčišinová

ROZHOVOR S ARCHEOLÓGOM A PEDAGÓGOM

doc. PhDr. JAROMÍROM KOVÁRNÍKOM, CSc.

doc. PhDr. Jaromír Kovárník, CSc.

Inštitút histórie Filozofickej fakulty (IH FF) PU v Prešove v dňoch 22. – 24. októbra 2014 v rámci pokračovania cyklu prednášok *Osobnosti európskej archeológie* privítal vzácného hosťa, významného českého archeológa doc. PhDr. Jaromíra Kovárníka, CSc. Osobnosť doc. PhDr. Jaromíra Kovárníka, CSc., je v odborných kruhoch známa predovšetkým na základe jeho pôsobenia ako archeológa na Katedre archeológie FF Univerzity Hradec Králové, je priekopníkom leteckej archeológie v bývalom Československu, zaoberá sa výskumom rondelov v strednej Európe a taktiež problematikou moravskej malovanej keramiky. Patrí k významným predstaviteľom experimentálnej archeológie. Počas vystúpenia na PU informoval, že v rámci výučbových projektov ERASMUS obe vysokoškolské ustanovizne uzavreli dohodu na

spoluprácu jednotlivcov, ale aj na archeologické brigády a tiež na turistické pobyty.

Marián Vizdal: Pán docent, aký je súčasný stav spolupráce medzi archeológmi v Čechách a na Slovensku? Zaujímala by ma úroveň kontaktov mimo stretnutí na vedeckých fórach (konferenciách).

Jaromír Kovárník: Pracovní vzťahy medzi archeology ze Slovenské a z České republiky jsou nadále velmi úzké. Osobně jsem se od mládí snažil o jejich další prohloubení. Vybral jsem si proto za konzultanta mé diplomové práce o technologii pravěké keramiky pana docenta PhDr. Antona Točíka, DrSc., bývalého ředitele Archeologického ústavu SAV v Nitře a jednoho z předních evropských archeologů. Od počátku osmdesátých let jsem spolupracoval s archeology z jižního Slovenska, konkrétně s PhDr. Štefanem Videm a PhDr. Jozefem Liskou z Okresného múzea v Nových Zámčích, a samozřejmě s kolegy z Archeologického ústavu SAV v Nitře. V roce 1981 jsem upřádal v Okresnom múzeu v Nových Zámčích výstavu o moravské malované keramice a o archeologickém výzkumu neolitického sídliště s kruhovým příkopem, tzv. rondelem, o průměru 60 m u Těšetic-Kyjovic. V r. 1982 se pak na oplátku uskutečnila ve Znojmě výstava o výsledcích archeologického výzkumu v Nitranském Hrádku-Zámečku, již zahajoval právě pan docent Točík. V současné době studuje archeologii na univerzitách v České republice řada slovenských studentů. Je to záruka, že přátelské vztahy mezi archeology našich zemí budou i nadále pokračovat. Osobně jsem již od základní školy rád jezdil na Slovensko a navštěvoval muzea, památky a přírodní krásy. Navštívil jsem města Skalici „na druhém břehu řeky Moravy“, Bratislavu, ale také Košice, Poprad, Lučenec i Michalovce, kde mne jako studenta z Moravy zcela šťastnou náhodou přijal během prohlídky expozic

Okresného múzea jeho tehdejší ředitel pan PhDr. Jaroslav Vizdal, CSc., Váš tatínek. Jednal se mnou již tehdy velmi přátelsky jako se svým kolegou, což byla pro mne velká pocta. K lidem ze Slovenska mám proto velmi srdečný vztah.

Marián Vizdal: Pán docent, stáli ste pri zrode leteckých archeologických prospekcií. Aké nastali hlavné zmeny v tomto obore bádania za posledných 30 rokov?

Jaromír Kovárník: Letecká archeologická prospekce, kterou jsem systematicky uplatnil na podzim roku 1982 (tehdy jako archeolog Jihomoravského muzea ve Znojmě) nejen v České republice, ale ve všech zemích bývalého východního bloku, prošla zcela zásadní změnou, a to, že ji všichni můžeme uskutečňovat bez povolení ozbrojených složek (policejních a vojenských). Po roce 1989 pádem „železné opony“ se otevřelo nebe pro všechny zájemce. Navíc došlo k výraznému technickému pokroku především v oblasti vývoje kvalitních nejprve analogových a poté digitálních fotografických přístrojů a počítačových programů používaných ke zpracování snímků. Nesmím opomenout na využití moderních přístrojů GIS k určování přesné polohy objevených archeologických objektů, lokalit (sídlišť, pohřebišť) a památníků i k vytváření jejich podrobných plánů. Vedle šikmého snímkování z nízko letoucích letounů máme možnost využívat snímků ze satelitů (dálkový průzkum Země) téměř z celé zeměkoule. V současnosti hraje významnou úlohu využití stále dokonalejších přístrojů LiDAR (Light Detection and Ranging)s přesností 20 mm, které umožňují naprosto kolmé snímkování a vytváření 3D modelů archeologických objektů a lokalit dodnes zachovaných především v reliéfní podobě. Letecká archeologická prospekce se navíc vyučuje již na všech katedrách a ústavech archeologie a uplatňuje se nejenom jako progresivní nedestruktivní metoda výzkumu, ale mnohdy již jako samostatný vědní obor.

Marián Vizdal: Vedecké bádania v pozitívnom, ale hlavne v negatívnom rozmere ovplyvňujú financie. Aké sú zdroje financovania vašich „leteckých“ aktivít?

Jaromír Kovárník: Dříve jsem byl odkázán výhradně na peněžní pomoc sponzorů, většinou mých přátel, kteří se věnují pod-

Doc. PhDr. Jaromír Kovárník, CSc. počas prednášky.

Foto Marián Vizdal

Pohľad na auditórium prednášky

doc. PhDr. Jaromíra Kovárníka, CSc. Foto Marián Vizdal

nikání. V současné době uvádím s opravdovým potěšením, že vedení Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové mne velmi podporuje v mých aktivitách, a to jak v rámci letecké archeologie, tak při archeologickém výzkumu rondelu u Plotišť nad Labem.

Marián Vizdal: Ktoré druhy archeologických štruktúr sú najčastejšie pozorovateľné z lietadla?

Jaromír Kovárník: Nejčastěji pozorovatelné jsou z „ptačí perspektivy“ samozřejmě nejpočetnější archeologické doklady, které tvoří půdní (po orbě) a vegetační příznaky (růstové změny většinou obilí). Jsou to archeologické pozůstatky osad z různých období pravěku, rané doby dějinné až vrcholného středověku. Díky letecké archeologii odkrýváme mimo jiné doposud neznámé uspořádání domů na sídlištích (například paralelní v případě dlouhých domů v katastru Rakvic, ošk. Břeclav) a podobně.

Marián Vizdal: V minulosti častým zdrojom informácií pre archeológov boli hlásenia ľudí, ktorí náhodne pri zemných prácach natrafili na archeologický nález, alebo nálezovú situáciu. Pri zrode leteckej archeológie bola aviatika v plienkach. V súčasnosti je lietanie bežnou aktivitou, ktorú okrem vojenských a bezpečnostných zložiek praktikuju aj stovky civilných majiteľov ultralhkých lietadiel. Dochádza z ich strany k hláseniu archeológom „zaujímavých“ útvarov, ktoré zaregistrovali počas letu?

Jaromír Kovárník: Ano, setkáváme se i s takovými případy, kdy nám piloti ultralehkých letadel nahlásí zajímavé nálezy, které sami potřebují zkontrolovat. Je to však obdobné jako s povrchovými archeologickými nálezy. Vždy záleží na vztahu jednotlivce k archeologickým památkám a na jejich zájmu o spolupráci s odborníky.

Marián Vizdal: Ktoré vaše objavy získané pri leteckej prospekcii pokladáte za zásadné a zvlášť dôležité?

Jaromír Kovárník: Vzhledem k tomu, že veškeré archeologické nálezy, objekty a lokality jsou vždy originální, tedy neopakovatelné, přistupuji zodpovědně ke všem nálezům skutečněným v průběhu leteckého vyhledávání a dokumentování. Pouze namátkou však vzpomenu objevy prvních monumentálních kruhových příkopů, „rondelů“ moravsko-východorakouské skupiny malované keramiky (moravské malované keramiky), fenoménu mladšího neolitu v širším rámci střední Evropy. První z nich se mně podařilo objevit v oblasti jižní Moravy u Vedrovic, ošk. Znojmo, (23. září 1983) a druhý u Rašovic, ošk. Vyškov (4. října 1983). Uvádím další důležité objevy skutečněné dne 20. června 1991 v okolí známé římské vojenské stanice u Mušova, ošk. Břeclav, kde šlo o první objevy ze soustavy pochodových, polních nebo dočasných vojenských táborů římských legií 80 km severně od římského limitu (limes romanus) na středním Dunaji, tedy v lůně tzv. barbarika (území osídleného germánskými kmeny). Šlo o pevnosti vojenských kontingentů římského impéria z období markomanských válek v letech 166 – 180 n. l. řízených císařem Marcem Aureliem, vynikajícím státníkem a filozofem na římském trůně. Jejich výzkumu a publikování se však ujali archeologové z centrálních institucí z Brna.

Marián Vizdal: Pán docent, ako vyzerajú vaše aktivity v rámci experimentálnej archeológie?

Jaromír Kovárník: Experimentální archeologii jsem se věnoval od vysokoškolských studií. Zaměřil jsem se především na celý technologický proces zhotovování pravěké keramiky včetně výpalu. Zhotovoval jsem repliky nádob především neolitické kultury s lineární keramikou, s malovanou keramikou, ale také tuhové a tuhované keramiky moravské horákovské kultury z období halštatu. K výpalu jsem vystavěl různé typy vypalovacích zařízení. V kopii dvouprostorové hrnčířské pece s roštem z období malované keramiky z časně eneolitického hradiště Hradisko u Kramolína, ošk. Třebíč, (západní Morava) jsem dociloval teplot až 1000/1100 °C. Podařilo se mně například objevit princip zhotovování nádob s lesklým červeně, nebo černě zbarveným povrchem s mikroskopickou vrstvičkou skelné glazury, kterou označujeme jako neolitická nepravá „terra sigillata“ a nepravá „terra nigra“.

Marián Vizdal: Ako bývalého muzeálneho pracovníka sa chcem opýtať, aký je podľa vás súčasný stav prezentácie archeologických nálezov v múzeách. V čom sú hlavné rozdiely ich inštalácie a využívania v Čechách a v zahraničí?

Jaromír Kovárník: Bohužel, musím říci, že v České republice je naprostý nedostatek specializovaných archeologických expozic. Navíc některé z nich jsou již staršího data (Moravské zemské muzeum v Brně, Dietrichsteinský palác, r. 1989; Muzeum hlavního města Prahy, 90. léta 20. století apod.) Uvědomujeme si přitom, že prezentace výsledků práce archeologů široké veřejnosti má velký a naprosto nezastupitelný význam pro upevnění důležitosti záchrany a ochrany archeologického kulturního dědictví našich zemí ve vědomí občanů. Výjimku tvoří v tomto ohledu nová expozice „Germáni a Římané“ v Regionálním muzeu v Mikulově s nejmodernějšími výstavnickými prvky (multimediální prezentace, interaktivní dotykové displeje apod.), specializované expozice o paleolitu v pavilonu Anthropos Moravského zemského muzea v Brně a rovněž archeologického muzea (v budově napodobující dlouhý neolitický dům kúlové konstrukce) v Archeoparku ve Věstarech u Hradce Králové, který spravuje naše Katedra archeologie FF Univerzity Hradec Králové, pod názvem „jak vypadaly archeologické předměty, když byly nové“. Ideově je koncipována na „podzemní“ okruh v přízemí budovy (paleolitické jeskynní „umění“, doly na silicitou surovinu, depoty a vota, hroby a bohaté hroby elity, archeologické nálezy z den řek a jezer), okruh „každodenního života“ v prvním poschodí (tvorba kulturní krajiny, paleolitické lovecké stanice a sídliště, loviště, neolitické až raně historické osady, pole, obětiště a svatyně, jako např. rondely) a „nebeský“ okruh v 2. poschodí (doklady duchovního života pravěkých pospolitostí, ale také archeologické objevy z „ptačí perspektivy“ díky využití letecké archeologie). Přínosné je to, že naši studenti se účastní nejen zdejších experimentů, ale pomáhají i s odborným výkladem při průvodcovské činnosti. V zahraničí je uvedený trend specializovaných moderních interaktivních archeologických expozic a archeoparků velmi rozšířen včetně nejmodernějšího výstavnického vybavení již po delší dobu. Také v tomto případě sehrává důležitou úlohu dostatek financí a přítomnost speciálních dílen vyrábějících progresivní výstavnické prvky. Navštívil jsem takové moderní expozice v sousedním Rakousku, Německu, ale také v Polsku, Slovinsku, Itálii nebo ve Švédsku, dokonce archeologické muzeum o mezolitickém osídlení u řeky Luleå ve vesnici Vuollerim, nebo Ájtte Sami muzeum kultury Sámů (původního obyvatelstva na severním polárním kruhu) v Jokkmokku v Laponsku.

Marián Vizdal: Aká je budúcnosť archeoparkov (archeologických skanzenov, archeologických múzeí pod šírým nebom)?

Jaromír Kovárník: Archeoparky tvoří pokrokový směr muzejních prezentací, kde se rekonstruuje způsob života v přírodním prostředí („pod šírým nebem“) na rozdíl od expozic „mezi čtyřmi zdmi“. Archeologické, ale i národopisné artefakty jsou zde představeny a návštěvníkem vnímány v původní úloze. Dojde-li například k možnosti propojení prohlídky archeologické expozice s aktivní účastí na archeologickém experimentu (v technologickém procesu zhotovování konkrétního předmětu, v možnosti napodobit život našich prapředků včetně bydlení v rekonstruovaných pravěkých domech a podobně), jsou získané poznatky z výukového hlediska správně pochopeny a po pedagogické stránce mají trvalejší, dlouhodobý ráz uchování zejména u návštěvníků z řad školní mládeže. Je to velmi kladný účel takových muzejních a prezentačních i výukových zařízení. V Archeoparku ve Věstecích jsou dokonce vybudovány umělé archeologické objekty, které jsme zasypali vrstvami různých výplní včetně napodobenin archeologických artefaktů. Jde o jakýsi „archeologický trenažér“, na němž se studenti učí preparovat po archeologických vrstvách výplň objektů, zachraňovat archeologické nálezy a učí se zde komplexní dokumentaci archeologických výzkumů (objektů, vrstev, artefaktů) pomocí slovního popisu, fotografického snímání, kresebné dokumentace a podobně.

Marián Vizdal: Ako vnímate, pán docent, trendy prípravy budúcich archeológov na českých univerzitách?

Jaromír Kovárník: Odpovím na tuto otázku kvůli objektivitě výhradně z pohledu výuky na naší Katedře archeologie FF Univerzity Hradec Králové. Náš kolektiv akademických pracovníků se snaží co nejvíce zdokonalit vlastní výuku. Velmi zodpovědně si připravujeme přípravy přednášek včetně bohatých obrazových prezentací tak, aby naše výuka byla pro studenty co nejpoutavější a nejnázornější. Seznamujeme naše posluchače nejen s poznatky z nejnovější odborné literatury, ale také z odborných konferencí uspořádaných jak v České republice, tak v zahraničí. Nám učitelům rovněž velmi pomáhají přednáškové pobyty na zahraničních univerzitách, kde si vyměňujeme zkušenosti a poznatky se zahraničními kolegy. V každém případě je tak co nejdříve uplatníme ve výuce. V posledních letech uskutečňujeme rovněž univerzitní badatelské archeologické výzkumy trojitého rondelu kultury s vypíchanou keramikou, subfáze IVa, u Plotíšť nad Labem, které vedení naší Filozofické fakulty opět velmi podporuje. Hodnotíme je proto jako významný vědecko-pedagogický počín. Naši studenti zde uskutečňují terénní praxi a získávají nejen znalosti, ale zvláště praktické zkušenosti jako budoucí archeologové pro vedení odkryvných prací. Pořádáme také výběrové přednášky kolegů z jiných univerzit jak z České republiky, tak ze zahraničí. Naši posluchači se také účastní vědeckých konferencí pořádaných naší katedrou i jinými subjekty. Kromě toho jezdíme s našimi studenty na odborné archeologické exkurze, jak je to běžné i na ostatních katedrách archeologie.

Marián Vizdal: V čom sú súčasní študenti iní než bola vaša generácia?

Jaromír Kovárník: Jsem přesvědčen, že naši studenti jsou v mnohém podobní tomu, jací jsme byli i my ve studentských letech. Díky vymoženostem internetu, který považují po vynálezu knihtisku, nebo vynálezu rádia a televize za vskutku další revo-

luční událost v šíření informací (vědomostí), je mladá generace velmi vzdělaná. Velmi pozitivní je však ta skutečnost, že dnešní mladá generace má možnost vycestovat do celého světa jak v rámci výukových projektů ERASMUS, který s vaší Prešovskou univerzitou právě uzavíráme, tak samostatně buď na archeologické brigády, nebo na turistické pobyty. Zde získávají nové znalosti a osobní kontakty jak z oboru archeologie, tak si zdokonalují jazykové schopnosti. Mají navíc možnost poznat nejen pamětihodnosti a přírodní krásy té které země, ale také způsob tamějšího života. To je vždy nezaplatitelná zkušenost zejména s ohledem k probíhající globalizaci života.

Marián Vizdal: Súčastou vašej návštevy na IH FF PU bola aj príprava zmluvy v rámci programu ERASMUS. Čo očakávate od tejto spolupráce?

Jaromír Kovárník: Programy ERASMUS prinášajú mnohé klady. Pozitíva spatrujeme najmä vo vzájomnom obohacovaní poznatkov našich študentov, ale aj v navádzaní osobných priateľských vzťahov, ktoré boli a sú tradičné medzi našimi národmi. Vzájomná vedecká a pedagogická spolupráca nám všetkým umožní toľko potrebnú výmenu skúseností. Je to vždy veľmi prínosné. Návrhy jednotlivých okruhov súčinnosti projektu sme už projednali s pani docentkou PhDr. Ľubicou Harbulovou, CSc., riaditeľkou Inštitútu histórie, a s prof. RNDr. René Matlovičom, PhD., rektorom vašej PU, čo je podľa môjho presvedčenia dôkazom veľkej dôležitosti i zárukou zdarného naplnenia všetkých bodov uzatvorenej zmluvy. Veľmi ma potešila cieľová pracovná návšteva pana prof. Jana Michala Burdukiewicza, riaditeľa Instytutu Archeologii Wrocławskiej univerzity, naše jednání v rámci projektu ERASMUS, ktorý navrhol ďalšie rozšírenie zmluvy o spolupráci s jejimi inštitúciami. Univerzita Hradec Králové už niekoľko rokov úspešne uskutočňuje zmluvu v rámci projektu ERASMUS s Wrocławskou univerzitou.

Pán docent, ďakujem za rozhovor a prajem vám veľa šťastných chvíľ v rodine, pri vašej práci v teréne i za vysokoškolskou katedrou.

S docentom PhDr. Jaromírom Kovárníkom, CSc., sa zhovoril Marián Vizdal

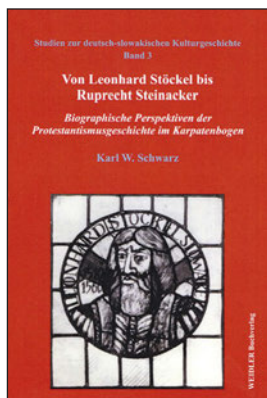
RECENZIE ANOTÁCIE

Bazilika Sv. Petra, Rím. Foto Igor Jurčišin

◀ *Rím, Forum Romanum. Foto Igor Jurčišin*

SCHWARZ, Karl W. *Von Leonhard Stöckel bis Ruprecht Steinacker. Biographische Perspektiven der Protestantismusgeschichte im Karpatenbogen. Studien zur deutsch-slowakischen Kulturgeschichte. Band 3.* Berlin : Weidler Buchverlag Berlin, 2014. 233 s. ISBN 978-3-89693-603-5.

Meno prof. Dr. Karla Schwarza nie je slovenskej historickej vede neznáme. Spája sa s celým radom vedeckých podujatí konaných na Slovensku, a to už od začiatku 90. rokov 20. storočia a s Inštitútom pre cirkevné dejiny v oblasti Dunaja a Karpát, ktorý Karl Schwarz zakladal vo Viedni a potom jeho sídlo preniesol do Bratislavy.

V roku 2014 vydavateľstvo Weidler v Berlíne vydalo jeho knihu *Od Leonharda Stöckla po Ruprechta Steinackera. Biografické perspektívy dejín protestantizmu v karpatskom oblúku*. V úvode autor knihy prezrádza, čo ho viedlo, aby svoj záujem orientoval na severné a východné územie bývalej habsburskej monarchie, teda najmä na územie Slovenska a čiastočne Maďarska, keďže práve toto územie a ľudia, kto-

rí na ňom žili a pôsobili, sú predmetom jednotlivých štúdií uvedenej knihy.

Ako prezrádza názov knihy, Karl Schwarz ju začína významnou osobnosťou protestantských dejín Slovenska Leonhardom Stöcklom v príspevku s názvom *Leonhard Stöckel (1510 – 1560) – „Lumen et Reformator Ecclesiarum Superioris Hungariae“ – ein Melanchthonschüler als Schul- und Kirchenreformer im Karpatenraum*. Osobnosť bardejovského učiteľa i kazateľa L. Stöckla patrí medzi tie, ktoré K. Schwarza dlhodobo zaujímajú, snáď aj z toho dôvodu, že predstavuje veľmi úzke väzby reformačného hnutia na severe Uhorska (Slovenska) s nemeckou reformáciou a jedným z jej najvýznamnejších predstaviteľov – Filipom Melanchthonom. V štúdiu priblížil Stöcklov životopis, jeho zoznámenie sa s reformáciou i jej nemeckými predstaviteľmi, Stöcklove písomné kontakty s Melanchthonom a následne jeho pôsobenie ako reformátora nielen v cirkvi, ale aj v škole, ktoré sa stretávali s veľkým ohlasom nielen v Bardejove, kde pôsobil, ale aj v Uhorsku i mimo jeho hraníc.

Druhá kapitola *Die Synode von Žilina/Sillein (1610). Einige Anmerkungen aus kirchenrechtsgeschichtlicher Perspektive* je venovaná žilinskej synode a jej cirkevno-právnym dopadom v dejinách evanjelickej cirkvi a. v. Autor sa na ňu pozrel z historickej perspektívy predchádzajúcich synod, ktoré predstavovali mílniky na ceste formovania evanjelickej cirkvi v Uhorsku. Žilinská mala tú osobitosť a význam, že bola krokom k plnej emancipácii luteránskej cirkvi s rímskokatolíckou. V skratke načrtol obsah žilinskej synody a základné body, ku ktorým synodáli dospeli, podčiarkol veľký význam autonómneho postavenia cirkvi – vo vzťahu ku katolíckej cirkvi a jej reprezentantom, ale nie vo vzťahu k štátu.

Matthias Bel (1684 – 1749) – rector et instaurator scholarum Posonensium je názov tretej kapitoly, v ktorej K. Schwarz píše o živote veľkého barokového učenca Mateja Bela, spadajúceho do protireformačného obdobia. Mateja Bela si v krátkom portréte všímal ako evanjelického činiteľa, ktorému, ako učiteľovi, vyčítali viacerí ortodoxní teológovia, že sa vo svojom vyučovaní venuje najviac filológii. Autor pripomína jeho jazykové práce, ale podotýka, že Bel sa preslávil nie nimi, ale zemepisno-historický-

mi prácami ako *Hungariae antiquae et novae prodromus* (1723) či *Notitia Hungariae novae historico-geographica* (1735 – 1742).

Do kategórie historických portrétov môžeme zaradiť aj nasledujúce kapitoly:

Piatu kapitolu s názvom *Von Kásmark nach Wien: Der Zipser Literat und Pädagoge Johann Genersich (1761 – 1823) als Theologieprofessor an der Protestantisch-theologischen Lehranstalt*. V nej je ústrednou postavou v názve uvedený J. Genersich, na osude ktorého ukázal širšie súvislosti v živote spišských Nemcov. Zaoberal sa ním ako autorom historických, pedagogických a teologických prác, ale v príspevku pripomenul aj ďalšie oblasti, ktoré neunikli pozornosti a publikačnej aktivite Genersicha.

Šiestu kapitolu *Von der Zips über Schnepfenthal nach Wien: Jakob Glatz (1776 – 1831) – ein karpatendeutsches Schicksal*. V nej sa zaoberal ďalším spišským rodákom, v jeho prípade narodeným v Poprade, ktorý však pôsobil na viacerých miestach mimo svojho rodiska, vo Viedni – dvanásť rokov ako kazateľ, potom v Bratislave, kde aj zomrel v roku 1831.

V siedmej kapitole sa venoval slovenskému učencovi Jánovi Kollárovi, ktorý ťažiskovo pôsobil najskôr v Budapešti a potom vo Viedni. Kapitola nesie názov *Von Budapest nach Wien. Streiflichter zur Biographie Ján Kollárs (1793 – 1852)*. Podobne, ako v predchádzajúcich biografických kapitolách, aj v tejto opisuje životnú dráhu ústrednej postavy – Jána Kollára a hovorí nielen o jeho básnickej tvorbe, ale aj o práci v prospech slovenského národa, ktorá mu priniesla výčitky, intrigy i prenasledovanie z maďarskej strany. K. Schwarz, na rozdiel od predchádzajúcich častí, venuje Kollárovmu pôsobeniu a životu podstatne viac priestoru ako Genersichovi a Glatzovi. Analyzuje jeho pozície v Pešti a potom zas vo Viedni, kde po svojom príchode pôsobil v pozícii ministerského radcu, ako učiteľ na Viedenskej univerzite, kde sa tiež stretával s problémami i nepravým vzťahom voči nemu, ale ako evanjelikovi na katolíckej vzdelávacej inštitúcii. Autor ukončil svoju štúdiu smrťou J. Kollára vo veku 59 rokov a ako autor pripomenul, Kollár zomrel v dome, kde 28 rokov predtým Ludwig van Beethoven dokončil svoju Deviatu symfóniu. Pripomína ešte jeho posmrtné osudy, keď v roku 1904 boli prenesené jeho pozostatky z Viedne do Prahy. My môžeme v tejto súvislosti poukázať na zásluhu profesora Dr. Karla Schwarza o to, že v roku 1998 bol na nádvorí (Arkadenhof) hlavnej budovy Viedenskej univerzity odhalený reliéf Jána Kollára spolu s reliéfom Karola Kuzmányho. K. Schwarz spolu s ďalšími rakúskymi profesormi, ako boli historici prof. Horst Haselsteiner, prof. Richard Georg Plaschka, prof. Arnold Suppan, slavisti prof. Heinz Miklas, Gerhard Neweklowski, rektor Viedenskej univerzity Karl Wernhardt a dekan Evanjelickej teologickej fakulty Albert Stein podporili návrh zo Slovenska, aby sa týmto dvom osobnostiam slovenskej kultúry a vedy odhalili busty, prípadne reliéfy, ktoré by pripomínali ich účinkovanie na Viedenskej univerzite.

Maria Dorothea (1797 – 1855) – eine württembergische Pietistin in Ungarn je ďalšou biografickou črtou v knihe. K. Schwarz predstavil túto zaujímavú ženu, šľachticnú, ktorá podporovala evanjelickú i kalvínsku cirkev, sama evanjelického vierovyznania, o ktorej sa knieža Metternich vyjadril: „Už nikdy viac protestantku do rodiny Habsburgovcov...“. Autor sa v štúdiu nevenoval len samotnej Márii Dorote, ale aj pomerom, ktoré vládli v monarchii v konfesionalnej oblasti a osobitne v evanjelickej cirkvi v čase jej pôsobenia či už v Budapešti, alebo vo Viedni. Ukazuje na pietizmus, ktorý sa začal šíriť medzi evanjelickým duchovenstvom i dôvodmi, prečo sa tak dialo.

Karl Schwarz patrí medzi popredných znalcov života a diela Karola Kuzmányho. Tomu venoval kapitolu s názvom „*Meine popularität (...) dürfte auch der Anstalt zu Gute kommen*“. Zum 200. Geburtstag des lutherischen Kirchenrechtslehrers Karl Kuzmány (1806 – 1866). Túto významnú slovenskú osobnosť predstavil ako radcu panovníckeho Dvora, profesora praktickej teológie, literáta a autora hymnickej piesne Kto za pravdu horí..., ako jedného z významných predstaviteľov evanjelického cirkevného práva a odporcu únie dvoch protestantských cirkví – luteránskej a kalvínskej, o čo sa snažili viacerí maďarskí luteránski činitelia, napr. aj generálny inšpektor evanjelickej cirkvi a. v. gróf Karol Zay. Štúdia o Kuzmánym patrí k obsiahlejším častiam knihy a podáva ucelený obraz tohto slovenského evanjelického kňaza i neskoršieho superintendenta.

Josef Miloslav Hurban (1817 – 1888) *theologische Beziehungen nach Österreich und Deutschland* je názov nasledujúceho príspevku. V ňom sa K. Schwarz sústredil najmä na evanjelické teologické vzťahy medzi Rakúskom a Nemeckom, a to cez postavu J. M. Hurbana, pri ktorom poznamenal, že Hurbanov vzťah k nemeckému protestantizmu bol všeobecne známym. Uvádza aj Hurbanov kritický vzťah k slovenským luteránskym kňazom, ktorým odkazoval, že ak majú byť lepšími, musia ísť študovať protestantskú teológiu do Nemecka. Podobne kriticky sa vyjadril aj na adresu viedenskej teologickej fakulty, ktorú by rád videl takú ako bola v tom čase evanjelická teologická fakulta v Rostocku, Erlangene, prípadne aj v Jene.

Ďalšia kapitola má názov *Johann Michael Seberiny (1825 – 1915) – ein slowakischer Theologe in Österreich und Brücke zwischen den Kulturen*. V nej predstavil Jána M. Seberínyho ako jedného zo seberínyovskej farárskej dynastie. V krátkom životopisnom portréte upozornil na to, že J. M. Seberíny študoval v Prešove na evanjelickom kolégiu a v štúdiu pokračoval v Jene. Po smrti svojho otca, ktorý patrila medzi „maďarofilov“, sa stal farárom v Banskej Štiavnici. Tu sa výrazne angažoval aj v spore medzi patentistami a autonomistami na strane patentistov a banskoštiavnickú evanjelickú cirkevnú obec začlenil do novozaloženého patentálneho dištriktu Karola Kuzmányho. K. Schwarz v kapitole charakterizoval Seberínyho ako ultrakonzervatívneho luterána a analyzoval aj jeho politickú orientáciu na Viedeň.

Die Affaire Borbis. Theologische, kirchen- und nationalpolitische Aspekte einer Disziplinarmaßnahme in der Evangelischen Kirche (1870) je kapitola, v ktorej K. Schwarz na príbehu Jána Rodolfa Borbisa z Liptova, pôsobiaceho v Tešíne, ukázal na celý rad problémov habsburskej monarchie vyplývajúcich z jej mnohonárodného charakteru a konfliktov, ktoré z toho vznikali. Okrem toho, samozrejme, to bol aj vnútorný vývoj luteránskeho prostredia i samotnej evanjelickej cirkvi, v ktorom sa snažili etablovať rôzne názorové smery, v tomto prípade novoluteránstvo i jeho protipól liberálna teológia. V tomto vzťahu šlo o veľký teologický konflikt evanjelickej cirkvi v 19. storočí. To všetko, ale i politické a národnostné aspekty sa ako konfliktný bod skoncentrovali na tešínskom evanjelickom gymnáziu, kde Borbis pôsobil ako učiteľ náboženstva a dotkli sa práve jeho i jeho pôsobenia na tejto škole.

Ján Kvačala je zas ústrednou postavou ďalšej časti s názvom *Im Spannungsfeld von Kirche und Kultur: Ján Kvačala (1862 – 1934) – ein slowakischer Kirchenhistoriker zwischen Pozsony, Wien, Dorpat und Bratislava*. Predstavil ho najmä ako komeniológa a cirkevného historika, ale aj ako človeka, ktorý svojím životom a pôsobením spájal slovenské a rakúske prostredie – Kvačala zomrel vo Viedni v roku 1934, keď

v knižnici Evanjelickej teologickej fakulty na Liebiggasse robil korektúry svojej slovenskej knihy dejín reformácie. K. Schwarz zasadil činnosť Kvačalu do širších súvislostí, v tomto prípade do protestantského prostredia habsburskej monarchie, keď charakterizoval jednotlivé protestantské cirkvi v monarchii. Šlo o šesť veľkých celkov, pôsobiacich v rôznych častiach monarchie a majúcich špecifické postavenie i charakteristiky.

Ján Kvačala bol reprezentantom slovenského luteránstva v Bačke, ktorej evanjelický zbor patrila do Bačsko-syrmského seniorátu a Banského dištriktu rozprestierajúceho sa od stredoslovenských banských miest až po dolné Uhorsko, ktorého súčasťou bola aj Báčka. Autor uviedol aj národnostné pomery v Uhorsku, ktoré sa premietali do života evanjelickej cirkvi i jej zborov a potom sa sústredil na Kvačalovu životnú tému – Jána Amosa Komenského, na jeho pôsobenie v Dorpate/Tartu i jeho rusofilskú orientáciu.

Kvačalovým portrétom vyčerpal biografické kapitoly svojej knihy. Tie boli doplnené štúdiami charakterizujúcimi obdobia, v ktorých žili Schwarzom vybrané a prezentované osobnosti napospol evanjelického vierovyznania. Spomenúť by sme mohli už uvedenú kapitolu *Die Synode von Žilina/Sillein (1610). Einige Anmerkungen aus kirchenrechtsgeschichtlicher Perspektive* a potom aj ďalšie, ako *Sprache – ethnische/konfessionelle Identität – Geschichte. Anmerkungen zum magyarisch-slowakischen Kirchenkonflikt im 19. Jahrhundert*, v ktorej sa autor pozrel na maďarsko-slovenský konflikt z pozície Viedne. V luteránskom prostredí sa výrazne prejavil v čase rozpadu monarchie, keď v Československu takmer okamžite vznikla Slovenská evanjelická cirkev a. v., ktorú však v jej začiatkoch odmietali maďarskí i nemeckí evanjelici žijúci na Slovensku. K. Schwarz vychádzajúc z tohto konštatovania sa pozrel na korene týchto sporov. Tie mali pôvod v 19. storočí a prešli viacerými fázami, no počiatok mali v snahe presadiť maďarčinu ako úradný jazyk aj vo viacnárodnej evanjelickej cirkvi a nerešpektovať jazyky nemaďarských evanjelikov. K ich eliminácii mal prispieť aj pokus zjednotiť do jednej cirkvi evanjelickú cirkev a. v., ktorá bola len z tretiny etnicky maďarskou, s kalvínskou cirkvou, ktorá zas bola etnicky prevažne maďarská. To, samozrejme, narážalo na odpor slovenských evanjelikov, o čom K. Schwarz píše v uvedenej kapitole.

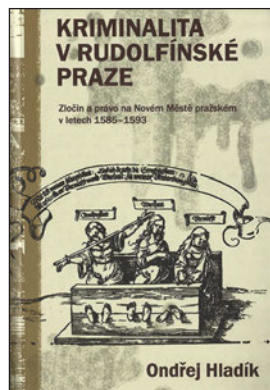
Tretou širšie postavenou kapitolou je časť s názvom *Der Protestantismus in der Slowakei – eine Brücke zwischen Sprachen und Kulturen*. Autor v nej urobil stručný ponor do moderných dejín Slovenska, kde ukázal, že Slovensko od vzniku Československa v roku 1918 cez vznik Slovenskej republiky v roku 1993 bolo krajinou, v ktorej žili a žijú príslušníci viacerých národností, medzi nimi najpočetnejšia maďarská. No a práve v protestantských cirkvách – evanjelickej a. v. i kalvínskej vidí prostriedok na zblíženie Slovákov i Maďarov, a to na konfesionalnej báze. Toto zblíženie vníma aj v procese reálnej nekonfliktnej konfrontácie protestantských cirkví s katolíckou. V tejto kapitole urobil analýzu procesov, ktoré obe národnosti – slovenskú i maďarskú – zbližujú a vedú k spolupráci. Je to kapitola, ktorá je časovo a tematicky zaradená na koniec knihy a uzatvára historický pohľad na slovenské luteránske prostredie v procese jeho historického vývoja.

Profesor Dr. Karl Schwarz patrí medzi výborných znalcov slovenského prostredia i jeho histórie, a tak práce, ktoré vychádzajú z jeho pera majú čo povedať každému čitateľovi. Cenné je však aj to, že sú to štúdie, ktoré v nemeckom jazyku

dôverne približujú Slovensko a Slovákov nemecky hovoriacemu prostrediu, resp. cez nemčinu otvárajú, obrazne povedané, okno do našej minulosti všetkým, ktorí ovládajú nemčinu a zaujímajú sa o priestor strednej Európy.

Peter Švorc

HLADÍK, Ondřej. *Kriminalita v rudolfínske Praze. Zločin a právo na Novém Městě pražském v letech 1585–1593*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2011. 279 s. ISBN 978-80-87378-88-5.

Sledovanie rôznych deliktov tvoriacich neodmysliteľnú súčasť každodenného života našich predkov sa v súčasnosti zaraďuje medzi témy, ktoré vzbudzujú značný záujem bádateľov i čitateľov. Na základe dobových prameňov mapované a vhodným spôsobom popísané prípady sú súčasne spravidla tiež vhodným materiálom na popularizáciu dejín. Napriek tomu, že možnosť seriózneho skúmania i hodnotenia kriminality v rôznych obdobiach a prostredí je silne limitovaná stavom zachovania jednotlivých prameňov, výsledné zistenia bývajú spravidla dôležitým doplnkom pri vytváraní reálneho obrazu o živote jednotlivcov či konkrétnej komunity.

Medzi seriózne, dôkladné a s evidentným záujmom spracované materiály, dokumentujúce možnosti výskumu v tejto oblasti, je možné zaradiť i publikáciu O. Hladíka. Práve skutočnosť, že mu zachovaný prameň umožňoval venovať sa zaujímavému, i keď svojim spôsobom parciálnemu problému, umožňuje v niektorých prípadoch nazrieť doslova až „do kuchyne“, obyvateľov tohto pražského mesta. Spracovanie rôznych deliktov, zaznamenaných v období niekoľkých rokov zo záveru 16. storočia uvádza čitateľa prostredníctvom jednotlivých prípadov, ale tiež autorom spracovaných prehľadov a štatistík, do jednej z málo známych a doteraz aj málo sledovaných oblastí života rannonovekej mestskej komunity. A pohľad je to rozhodne zaujímavý. Umožňuje nielen veľmi zjednodušené a dosť povrchné, no súčasne pravdivé konštatovanie, že ľudia sa v podstate nemenia a majú sklon opakovať stále tie isté chyby. Prináša tiež viaceré zaujímavé detaily, ktoré dokumentujú nielen pestrú sociálnu skladbu mestského obyvateľstva, ale i negatívne stránky ich vzájomného spolužitia.

Mnohé zo zaznamenaných deliktov boli podobné tým, ktoré sa objavujú v súčasnosti. Spomenúť možno opilstvo, urážky na cti, majetkové spory, ohováranie, ale i násilné trestné činy. Z viacerých ďalších zaujímavostí možno spomenúť napríklad dobový pohľad na právnych zástupcov, ktorý ani v tomto období nebol veľmi lichotivý (s. 43–44). Za zmienku stojí i príležitostné poukázanie na postavenie žien v sledovanom období. Tie nielen že vtedajší právny systém považoval za menej za menej spoľahlivých svedkov, ale potýkali sa i s mnohými ďalšími spoločenskými a právnymi obmedzeniami, keď napríklad nesmeli vykonávať funkciu rečníkov pri súde, resp. advokátov. Napriek tomu sa pri samotnej analýze východiskového prameňa ukazuje, že v prípade Nového Města pražského tvoria výpovede žien až takmer

polovicu predkladaných svedectiev. To je v porovnaní s inými českými mestami, u ktorých sa zachovali podobné údaje, nezvyčajne veľa.

Samotný výpočet jednotlivých druhov protiprávnej činnosti, resp. konkrétnych deliktov, väčšinou vzhľadom na povahu východiskového zdroja bez konkrétneho vyústenia či rozsudku, je pre bežného čitateľa niekedy trochu zdĺhavý. Významnú časť publikácie tvorí súpis osôb, ktoré v jednotlivých sporoch vystupujú, resp. osobné informácie o niektorých z nich. Niektoré vystupujú ako svedkovia, iné ako obhajcovia či obvinení. Tieto osobnosti zaujímavo dopĺňajú predstavu o pomerne zložito štruktúrovanej skladbe obyvateľstva vo väčších českých mestách. Okrem najpočetnejších remeselníkov sa totiž v ich radoch objavujú aj zámožní príslušníci mestského patriciátu, šľachtici či duchovné osoby. Na druhej strane spoločenského spektra sa možno stretnúť s ľuďmi, ktorých postavenie kvôli nedostatku majetku, prípadne povolaniu, ktoré vykonávali, nebolo väčšinou závideniahodné.

Výsledný text pravdepodobne v plnej miere nesplní očakávania niektorých čitateľov hľadajúcich viac zaujímavých osobných príbehov. I napriek tomu však v konečnom dôsledku ide o zaujímavý, dobre spracovaný materiál, využiteľný pri skúmaní každodenného a ako sa ukazuje nie vždy príkladného života našich predkov.

Patrik Derfiňák

DUDEKOVÁ, Gabriela a kol. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : VEDA, 2011. 773 s. ISBN 978-80-224-1189-9.

Díky erudovanému autorskému kolektivu vedenému Gabrielou Dudekovou spatřila před třemi lety světlo světa výjimečná publikace. Roky, které uplynuly od jejího vydání, tématu nijak neubraly na aktuálnosti, proto je zcela namístě s odstupem času upozornit na přínos titulu pro odbornou i laickou čtenářskou veřejnost. Kniha je výjimečná co do rozsahu, který čítá úctyhodných 773 stran, a na první pohled upoutá čtenáře nápaditým grafickým ztvárněním obálky. Obraz dvou dam v klasických kostýmcích, lodičkách, s nezbytnými rukavičkami a elegantní kabelkou jako by evokoval idylickou atmosféru prvorepublikových filmů. Postačí však nahlédnutí do obsahu, aby bylo zřejmé,

že k jakékoli idyle měl vývoj rodových vztahů na Slovensku (a nejen tam) daleko. Rodové vztahy jsou v posledních letech v evropské i americké historiografii respektovány jako svébytná součást historického bádání a díky tomuto postupu se daří vykreslovat společenský vývoj mnohem barvitěji a v bohatších souvislostech, než tomu bylo v dřívějších letech. Tomu odpovídá i struktura knihy. Soustředění na rodové vztahy, nikoli „pouhé“ dějiny žen, umožnilo autorkám a autorům sestavit zajímavé, logicky sevřené tematické bloky, které jsou vnitřně chronologicky členěné a v poslední části pak doplněny biografickými medailony. Takový způsob lze jedinečně uvítat, neboť dějiny rodových vztahů a užívaná metoda rodu (gender) je od dějin žen odlišná, jak je v úvodu správně zdůrazňováno. Navíc se tak ve výkladu úspěšně

podarilo vyhnout „Kyklopovu syndromu“ – jednostrannému výkladu dějin a jejich striktnímu členění na tzv. velké politické dějiny přisouzené mužům a dějiny žen, obvykle ztotožňované s dějinami dobročinnosti nebo každodennosti. Časový přesah do doby středověku a novověku pak celý příběh doplňuje, umožňuje pochopit a porovnat, jakou roli hrály rodové stereotypy v době modernizace a proč se v této éře situace žen paradoxně mnohdy zhoršila, právě na základě dříve stanovených norem nebo předsudků. Přesvědčivým dokladem je například kapitola věnovaná ženským povoláním, která na konkrétních osudech ukazuje složité prosazování žen ve vědě nebo umění.

Tvůrci se dokázali velmi dobře vyrovnat s terminologií, která bývá leckdy užívána nadměrně volně a ne vždy ve správném významu. Zcela jednoznačně se kloní k užívání termínu rod/gender, který je definován jako „sociálně-kulturní konstrukt, který sa utvára a mení v závislosti od konkrétneho spoločensko-historického kontextu“ (s. 11). Stejně precizně jsou na jiném místě knihy objasněny pojmy nová žena a moderní žena, s ohledem na rozdíly v jejich časovém a lokálním užívání. V úvodu je zmíněna teze, která si zaslouží znovu zdůraznit: při výzkumu rodových vztahů nelze ženy zúžit na homogenní skupinu. Zcela zásadní je vnímat sociální rozdíly v postavení žen, tedy jejich mnohdy markantně se lišící rodinné, materiální, národnostní nebo intelektuální zázemí a samozřejmě příslušnost ke konkrétní společenské vrstvě. Jedině tak může být předkládaný obraz rodových vztahů úplný a maximálně objektivní. V závěru je pak připomenuta ještě nezanedbatelná otázka sebereflexe konkrétní společenské skupiny i jedince.

Na základě výsledků bádání („sledovali sme rodovo diferencované životné podmienky ... ako aj zmeny spoločenských noriem“, s. 709) je na několika místech knihy také připomínána skutečnost, podle mého soudu zcela zásadní, že normy a reálná životní situace (zejména sociální) se od sebe často odlišovaly a že změny sociálních a hospodářských poměrů probíhaly mnohem rychleji než úpravy zaběhlých norem a stereotypů. V diskurzu o poslání žen byla podle Gabriely Dudekové (s. 98) totiž dominantní střední třída jako hlavní nositelka modernizačních procesů, ale normou dlouho zůstával model rodiny patriarchální, tzn. představa, že žena má podporovat a reprezentovat muže. Na tento problém narážely první učitelky a lékařky, jejichž výběr povolání se rodovým normám vymykal, proto se setkávaly s negativními postoji, vůči vzdělaným ženám zastávaným přinejmenším do konce 19. století (žena měla působit „v kruhu domácom“, s. 96).

Výrazné pozitivum publikace spočívá také v dovedném kombinování. Na jedné straně stojí fakta, která jsou dostatečně známa, zdůvodněna a stačí je vyzdvihnout nebo znovu připomenout ve slovenském kontextu. Na straně druhé naopak nacházíme tvrzení či hypotézy, které jsou výsledkem zcela nových výzkumů a metodologických přístupů nebo nepředpoklatých analýz v minulosti již zkoumaných pramenů. Předkládaná zjištění jen dokládají, jaký význam má bádání *ad fontes* v pravém smyslu tohoto slova.

Díky znalosti kontextové zahraniční dobové literatury a tisku tak mohla být formulována a doložena teze o stereotypním vzoru evropské ženy, a naopak výrazně proměnlivém mužském ideálu, který byl podřizován aktuální politické a vojenské situaci. Obraz dokonalé ženy a manželky tak nedoznal v 19. století podstatných změn, neboť domácí sféra, k níž tehdy žena prvořadě náležela, nebyla tolik ovliv-

něna vnějším světem. Vymezení ženských úkolů, ke kterým patří v první řadě péče o domácnost a rodinu, můžeme chápat jako leit-motiv v celém středoevropském prostoru.

Zaměstnání je naopak považováno za stav nepřírozený, který má být výhradně tou nejzazší cestou z nouze, nikoli věcí svobodného výběru.¹ Tuto představu nabourávají až ženy meziválečného období, pro něž není zaměstnání jen zdrojem příjmů, ale přináší jim také vnitřní uspokojení. Významné je rovněž konstatování, že neplatí lákavě jednoduchý princip o podřízenosti ženy v minulosti a postupném získávání rovnocenné pozice v manželství či zaměstnání. Studium pramenů opravňuje Tünde Lengyelovou k tvrzení, že v 16. a 17. století byla manželka naopak partnerem, podílela se na organizování hospodářství, organizátorské i administrativní činnosti. Je to paradoxně až období osvícenství, označované jako věk rozumu, které ženu uvádí do podřízené role s poukazováním na tzv. přirozené – rozumějme rodové rozdíly. Už osvícenství, nikoli doba modernizace, tedy objevuje protiklad veřejného a soukromého, model rodových rolí a nachází pro něj vědeckou argumentaci. V kapitole věnované dívčím školám je vyvracen ustálený názor, že hlavním problémem školství byla maďarizace. Daniela Kodajová dokládá, že podstatný byl také malý zájem veřejnosti, která školu považovala za „sezónní“ záležitost. A poslední příklad: převaha národních postojů žen a jejich spolků neznamena, že slovenské ženské hnutí bylo izolované a soustředěné na jediné, tedy vlastenecké poslání. Máme-li si vytvořit reálný obraz, je třeba vnímat činnost slovenských žen v rámci dějin Uherska a Rakousko-Uherska, sledovat další, paralelně se formující národní hnutí (včetně jejich ženské složky), jejich nezávislost nebo naopak provázanost. Jakékoli vytržení z širšího kontextu obraz rodových vztahů nutně zkresluje. Dokladem o propojenosti ženských hnutí v rámci Evropy jsou podle autorky podobná periodizace a nacionalismus jako častý impulz pro rozvoj ženských aktivit. Minimálně pro území habsburské monarchie je toto tvrzení platné, určující mezníky v rodových vztazích jsou v jejích korunních zemích skutečně časově shodné. V rámci celé Evropy je už ale takové srovnání obtížnější, jednotlivé státy se od sebe v míře tolerance vůči ženským požadavkům odlišují, diametrálně rozdílný postoj můžeme vidět dokonce v tomtéž státě např. ke studiu žen, jiný k jejich podílu na politickém dění nebo zapojení do kvalifikovaných profesí.²

Uvedené příklady, domnívám se, dostatečně ilustrují, v čem spočívá přínos knihy. Bylo by ale nespravedlivé nechat bez povšimnutí mnohá další zajímavá zjištění. Rozhodně k nim patří kapitoly Ingrid Kušnirákové věnované klášterní výchově a úloze církevních řádů při vzdělání dívek, která měla na Slovensku zcela jistě větší dopad než v českých zemích. Nelze přitom v žádném případě tvrdit, že se jednalo

1 Názory prezentované v dobové slovenské beletrii a tradiční literární stereotypy jsou téměř doslova kopírováním představ o dokonalé ženě, jak je známe z českého prostředí. Srovnej např. Honorata Zapová, *Nezabudky aneb Dar našim pannám*. Praha 1859; Sofie Podlipská, *Listy staré vychovatelky k někdejší schovankám*. Praha 1868; Věnceslava Lužická-Srbová, *Žena ve svém povolání*. Praha 1868.

2 Typickým příkladem mohou být Francie a Švýcarsko, které patří k prvním zemím umožňujícím ženám přístup na univerzitu, ale teprve ve druhé polovině 20. století jim přiznávají volební právo.

o bigotní náboženskou výchovu, Kušnierákovou vykreslená klášterní atmosféra spíše evokuje prostředí elitních penzionátů s vysokou společenskou prestiží a pevně danými regulami (ta koneckonců platila i ve světských zařízeních tohoto typu).

Pripomeňme také vyličení veskrze typických dobových reakcí na ženské vzdělávací snahy, zejména na jejich vstup do profesí a prostředí dosud spojovaných s muži. Přestože národní hnutí ve většině zemí potřebovala „doplnit“ svůj obraz o ženy-spi-sovatelky, neubránili se slovenští (a samozřejmě ani čeští) vlastenci nepřilíš vstřícnému postoji vůči ženským časopisům. Na mnoha místech knihy je zdůrazněn význam vzdělání, které je sice zpočátku limitováno národními zájmy a tradičními ženskými úkoly – vzdělaná žena bude lépe vychovávat děti, a tím prospívat národu (opět tradiční klišé, s nímž se setkáme i v české společnosti), ale je zároveň nejlepší cestou k změně společenského postavení žen. V této souvislosti je ovšem připomínána rovnice, v níž relativně dlouho neplatí rovnítko mezi vzděláním a zaměstnáním. Vzdělání má soukromou, rodinnou motivaci, jiné cíle bývají předmětem karikatur a satiry. Rozlišovat je třeba také mezi pojmy osvěta a vzdělání, z nichž první má jednoznačně přednost. K tématu vzdělávání žen ještě jeden postřeh – podobně jako v českém prostředí i na Slovensku při něm sehrávaly podstatnou roli spolky (připomínána je zejména Živena založená roku 1869, výlučnost tohoto spolku potvrzuje i zařazení samostatné kapitoly o jeho činnosti), ať už svými časopisy či jinými aktivitami.

Není snadné recenzovat knihu, k jejímuž tématu máte blízký vztah, která vás při čtení nadchne, ale i rozesmutní. Porovnáváme-li totiž postoje vůči ženám v průběhu dlouhého časového úseku, zjistíme, že argumenty diskriminující ženu v minulých staletích jsou často používány i v soudobém světě. Dodnes je hluboce vžitá řada rodových stereotypů, jejichž kořeny se tvůrci publikace pokoušeli nalézt a vysvětlit.

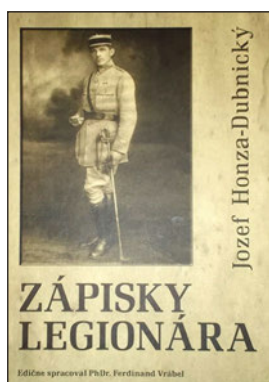
Publikace vznikala v průběhu několika let a je výsledkem mnoha dílčích interdisciplinárních výzkumů. O to větší uznání patří redakční práci. Nemohlo být snadným úkolem propojit texty vytvořené nezávisle na sobě, sjednotit styl a propojit všechna zkoumaná témata do souvislého celku. Na úplný závěr ještě jedno poděkování – patří těm, kdo se zasloužili o vynikající grafickou podobu knihy.

Marie Bahenská

HONZA-DUBNICKÝ, Jozef. *Zápisky legionára*. Banská Bystrica : Vydavateľstvo PRO, 2014. 175 s. ISBN 978-80-89057-46-7.

Zápisky legionára Jozefa Honzu-Dubnického edične spracoval PhDr. Ferdinand Vrábek, odborný pracovník Ústavu politických vied Slovenskej akadémie vied v Bratislave.

Publikácia je rozdelená do štyroch väčších častí a po obsahu sa nachádza *Slovo editora* (s. 7-10), v ktorom Vrábek píše, že kniha vyšla v roku storočnice vypuknutia Veľkej vojny t. j. prvej svetovej vojny a stého výročia vzniku Českej družiny v Rusku a Roty Nazdar vo Francúzsku, ktoré sa v roku 1914 stali zárodkom česko-slovenského zahraničného vojska, neskôr nazývaného československé légie. Zmieňuje sa aj o osobe Jozefa Honzu-Dubnického, ktorého trojdielne zápisky obsahujú zaujímavé

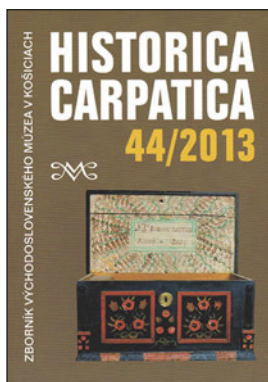
informácie o mnohých významných osobnostiach a udalostiach jeho doby a sú uložené v Slovenskom národnom archíve v Bratislave.

Prvá časť v publikácii nesie názov *Temné mrákavy pred úsvitom* (s. 11-54) a obsahuje Fragmenty z posledných 20 rokov poroby v Uhorsku z domova a z Ameriky. Honza ich uvádza štrnásť s názvami Po svätom Jure trávu ani mlatkom do zeme nevbiješ!; Chtelnické ľudové zhromaždenie; Založenie vlastného spolku; Zo širšieho národného účinkovania; Príznačná epizóda z vojenčiny; Pred odchodom do Ameriky; Ochablosť u Slovákov a oživenie; Z boja proti grófovi Mihályovi Károlyimu; Z času vypuknutia vojny 1914 – 1918; Prvá politická dohoda s Čechmi; Clevelandská dohoda Slovákov s Čechmi; Slovensko sa dostáva do politiky Európy; Po vypuknutí vojny medzi USA a Nemeckom; Milióndolárová zbierka na oslobodenie. Texty fragmentov sú doplnené ilustráciami a ukážkami dobových dokumentov. Druhá časť *Čo srdce pojí more nerozdvojí* (s. 55-94) je venovaná prvej výprave česko-slovenských dobrovoľníkov z Ameriky do Francúzska počas vojny v rokoch 1914 – 1918. V rámci tejto časti Honza opisuje Udalosti pred našou výpravou; Plavbu po Atlantiku; Cestu po suchu do tábora a uvádza aj Dodatok – s odstupom času. Menšia časť Plavba po Atlantiku obsahuje výpis z denníka Honzu od 3. do 7. novembra 1917, za ktorým nasledujú ukážky čísiel časopisu slovenských dobrovoľníkov Prvej výpravy počas ich plavby z Ameriky do Francúzska od prvého do štrnásteho čísla s názvom Shoda na mori. Po ukážkach čísiel vyššie uvedeného časopisu nasleduje pokračovanie textu Honzovho denníka od 20. do 23. novembra 1917. V tretej časti *Čo tisíc rokov hodlalo, zvrhla doba* (s. 95-138) sú obsiahnuté fragmenty z francúzskej česko-slovenskej légie spoza hraníc a z domova, ktoré tvoria menšie časti s názvami Výpravy česko-slovenských dobrovoľníkov z Ameriky, Z môjho pobytu v armáde v Cognacu, Pri Česko-slovenskej národnej rade v Paríži, Z náborov v zajateckých táboroch, Spomienky z vnútorného nažívania, Povýšenie a účasť na náboře v Amerike, Propagačná a spravodajská kancelária, Maďarské miléniové pomníky, Zrútenie miléniového pomníka na Devíne, Zrútenie miléniového pomníka na Zobore, Iné upomienky na maďarské milénium, O pomníku Márie Terézie v Bratislave, Na záver – ako sa zrodil „Dubnický“ a je doplnená dobovými fotografiami a ukážkami dobových dokumentov. Posledná časť v publikácii nesie názov *Doplňujúce informácie* (s. 139-163), ktorých autorom je editor Ferdinand Vrábel. V rámci tejto časti približuje životopis Jozefa Honzu-Dubnického, Príbeh československých légii, približuje stručné dejiny obce Chtelnica, v ktorej sa Dubnický narodil a tiež náčrt dejín mesta Trnava, kde Jozef Honza-Dubnický umrel. Na konci publikácie sa nachádza menný register a zoznam prameňov a použitej literatúry.

Publikácia Jozefa Honzu-Dubnického *Zápisky legionára* edične spracovaná PhDr. Ferdinandom Vráblom prináša možnosť nahliadnuť prostredníctvom trojdielných zápisov Honzu-Dubnického do obdobia, v ktorom žil a jeho pôsobenie v československej légii.

Valéria Pulenová

Historica Carpatica 44/2013. Zborník Východoslovenského múzea v Košiciach. Eds. Dárius Gašaj, Martin Jarinkovič. Košice : Východoslovenské múzeum v Košiciach, 2013. 182 s. ISBN 978-80-89093-33-5.

Spoločenskovedný zborník košického Východoslovenského múzea s názvom *Historica Carpatica* vstúpil v roku 2013 do 44. ročníka svojej existencie. Jeho zostavovateľmi sú pracovníci múzea PhDr. Dárius Gašaj a Mgr. Martin Jarinkovič, PhD., a čitateľovi v ňom na 182 stranách predkladajú súbor príspevkov, ktoré sú rozdelené do siedmich rubriík.

Štúdie. Nosnou časťou každého vedeckého zborníka sú štúdie, v ktorých autori prezentujú poznatky nadobudnuté počas svojho vedeckého bádania. V aktuálnom ročníku zborníka *Historica Carpatica* sa môžeme oboznámiť so štyrmi chronologicky usporiadanými príspevkami, ktorých cieľom je uvedené tvrdenie naplniť. Z časového hľadiska zachytávajú obdobie od konca 18. storočia do druhej svetovej vojny, pričom priestorovo sa sústredia výlučne na región východného Slovenska.

Autorkou prvého príspevku s názvom *Počet, zloženie a prirodzený pohyb obyvateľstva vo Vranove na konci 18. storočia* je Mgr. Zuzana Marcinčinová. Autorka sa v ňom snaží priblížiť obyvateľstvo Vranova nad Topľou v poslednej tretine 18. storočia prostredníctvom metódy historickej demografie. Opiera sa pri tom o dochovaný archívny materiál (sčítanie obyvateľstva, kanonické vizitácie, cirkevné matriky), ktorý dopĺňa informáciami z odbornej literatúry. Všíma si národnostné i náboženské zloženie tunajšieho obyvateľstva, no ťažisko štúdie leží v analýze jeho prirodzeného pohybu (natalita, mortalita, sobášnosť, prirodzený prírastok/úbytok). Bohužiaľ na menšie či väčšie nedostatky možno naraziť ako po obsahovej, tak i formálnej stránke. Z obsahového hľadiska je spracované výlučne rímskokatolícke obyvateľstvo na základe dochovaných matrik, ktoré v sledovanom období predstavovalo asi □ všetkých Vranovčanov. Absentujú údaje o gréckokatolíkoch, luteránoch či židovskom obyvateľstve. Výpovedná hodnota predkladaných výsledkov výskumu je tak otázna a vzťahuje sa len na istú časť populácie. Text je navyše značne kostrbatý, čím trpí najmä jeho plynulosť. V príspevku možno nájsť sporné termíny ako „luteránske náboženstvo“ či nezmyselné tvrdenia „neúplná rodina, ktorú tvorí bezdetná vдова“. Z formálneho hľadiska udrie do očí najmä rozdeľovanie slov, ktoré odporuje pravidlám slovenského jazyka. V texte sa objavuje „viac krát“ namiesto viackrát, „tri krát“ namiesto trikrát a pod. Dostal sa doň aj odkaz na tabuľku, ktorá sa tu nenachádza. Rovnako zaujme, že autorka cituje iba tretinu zdrojov zo zoznamu označenom ako „Zoznam použitej literatúry a prameňov“. Celkovo príspevok pôsobí ako pracovná verzia, na ktorej by bolo potrebné ešte popracovať.

Druhá štúdia nesie pomenovanie *Mikuláš Dohnány a slovenská mládež študujúca v Levoči v druhej polovici 40. rokov 19. storočia*. Mgr. Rastislav Molda, PhD. sa v nej zamerail na priblíženie činnosti slovenských poslucháčov Evanjelického lýcea v Levoči s osobitým dôrazom na aktivity Mikuláša Dohnányho. Všimol si nielen jeho pedagogickú činnosť v Jednote mládeže slovenskej, ale aj verejné angažovanie sa vo veci Jána Francisciho ako kandidáta na profesora levočského lýcea. Autor príspevku

neobišiel ani divadelnú činnosť slovenských študentov a ich aktivity pri vydávaní slovenskej literatúry v levočskej tlačiarňi. Čerpal pri tom hlavne z dobového materiálu, ktorý tvorí nielen korešpondencia samotného Dohnányho, ale aj iných študentov lýcea, ďalej rukopisné časopisy, autobiografie, kronika študentského spolku a pod. Samotná štúdia pôsobí uceleným dojmom a nenachádzajú sa v nej zbytočné pasáže. Text je zrozumiteľný, čítavý a logicky rozčlenený do statí. Jeho súčasťou je prehľadný poznámkový aparát a celkovo ide podľa názoru recenzenta o najkvalitnejší z predkladaných príspevkov.

Tretí príspevok má názov *Orolské hnutie na východnom Slovensku 1920 – 1938 (úvod do problematiky)* a jeho autorom je Mgr. Vojtech Kárpáty, PhD. V štúdii sa čitateľ bližšie oboznámi s problematikou slovenského orolstva, ktoré v sledovanom období predstavovalo telocvičnú a športovo-brannú uniformovanú organizáciu, ideovo aj personálne napojenú na Slovenskú ľudovú stranu (neskôr HSLS). Autor jeho vznik a vývoj charakterizoval ako reakciu na tzv. české ťaženie proti katolíckemu tradicionalizmu na Slovensku. Je však zaujímavé, že neskôr v texte uvádza, že aj slovenské orolstvo sa aktívne podieľalo na manifestačných vystúpeniach, ktorými verejne preukazovali oddanosť ČSR (oslava 28. októbra či narodeniny prezidenta T. G. Masaryka). Následne autor podal stručný pohľad na proces zakladania miestnych orolských jednôt na východnom Slovensku. Príčinu vnútornej nejednotnosti tohto katolíckeho hnutia, ktorá sa naplno prejavila v druhej polovici tridsiatych rokoch 20. storočia, vidí hlavne v umelom presadzovaní rusínskeho etnického konceptu zo strany gréckokatolíckeho kléru v čisto alebo prevažne slovenských dedinách. Ako už názov príspevku napovedá, ide iba o úvod do problematiky, ktorá by si zaslúžila podrobnejšie spracovanie.

Poslednou štúdiou zborníka je text PaedDr. Milady Kopčányiovej s názvom *Československé štátne reálne gymnázium v Košiciach v prvom desaťročí existencie Československej republiky*. Autorka sa na pomerne malom priestore snaží priblížiť desať akademických rokov vybraného košického gymnázia. Sústreďí sa hlavne na problémy školy, či už išlo o poddimenzovaný profesorský zbor, nedostatok miestností pre výučbu, absenciu internátneho ubytovania pre študentov alebo národnostnú príslušnosť študentstva. Autorka uvádza, že gymnázium malo pestrú a bohatú mimoškolskú činnosť, no venuje jej len jeden krátky odstavec. Do textu sa dostalo aj niekoľko formálnych chýb (často sa objavuje opakovanie rovnakých slov prípadne celých slovných spojení vo vetách nasledujúcich ihneď po sebe či problémy so slovosledom).

Materiály sú v poradí druhou samostatnou rubrikou a podľa názoru recenzenta aj najzaujímavejšou v rámci 44. ročníka zborníka *Historica Carpatica*.

V príspevku *K testamentom členov košických cechových organizácií z rokov 1803 – 1861* sa jeho autorka PaedDr. Uršula Ambrušová, PhD. pokúsila o sondu do zachovaného pramenného materiálu v zbierkach Východoslovenského múzea v Košiciach. Spracované testamenty podrobila kritickému diplomatickému i obsahovému rozboru, bližšie skúmala nielen ich vonkajšiu stránku vyhotovenia, ale aj vnútornú skladbu. Text je zrozumiteľný a prehľadný aj vďaka logickému rozdeleniu do jednotlivých statí. Príspevok dopĺňa nielen príloha v podobe súpisu analyzovaných testamentov, ale aj pomerne bohatý poznámkový aparát. Obzvlášť treba oceniť obrazovú prílohu. Druhý príspevok v tejto rubrike má názov *Údaje k dejinám ľudového nábytku vyrobe-*

ného na Gemeri v 18. – 19. storočí. Jeho autor Dr. Veres Gábor v ňom čitateľovi stručne priblížil problematiku gemerského tesaného nábytku, hlavne dochovaných truhlíc, ktoré možno rozoznať podľa spoločných charakteristických motívov a materiálov, ako aj ich konštrukcie. Fotografia takejto maľovanej truhlice z roku 1839 zdobí aj obálku zborníka.

Z rubriky *Rozhlady* stojí za zmienku iba text akad. arch. Jozefa Duchoňa s názvom *Jagellonské a Zápoľského opevnenie Košíc*. Čitateľ sa v ňom dozvie podrobnejšie informácie o výstavbe vonkajšej fortifikácie mesta z konca 15. a prvej polovice 16. storočia.

V zborníku je uverejnený aj *Rozhovor s pamätníkom*. Na otázky Martina Jarinkoviča a Mgr. Jána Rákoša odpovedal Pavel Šinglár, ktorý sa počas svojho života zúčastnil nielen 2. svetovej vojny (východný front), ale i Slovenského národného povstania. Rozhovor je na konci doplnený užitočnými poznámkami a dobovými fotografiami.

Posledné strany zborníka zaberaajú správy o udalostiach z prostredia slovenskej historickej obce a recenzia I. dielu katalógu pohrebiska zo staršej doby bronzovej v Nižnej Myšli, ktorej autorom je Dárius Gašaj.

Martin Hajduk

Kveta a Jozef Stražanovci : personálna bibliografia. Ed. Michal Socha. Prešov : Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2010. 217 s. ISBN 978-80-85734-85-0.

Pri príležitosti päťdesiatročného jubilea manželov Stražanovcov, hrajúcich v Divadle Jonáša Záborského v Prešove, sa na podnet riaditeľa divadla Jána Honza zrodila v hlave zostavovateľa tejto publikácie myšlienka, pripraviť k ich výročiu spomienkovú knihu, ktorá by zmapovala herecký život týchto dvoch významných osobností.

Po úvode, v ktorom Michal Socha zdôvodnil príčinu a potrebu zostavenia takejto personálnej bibliografie nasleduje Bibliografická poznámka, stručne predstavujúca štruktúru celej publikácie. Po týchto dvoch úvodných častiach nasleduje štúdia Alžbety Verešpejovej *Herecké polstoročie Stražanovcov v DJZ*. V nej predstavuje pôsobenie i hereckú kariéru Kvety Stražanovej a Jozefa Stražana. Nasleduje *Zoznam hier (inscenácií a postáv Kvety Stražanovej od roku 1960 do roku 2010)*. Po ňom nasleduje *Filmografia Kvety Stražanovej* a *Biografické kalendárium Kvety Michalcová, Lukošíková, Stražanová*. Podobne je spracovaný aj Jozef Stražan. Ďalej tak v knihe nasleduje *Zoznam hier (inscenácií) Jozefa Stražana od roku 1961 do roku 2010*, *Filmografia Jozefa Stražana* a *Biografické kalendárium – Jozef Stražan*, ktorým sa končí prvá časť publikácie.

Druhou časťou publikácie je Bibliografická časť. Tá sumarizuje záznamy, spomínajúce Kvetu a Jozefa Stražanovcov. Ide predovšetkým o recenzie a kritiky na jednotlivé postavy a hry, ktoré stvárňali alebo v ktorých hrali, ale i články o týchto hercoch, rozhovory s nimi či encyklopedické heslá. Bibliografické záznamy sú usporiadané chronologicky a v rámci jednotlivých rokov abecedne. Spolu je ich 1064. Po

nich nasleduje časť s názvom *Z ohlasov Kolegov*. V rámci nej je uvedený ako prvý článok Vlada Semana *Aj v Prešove žiaria hviezdy, Reflexia predstavenia Vorvaň* od Daniely Lešovej a *Recenzie – ohlasy v médiách*.

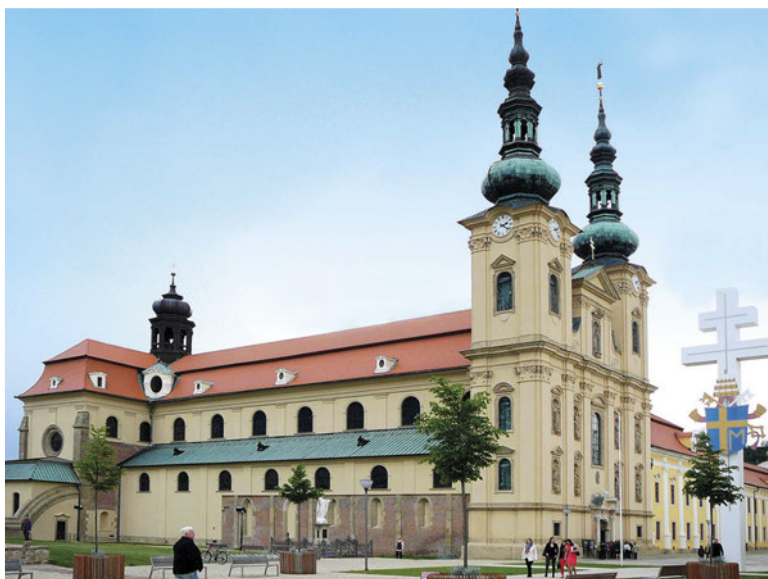
Súčasťou knihy je aj *Menný register* a *Fotografická príloha*.

Knihy Kveta a Jozefa Stražanovci : personálna bibliografia, zostavená Michalom Sochom je jednou z ďalších kvalitných publikácií Bibliografického oddelenia Štátnej vedeckej knižnice v Prešove, obsahujúca nielen zoznam divadelných hier a postáv, v ktorých hrali títo dvaja herci, ale i recenzie, rozhovory či články s nimi alebo o nich. Stáva sa tak nepochybne prácou, predstavujúcou solídny základ pre ďalší výskum. Jeho výsledkom by bolo priblíženie života, hereckej činnosti i kariéry týchto dvoch významných protagonistov Divadla Jonáša Záborského v Prešove, v ktorom pôsobia do dnes.

Ján Džujko

KRONIKA

Velehrad Bazilika, Morava. Foto J. Jurčíšín

◀ *Paríž. Námestie republiky, Foto J. Jurčíšín*

Knižná kultúra Slovenska koncom 19. a začiatkom 20. storočia (východné Slovensko – pamiatky – osobnosti – udalosti)

Prešov, 10. – 11. september 2014

Michaela KURINOVSKÁ

V dňoch 10. a 11. septembra 2014 Štátna vedecká knižnica v Prešove v spolupráci so Slovenskou asociáciou knižníc a občianskym združením Kultúrne fórum usporiadala v priestoroch Štátnej vedeckej knižnice v Prešove konferenciu *Knižná kultúra Slovenska koncom 19. a začiatkom 20. storočia* s podtitulom *východné Slovensko – pamiatky – osobnosti – udalosti*.

Za organizačný výbor podujatie otvorila Mgr. Marcela Domenová, PhD. V prvý deň konferencie boli príspevky rozdelené do dvoch blokov. Prvý z blokov bol venovaný literárnej histórii, kde prezentujúci predstavili spolu štyri príspevky venujúce sa tejto téme. S referátom *Hlasy národného hlásnika (príspevok k obrodeneckému profilu osobnosti J. G. Tajovského)* vystúpil Mgr. Milan Kendra, PhD. z Inštitútu slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove (FF PU). Nasledoval príspevok PaedDr. Martiny Petríkovej, PhD. z Inštitútu slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií FF PU s názvom „*Outsideri života*“ v tieni tragédií (vybrané umelecké texty Júliusa Barča-Ivana v školskej literárnej interpretácii). Mgr. Marián Naster zo Slovenského národného múzea (SNM) – Múzea židovskej kultúry v Bratislave sa prezentoval príspevkom *Janko Slovenský v kultúre amerických Slovákov*. Posledným v tomto bloku bol referát Mgr. Lucie Němcovej, PhD. z Bibliografického oddelenia Štátnej vedeckej knižnice (ŠVK) v Prešove – *Tvorba Karola Kálala a jeho pohľad na Slovensko do obdobia skončenia prvej svetovej vojny*, kde autorka predstavila 12 vybraných publikácií tohto autora nachádzajúcich sa vo fonde ŠVK v Prešove.

V druhom bloku referátov predstavil svoj príspevok *Lackov katalóg v eparchiálnej knižnici v Prešove* PhDr. Jozef Šelepec. Tým, že katalóg zaznamenáva výpožičky zo spomenutej knižnice v rokoch 1805 – 1829, mapuje čitateľské prostredie Prešova v tomto období. Doc. PhDr. Libuša Franková, CSc. z Inštitútu histórie FF PU sa vo svojom príspevku zaoberala študentskou spolkovou činnosťou na učiteľskom ústave evanjelického kolégia v Prešove v druhej polovici 19. a začiatkom 20. storočia. V nasledujúcom príspevku *Školstvo v Rožňave na konci 19. a začiatkom 20. storočia* Mgr. Valéria Pulenová z Inštitútu histórie FF PU kvôli rozsiahlosti témy vybrala a predstavila len niektoré zo škôl, konkrétne Rímskokatolícke hlavné gymnázium, Evanjelické a.v. gymnázium, Sirotinec potiského evanjelického dištriktu a. v., Evanjelické a. v. meštiansku dievčenskú školu a Učňovskú školu v tomto meste. Mgr. Gabriela Vašková z Bibliografického oddelenia ŠVK v Prešove predstavila Prešovské kolégium počas prvej svetovej vojny na základe výročných správ.

Na záver dňa organizátori usporiadali exkurziu na prešovskú Kalváriu. O odborný výklad sa postarala PhDr. Darina Petranská.

Druhý deň konferencie boli príspevky opäť rozdelené do dvoch blokov. Prvá vystupujúca Mgr. Kamila Fircáková zo SNM – Múzea židovskej kultúry v Bratislave sa prezentovala príspevkom pod názvom *Kalendáre z východného Slovenska v rokoch 1. svetovej vojny*. V ďalšom príspevku sa PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD. z Inštitútu histórie FF PU zaoberal prvou svetovou vojnou na stránkach prešovských novín Eperjesi Lapok. Po predstavení periodika bol jadrom príspevku vplyv prvej svetovej vojny na jednotlivé rubriky v novinách. Zaujímavosťou pre dnešného čitateľa boli rôzne dobové recepty ako nahradiť niektoré, počas vojny, nedostatkové tovary (napr. mydlo, cukor, múku a pod.). Mgr. Viktor Szabó zo ŠVK v Košiciach vystúpil s referátom pod názvom *Zemplínska šľachta na stránkach miestnej tlače v čase prvej svetovej vojny (1914 – 1918)*. Na záver príspevku zdôraznil, že šľachtický stav nebol z vojny vytrhnutý a aj prostredníctvom svojej osoby sa mnohí šľachtici v ťažkých časoch snažili obyvateľstvo morálne pozdvihnúť.

V poslednom konferenčnom bloku svoj príspevok *Prvé publikácie Sándora Máraiho v košických denníkoch v roku 1915* prezentovala Mgr. Anna Ötvös zo ŠVK v Košiciach. Upozornila v ňom na vysokú informačnú i štylistickú úroveň autorovej tvorby aj v relatívne mladom veku. Nasledoval príspevok Mgr. Eleonóry Blaškovej zo ŠVK v Košiciach – *Prínosy týždenníka Színházi Ujság (Košické divadelné noviny) k formovaniu kultúrno-umeleckého povedomia v Košiciach v prvých dvoch dekádach 20. storočia*. So záverečnými referátmi konferencie sa prezentovali ThLic. Michal Glevaňák z Univerzitnej knižnice Prešovskej univerzity, ktorý hovoril o časopise *Cerkov i škola – povojnové periodikum prešovskej eparchie* a PhDr. Ján Ďžujko, PhD., bližšie oboznámil prítomných s témou *Grafika (1921 – 1942) záujmový mesačník kníhtlačiarov na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*.

Vydarené podujatie s bohatou účasťou prednášajúcich za organizátorov uzavrela Mgr. Marcela Domenová, PhD. Referáty, ktoré tu odzneli, by mali byť obsahom pripravovaného zborníka z tohto podujatia.

Po stopách zdraví a nemoci člověka a zvířat IV

Brno, 16. – 17. september 2014

Ján DŽUJKO

V dňoch 16. – 17. septembra 2014 usporiadalo Technické muzeum v Brně v spolupráci s Veterinárni a farmaceutickou univerzitou Brno, Zdravotníckým muzeem Národní lékařské knihovny v Praze, Českým farmaceutickým muzeem, střediskem Farmaceutické fakulty v Hradci Králové a Spoločnosť pro dějiny věd a techniky další ročník odbornej konferencie – Po stopách zdraví a nemoci člověka a zvířat IV.

Podobne ako iné odvetvia ľudskej činnosti aj medicína, farmácia či veterinárne lekárstvo prešli svojim vývojom a majú svoje dejiny. K nemu patria nielen významné objavy a úspechy, ale aj neúspechy a rozličné slepé uličky, v ktorých tento vývin stagnoval. Cieľom uvedeného vedeckého podujatia bolo umožniť stretnutie odborníkom, zaoberajúcich sa touto tematikou z rozličných uhlov pohľadu, a prispieť k lepšiemu ozrejmieniu tejto problematiky.

Prvý rokovací deň konferencie boli prednášky rozdelené tematicky do štyroch blokov: z dejín vědních odborů, technická řešení v oblasti medicíny, farmacie a veterinárního lékařství; z dejín vědních odborů, z dejín vědních odborů, technická řešení v oblasti medicíny, farmacie a veterinárního lékařství. Druhý deň referujúci vystúpili v dvoch blokoch: z dejín vědních odborů, muzeum jako objekt prezentace a uchování paměti historie a současnosti medicíny, farmacie a veterinárního lékařství, významné i zapomenuté osobnosti z dejín medicíny, farmacie a veterinárního lékařství; z dejín vědních odborů. Medzi jednotlivými blokmi oboch dní došlo aj k vzájomným diskusiám a konzultáciám vzhľadom na rozličné problémy, ktoré odznali v rámci jednotlivých príspevkov na tomto podujatí.

V rámci prvého dňa konferencie vystúpili so svojimi referátmi aj členovia Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD., vo svojej prednáške – Zdravotníctvo na Šariši v závere 19. storočia poukázal na organizáciu zdravotnej starostlivosti a zdravotníckych zariadení v Šarišskej stolici počas posledných rokov 19. storočia. Popri mapovaní počtu a štruktúry lekárov a zdravotníkov charakterizoval i situáciu v nemocniciach nachádzajúcich sa v tomto regióne. PhDr. Peter Koval, PhD., oboznámil prítomných s fungovaním niekoľkých nemocničných zariadení v Prešove, zabezpečujúcich zdravotnú starostlivosť v meste po roku 1918. Tie sa v čase povojnovej krízy zmiatli v problémoch a museli riešiť kritickú situáciu so zásobovaním zdravotníckych pomôcok, s hygienickými podmienkami či nedostatkom personálu. Napokon PhDr. Ján Džujko, PhD., priblížil jeden z úspešných slovenských zdravotníckych časopisov – Boj o zdravie (1926 – 1950). Bližšie charakterizoval tento mesačník, ktorý na svojich stránkach prinášal vedecké štúdie, popularizačné príspevky, zdravotné rady, materiály o chorobách a ich liečení, príspevky z telesnej výchovy a pod.

Organizátori konferencie pripravili na konci druhého rokovacieho dňa pre takmer tri desiatky účastníkov exkurziu do Moravského zemského muzea v Brně, kde sa uskutočnila komentovaná prehliadka výstavy Domov za Velké války.

Na záver možno skonštatovať, že sa organizátorom podarilo usporiadať úspešné vedecké podujatie, na ktorom vystúpilo so zaujímavými témami mnoho odborníkov z rozličných vedných odborov, čo poukazuje nielen na vysoký záujem o danú problematiku, ale aj široké obsahové zameranie tejto konferencie a jej interdisciplinárny charakter.

Mobilita programu ERASMUS+ na Katedre historie Přírodovědně-humanitní a pedagogické fakulty Technické univerzity v Liberci

Liberec, 20. – 25. október 2014

Ján DŽUJKO

V zimnom semestri 2014 som sa vďaka programu Erasmus+ zúčastnil učiteľskej mobility na Katedre historie Přírodovědně-humanitní a pedagogické fakulty Technické univerzity v Liberci. Stalo sa tak na základe partnerských kontaktov, ktoré má táto česká univerzita s Prešovskou univerzitou v Prešove.

Katedra historie bola na Přírodovědně-humanitní a pedagogické fakulte založená v roku 1991 ako Katedra dejepisu, pripravujúca budúcich učiteľov pre druhý stupeň základných škôl. Popri štúdiu dejepisu v kombinácii od roku 2006 katedra garantuje aj bakalársky program Kultúrohistorické a muzeologické štúdia, na ktorý je možné nadviazať v magisterskom stupni štúdia histórie. Súčasťou štúdia učiteľstva dejepisu a histórie sú české a svetové dejiny, kultúrna história a regionálne dejiny. Katedra spolupracuje s rozličnými domácimi i zahraničnými univerzitnými či vedeckými pracoviskami, ako aj s mnohými regionálnymi inštitúciami. V spolupráci so Štátnym okresným archívom v Liberci, Štátnym oblastným archívom v Jablonci nad Nisou a Krajskou vedeckou knižnicou v Liberci vydáva od roku 2000 periodikum *Fontes Nissae – Prameny Nisy*. V súčasnosti katedru vedie PhDr. Jaroslav Pažout, PhD. Pôsobia na nej tiež či už ako zamestnanci alebo externí pracovníci aj ďalší významní českí historici: prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc., prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc., PhDr. Miloslava Melanová, PhDr. Milan Svoboda, PhD., PhDr. Kateřina Lozoviuková, PhD., a iní.

Dr. Ján Džujko počas prednášky. Foto Peter Koval

Svoj blok prednášok som adresoval predovšetkým československým, resp. slovenským dejinám v medzivojnovom období. Dejiny dvadsiateho storočia sú blízke nielen tamojším študentom, ale i pedagógom, ktorí sa mu venujú po profesionálnej stránke. Vďaka ústretovosti vedúceho Katedry historie PhDr. Jaroslava Pažouta, PhD., som sa popri prednáškach a stretnutiach s členmi katedry i študentmi zúčastnil aj na exkurzii v novorenesančnej radnici v Liberci či na tradičnom každoročnom pasovaní prvkov Katedry historie, ktoré sa konalo akurát v čase môjho pobytu na tejto katedre. Moja návšteva nadviazala už aj na predchádzajúce kontakty kolegov Inštitútu histórie FF PU v Prešove, a to PhDr. Petra Kovaľa, PhD., a doc. PhDr. Nadeždy Jurčišínovej, PhD., ktorí tiež vďaka Erasmus+ navštívili toto univerzitné pracovisko. Osobné rozhovory na rozličné témy týkajúce sa československých dejín s historikmi PhDr. Miloslavou Melanovou, PhDr. Jaroslavom Pažoutom, PhD., či prof. PhDr. Robertom Kvačekom, CSc., boli tiež veľmi inšpiratívne.

Liberec. Budova radnice na náměstí Dr. Edvarda Beneša. Foto Peter Kovaľ

Medzinárodná vedecká konferencia Metodologické a koncepcné otázky výskumu dejín Rusínov a Ukrajincov v stredovýchodnej Európe

Stará Lesná, 6. – 7. november 2014

Štefánia KOVÁČOVÁ

V dňoch 6. – 7. novembra 2014 sa v Starej Lesnej uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia *Metodologické a koncepcné otázky výskumu dejín Rusínov a Ukrajincov v stredovýchodnej Európe*. Táto konferencia bola súčasťou rokovania Slovensko-ukrajinskej komisie. Okrem slovenských odborníkov svoje príspevky prezentovali aj historici z Čiech, Ukrajiny a Poľska. Konferencia bola otvorená 6. novembra 2014 po príhovore jedného z organizátorov PaedDr. Mariána Gajdoša, CSc. (Spoločenskovedný

Otvorenie konferencie. Foto Archív autora

ústav SAV, Košice). Vo svojom príhovore, v ktorom privítal účastníkov konferencie, zdôraznil aj zložitosť obdobia v dôsledku komplikovanej situácii na Ukrajine v súčasnosti. S príhovormi vystúpili aj súčasný predseda Slovensko-ukrajinskej komisie prof. Oleksander Rejent (Ústav dejín Ukrajiny Národnej akadémie vied Ukrajiny, Kyjev) a prof. Stepan Vidňanskij (Ústav dejín Ukrajiny Národnej akadémie vied Ukrajiny, Kyjev), v ktorých spomenuli politické dianie na východe Ukrajiny.

Prvý dopoludňajší blok v úvodný deň konferencie, ktorý viedol prof. Stepan Vidňanskij, bol otvorený príspevkom PhDr. Stanislava Konečného, CSc. *Niektoré historické paralely a diferencie v ukrajinskom a slovenskom národnom hnutí*. S ďalšou prednáškou vystúpil prof. Oleksander Rejent *Перша світова війна і Україна: деякі методологічні та історіографічні проблеми дослідження (Prvá svetová vojna a Ukrajina: niektoré metodologické a historiografické problémy výskumu)*. Dopoludňajší blok

vystúpení historikov uzavrel prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., príspevkom *Historik a historický fakt: O zodpovednosti historika pri interpretácii na príklade Podkarpatskej Rusi a jej obyvateľstva*.

Poobedňajší blok v prvý deň konferencie moderoval Stanislav Konečný. Úvodné vystúpenie patrilo JUDr. et PhDr. Renému Petrášovi, Ph.D., s príspevkom pod názvom *Právni histórie a výzkumy národnostní otázky*, v ktorom poukázal na interpretáciu právnej histórie.

Nasledoval príspevok doc. Igora Lichteja *Проблеми угорських русинів в ресенції словацьких культурно-освітніх і політичних діячів другої половини XIX - початку XX ст. (Problémy Rusínov v Uhorsku v prijímaní slovenských kultúrno-osvetových a politických predstaviteľov druhej polovice 19. – začiatkom 20. storočia)*. Prof. Stepan Vidňanskij sa svojim príspevkom *Актуалізація „русинського питання“ в Закарпатті в контексті анексії Криму і війни на Сході України (Aktualizácia „rusínskej otázky“ na Zakarpattí v kontexte anexie Krymu a vojny na východe Ukrajiny)* dotkol aktuálnej témy, ktorou je vojna na východe Ukrajiny a anexia Krymu Ruskom. Zaujímavým

Dr. M. Gajdoš a doc. L. Harbulová.
Foto Archív autora

Účastníci konferencie. Foto Archív autora

výstupom s názvom *Vasil' Kapišovskij (1914 – 2002), jeho prínos pre výskum dejín Rusínov-Ukrajincov Slovenska v povojnovom období* prispel PhDr. Mikuláš Mušínska, DrSc., v ktorom priblížil život tohto významného Ukrajinca. Po búrlivej diskusii medzi zúčastnenými, ktorý si vymieňali nielen poznatky, ale aj názory na súčasný stav na Ukrajine ukončila prvý konferenčný deň slávnostná večera. V uvoľnenej atmosfére prítomní pokračovali diskutovaním o témach, ktoré zazneli na konferencii.

Druhý deň konferencie, v doobedňajšom bloku, začal úvodným príhovorom riaditeľky Inštitútu histórie FF PU doc. PhDr. Lubice Harbulovej, CSc., a prvým referátom PaedDr. Mariána Gajdoša CSc., pod názvom *Terminologické otázky vo výskume a prezentácii dejín Rusínov a Ukrajincov na Slovensku po roku 1944*. Druhý príspevok *Кінець русофільства!: До проблеми періодизації карпаторусинської літератури (Koniec rusofilstva!: Problém periodizácie karpatorusínskej literatúry)* prezentoval Valerij Paďak. O zložitom povojnovom období na území Slovenska pod názvom *Situačné správy ako informačný zdroj o spoločenskej situácii a bezpečnostných pomeroch na severovýchodnom Slovensku v povojnových rokoch 1945 – 1948* oboznámil prítomných doc. PhDr. Michal Šmigel, PhD. Tretí príspevok *Jak opisywać dzieje grupy etnicznej? Narracja historyczna procesu formowania tożsamości narodowej na przykładzie Podlasia* prezentoval dr. Roman Wysocki. Blok príspevkov ukončila doc. Tatjana Serhijenko referátom na tému *Документи та матеріали Архіву Т. Г. Масарика м. Праги з історії русинів і українців в Центральній Європі. Погляд з України (Dokumenty a materiály v archíve T. G. Masaryka v Prahe o histórii Rusínov-Ukrajincov v strednej Európe. Ukrajinský pohľad)*.

Po krátkej prestávke otvoril poobedňajší blok v záverečný deň konferencie doc. PhDr. Michal Šmigel, PhD., ktorý ho moderoval. Úvodným príspevkom *Postavenie a aktivita Ukrajincov na území Haliče v rokoch 1914 – 1917* sa prezentovala Mgr. Štefánia Kováčová, ktorá poukázala na rozvoj národného hnutia počas prvej svetovej vojny na území dnešnej západnej Ukrajiny. Nasledovalo vystúpenie Mgr. Mariána Lukáča na tému *Zmena postoja orgánov československej politickej správy k ukrajinskému exilu v medzivojnovom období*. V ďalšom príspevku *Rusíni na Spiši v rokoch 1918 – 1945* predstavil svoju prácu Mgr. Martin Furmanik. Záverečným referátom sa prezentoval Mgr. Martin Šromovský, ktorý vystúpil s príspevkom *Proces opcie na Spiši v komparácii s územím severovýchodného Slovenska v povojnovom období*. Na záver konferencie sa PaedDr. Marián Gajdoš CSc., poďakoval prítomným za zaujímavé témy, ktorými sa prezentovali. Môžeme skonštatovať, že na tejto konferencii odznelo množstvo zaujímavých príspevkov, ktoré prispeli k bližšiemu poznaniu dejín Rusínov a Ukrajincov a súčasnej problematiky ukrajinskej krízy.

„Večery s históriou“ Prednáška prof. PhDr. Roman Holeca, CSc.

Prešov, 25. november 2014

Peter KOVAL

Pozvánka na prednášku prof. R. Holeca

ník je členom viacerých odborných komisií a záujmových organizácií na Slovensku a v zahraničí (najnovšie je predsedom slovenskej časti Česko-slovenskej komisie historikov, členom Česko-nemeckej komisie historikov a i.).

Posledný novembrový týždeň Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (PU) v Prešove a Historická spoločnosť kráľovského mesta Prešov zorganizovali už v poradí druhé stretnutie z cyklu „Večery z históriou“. Na pôde PU v Prešove sme privítali významného slovenského historika Romana Holeca, univerzitného profesora z Univerzity Komenského v Bratislave a pracovníka Historického ústavu Slovenskej akadémie vied.

Akciu otvoril prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predstavením základných biografických údajov o hostovi. Viac priestoru venoval popisu jeho profesionálnej kariéry s poukázaním na viacero monografických prác. Aj keď sa prof. R. Holec vo svojej vedeckej činnosti zaoberal viacerými problémami, tak v centre jeho pozornosti ostávajú hospodárske a sociálne dejiny Slovenska a strednej Európy druhej polovice 19. a prvej polovice 20. storočia. Ako uznávaný odbor-

Prof. Peter Švorc uvádza prednášateľa prof. Romana Holeca

Pohľad do auditória

Od veľkej nervozity k veľkej vojne. (Civilizačný optimizmus a katastrofické vízie na začiatku 20. storočia). Takto pomenoval prof. Holec svoju prednášku, ktorú obsahovo koncipoval úplne netradične. Neobjasňoval v nej politické, spoločenské či hospodárske súvislosti v istom historickom období, ale, ako si to nazval sám, skôr mi išlo o akúsi „históriu mentalít“ na prelome dvoch storočí.

Študenti a pedagógovia Inštitútu histórie FF PU v Prešove na prednáške prof. R. Holec

Koniec 19. storočia priniesol ľudskej civilizácii zrýchlenie života. Spôsobilo ho hlavne napredovanie v oblasti vedy a techniky. V jeho dôsledku sa viacero sociálnych vrstiev obyvateľstva cítilo v ohrození, medzi nimi napr. šľachta, meštianstvo či robotníci. Začiatok 20. storočia bol pre ľudstvo naplnený neistotou, nervozitou a nárastom neurotických porúch – neurasténiou. Nové storočie vnímali rozdielne sociálne vrstvy, kultúry a národnosti. Na jednej strane napríklad Liberálny denník priniesol informáciu, že pôjde o „storočie demokracie“, no na strane druhej sa Slováci v martinskom denníku vyjadrovali o poníženosti, s ktorou vstupujú do 20. storočia. Prof. Holec prezentoval, že na začiatku nového storočia panovali dva základné názory na najbližšie storočie. Prvý bol naplnený civilizačným optimizmom, vierou v človeka, v pokrok (vedu a techniku). V druhom prevládal skepticizmus, pochybnosti o tom, či ľudstvo je schopné až príliš rýchle civilizačné napredovanie zvládnuť, či človek dorástol na poznanie (doby) z prelomu 19. a 20. storočia. Tieto názory sa presadzovali tak nielen v jednotlivých krajinách, ale aj v jednotlivých sociálnych skupinách, či dokonca generáciách.

Odpoveďou na strach a pochybnosti bol vznik viacerých reformných hnutí. Mnohí ľudia prestávali dôverovať tradičným cirkvám, ktoré sa skompromitovali. Obracali sa častejšie k rôznym ázijským náboženským alternatívam. Pre viaceré skupiny obyvateľstva bolo typické hľadanie alternatívneho spôsobu života. Ten nachádzali v hesle „späť k prírode“, čo sa prejavovalo zmenou tradičného životného štýlu (vegetariánstvo, abstinencia, jóga, akupunktúra a pod.).

Prof. Roman Holec na záver prednášky konštatoval, že ani jedno z východísk prelomu 19. a 20. storočia („viera v pokrok – vedu a techniku“, resp. „návrat k prírode“) nebolo produktívne. Konečným východiskom „veľkej nervozity“ tejto doby bolo vypuknutie prvej svetovej vojny. Prvé týždne a mesiace ju viacerí „mladí, frustrovaní či zakomplexovaní“ privítali s nadšením, no aj tí z tejto horlivosti nakoniec vytriezveli. Ak sa na konci 19. storočia viedli spory, kedy vlastne 20. storočie začína (Nemci presadzovali 1. január 1900, no Francúzi až rok 1901), tak skutočný začiatok 20. storočia priniesol až koniec vojnového konfliktu.

Prednáška vyvolala medzi prítomnými veľký záujem a viacerí sa zapojili do diskusie. Aj preto druhé stretnutie z cyklu „Večery s históriou“ bolo vydarenou akciou. Všetci prítomní sa mali možnosť stretnúť s uznávanou osobnosťou slovenskej historiografie a vypočuť si netradičnú a o to zaujímavejšiu prednášku.

Šieste odborné podujatie venované archívniectvu a pomocným vedám historickým: Rod Sztáray a Michalovce

Prešov, 3. december 2014

Michaela KURINOVSKÁ

Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove (IH FF PU) tradične organizuje odborné podujatia venované archívniectvu a pomocným vedám historickým. Tentokrát už šieste pokračovanie, ktoré sa uskutočnilo 3. decembra 2014 na pôde Prešovskej univerzity v Prešove, bolo venované rodu Sztáray a Michalovciam. Podujatie otvorila vedúca Katedry archívniectva a pomocných vied historických IH FF PU Mgr. Marcela Domenová, PhD. Následne odovzdala slovo referujúcim.

Na seminári odzneli dve prednášky. Mgr. Alena Mišiková, PhD. zo Štátneho archívu v Prešove predniesla príspevok s názvom *Sztárayovci a Michalovce* a Mgr. Martin Molnár zo Zemplínskeho múzea v Michalovciach prezentoval príspevok *Žijúci predstavitelia grófskeho rodu Sztáray*. Prezentovaný bol jeden z významných rodov Uhorska medzi príslušníkmi rodu Sztáray z Michaloviec boli kráľovskí komorníci, župani, radcovia, cirkevní a vojenský hodnostári, či dvorné dámy na habsburskom dvore. Účastníkom podujatia bola priblížená genealógia rodu. Korene rodu siahajú do polovice 13. storočia, kedy si Jakub z rodu Kaplon vzal Katarínu, dcéru Petra, syna Sobeslava a stal sa tak vlastníkom majetku Michalovce. Od začiatku 14. storočia používali Jakubovi potomkovia prídomok z Michaloviec. Referujúci spomenuli aj významných príslušníkov rodu – jedným z najvýznamnejších bol Imrich Sztáray (1698 – 1769), ktorý sa v roku 1722 stal jediným právoplatným dedičom panstva Michalovce. Medzi významnejších členov rodu patrili aj potomkovia Imricha Sztárayho – napr. dcéra Mária Anna Sztáray (1738 – 1816), ktorá bola dvornou dámou Márie Kristíny (dcéry Márie Terézie). Po smrti Imricha Sztárayho, jeho najstarší syn Ján Filip Sztáray (1739 – 1814) zdedil panstvo Staré a stal sa zakladateľom vetvy rodu Sztáray zo Starého. Najmladší Imrichov syn – Michal Sztáray (1747 – 1798) zdedil panstvo Michalovce a stal sa zakladateľom michalovskej vetvy. Posledným mužským potomkom michalovskej vetvy rodu Sztáray bol gróf Anton Sztáray (1839 – 1893), ktorý je pochovaný v kaplnke na Hrádku. Najvýznamnejšími predstaviteľmi vetvy rodu zo Starého boli súrodenci Štefan Sztáray, Irma Sztáray a Alexander Sztáray.

Po odznení príspevkov Martin Molnár zúčastneným prezentoval fotky z návštevy 16 potomkov rodu Sztáray z Michaloviec, ktorí si v roku 2014 prišli do Michaloviec a dedín Vinné, Staré a Oreské pripomenúť zosnulých predkov.

Podujatie bolo spojené s prezentáciou publikácie *Rod Sztáray a Michalovce* (Rod Sztáray a Michalovce. Zost. Vladimír Sekela. Michalovce : PRO, 2014. 206 s., pričom obaja prednášajúci patria do kolektívu autorov tejto monografie, ktorá bola vydaná v roku 2014 pri príležitosti 770. výročia prvej písomnej zmienky o Michalovciach. Po následnej diskusii podujatie uzavrela Mgr. Marcela Domenová, PhD.

Veríme, že sa v tradícii organizácie podujatí venovaných archívniectvu a pomocným vedám historickým bude pokračovať a nasledujúce podujatie sa stretne s rovnakým záujmom ako tomuto.

Spoločnosť a dejiny (človek, priestor, kultúra)

Prešov, 12. december 2014

Michaela KURINOVSKÁ

Dňa 12. decembra 2014 sa na pôde Prešovskej univerzity v Prešove uskutočnila konferencia s názvom *Spoločnosť a dejiny (človek, priestor, kultúra)*. Organizátorom podujatia bol Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove (IH FF PU). Rozsiahla téma konferencie poskytla priestor na prezentáciu širokého okruhu tém. Na konferencii, kde mali zastúpenie aj zahraniční referujúci, odznelo 17 príspevkov rozdelených do troch blokov.

Konferenciu otvorila vedúca Katedry archívnictva a pomocných vied historických IH FF PU v Prešove Mgr. Marcela Domenová, PhD. Prvá referujúca Mgr. et Mgr. Mária Fedorčáková, PhD., z IH FF PU v Prešove prezentovala príspevok *Knihy mestského súdnictva ako prameň k meštianskej genealógii*. Predstavila tak netypický prameň pre výskum genealógie, ktorý však treba brať do úvahy. V nasledujúcom príspevku Mgr. Mariana Čentéšová z IH FF PU v Prešove predstavila majetkové pomery šľachticov z Tročian do 16. storočia. Mgr. Michaela Kurinová z IH FF PU v Prešove predstavila tresty smrti v Provincii XIII spišských miest v 16. storočí. Pramenňou bázou k skúmanej problematike boli súdne zápisy v protokoloch ústrednej správy Provincie XIII spišských miest zo 16. storočia. Nasledoval príspevok Mgr. Lukáša Makkyho z Inštitútu estetiky a umeleckej kultúry FF PU v Prešove – *Miesto pravekých a ranohistorických artefaktov v kultúre 20. a 21. storočia*. V príspevku *K zachova-*

Otvorenie konferencie. Foto Lukáš Rendek

ným renesančným sepulkráliam v Košiciach (typológia – konfesia – rodina) referujúca Mgr. Magdaléna Marjaková z Katedry historie Filozofickej fakulty Univerzity Palackého v Olomouci prezentovala problematiku určenia typológie zachovaných renesančných sepulkrálií v Košiciach. Súčasne predstavila rodinné väzby vybranej vzorky objednávateľov, resp. majiteľov týchto sepulkrálií. Posledným referátom v prvom bloku bol príspevok Mgr. Moniky Bizoňovej, PhD., z IH FF PU v Prešove venujúci sa relikviám a relikviárom Spišskej kapituly.

Prvý referujúci v druhom bloku príspevkov Mgr. Tibor Dohnanec z IH FF PU v Prešove predstavil fortifikačné stavby pri Komárne na južnom brehu Dunaja. Sobraneckým kúpeľom sa vo svojom príspevku venovala Mgr. Alena Mišíková, PhD., zo Štátneho archívu v Prešove. V nasledujúcom príspevku – *Diablova skala (Komparácia rôznych podôb povestí o vzniku hradu Lubovňa s historickými reáliami)* – referujúca Mgr. Nina Kollárová z Inštitútu slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií FF PU v Prešove predstavila v skratke obsah niekoľkých variantov povestí o vzniku hradu Lubovňa (väčšina povestí, ktoré sa venujú vzniku hradu Lubovňa má názov Diablova skala) a porovnala ich s všeobecne prijímanými historickými faktami. Mgr. Marcela Domenová, PhD., z IH FF PU v Prešove prezentovala vo svojom príspevku torzá knižníc Zamoyských a Čákiovcov, ktoré sú uložené na viacerých miestach. Referujúca zamerala pozornosť na ich výskyt v archívnych fondoch. Druhý blok príspevkov uzavrel svojím referátom *Jozef Puky a jeho dar košickému múzeu* PhDr. Patrik Derfiňák, PhD., z IH FF PU v Prešove.

V treťom bloku príspevkov predstavil ThLic. Michal Glevaňák z Univerzitnej knižnice Prešovskej univerzity v Prešove referát s názvom *Prešovská eparchiálna synoda ako odpoveď na vnútrocirkevnú situáciu Gréckokatolíckej cirkvi*. Posledných niekoľko príspevkov bolo venovaných osobnostiam. Príspevok doc. PhDr. Libuše Frankovej, CSc., z IH FF PU v Prešove mal názov *Jan Francisci-Rimavský a východné Slovensko*. Mgr. Pavol Markovič, PhD., z Inštitútu slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií FF PU v Prešove prezentoval vo svojom referáte ľudovýchovnú a literárnu činnosť Jána Andraščíka v kontexte literatúry slovenského národného obrodzenia. Príspevok Mgr. Lucie Šteflovej z IH FF PU v Prešove bol venovaný Jánovi Lajčiakovi (*Filozof kultúry, kritik svojej doby – Ján Lajčiak*). Mgr. Mariana Mastilaková – externá doktorandka Inštitútu estetiky a umeleckej kultúry FF PU v Prešove – predstavila osobnosť Svätopluka Štúra a jeho vplyv na slovenskú estetiku. Životom a dielom Grigorija Medveckeho sa zaoberal referát Mgr. et Mgr. Luciány Hoptovej z IH FF PU v Prešove.

Za každým blokom príspevkov nasledovala diskusia. Konferenciu uzavrela Mgr. Marcela Domenová, PhD. Vyslovila zámer usporiadať konferenciu podobného zamerania aj v budúcnosti. Z vedeckého podujatia *Spoločnosť a dejiny (človek, priestor, kultúra)* sa plánuje vydať zborník príspevkov.

O AUTOROCH

BAHENSKÁ, Marie, PhDr., Ph.D. (bahenska@mua.cas.cz)

Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.

DERFIŇÁK, Patrik, PaedDr., Ph.D. (patrik.derfinak@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín

ĎZUJKO, Ján, PhDr., Ph.D. (jan.dzujo@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

FRANKOVÁ, Libuša, doc., PhDr., CSc. (libusa.frankova@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

HAJDUK, Martin, Mgr. (hajduk.po@gmail.com)

Interný doktorand, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

JURČIŠINOVÁ, Nadežda, doc., PhDr., Ph.D. (nadezda.jurcisinova@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

KOVÁČOVÁ, Štefánia, Mgr. (steffi77@centrum.sk)

Interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín

KOVAL, Peter, PhDr., Ph.D. (peter.koval@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

KURINOVSKÁ, Michaela, Mgr. (m.kurinovska@gmail.com)

Interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra archívniectva a pomocných vied historických

OTČENÁŠOVÁ Slávka, PhDr., Ph.D. (slavka.otcenasova@upjs.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Katedra histórie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

PULENOVÁ, Valéria, Mgr. (valeriapulenova@gmail.com)

Interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín, FF PU v Prešove

ŠKANDÍK, René, Mgr. (rene.skandik@matica.sk)

Slovenský historický ústav Matice slovenskej

ŠVORC, Peter, prof., PhDr., CSc. (peter.svorc@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

TOKÁROVA, Zuzana, Mgr., PhD. (zuzana.tokarova@upjs.sk)

Výskumná pracovníčka, Katedra histórie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

VIZDAL, Marián, doc., PhDr., CSc. (marian.vizdal@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín

Autor obálky:

Akademický maliar Peter KOCÁK, PhD.

Narodil sa v roku 1961, vyrástol v Stropkove, učňovské roky strávil na Strednej škole umeleckého priemyslu v Košiciach (1976 – 1980) u prof. V. Jeníka a E. Jeníkovej.

Absolvoval VŠVU v Bratislave (1987) odbor voľná grafika a knižná ilustrácia u prof. O. Dubaya, doc. I. Rumanského, prof. A. Brunovského. Od roku 1989 prednáša kresbu, grafické techniky a kaligrafiu na Katedre výtvarnej výchovy Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity.

Venuje sa hlavne grafike, ex-libris, suchá ihla, lept, mezzotinta, linoryt, drevorez. Pribežne študuje klasickú čínsku

kaligrafiu Šu-fa v Pekingu u Majstra Cao Yuan Lina. Je zberateľom ázijskej grafiky a kaligrafie, popularizuje japonskú a čínsku grafiku na Slovensku, zo svojich zbierok usporiadal 7 úspešných výstav ázijskej grafiky. Svoju tvorbu predstavil na 47 samostatných výstavách doma, 20 v zahraničí a na 87 kolektívnych výstavách v zahraničí.

V roku 2009 prijal pozvanie Zväzu čínskych umelcov na tvorivý pobyt v najmodernejšom umeleckom centre pre grafiku v Číne v Shenzhen-Guanlan Art base na juhu krajiny, kde vytvoril 5 nových diel, za čo bol honorovaný čestným uznaním od primátora mesta Shenzhen s doživotným voľným pracovným pobytom v centre Art base Guanlan.

Od roku 2008 podniká 70-dňové študijnú-výstavnú cestu po Číne, prednáša na letných akadémiách na juhu a severe Číny.

Je členom SVU-Slovak artist Union (Slovensko), Per Spektrum-Society of Presov's artists (Slovensko), DEG – Deutsche Exlibris Gessellschaft (Nemecko), LAC – Letter Art Club, Hong Kong (Čína), The Bookplate Society – London (Veľká Británia), SJA – Society for japanese arts (Holandsko), Ukio-e Society –Tokyo (Japonsko).

Peter Kocák je nositeľom mnohých cien a uznání, ako napr.: 2008 – The Prize of the president of the city Nowy Sacz (Poľsko); 2007 – Medal-International Biennale of prints, Ostrow Wielkopolski (Poľsko), 2005 – Second Prize-Intern. Triennale of Erotical prints, Havírov (Česko); 2004 –Nomination, Biennale of prints, Ostrow Wielkopolski (Poľsko), 2003 – Nomination, Biennale of prints, Gliwice (Poľsko); 1999 – Award of Excellence, Intern. print biennale, Seoul (Korea); 1999 – The prize of publics, Intern. Competition of exlibris art, Luxembourg (Luxembourg); 1999 – Mention, Biennale of prints, Lublin (Poľsko); 1998 – Bronze Medal, First Intern.Printart exhibition, Beijing (Čína); 1998 – Honourable Mention, Intern. Exhibition of ex libris “San Giorgio“, Villanova (Taliansko); 1998 – Honourable Mention, International exhibiton exlibris art, San José, Buenos Aires (Argentína); 1998 - 1. st Prize, International print biennale, EL CALIU, Girona (Španielsko); 1998 – Honourable mention, Intern. Print exhibition, Joan Slavici (Rumunsko); 1997 – Medal, Intern. Print competition exlibris, Vilnius (Litva); 1994 – Grand Prix, Intern. exl. competition, Kyjev (Ukrajina) a iných.

Informácie pre autorov

Časopis *Dejiny. Internetový časopis Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity Prešove* vychádza od roku 2006 dvakrát ročne. Je evidovaný v najväčšej špeciálnej elektronickej databáze **EZB OPAC** riadenej **Staatsbibliothek Berlin**, na serveri **Deutsche Nationalbibliothek** a stránkach **Universitätsbibliothek Regensburg**, ako aj v databáze **Dalhousie Libraries** v jednej z popredných kanadských univerzít **Dalhousie University v Halifaxe** (Nové Škótsko, Kanada) a v celom rade ďalších univerzitných databáz na celom svete; má ISSN.

Príspevky v rubrikách *Štúdie, Ludia a doba, Študijné materiály* sú recenzované, pre knižnice na Slovensku uvádzané v kategórii ADF – Vedecké práce v domácich nekarentovaných časopisoch.

V prípade záujmu publikovať v jednom z čísel časopisu, v niektorej z uvedených rubriík, Vás prosíme poslať príspevky predsedovi redakčnej rady periodika prof. PhDr. Petrovi Švorcovi, CSc. (psvorc@unipo.sk), vždy do **20. 3.**, resp. **20. 9.** v uvedenom roku s dvadsaťriadkovým resumé v slovenskom, resp. v anglickom jazyku.

Pri spracovaní príspevkov žiadame uvádzať **poznámkový aparát pod čiarou** a poznámky spracovať podľa platnej bibliografickej normy, zodpovedajúcej medzinárodnému štandardu pre publikovanie dokumentov STN ISO 690 (priezvisko, plné meno, miesto vydania, vydavateľstvo, rok, strany; pri zborníku aj zostavovateľov; pri časopise ročník, rok, číslo, strany). Príspevok poslať v elektronickej podobe, prípadné fotografie, mapy, ilustrácie a pod. materiály preskenované (formát jpg; 300 dpi).

Information for contributors

Dejiny, an e-journal of the Institute of History of the Faculty of Arts of the University of Prešov in Prešov is issued twice per a year since 2006. It is registered in the biggest special electronic database **EZB OPAC** managed by **Staatsbibliothek Berlin**, on server of **Deutsche Nationalbibliothek** and on pages of **Universitätsbibliothek Regensburg**, as well as in database of **Dalhousie Libraries** in one of the most significant Canadian universities **Dalhousie University in Halifax** (Now Scotia, Canada); has ISSN.

The papers in sections *Scientific articles, People and time, Study materials* are reviewed; for libraries in Slovakia are in category ADF – Scientific papers in the Slovak non– current contents journals.

If you are interested in publication in our journal, in one of the above mentioned sections, please send your contributions to the chairman of the Editorial board, prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (psvorc@unipo.sk), until **March, 20**, or **September, 20** of the current year, with the 20-line resume in Slovak or English language.

At elaboration of the contributions, **the footnotes** and notes shall be specified in accordance with a valid bibliographic standard, corresponding with the international standard for documents publication STN ISO 690 (surname, full name, place of publication, publisher, year of publication, pages; while quoting the proceedings, the name of editor has to be given; in case of the journal, specify volume, year, number, pages). The contribution shall be sent in e-form; eventual photos, maps and illustrations and other materials shall be scanned (jpg format; 300 dpi).

Informationen für die Autoren

Die Zeitschrift *Dejiny. Internetzeitschrift des Instituts für Geschichte an der Philosophischen Fakultät der Universität Prešov* erscheint seit dem Jahre 2006 zweimal jährlich. Sie wird in der grössten speziellen elektronischen Databasis EZB OPAC evidiert, die von der **Staatsbibliothek Berlin** geleitet wird, am Server **Deutsche Nationalbibliothek** und auf den Seiten der **Universitätsbibliothek Regensburg**, sowie auch in der Databasis **Dalhousie Libraries** in einer der führenden Universitäten in Kanada **Dalhousie University in Halifax** (Neues Schottland, Kanada); sie besitzt ISSN.

Die Beiträge in den Rubriken *Studien, Leute und Zeit, Studienmaterialien* werden rezensiert, für die Bibliotheken in der Slowakei in der Kategorie ADF-Wissenschaftliche Aufsätze in den einheimischen nichtcurrentierten Zeitschriften..

Im Falle des Interesses für die Veröffentlichung in einer der Nummern der Zeitschrift, in einer der angeführten Rubriken bitten wir Sie, die Beiträge dem Vorsitzenden des Redaktionsrats des Periodikums Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (psvorc@unipo.sk), immer bis zum **20. März**, bzw. **20. September** in dem angeführten Jahre mit der Zusammenfassung von 20 Zeilen in der slowakischen bzw. in der englischen Sprache zu versenden.

Bei der Verarbeitung der Beiträge verlangen wir **die Fussnoten** anzuführen und die Verarbeitung der Bemerkungen laut der gültigen bibliographischen Norm, entsprechend dem internationalen Standard fürs Publizieren der Dokumente STN ISO 690 (Vorname, vollständiger Name, Ort der Herausgabe, Verlag, Jahr, Seiten, beim Sammelband auch die Editoren, bei der Zeitschrift Jahrgang, Jahr, Nummer, Seiten). Der Beitrag ist in der elektronischen Form zu versenden, eventuell die Photographien, Karten, Illustrationen und ähnliche scannende Materialien (Format jpg, 300 dpi).

DEJINY

2/2014

Ročník / Volume IX

internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
e-Journal of Institute of History, Faculty of Arts,
University of Prešov in Prešov
<http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-22014.html>

Sadzba / Typesetting
Ing. Stanislav Kurimai

Grafická úprava / Graphical layout
UNIVERSUM-EU, spol. s r. o.

© Vydáva
Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove,
vydavateľstvo UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
a Historická spoločnosť kráľovského mesta Prešov

© Issued by
Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov in Prešov,
publishing house UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
and Historical society of royal town Prešov

ISSN 1337-0707

